PLATONAS

FAIDONAS, arba Apie sielą

Iš graikų k. vertė,
įvadą ir paaiškinimus parašė
Tatjana Aleknienė

AIDAI
1999

Knygos leidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-590-78-7

TURINYS

„NEMIRTINGUMO PATOSAS"

ANTIKOS filosofijos istorijoje nuo pat IV a. prieš Kr. pabaigos gyvavo padavimas, esą prieš atsiversdamas į filosofiją Platonas (428/7–347/6 m.) kūrė poeziją: tragedijas, ditirambus ir elegijas. Akivaizdu, kad, tapęs Sokrato sekėju, Platonas, kaip ir pats Sokratas, nepaliko tarnystės Mūzoms ir Mūzų dievui[1]. W. Jaegerio žodžiais tariant, dialoguose mėgdžiodamas Sokrato bendravimo manierą, apsigimęs dramaturgas Platonas radęs, kaip panaudoti savo poeto ir dramaturgo talentą[2]. Pastaraisiais šio amžiaus dešimtmečiais Platono tyrėjai jo veikaluose vieningai įžvelgia organinę poezijos ir filosofijos, mito ir svarstymo, minties ir sceninio veiksmo vienybę. Toks sintetinis filosofo-poeto talentas ryškiausiai atsiskleidžia 385–370-aisiais m. prieš Kr. sukurtuose Platono dialoguose, prie kurių, greta „Faidro", „Puotos" ir „Valstybės", skiriamas ir kelis dešimtmečius po vaizduojamo Sokrato mirties įvykio (399 m.) parašytasis „Faidonas"[3].

„Faidonas" – perpasakotas dialogas: Sokrato mirties dieną kalėjime vykusį pokalbį savo pažįstamam pasakoja įvykio liudytojas Faidonas. Pašnekovo prašomas kuo tiksliau viską papasakoti, Faidonas prisipažįsta aną dieną šalia Sokrato *patyręs* nepaprastą *jausmą* (58e – 59a): „Žinai, pats aš ten bū-

[1] Plg. „Faidonas" 60d – 61b, 85b.
[2] W. Jaeger, *Paideia.* T. II, p. 53; cituojama pagal 1997 m. vertimą į rusų kalbą.
[3] Bendriausius duomenis apie Platono „Faidoną" – veikalo pavadinimą, parašymo laiką, literatūrinę formą, pokalbio dalyvius, svarstomus klausimus ir kitus dalykus galima rasti vertimo „Paaiškinimuose".

damas patyriau nuostabų dalyką (θαυμάσια ἔπαθον): viena vertus, nejutau sielvarto, nors ir regėjau artimo žmogaus mirtį. Nes, Echekratai, mačiau laimingą žmogų! Jis taip laikėsi, taip kalbėjo, taip drąsiai ir oriai baigė gyvenimą, kad aš supratau, jog šis žmogus ir pas Hadą eis ne be dievo globos, ir ten nuvykęs gyvens laimingai, kaip niekas kitas. Todėl nejutau didelio sielvarto, ko lyg ir būtų galima tikėtis tokio skaudaus dalyko akivaizdoje. Kita vertus, beveik nebuvo ir malonumo, nors, kaip paprastai, ir buvome pasinėrę į filosofiją – mat ir šįkart maždaug tokios buvo mūsų kalbos. Bet tiesiog kažkoks neįsivaizduojamas jausmas (ἄτοπόν τι πάθος), kažkoks neįprastas mišinys, kur kartu būta ir malonumo, ir liūdesio, užplūdo mane suvokiant, kad tuoj pasibaigs jo gyvenimas. Ir visi mes ten buvę panašiai jautėmės: tai juokėmės, tai kartais verkėme..."

Žinia, kad subjektyvumas ir psichologizmas, toks, koks įsivyravo Naujųjų laikų literatūroje nėra būdingas Antikos rašytojams. Juo labiau sunku jo tikėtis iš keliais personažais nuo skaitomo teksto „atsitvėrusio" rašytojo Platono. Vis dėlto, šis Faidono prisipažinimas – kone pats „lyriškiausias" – subjektyviausias ir nuoširdžiausias visuose Platono tekstuose. Galimas daiktas, kad čia suvirpa paties aną dieną „negalavusio" (plg. „Faidonas" 59b) Platono balsas. Savo vardą be kalbamos „Faidono" vietos Platonas mini dar ir „Sokrato apologijoje"; vargiai atsitiktinai šiuose dviejuose veikaluose: jie arčiausiai prisiliečia prie sukrečiančio Sokrato – ir Platono – gyvenimo įvykio. Iš Platono nėra ko tikėtis lyrinės jausmų analizės ir atviro skausmo išpažinimo, tačiau kelios „Faidono" eilutės rodo, jog sokratiško tipo filosofai nė kiek nemažiau jausmingi, nei audringai savo sielvartą reiškęs Homero Achilas (plg. „Iliada" XIX, 4*sq*). Faidonas pasakoja (117c-d), jog, Sokratui

išgėrus nuodus, kalėjime susirinkę vyrai („Iki tol daugumas mūsų dar neblogai įstengėme sulaikyti ašaras", priduria jis) atvirai pasidavė veriančiam skausmui: „Pats aš nebegalėjau atsispirti, ir akys stačiai pasruvo ašaromis, tad užsidengiau veidą ir leidausi dėl savęs raudoti: ne dėl jo juk, žinoma, raudojau, bet dėl savo dalios: kokio žmogaus, kokio netenku draugo! Kritonas, tas dar anksčiau už mane nuėjo šalin, nes nebepajėgė sulaikyti ašarų. O Apolodoras ir anksčiau nė kiek nesiliovė verkęs. Na, o čia jau ėmė taip kaukti, plėšytis ir raudoti, kad palūžo visi ten buvę". Bendravimas su Sokratu pašnekovus visada sukrėsdavo ir svaigindavo (plg. pst. ad 77e), o šįkart jo svarstymų klausosi itin jautrūs, ašaras sulaikyti vargiai įstengiantys žmonės. Toks yra lakoniškai nusakytas psichologinis pagrindinės „Faidono" dalies fonas. Faidonas – geras pasakotojas, toks, kokio seniai laukia jo pašnekovas Flijunto gyventojas, nes jis *pats* yra *patyręs* tai, ką imasi perteikti – Sokrato kalbų apie autentišką sielos patirtį ir būseną poveikį (žr. pst. ad 57a). Tokią asmenišką Faidono patirtį simboliškai įkūnija Antikos istoriografams žinoma jo išvadavimo iš viešnamio istorija (žr. pst. ad 57a).

Teminė ir dramaturginė „Faidono" struktūra dažnai lyginama su muzikine kompozicija: prologe nurodomos kai kurios pagrindinės viso kūrinio temos (čia pat, beje, suskamba ir „tikrosios muzikos" tema, 60e – 61a) – „autentiškas žinojimas", „iš(si)gelbėjimas", „pamaldumas", „tyrumas", „išsipančiojimas"... Dauguma temų rutuliojama nuo apčiuopiamo kūniškumo iki dvasinės neregimybės plotmės. Pirmieji Sokrato žodžiai „Faidone" apie keistą fizinių potyrių santykį tartum atliepia ir sustiprina Faidono žodžiuose suskambusią „patologijos" – „būsenų", ir išgyvenamų „patirčių" – temą: tik ką išlaisvintas iš grandinių, Sokratas imasi svarstyti keistą įpras-

tų „malonumo" ir „skausmo" būsenų santykį (60b-c). Kūno „vaidmuo" „Faidone" gana paradoksalus: jis – pikčiausias sielos priešas, kvailas apgavikas, netinkamas bendrininkas, nelabas gundytojas, siekiąs savo tikslams pavergti veržliąją sielos meilę. Kita vertus, kūnas „Faidone" labai apčiuopiamas (*praesens*): tai paties Sokrato kūnas, dialogo pradžioje laikinai nutirpęs nuo grandinių, pabaigoje – amžinai sustingęs. Pirmus žodžius Sokratas taria trindamas nutirpusią koją, paskui nuleidžia kojas ant žemės (plg. pst. ad 61d); baigdamas pasakojimą Faidonas prisimena, kad, išgėręs nuodus, Sokratas „pavaikščiojo aplink, paskui pasakė, kad jam sunksta kojos ir atsigulė aukštielninkas, kaip liepė žmogus, davęs jam nuodus. Pastarasis netrukus ėmė čiupinėdamas tikrinti jo pėdas ir blauzdas. Paskui stipriai paspaudė pėdą ir paklausė, ar jaučia. Sokratas atsakė, kad ne. Tas ėmė tikrinti blauzdas ir šitaip kildamas rodė mums, kad jis šąla ir stingsta. Čiupinėjo toliau ir pasakė, jog, nuodams pasiekus širdį, jis iškeliaus..." (117e – 118a). Visų Sokrato kalbų (λόγοι ir μῦθοι) tikslas – užkeikti įkyrųjį sielos palydovą, priversti į mirtį žiūrėti ne kūno, bet sielos akimis, įžvelgti joje ne skaudžią fizinę nelaimę, bet didingą ir viltingą dvasios įvykį. (Plg. 63d-e: įkyraus kalėjimo tarnautojo prašomas nesikarščiuoti, mat tai galį „pakenkti nuodams", Sokratas atsisako rūpintis kūnu ir imasi savarstyti sielos ateitį.) Kūno prieraišumas suprantamas: jis negali gyventi be sielos; bet pati ψυχή – siela-gyvastis (plg. 105c-d) turėtų būti labiau egoistiška. Ji turėtų pasirūpinti savimi, iš kūno išsinešama savo gyvybe.

Sokratas „Faidone" daug kalba apie asmeninę intelektualinę patirtį ir dvasinius savo išgyvenimus (πάθη, plg. 96a), daugelis iš jo prisipažinimų perėjo į vėliau parašytų jo ir Platono biografijų puslapius (plg. pst. ad 85b, 96a, b). Jis ne tik pasakoja apie savo patirtį, bet nori, kad ir sukrėsti jo pašnekovai pajustų

tai, kas pačiam jam teikia didžią ir gražią viltį, kad, peržengę „fizikos“ ribas, jie patirtų „metafizinės tikrybės“ rimtį. Dėl šios vilties Sokrato mirtis netenka tragiškojo *patoso*. Sokratas prašo išvesti raudančias moteris ir pats nėra linkęs sielvartauti (plg. 63a, b, 64a, 67e – 68b, 69d-e): pokalbyje daug sykių kartojamas žodis ἀγανακτέω nusako tradicinę mirties keliamo sielvarto išraišką. Sokrato bičiuliai kone įžeisti: kodėl išsiskirdamas su jais jis „nesielvartauja“ (62e – 63b)? Apie tragediją Sokratas užsimena tik ironiškai (115a): „Jūs, Simijau, Kebėtai ir visi kiti, vėliau kada nors kiekvienas savo metu leisitės į šią kelionę, o mane, kaip pasakytų tragikas, *šaukia jau likimas...*“. Pats jis į tragedijos veikėjus netinka. Ar galima tragedija, kai pasaulį saisto gėrio ryšys (plg. 99c), žmogų prižiūri geriausi visų prižiūrėtojai ir šeimininkai dievai (62b-c), kai kieviena siela – pagal savo stropumą ir aistrą – gauna tai, ką myli? Pamilsta, suartėja ir kone susitapatina su savo aistros objektu (plg. 67a-b, 68a-b, 69c-d, 79c-e, 80d – 84b).

Sokratiškasis filosofas – ne sofistas intelektualas, ne Isokrato humanitaras inteligentas ir ne smalsus, bet klaidingą savaime nieko nepaaiškinančios medžiagos kelią pasirinkęs gamtos tyrėjas, bet aistringas mąstymo ir pažinimo sekėjas (plg. 63c, 64a *sqq*, 68a-c) – išgyvena ne tragiško, bet viltingo patoso akimirką. Sokratiškasis filosofas gali kalbėti nebent apie regimybę beviltiškai įsimylėjusių sielų tragediją, aistras klaidingai nukreipusių, dėl kūnų netikrumo pasimetusių (plg 79c-d, 81d, 108c) ir ne savo gaivalo prisipildžiusių sielų tragediją. Daugumai žmonių – neveržlioms, vangioms ir beaistrėms sieloms – tenka išgyventi pasikartojančio skruzdėlių, bičių ir kitų vidutinybių gyvenimo „melodramą“ (plg. 82a-b). „Faidono“ „patologijos“ šviesoje garsioji stoikų „apateia“ atrodo esanti skruzdėlių lygmenyje sustingusios sielos liga.

Graikiškas žodis πάθος, „įvykis", „atsitikimas", „patirtis", „būsena", „būklė", „aistra" – gal ir nepriskirtinas prie „sodriausiųjų" „Faidono" sąvokų[4], tačiau jo vartosenų visuma daug ką atskleidžia apie pagrindinį veikalo užmojį ir pašnekovų tą kartą itin jautriai patirtą Sokrato kalbų poveikį. Daiktavardis (τὸ) πάθος, „būklė", „būsena", „patirtis" ir tos pačios šaknies veiksmažodis πάσχω (παθεῖν, *infinitivus aoristi*), „patirti"[5] per visą veikalą punktyriškai veda didžiąją *egzistencinę* „Faidono" temą – iš baimės ir nevilties vaduojančios asmeninės *patirties* ir tinkamos sielos *būsenos* ugdymo temą. Pasak R. Guardini, Platonas yra „vienas iš nedaugelio filosofų, kurie filosofijoje matė ir ieškojo ne vien skelbiamo mokymo turinio, bet ir egzistencinio turinio: koks turi būti žmogus, kad galėtų tapti filosofu, ir kas atsitinka su žmogumi, pasirinkusiu filosofiją"[6].

Pasak Sokrato, „irimas" ir „skilimas" – kūnui būdingas potyris, πάθος (78b). Autentiškas sielos išgyvenimas (πάθημα) – pasinėrimas į giminingą neregimos mąstomybės gaivalą (79d). Tokio susitikimo metu siela jau išgyvena „atsiskyrimo nuo kūno" (toks „Faidone" siūlomas mirties apibrėžimas, 64e, 67d), „mirties" ir – nemirtingumo akimirką. Nemirtingumas – visą gyvenimą ugdoma mąstančios sielos laisvė. Svarstydama, mąstydama, besikaupdama siela jau pratinasi atokiau nuo irstančio kūno misti tikru mąstomybės maistu (plg. 67c-

[4] „Paaiškinimuose" smulkiau aptariami kai kurie svarbiausias prasmines veikalo gijas per visą tekstą brėžiantys žodžiai („tyras/tyrumas", „išrišimas"/ „išsivadavimas", „filosofas"/„filosofija", „siela", ψυχή, „pažinimas"/„mąstymas", φρόνησις, „esybės"/„būtis" ir taip toliau), jų istorija ir Platono vartosena. Sinchroninis ir diachroninis svarstomų žodžių reikšmių kontekstas padės pajusti prasminę Platono vartosenos įtampą ir Sokrato svarstymų *patosą*.
[5] Savaime aišku, kad „būseną", „būklę" ir „potyrį" „Faidone", kaip ir kituose Platono dialoguose, nusako ne tik minėti žodžiai, antai, ἔχω (πως), διάκειμαι.
[6] *Der Tod des Sokrates*. – Godesberg, 1947, p. 14.

d, 84a-b). Filosofas žino, – aiškina Sokratas (83a-e), – kokios būsenos (... ὅτι οὕτω ... ἔχουσαν) sielą į savo rankas paima filosofija, pradėdama švelniai ją raminti ir vaduoti. Ji paaiškina, kad didžiausią blogį žmogus *patiria* ne tada, kai suserga ar išleidžia pinigus, bet kai siela susitapatina su kūno potyriais: ima džiaugtis ir liūdėti kūno džiaugsmais ir skausmais. Kiekvienas kartu su kūnu stipriai išgyventas potyris it vinimi prikausto sielą prie kūno. Dažnai ką nors patiriant, išsiugdo tam tikrą mirties akimirką sielos likimą lemianti būsena. Prikaustyta, apsunkusi ir sukūniškėjusi (plg. 81c-d) siela negalės patirti tikro atsiskyrimo nuo kūno ir susitikimo su mąstomybe.

Didžiausias sielos pavojus – neapykantos svarstymams bei įrodymams (λόγοι), „mizologijos“ liga, užkertanti kelią nemirtingumo būsenos ugdymo darbui (89d – 90e). Tai būtų labai nesveika sielos būsena (plg. 90e) ir tikrai liūdna patirtis (πάθος, 90c). Akylas „patologas“ Sokratas dėl „mizologijos“ pavojaus pašnekovus perspėja[7] pastebėjęs klausytojų sielose po Simijo ir Kebeto išsakytų kontrargumentų kylančią skepsio bangą (88c): „Vėliau mes vienas kitam prisipažinome, jog, išklausę šių kalbų, visi pasijutome nemaloniai. Mat ankstesnis įrodymas mus jau stipriai įtikino, o šitie vėl, rodėsi, sukėlė nerimą ir nepasitikėjimą ne vien ankstesniais teiginiais, bet ir tuo, kas dar turėjo būti pasakyta: gal mūsų sprendimai niekam tikę, o gal pats dalykas yra toks nepatikimas“.

„Faidono“ Sokratui negana jo paties patirtos vilties ramybės. Jis iki paskutinės akimirkos visuomeniškas, įtaigus ir „apaštališkas“, norintis ir klausytojų sieloje įžiebti tą patį tikėjimą, siekiantis, kad viltimi virstų ir sujaudintų klausytojų jausmai.

[7] 89c: „pirmiausiai turime pasisaugoti, kad nepatirtume vieno dalyko“, πάθος μὴ πάθωμεν.

Kol patys jie nėra patyrę sokratiško tikrumo, Sokrato mirties įvykis gresia tapti asmenine jų tragedija. Jei „rytoj tokiu pat metu nebebus jau nė vieno žmogaus“, mokančio tinkamai kalbėti apie tikrąją būtį (76b) ir įtaigiai raminti abejojančias sielas (78a), belieka apverkti ne Sokrato, bet savo pačių likimą (plg. 117c-d). „Faidono“ pokalbio tikslas užkirsti kelią *ir* šiai tragedijai. Todėl toks svarbus pašnekovų ryžtas ir toliau sokratiškai rūpintis savo siela, – ugdyti joje nemirtingumo būseną (115b-c). Platono Sokratas mano, kad svarbiausio žinojimo negalima tiesiog išdėstyti, juo labiau užrašyti. Tegalima sukelti jį kitoje sieloje. Apie tai jis kalba „Faidre“ (275d – 277a). Tą patį išpažįsta ir „Platono VII laiškas“. Laiško autoriaus teigimu (341c-d), jis nieko nėra parašęs ir niekad nerašys apie svarbiausius jam rūpimus dalykus, „nes tai negali būti išreikšta, kaip kiti mokslai, bet tik daug artimai bendraujant ir kartu gyvenant atsidėjus šiam dalykui, staiga, tarsi nuo pašokusios kibirkšties įsižiebusi liepsna, tai atsiranda sieloje ir toliau jau minta savimi...“. Netinkamos prigimties žmonių nė pats Linkėjas nepadarytų reginčiais, bet, „kas nėra šiam dalykui giminingas, tam nepadės nei gabumai, nei gera atmintis, – tai tiesiog negali atsitikti tinkamų savybių neturinčioje sieloje“. Tik „sunkiai viena trinant[8] į kita – vardus, apibrėžimus, reginius ir potyrius, išmėginant juos geranoriška kritika, klausinėjant ir atsakinėjant be pykčio ir pavydo, įsižiebia kiekvieno dalyko supratimo ir suvokimo šviesa, tokia stipri, kokią tik pakelia žmogaus galios“[9].

Svarbiausias ilgų, dažnai vingiuotų Sokrato svarstymų ir aiškinimų tikslas – padėti pašnekovams patirti veiklią savimi

[8] Gr. τριβόμενα. Tos pačios šaknies daiktavardis τριβή sinonimiškas „Faidone“ nuolatinį filosofo darbą nusakantiems žodžiams μελέτημα ir μελέτη (67d, 81a, plg. 81e – 82a).
[9] *Ep.* VII, 343e – 344c. Plg. „Faidonas“ 107b.

labiau už kūną susirūpinusios sielos galią (φρόνησις), leisti jai susitelkti, susikaupti savyje, laisvai pasinerti į tyrą mąstomos neregimybės gaivalą ir išgyventi iškilų kontakto su mąstomybe *patosą*, mąstymo artumo ir ramybės būseną (πάθος, πάθημα). Simijas prašo padėti jam *patirti* svarstomą prisiminimo pažinimo būseną (žr. 73b ir pst.). Įprastu klausimų atsakymų būdu prisiminimo-pažinimo argumentą dėstantis Sokratas ne kartą paragina pašnekovą remtis *asmenine* patirtimi: „Žinai juk, ką patiria įsimylėjėliai, pamatę lyrą, apsiaustą ar kitą kokį daiktą, kurį paprastai naudoja jų mylimasis... <...> Taip pat, tarkime, kas nors pamatęs Simiją neretai prisimena ir Kebėtą" (73d); „Na, ar buvo kada nors, kad patys „lygūs" tau pasirodytų nelygūs, arba lygybė – nelygybe?" (74c); „Ar nepatiriame mes ko nors tokio dėl rąstų ir kitų dabar minėtų lygių daiktų [savybių]?" (74d); „Na, o mums ar ne tas pats išėjo su lygiais daiktais ir pačiu 'lygu'?" (74e), ir panašiai. Žinojimo „prisiminimas" – ne vien galvoje kylanti mintis (ἔννοια), bet ir tam tikra kažko prarasto link nukreipto mąstymo būsena (πάθος).

Pagaliau, pati Sokrato klausimų-atsakymų strategija, nors ir ne per daugiausiai vietos palieka pašnekovų iniciatyvai, vis dėlto verčia juos ne vien klausytis, bet savo ryžtingesniais ar atsargesniais pritarimais asmeniškai tikrinti bei liudyti paskirų žingsnių ir galutinių išvadų tikrumą. „Bet kas, man atrodo, kad ir didžiausias bukagalvis, jei sektų šį tavo svarstymą, pripažintų, kad siela viskuo ir visais atžvilgiais panašesnė į tai, kas visada yra vienoda...", – pats Kebėtas, kaip ir kiti klausytojai savęs visai nelinkęs laikyti bukagalviu. Priešingai, jis garsus tuo, kad mąsto nepriklausomai ir neskuba sutikti su kitų aiškinimais (plg. 62e–63a, 72e, 77a). Galutines Sokrato išvadas remia visų susirinkusiųjų intelekto autoritetas. Tačiau Sokratas

pritaria visiško asmeniško pasitikėjimo pasigedančiam Simijui. Jis bus patenkintas, jei pašnekovai nepritrūks aistros ieškoti. Kierkegaardas apie šią sokratišką aistrą yra pasakęs: „Sokratas palieka nemirtingumą objektyviai problemišką: *jei* yra nemirtingumas. Vadinasi, jis buvo skeptikas? Toli gražu. Ant šio *jei* jis pastatė visą gyvenimą, jis ryžosi mirti ir visą savo gyvenimą su aistra begalybei pakreipė taip, kad jis pasirodytų tinkamas, – *jei* yra nemirtingumas. Priešingai, turintieji tris įrodymus, pagal tai visai netvarko savo gyvenimo. Šiek tiek netikrumo padeda Sokratui, kaip pats jis aistringai padeda begalybei“[10].

Jei šis komentuotas „Faidono“ vertimas kam nors pasirodys įdomus ir naudingas, už tai, be didingo Platono teksto ir kitų amžinų dalykų, jaučiu malonią pareigą – ἐν χάριτι μάλιστα ποιῶ – padėkoti Prancūzijos Užsienio reikalų ministerijai, suteikusiai man galimybių 1994 – 1996 ir 1998 m. rudenį darbuotis Paryžiaus *Ecole Normale Supérieure* bibliotekoje. Esu dėkinga kelerius metus graikišką „Faidono“ tekstą kartu su manimi smalsiai skaičiusiems Vilniaus Universiteto Klasikinės filologijos katedros studentams ir *filologijos* dvasios puoselėtojams kolegoms dėstytojams. Atskiras ačiū pirmajam atidžiam bei geranoriškam šio darbo skaitytojui Dariui Aleknai ir nuo pat pirmos eilutės knygos sumanymą rėmusiam ir brandinusiam leidėjui Vytautui Ališauskui.

1999 m. kovo 14 d.

Tatjana Aleknienė

[10] *Abschließende unwissenschaftliche Nachschrift zu den philosophischen Brocken.* 2. Teil. – Leipzig, 1957, p. 192*sq.*

DIOGENAS Laertietis (III, 37) mini II a. po Kr. eruditą Favoriną iš Arelato rašius, esą Platonui skaitant savo veikalą „Apie sielą“ (t.y. mūsų „Faidoną“*), tik Aristotelis išklausęs jį iki galo, kiti klausytojai išsivaikščioję. Pakankamai ilgas ir labai „koncentruotas“ Platono rašinys iš tiesų turėjo būti nemenkas išmėginimas auditorijai. Knyga turi privalumų: kartą išėjus, visad galima grįžti. Čia kantrusis Aristotelis niekad nelieka vienas.

Skaitytojo patogumui pateiksime glaustą „Faidono“ veiksmo ir svarstymų planą.

57a – 59c Prologas: Faidonas Flijunte kalbasi su flijuntiečiu Echekratu apie Sokrato mirties aplinkybes.

59c – 63a Faidono pasakojimo pradžia. Sokratas atskleidžia savo teigiamą požiūrį į mirtį.

63b – 69e „Ginamasis“ Sokrato žodis – filosofo teigiamo požiūrio į mirtį „apologija“.

69e – 70b Kebėto priekaištas: reikią įrodyti, kad nuo kūno atsiskyrusi siela dar „kažkur bus“ ir turės „pažinimo galią“.

70c – 72e Sokratas dėsto „ciklinį argumentą“: priešybės randasi iš priešybių, gyvybė iš mirties.

72e – 77a „Prisiminimo argumentas“: vadinamasis „mokymasis“ esąs anksčiau įgyto žinojimo prisiminimas.

77a – 78b Išdėstytų įrodymų sintezė. Sutariama tęsti svarstymą.

78b – 84b „Tapatybės argumentas“: dvi esybių rūšys ir siela.

84c – 85b „Intermedija“: Simijas prisipažįsta su Kebėtu nesiryžtąs pateikti Sokratui savo klausimų. Sokrato paraginimas.

85b – 86d Simijo „kontrargumentas“: siela – kūno dermė.

* Dauguma Platono dialogų Akademijos tradicijoje turėjo paantraštes: antai, „Faidonas, arba Apie sielą“, „Valstybė, arba Apie teisingumą“. Šios paantraštės iš I a. po Kr. Platono dialogus tetralogijomis suskirsčiusio filologo Trasilo leidimo perėjo ir į pirmą H. Etienne (Stephanus) XVI a. spausdintą leidimą.

86e – 88b Kebėto „kontrargumentas“: sielos palyginimas su siuvėju.

88c – 91c „Intermedija“: klausytojai sutrikę. Echekratas pertraukia Faidono pasakojimą. Faidonas tęsia: Sokratas imasi „gelbėti svarstymą“; perspėjimas dėl „mizologijos“ pavojaus.

91c – 95a Simijo ir Kebėto argumentų santrauka. Atsakymas Simijui.

95b-e Atsakymas Kebėtui: įžanga.

96a – 102a Intelektualinė Sokrato autobiografija: gamtos mokslai, priežasčių ieškojimas, „antrasis plaukimas“ – pavidalų hipotezė.

102a Echekratas antrą kartą pertraukia Faidono pasakojimą.

102b – 107a Paskutinis Sokrato argumentas. Sielos ir gyvybės pavidalo santykis.

107a-c Simijo abejonė. Sokrato atsakymas.

107d – 108c Sokratas kalba apie sielos kelionę pas Hadą.

108c – 115a Tikrosios Žemės mitas.

115a-e Kritono rūpesčiai. Sokrato atsakymai.

116a – 118a Baigiamoji scena: Sokratas kalbasi su namiškiais, prausiasi, geria nuodus, miršta...

FAIDONAS,
ARBA
APIE SIELĄ

FAIDONAS

FAIDONAS ECHEKRATAS

Echekratas*: 57

– Ar pats*, Faidonai*, buvai šalia Sokrato tą dieną, kai jis kalėjime išgėrė nuodus*, ar iš ko kito esi girdėjęs?

Faidonas:

– Pats buvau, Echekratai*.

– Tai ką gi šis žmogus sakė prieš mirdamas? Ir kaip užbaigė gyvenimą? Aš mielai apie tai išgirsčiau. Mat beveik niekas iš flijuntiečių* nesilanko dabar Atėnuose*, ir pas mus iš ten senokai jau neatkeliauja joks svečias, galintis b
kiek aiškiau mums papasakoti apie tuos dalykus, išskyrus, žinoma, tai, kad jis mirė išgėręs nuodų*. Bet apie visa kita niekas nieko neįstengia mums paaiškinti*. 58

– Vadinasi, negirdėjote nė apie teismą, kaip tai buvo?

– Ne, šitai mums kažkas papasakojo, ir mes dar stebėjomės, kad teismas įvyko seniai, o jis, kaip žinia, mirė gerokai vėliau*. Kas gi tai buvo, Faidonai?

– Taip jau čia jam, Echekratai, įsikišo likimas*. Mat atsitiko, kad kaip tik teismo išvakarėse vainiku buvo papuoštas atėniečių į Dėlo salą siunčiamo laivo galas.

– Koks gi tai laivas?

– Pasak atėniečių, tai esąs tas pats laivas, kuriuo kadaise Tesėjas plaukė į Krėtos salą, kai vežė anuos „du sep-
b tynetus“*: jis juos išgelbėjo ir pats išsigelbėjo*. Tad jie tąsyk, kaip pasakojama, pasižadėjo Apolonui, jei išsigelbės, kasmet siųsti į Dėlą pasiuntinius. Štai tokius pasiuntinius nuo tada iki šiolei kasmet vis siunčia dievui*. Pagal jų įstatymą, visą laiką nuo pasiuntinių kelionės pradžios miestas turi likti tyras*, ir niekas viešai negali būti žudomas, kol laivas nuplauks į Dėlą ir sugrįš atgal. O tai kartais už-
c trunka ilgai, jei keliauninkus užklumpa priešiniai vėjai*. Kelionė prasideda tuomet, kai Apolono žynys vainiku papuošia laivo galą: tai, kaip sakiau, ir atsitiko kaip tik teismo išvakarėse. Todėl Sokratas po teismo iki mirties dar daug laiko praleido kalėjime.

– Na, o pati mirtis, Faidonai? Ką jis sakė, kaip elgėsi ir kas iš artimųjų su juo buvo? Ar prižiūrėtojai neleido niekam
d su juo būti ir jis mirė vienas, be draugų?

– Ne, buvo draugų, ir daug.

– Pasistenk visa tai kuo aiškiau mums papasakoti, nebent turi kokių reikalų?

– Ne, jokių reikalų tikrai neturiu* ir pamėginsiu viską jums išdėstyti – nieko man nėra mieliau, kaip prisiminti Sokratą pačiam kalbant ar kitų klausantis.

– Tokius pat, Faidonai, turėsi ir klausytojus, tu tik
e pasistenk kiek galima tiksliau viską išpasakoti*.

– Žinai, pats aš ten būdamas patyriau nuostabų dalyką: viena vertus, nejutau sielvarto, nors ir regėjau artimo žmo-

gaus mirtį. Nes, Echekratai, mačiau laimingą žmogų! Jis taip laikėsi, taip kalbėjo, taip drąsiai ir oriai baigė gyvenimą, kad supratau, jog šis žmogus ir pas Hadą eis ne be
dievo globos*, ir ten nuvykęs, gyvens laimingai, kaip nie- 59
kas kitas. Todėl nejutau didelio sielvarto, ko lyg ir būtų galima tikėtis tokio skaudaus dalyko akivaizdoje. Kita vertus, beveik nebuvo ir malonumo, nors, kaip paprastai, ir buvome pasinėrę į filosofiją – mat, ir šįkart maždaug tokios buvo mūsų kalbos*. Bet tiesiog kažkoks neįsivaizduojamas jausmas, kažkoks neįprastas mišinys, kur kartu būta ir malonumo, ir liūdesio, užplūdo mane suvokiant, kad tuoj pasibaigs jo gyvenimas. Ir visi mes ten buvę panašiai jautėmės: tai juokėmės, tai kartais verkėme, ypač vienas mūsų, Apolodoras, pažįsti turbūt šį vyrą bei jo būdą*?

– Kaip gi ne! b

– Taigi tas Apolodoras visai šiems jausmams buvo atsidavęs. Pats aš irgi buvau sukrėstas, ir visi kiti.

– O kas, Faidonai, ten buvo*?

– Iš vietinių buvo minėtasis Apolodoras, Kritobulas su tėvu*, dar Hermogenas*, Epigenas*, Aischinas* ir Antistenas*. Dar buvo Ktėsipas Pajanietis*, Meneksenas*, ir kai kurie kiti vietiniai žmonės. Platonas, man rodos, negalavo*.

– Būta ir atvykėlių?

– Taip, Simijas tėbietis, Kebėtas*, Faidondas* ir iš c
Megarų atvykę Eukleidas* su Terpsijonu*.

– Buvo ir Aristipas* su Kleombrotu*?

– Kad ne! Kalbėta, kad jie buvo Aiginos saloje*.

– Gal dar kas buvo?

– Tai lyg ir visi ten buvę.

– Ir kaip gi? Kokios ten, sakai, kalbėtos kalbos*?

d – Viską iš eilės mėginsiu tau papasakoti. Aš ir visi kiti,
mes, žinai, ir ankstesnėmis dienomis vis lankydavome Sok-
ratą. Rytais susirinkdavome teisme, ten pat, kur vyko bylos
svarstymas: mat, teismas yra šalia kalėjimo. Ten laukda-
vome, kol atidarys kalėjimą, ir šnekėdavomės tarpusavyje,
nes jį neanksti atidaro. Kai atidarydavo, eidavome pas Sok-
ratą ir dažniausiai praleisdavome su juo visą dieną. Na, o
e aną dieną susirinkome dar anksčiau: mat išvakarėse, kai
vakare ėjome iš kalėjimo, sužinojome, kad laivas jau sug-
rįžo iš Dėlo. Todėl sutarėme kuo anksčiau ateiti įpraston
vieton. Kai atėjome, išėjo durininkas, kuris paprastai mus
įleisdavo, ir liepė palaukti, kol pakvies. „Dabar, – pasa-
kė – vienuolika* atriša* Sokratą ir duoda nurodymus, kad
šiandien jis mirtų“. Bet netrukus jis sugrįžo ir pakvietė mus
60 įeiti. Įėję radome ką tik atrištą Sokratą. Šalia sėdėjo Ksan-
tipė – pažįsti ją, – su vaiku ant rankų*. Mus pamačiusi,
Ksantipė ėmė šaukti*, aimanuodama, kaip paprastai daro
moterys: „Oi, Sokratai, štai paskutinį jau kartą kalbėsis su
tavimi draugai, ir tu su jais“. Sokratas, pažvelgęs į Krito-
ną, tarė: „Kritonai, tegu kas nors nuveda ją namo“*.

b Kritono tarnai nuvedė ją. Ji vis šaukė ir mušėsi į krūtinę.
Sokratas, atsisėdęs ant lovos sulenkė koją ir ėmė ją trinti.
Trindamas tarė:

– Koks keistas daiktas, bičiuliai, tai, ką žmonės vadina „malonu“*, ir kaip nuostabiai jo prigimtis susijusi su tuo, kas laikoma jo priešybe „skaudu“: kartu abudu jie atsisa-

ko kilti žmoguje, bet jei kas vejasi vieną iš jų ir pagauna, tai veik neišvengiamai visada kartu sučiumpa ir kitą, tarsi du šitie dalykai eitų iš vienos galvos*. Manau, Aisopas, jei c
būtų apie tai susimąstęs, būtų sukūręs pasaką*: „Dievas norėjo padaryti galą jųdviejų karui, bet neįstengė, tad kartu sujungė jų galvas. Todėl, kas pajunta viena, tam vėliau atsiranda ir kita". Panašu, jog ir man dabar šitaip yra: nuo grandinės kojai buvo skaudu, o dabar, rodos, iš paskos eina malonu.

Čia įsiterpė Kebėtas:

– Dievaži*, Sokratai! Gerai, kad priminei man. Mat, apie kūrinius, kuriuos sudėjai sueiliavęs Aisopo pasakoji- d
mus* ir giesmę Apolonui*, ir kiti žmonės mane jau klausinėjo, ir štai Euėnas* visai neseniai teiravosi, kas tau atėjo į galvą, kad čia atsidūręs, juos sukūrei, nors iki šiol niekad nieko nesi kūręs. Tad jei tau nors kiek rūpi, kad turėčiau ką pasakyti Euėnui, kai šis vėl manęs klaus – esu tikras, kad jis vėl klaus, – sakyk, ką reikia atsakyti.

– Tai ir sakyk jam, Kebėtai, tiesą: kad aš šiuos kūrinius sukūriau ne todėl, kad norėčiau amatu varžytis su juo ar su jo kūriniais – žinojau juk, koks nelengvas tai būtų da- e
lykas*, – bet mėgindamas suvokti savo sapnų prasmę* ir dėl šventos ramybės*: o kas, jei būtent tokį meną jie kartais liepia man kurti? Mat, buvo štai kas: daug kartų ankstesniais laikais mane lankydavo tas pats sapnas. Jis pasirodydavo vis kitokiu pavidalu, bet skelbė tą patį: „Sokratai, imkis meno, kurk"! Aš, bent anksčiau, maniau, kad jis mane skatina ir liepia daryti būtent tai, ką dariau. Kaip 61

ragina bėgikus, taip ir man sapnas liepė tai, ką dariau, tai yra kurti meną: juk filosofija yra didžiausias menas, o aš tai ir dariau*. Bet dabar, po teismo, ir po to, kai dėl dievo šventės teko atidėti mano mirtį, pagalvojau: o kas, jei kartais sapnas man liepia imtis meno įprasta prasme*? Reikia ne priešintis jam, bet taip ir daryti. Juk saugiau prieš išei-
b nant atlikti savo prievolę* – paklusti sapnui ir sukurti meno kūrinių. Štai todėl pirmiausiai sukūriau kūrinį dievo, kuriam dabar buvo aukojama, garbei. Po to susimąsčiau, jog poetas, jei jis tikrai ketina būti poetu, privalo kurti pasakas, o ne kalbas*. Bet pats nesu pasakorius*, todėl, toli neieškodamas, pasiėmiau pasakas, kurias mokėjau atmintinai, Aisopo, ir panaudojau pirmas atėjusias į galvą. Šitai, Kebėtai, ir paaiškink Euėnui. Sakyk, kad liktų sveikas* ir, jei turi sveiko proto, kuo greičiau sektų man įkandin. O aš,
c matyt, šiandien išeinu: tokia yra atėniečių valia.

Čia įsiterpė Simijas:

– Nieko sau raginimas, Sokratai! Ne kartą jau teko susidurti su šiuo vyru. Kiek galiu spręsti, jis tikriausiai neturės nė mažiausio noro tau paklusti.

– Argi Euėnas ne filosofas?*

– Man rodos, filosofas, – atsakė Simijas.

– Vadinasi, norės ir Euėnas, ir kiekvienas, kas išties turi ką nors bendra su šiuo dalyku. Bet, reikia manyti, nekels prieš save rankos, – juk sakoma, kad tai neleistinas dalykas*.

d Tai tardamas Sokratas nuleido kojas ant žemės, atsisėdo ir taip sėdėjo per visą pokalbį*.

Tuomet paklausė Kebėtas:

– Kaip tu sakai, Sokratai: viena vertus, negalima kelti prieš save rankos, o, antra vertus, filosofas panorėtų sekti paskui mirštantįjį?

– Kaip, Kebėtai?! Ar judu su Simiju nesate apie tai girdėję iš Filolajo*?

– Bent jau nieko aiškaus, Sokratai.

– Aš ir pats tiek tegaliu pasakyti, kiek teko girdėti. Ką teko girdėti, mielai pasakysiu. Juk tam, kuris ruošiasi tenai keliauti, tikriausiai ypač dera pasvarstyti ir pavaizduo- e
ti* tenykštį mūsų buvimą, koks jis mums atrodo. Ką gi dar veikti belaukiant, kol nusileis saulė*?

– Tai kodėl gi sakoma, jog nevalia savęs žudyti, Sokratai? Mat, aš tikrai, kaip tu dabar klausi, girdėjau jau ir iš Filolajo, kai šis pas mus viešėjo, ir iš kitų, esą nedera šito daryti. Bet niekad nieko aiškaus apie tai iš nieko dar nesu girdėjęs*. 62

– Vis vien nenusimink, gal dar išgirsi. Tau tikriausiai pasirodys keista, kad šis dalykas vienintelis iš visų toks ypatingas ir nenutinka žmogui taip, kaip visa kita, – kai kada ir kai kam geriau numirti, nei gyventi, – o dėl tų, kuriems geriau numirti, tau tikriausiai atrodo keista, kad tokiems žmonėms neleistina patiems sau padėti, bet tenka laukti kito geradario*.

Kebėtas nusišypsojo ir tarė:

– Dievas žino, – šiuos žodžius jis pasakė savo tarme*. b

– Iš tiesų, – pasakė Sokratas, – šiaip pasižiūrėjus, tai gali pasirodyti beprasmiška; bet vis dėlto tikriausiai turi kokią nors prasmę*. Ką apie tai skelbia slaptasis moky-

mas*, esą mes, žmonės, esame tarsi priežiūroje*, ir negalima pačiam savęs iš jos paleisti ar pabėgti, man atrodo kažkas didinga ir sunkiai perregima, tačiau bent jau tai čia, mano galva, gerai pasakyta, kad mūsų globėjai yra dievai, o mes, žmonės, esame jų turto dalis. Ar tau taip neatrodo?

– Atrodo, – atsakė Kebėtas.

c – Juk ir pats tu, jei kas nors, būdamas tavo turtas, pamėgintų save žudyti, tau nepareiškus, kad nori jo mirties, tikriausiai supyktum ant jo ir, jei turėtum galimybę, nubaustum?

– Žinoma!

– Vadinasi, šitaip pasižiūrėjus, nėra beprasmiška, jog negalima savęs žudyti, kol dievas, kaip kad dabar mums, neskirs kokio nors neišvengiamo likimo.

– Šitai lyg ir panašu į tiesą, – atsakė Kebėtas. – Bet tai,
d ką dabar sakei, esą filosofai lengvai sutinka mirti, šitai Sokratai, atrodo keistokai, jei protinga tai, ką dabar minėjome, – kad dievas mumis rūpinasi, ir kad mes esame jo turtas. Išties, nesąmonė, esą patys protingiausieji nesielvartauja pasitraukdami iš šios globos*, kur juos prižiūri geriausieji visų prižiūrėtojai – dievai*: kažin, ar kas tikisi pats savimi geriau pasirūpinsiąs po to, kai taps laisvas. Ne-
e protingas žmogus gal ir pamanytų, kad reikia bėgti nuo šeimininko. Jis nepagalvotų, jog nuo gero šeimininko bėgti neverta, o kaip tik verta pas jį pasilikti; tad nesusipratęs ir pabėgtų. Tačiau proto turintis žmogus tikriausiai trokštų visiems laikams pasilikti su tuo, kuris už jį geresnis. Bet tokiu atveju, Sokratai, panašu, jog yra priešingai, nei kad

tu dabar sakei: protingieji turėtų sielvartauti dėl mirties, o neprotingi – džiaugtis.

Tai išgirdęs Sokratas, man atrodo, apsidžiaugė Kebėto stropumu*, ir, pažvelgęs į mus tarė: 63

– Oi, tas Kebėtas! Vis jis ieško kokių nors prieštaravimų ir neskuba sutikti su tuo, kas jam sakoma*.

Čia įsiterpė Simijas:

– Betgi, Sokratai, šįkart man ir pačiam atrodo, jog Kebėto žodžiuose esama tiesos: ko dėlei tikrai išmintingi vyrai turėtų bėgti nuo už juos pačius geresnių šeimininkų ir lengva širdimi su jais skirtųsi? Aš net įtariu, kad šiais žodžiais Kebėtas taiko į tave – tu taip lengvai palieki mus ir, kaip pats sutinki, geruosius valdovus dievus.

– Jūs teisingai kalbate, – tarė Sokratas. – Kaip supran- b
tu, norite pasakyti, jog privalau apsiginti nuo šių kaltinimų tarsi teisme*.

– Būtent taip, – atsakė Simijas.

– Nagi, – pasakė Sokratas, – pasistengsiu nuo jūsų kaltinimų apsiginti įtikimiau, nei nuo teisėjų*. Simijau ir Kebėtai! – tarė jis. – Jei nesitikėčiau nueisiąs pirmiausia pas kitus gerus ir išmintingus dievus, be to, dar pas žmones, kurie jau yra mirę, geresnius, nei čia esantys*, būčiau neteisus, kad nesielvartauju dėl mirties. Bet iš tiesų, būkite tikri: viliuosi nueisiąs pas gerus žmones, – nors šito ir c
nesiimčiau tvirtai teigti, bet kad eisiu pas dievus, kurie yra tikrai puikūs šeimininkai, būkite tikri: jei iš viso ką nors galėčiau teigti apie tokius dalykus, tai šitai tikrai*. Štai todėl ir nesielvartauju dabar, kaip daryčiau priešin-

gu atveju, bet turiu gerąją viltį, jog baigusiųjų gyvenimą dar kažkas laukia, ir netgi – juk nuo senų laikų šitaip kalbama, – gerųjų kažkas daug geresnio nei blogųjų*.

– Kaip gi, Sokratai? – paklausė Simijas. – Nori su savi-
d mi nusinešti šią mintį? O gal ir su mumis pasidalysi? Juk šis gėris, man regis, ir mums priklauso*. Kartu ir pats būsi apsigynęs, jei tavo žodžiai gebės mus įtikinti.

– Gerai, pabandysiu, – atsakė Sokratas. Bet pirma pažiūrėkime, ką tokio seniai jau, man regis, nori pasakyti mūsų Kritonas.

– Viso labo tai, Sokratai, ką man nuolat kartoja žmogus, turintis duoti tau nuodų: esą reikia tau paaiškinti, kad kuo mažiau šnekėtumei*. Jis teigia, jog besišnekant
e perdėm įkaistama, o tai kenkia nuodams, ir kad, priešingu atveju, žmonėms, kurie panašiai elgiasi, kartais tenka gerti nuodus du ir net tris kartus*.

– Negaišk su juo, – atsakė Sokratas, – tegu tik paruošia kas jam priklauso, kad galėtum man duoti gerti ir du, o jei prireiks, ir tris kartus.

– Aš taip maždaug ir spėjau, – atsiliepė Kritonas, – bet jis vis neduoda man ramybės.

– Tegu sau, – pasakė Sokratas. – Negaiškime dėl jo. O jums, mano teisėjai, noriu dabar paaiškinti, kodėl manau, jog žmogus, savo gyvenimą tikrai skyręs filosofijai, turi
64 pagrindo nebijoti artėjančios mirties ir viltis, kad, baigęs gyvenimą, tenai susilauks pačių didžiausių gėrybių. O kaip šitaip gali būti, tai, Simijau ir Kebėtai, aš ir bandysiu parodyti.

Bijau, kad kiti nemato, jog žmonės, kurie rimtai užsiima filosofija, tie žmonės siekia tik vieno – numirti ir nebegyventi*. O jei tai tiesa, tikriausiai būtų kvaila visą gyvenimą tik šito vieno dalyko trokšti, o, jam atėjus, sielvartauti dėl dalyko, kurio nuo seno trośko ir kuriam gyveno!

Simijas nusijuokęs tarė:

– Dievaži, Sokratai! Tikrai nelabai dabar esu linkęs juoktis. Ir vis dėlto prajuokinai mane. Įtariu, jog žmonės*, išgirdę šiuos žodžius, pamanytų, kad labai gerai pasakyta apie filosofus. Bent jau mūsiškiai žmonės pritartų*, visiškai pritartų, kad filosofuojantys iš tiesų šaukiasi mirties*, ir kad jie puikiai *mato*, šito anuos ir nusipelnius*. b

– Jie, Simijau, galbūt ir teisingai pasakytų, išskyrus tai, jog jie tai mato. Juk jie *nemato*, kokia prasme šaukiasi mirties, kokia prasme jos nusipelno ir *kokios* mirties nusipelno tikrieji filosofai*. Tad palikime tuos žmones ir pasakykime sau patiems: ar, mūsų manymu, ar yra toks daiktas „mirtis"*? c

– Žinoma, – atsiliepė Simijas.

– Ar tai gali būti kas kita nei sielos atsiskyrimas nuo kūno? Tai ir yra „būti mirusiam": kūnas, atsiskyręs nuo sielos, lieka pats sau, o siela būna pati sau atsiskyrusi nuo kūno? Ar šitai ir bus mirtis, ar kas kita?

– Ne, ne kas kita, – atsakė anas.

– Tad žiūrėk, gerasai, gal ir tu sutiksi su manimi dėl tokių dalykų. Tikiu, jog šitaip daugiau sužinosime apie tai, ką svarstome: ar tau atrodo, kad išmintį mylinčiam vyrui* būdinga stengtis dėl tariamų malonumų, pavyz- d

džiui tokių, kaip valgių ir gėrimų malonumai?

– Toli gražu ne, Sokratai, – atsakė Simijas.

– Na, o Afroditės malonumai jam rūpi?

– Nieko panašaus.

– O kaip su kitais kūno rūpesčiais? Manai, kad toks vyras juos laikys garbingais? Antai, kad įgytų kokių ypatingų apdarų, apavo ar kitų kokių pagražinimų kūnui, ar šitai jam atrodys vertingas, ar menkas daiktas, jei tik gali-
e ma kaip nors be jų išsiversti*?

– Manau, kad menkas, bent jau tam, kuris tikrai yra filosofas.

– Ar nemanai, kad tokiam žmogui apskritai rūpi ne žiūrėti kūno, bet kiek įmanoma nuo jo atitrūkti ir atsigręžti į sielą?

– Manau.

65 – Taigi čia pirmiausiai aiškiai matyti, kad filosofas siekia kiek įmanoma išvaduoti savo sielą iš bendrystės su kūnu*, kitaip nei visi kiti žmonės*.

– Taip.

– Daugumai žmonių, Simijau, tikriausiai atrodo, jog jei nesimėgauji jokiais tokiais dalykais ir neturi su jais nieko bendra, tai neverta nė gyventi*, ir kad kam visai nerūpi per kūną pasiekiami malonumai, tam visai nebetoli iki mirties*.

– Gryna tiesa.

– O jei kalbėsime apie paties pažinimo įgijimą*? Kliu-
b do kūnas, ar ne, kai tyrinėdami pasiimame jį bendrininku? Aš štai ką noriu pasakyti: ar regoje ir klausoje žmogus randa nors kiek tiesos, arba – juk ir poetai mums vis kar-

toja tokius dalykus, – *ničnieko aiškiai mes nei girdime, nei regime**? Bet jei jau šios juslės nėra nei tikslios, nei aiškios, ką ir kalbėti apie visas kitas, kiek jų turi kūnas. Visos juk prastesnės už šias*. Ar ne taip, kaip manai?

– Žinoma, kad taip, – atsakė Simijas.

– Tai kada gi, – tęsė Sokratas, – siela prisiliečia prie tiesos? Juk kai ji kartu su kūnu imasi ką nors nagrinėti, aišku, jog šis ją kiaurai apgauna.

– Tai tiesa. c

– Tai kur kitur, jei ne protaujant, sielai atsiveria kuri nors iš esybių*?

– Tikrai.

– Na, o geriausiai ji turbūt tada protauja, kai niekas iš šių dalykų jai netrukdo: nei klausa, nei rega, joks skausmas, joks malonumas, bet kai ji labiausiai pasilieka pati su savimi, pasako kūnui 'sudie' ir kiek įmanoma vengdama su juo bendrauti bei liestis, veržiasi prie esybės*.

– Taip ir yra.

– Tad ir čia* filosofo siela labiausiai niekina kūną ir d
bėga nuo jo, siekdama pasilikti pati su savimi?

– Taip.

– O ką mes, Simijau, pasakysime štai apie ką: pats tas „teisinga", ar yra toks daiktas, ar ne*?

– Dievaži, tikrai yra!

– O „gražu" ir „gera"?

– Kaip gi ne.

– Na, ir teko tau kada nors savo akimis ką nors tokio matyti?

– Niekados, – atsakė Simijas.
– Tai gal kita kokia iš kūno juslių būsi juos lietęs? Turiu
galvoje visa ko – dydžio, sveikatos, stiprybės, žodžiu, visų
e dalykų, kurie tik *yra, būtį**. Ar per kūną regime tai, kas
juose tikriausia? O gal šitaip: tas iš mūsų, kuris geriausiai
ir kruopščiausiai yra pasirengęs tyrinėdamas kiekvieną
daiktą apmąstyti jį patį savaime, arčiausiai prieina prie
kiekvieno daikto suvokimo?
– Žinoma.
– Vadinasi, tas žmogus tai padarytų visų tyriausiai*,
kuris prie kiekvieno dalyko kiek įstengdamas eitų pačiu
mąstymu, neįpainiodamas į jo veiklą regos, ir jokios kitos
66 juslės neįtraukdamas į galvojimą? Kievieną esybę jis im-
tųsi medžioti* gryną pačią savaime, pasitelkęs vien gryną
mąstymą savaime, kiek įmanoma atitrūkęs nuo akių, ausų,
galima sakyti, – nuo viso kūno, drumsčiančio su juo susi-
dėjusią sielą ir neleidžiančio pasiekti tiesos ir pažinimo?
Ar ne toks žmogus, Simijau, veikiau nei kas kitas, turės
laimės nutverti esybę?
– Nuostabiai teisingai kalbi, Sokratai! – tarė Simijas.
b – Ar nemanai, kad iš viso šito tikri filosofai būtų pri-
versti susidaryti maždaug tokią nuomonę, ir vieni kitiems
jie štai ką tartų: „Žiūrėkite! Rodos, kažkoks takelis* atve-
da mus ir mūsų svarstymą prie tokios tyrinėjimo išvados:
kol turime kūną, ir mūsų sielą teršia ši blogybė, niekados
pakankamai nepasieksime to, ko trokštame: o tai, kaip sa-
kome, yra tikrovė*. Kūnas atima iš mūsų be galo daug lai-
c ko, – jam būtinas maistas! Negana to – kartais jį užpuola

kokios nors ligos ir trukdo mums medžioti esybę. Kūnas užtvindo mus geismais, norais, baimėmis, visokiais kliedesiais ir gausybe niekų tiek, kad iš tiesų, kaip kad sakoma, tikrai niekada nieko jis mums neleidžia suvokti*. Juk karus, perversmus ir kautynes sukelia vis tas pats kūnas ir jo norai. Mat visi karai pradedami turtams įsigyti, o turtų įsigyti mus verčia kūnas, kurį mes vergiškai slaugome. O d
filosofijai dėl šio kūno su visais jo rūpesčiais nebeturime laiko. Bet baisiausia tai, jog, jei kartais kūnas ir palieka mums kokią laisvą minutę, ir imamės ką nors nagrinėti, jis vėl visur išlenda, kelia sąmyšį, suirutę ir taip mus trikdo, kad dėl jo neįstengiame regėti tikrybės. Žodžiu, tikrai turime pakankamą įrodymą, kad, jei ketiname ką nors tyrai pažinti, privalome kratytis kūno ir pačia siela regėti pačius dalykus*. Tada pagaliau, kaip atrodo, turėsime tai, e
ko geidžiame ir ką sakomės mylį* – pažinimą. Tada, kai baigsime gyvenimą – taip rodo mūsų svarstymas, o kol gyvename – ne. Mat, jei susidėjus su kūnu nieko tyrai neįmanoma pažinti, tai viena iš dviejų: arba niekur negalima pasiekti žinojimo, arba baigus gyvenimą. Juk tik tada siela pagaliau bus atskirai nuo kūno ir pati sau, o iki tol – 67
ne. O kol gyvename, tada turbūt labiausiai priartėsime prie žinojimo, kai kuo mažiausiai turėsime reikalų su kūnu, kuo mažiausiai su juo bendrausime, jei tik tai nėra visiškai neišvengiama. Jei neprisipildysime jo kūniškumo, bet apsaugosime nuo jo savo tyrumą, kol dievas pats nepaleis mūsų. Tada tyri, nusikratę kūno beprotybės*, tikriausiai būsime su tokiomis pačiomis [esybėmis] ir patys savaime*

b pažinsime visa, kas gryna, o tai turbūt yra tai, kas tikra. Juk tam, kas nėra tyra, vargu ar galima liesti tai, kas tyra“*.

Šitaip, mano galva, būtinai turėtų vieni kitiems tarti ir taip turėtų manyti visi tikri pažinimo gerbėjai. O tau ar taip neatrodo?

– Tikrų tikriausiai, Sokratai!

– Tad, – tęsė Sokratas, – jei tai tiesa, bičiuli, žmogus turbūt visai gali tikėtis, jog nuvykęs, kur aš keliauju, tenai – kur gi kitur? – pilnai pasieks tai, vardan ko mes taip plu-
c šome praėjusiame gyvenime. Todėl šią man dabar lieptąją kelionę lydi geroji viltis, kaip ir kiekvieną kitą žmogų, kuris tikisi esąs apvalęs ir pasiruošęs savo mąstymą.

– Žinoma, – pritarė Simijas.

– O ar ne šitai bus apsivalymas*, kaip mes seniai jau kalbame, kuo labiausiai skirti sielą nuo kūno ir pratinti ją, kad iš visų kūno vietų telktųsi ir spiestųsi pati savyje, ir kad
d gyventų, ir dabar, ir paskui, kiek įmanoma viena su savimi, besivaduodama iš kūno tarsi iš pančių*?

– Tikrai taip, – atsakė Simijas.

– Šitai juk ir vadinama mirtimi, sielos išpančiojimas ir atsiskyrimas nuo kūno?

– Aišku, kad taip, – tarė šis.

– O išpančioti ją, pasak mūsų, visuomet labiausiai, ne, vieninteliai, siekia tikrai atsidavusieji filosofijai, ir toks kaip tik ir yra filosofų siekis: sielos išpančiojimas ir atskyrimas nuo kūno. Ar ne taip?

– Atrodo.

– Taigi, kaip sakiau pradžioje*, ar nebūtų juokinga, jei

žmogus, kuris visą gyvenimą pratino save gyventi taip, e
kad būtų kuo arčiau mirties, sielvartautų, kai šitai jam pagaliau nutiko?

– Kaip gi nejuokinga.

– Tad tikrai atsidavę filosofijai išties siekia mirti, ir mirtis juos baugina mažiau nei bet kurį kitą žmogų. Štai iš ko gali apie tai spręsti: įsivaizduok, kad jie visai nebesutaria su kūnu ir tetrokšta turėti vieną sielą savaime, o tam nutikus išsigąsta ir sielvartauja. Argi nebūtų visiška nesą-
monė, jei jie nedžiūgautų žengdami ten, kur nuvykę gali 68
tikėtis laimėti tai, ko visą gyvenimą geidė – o geidė jie pažinimo*, ir atsikratyti palydos to, su kuo nebesutaria? Ar dėl žmonių, kuriuos mylėjo, žmonų arba vaikų, šiems numirus, daug kas savo valia panoro keltis pas Hadą*, vedami vilties ten pamatyti tuos, kurių ilgėjosi ir būti su jais, o tas, kas tikrai geidžia pažinimo ir tvirtai laikosi tos pačios vilties niekur kitur, jei ne pas Hadą, tikrai su juo susitikti,
sielvartaus dėl mirties ir nedžiūgaus tenai žengdamas? Rei- b
kia manyti, džiūgaus, jei tik jis, bičiuli, iš tikro yra filosofas. Juk jis tvirtai tikės, kad niekur kitur, bet tik tenai tyrai pasitiks pažinimą. O jeigu taip, tad, kaip ką tik sakiau, argi nebūtų visiška nesąmonė, jei toks žmogus bijotų mirties?

– Dievaži, visiška nesąmonė! – atsakė Simijas.

– Ar šitai nebus tau pakankamas įrodymas* pamačius,
jog žmogus sielvartauja mirties akivaizdoje, kad jis ne iš- c
minties, bet koks nors kūno gerbėjas*? Tas pats, ko gero, bus ir pinigų, ir šlovės mėgėjas. Ar vieno katro, ar abiejų šių dalykų*.

– Taip ir yra, kaip sakai.

– Vadinasi, Simijau, ir tai, ką žmonės vadina narsa, labiausiai būdinga taip nusiteikusiems žmonėms?

– Žinoma, kad taip, – atsakė tas.

– Na, o santūrumas, tai, ką žmonės* taip vadina, – nepamesti galvos dėl geismų, bet žiūrėti į juos su panieka ir saiku, – ar ne jiems vieniems tepriklauso, kurie labiausiai niekina kūną ir gyvena pasinėrę į filosofiją*?

d – Kitaip ir būti negali, – tarė šis.

– Juk kitų žmonių, – tęsė Sokratas, – narsa ir santūrumas, jei panorėsi juos apmąstyti, tau pasirodys keisti.

– Kaip tai, Sokratai?

– Žinai, kad visi kiti žmonės mirtį laiko viena didžiųjų blogybių?

– Žinoma.

– Taigi, jei jų narsuoliai nepalūžta mirties akivaizdoje, jie nepalūžta bijodami didesnio blogio*?

– Taip ir yra.

– Vadinasi, visi, išskyrus filosofus, narsūs yra iš baimės, todėl, kad bijo. Bet tai juk nesąmonė – būti narsiam iš baimės ir bailumo?

e – Žinoma.

– Na, o jų saikingieji? Ar jų atveju nėra tas pat: jie santūrus iš kažkokio palaidumo? Nors mes ir sakome, jog tai negalimas daiktas, tačiau šitiems žmonėms su jų negudriu santūrumu nutinka kažkas panašaus: bijodami netekti vienų malonumų, kurių geidžia, jie pasiduoda tiems malonu-
69 mams, o nuo kitų susilaiko*. Nors jie ir vadina palaidu-

mu, jei kas pasiduoda malonumų valdžiai, tačiau patiems, kaip matom, pavyksta pasiduodant vienų malonumų valdžiai, valdyti kitus. O tai panašu į ką tik sakytą dalyką, kad jie kažkaip geba būti santūrūs iš palaidumo.

– Tikrai panašu.

– Juk, garbingasis Simijau, kažin ar tokie bus tinkami mainai dorybei įgyti, kai malonumai iškeičiami į malonumus, skausmai į skausmus, o baimė į baimę – didesni į mažesnius, tarsi pinigai? Bet, ko gero, yra vienintelis tikras pinigas, į kurį visa tai dera keisti – pažinimas. Kas už jį ir b
kartu su juo perkama ar parduodoma, visa tai, ko gero, tikrai bus narsa, santūrumas, teisingumas, ir apskritai tikroji dorybė, – tik už pažinimą, nesvarbu, ar pagausėtų, ar sumažėtų malonumų, baimių ir kitų panašių dalykų*. O kai šie dalykai tarpusavyje keičiami atskirai nuo pažinimo, tai čia, ko gero, bus kažkokia butaforija*, tiesiog vergiška* dorybė, kur nėra nieko sveiko* ir nieko tikro. Bet iš tiesų, tikrasis santūrumas, teisingumas, narsa – ko gero, bus lyg c
apsivalymas nuo visų šių dalykų*, ir pats pažinimas – tai turbūt tam tikros apsivalymo apeigos*. Panašu, kad ir tie žmonės, kurie įsteigė mums slėpiningas apeigas*, nėra kokie nenaudėliai – neveltui jie nuo senų laikų mįslingai skelbia, esą, *kas į Hadą atvyks nesužinojęs paslapčių ir neįšventintas į slėpinius, atsidurs purve, o apsivalęs ir įšventintas tenai nuvykęs apsigyvens su dievais**. Juk, kaip teigia slėpiningų apeigų dalyviai, *tirsanešių daug, bakchų mažai**. d
Pastarieji, manding, kaip tik ir yra filosofijai gyvenimą tikrai skyrę žmonės*. Aš ir pats gyvenime kiek įstengdamas

dariau viską ir visais būdais siekiau tapti vienu iš jų. Ar teisingai siekiau? Ar esame ką nors laimėję? Kaip iš tikrųjų yra, jei dievas duos, aiškiai sužinosime tenai nuvykę. Neilgai, man regis, liko laukti.

Toks tad yra mano ginamasis žodis, Simijau ir Kebėtai:
e ne be pagrindo nesikankinu ir nesielvartauju palikdamas jus ir čionykščius šeimininkus, tikėdamasis ir tenai ne ką prasčiau nei čia rasiąs gerų šeimininkų bei draugų. Jei jums mano gynimasis pasirodė kiek įtikimesnis nei atėniečių teisėjams, tai gerai.

Po šių Sokrato žodžių prabilo Kebėtas:

70 – Visa kita, Sokratai, man regis, gerai pasakyta, bet dėl sielos žmonėms kyla daug abejonių. O gal ji, atsiskyrusi nuo kūno, niekur nebebus? Gal tą dieną, kurią žmogus miršta, ji, kai tik atsiskiria nuo kūno, suyra ir žūva? Išeidama išsisklaido tarsi garai ar dūmai, dingsta išlėkdama į visas puses, ir nebėra nieko ir niekur*? Mat, jei ji būtų kur nors susitelkusi savyje ir nusikračiusi visų šių blogybių, kurias
b čia dabar suminėjai, tada, Sokratai, turėtume tikrą – ir kokią gražią! – viltį, jog tai, ką sakai, tiesa. Bet kad siela *yra* ir žmogui numirus, ir kad ji tebeturi kažkokią pažinimo galią*, čia tikriausiai gerokai dar trūksta įtaigumo bei įtikimumo*.

– Teisingai kalbi, Kebėtai, – atsakė Sokratas. – Tai ką darysime? Nori, kad apsvarstytume* šiuos dalykus: panašu, kad taip yra, ar ne*?

– Aš tai mielai išgirsčiau, ką apie juos manai, – tarė Kebėtas.

– Na, bent jau, – tarė Sokratas, – nemanau, kad dabar mane išgirdęs kas nors, kad ir komedijų rašytojas, pasakytų, c
esą tauškiu niekus ir samprotauju apie tai, kas man nedera*. Tad, jei pritarti, reikia tai ištirti.

Siūlau svarstyti šitaip: ar gyvenimą baigusių žmonių sielos yra pas Hadą, ar jų ten nėra? Pirmiausia, yra toks senas padavimas, kurį mes pamename*, kad ten yra iš čia atėjusios sielos, o paskui vėl ateina čia ir atsiranda iš mirusių*. O jei šitaip yra – jei gyvieji vėl atsiranda* iš mirusiųjų, – ar tai nereiškia, kad mūsų sielos tenai yra? Juk d
neatsirastų vėl, jei nebebūtų? Tad, jei tikrai paaiškėtų, jog gyvieji atsiranda iš niekur kitur, kaip tik iš mirusiųjų, turėtume pakankamą įrodymą, jog taip ir yra. Priešingu atveju, dar kaip nors kitaip reikėtų svarstyti.

– Žinoma, kad taip, – sutiko Kebėtas.

– Kad lengviau suprastum šį dalyką, spręsk ne tik iš žmonių, bet iš visų gyvūnų ir augalų, ir apskritai, iš viso, kam būdinga rastis. Žiūrėkime, ar ne šitaip viskas atsiranda: visos priešybės randasi ne iš ko kito, kaip iš priešybių, e
kas tik turi ką nors priešinga. Antai, bjauriam priešinga gražu, – ar ne taip? – o neteisingam teisinga. Bet tas pats yra ir su aibe kitų dalykų! Tad panagrinėkime šį klausimą: ar būtinai taip yra, kad, kas turi ką nors priešinga, atsiranda ne iš ko nors kita, kaip iš savo priešybės*? Antai, jei atsiranda kažkas didesnio*, turbūt būtinai iš anksčiau buvusio mažesnio paskui atsiranda kas nors didesnio? 71

– Taip.

– O kai atsiranda kažkas mažesnio, ar ne iš anksčiau

buvusio didesnio vėliau atsiranda kas nors mažesnio?

– Taip ir yra, – sutiko Kebėtas.

– Na, o kas nors silpnesnio atsiranda iš kažko stipresnio, o kas nors lėtesnio – iš greitesnio?

– Žinoma.

– Žiūrėkime toliau. Kai atsiranda kas nors blogesnio, ar ne iš geresnio? O kas nors teisingesnio, – tai iš neteisingesnio?

– Kaip gi kitaip?

– Vadinasi, – tarė Sokratas, – mes pakankamai įsitikinome, kad viskas atsiranda tokiu būdu: priešingi dalykai iš priešingų*?

– Žinoma.

– Dabar toks klausimas. Ar nėra su tais daiktais dar ir taip, kad tarp abiejų, esant dviems priešybėms, esama ir
b dviejų atsiradimų?* – iš vieno į kitą, o iš pastarojo vėl į pirmą, kaip tarp didesnio ir mažesnio daikto esama augimo ir nykimo, ir mes juos taip ir vadiname: viena „augti“, o kita „nykti“*?

– Taip, – atsakė anas.

– Taigi ir „skirtis“ bei „jungtis“, „áušti“ ir „kaisti“, ir visi tokie dalykai, nors kartais mes jų neįvardijame*, iš tikrųjų būtinai visada būna taip, kad viena randasi iš kito, ir tarp abiejų abiejomis kryptimis vyksta radimasis?

– Žinoma, – tarė anas.

c – Gerai, – tęsė Sokratas. – O „gyventi“ turi ką nors priešinga, kaip kad „budėti“ priešinga yra „miegoti“?

– Žinoma, kad turi, – atsiliepė Kebėtas.

– Ką?

– „Būti mirusiam“.

– Vadinasi, šitai randasi viena iš kito, jei tai yra priešybės, ir tarp jų, esant dviems dalykams, esama dviejų atsiradimų?

– Kaip gi ne?

– Tai aš tau dabar pateiksiu vieną porą, iš tų, kurias ką tik minėjau, – tęsė Sokratas, – pačią ją ir atsiradimus joje, o tu man – kitą. Sakau: „miegoti“ ir „budėti“; iš „miegoti“ atsiranda „budėti“, o iš „budėti“ – „miegoti“, o atsiradimų d tarp jų esama vieno „užmigti“, kito – „pabusti“*. Pakankamai aišku, ar ne?

– Žinoma.

– O dabar tu man taip sakyk apie gyvenimą ir mirtį. Pirmiausia, ar nemanai, kad „būti mirusiam“ priešinga „būti gyvam“?

– Sutinku.

– O atsiranda jie viena iš kito?

– Taip.

– Vadinasi, iš gyvo atsiranda kas?

– Miręs, – pasakė.

– Na, o iš mirusio?

– Tenka pripažinti, kad gyvas.

– Vadinasi, Kebėtai, kas gyva, taip pat ir gyvi žmonės, atsiranda iš mirusių?

– Atrodo.

– Vadinasi, mūsų sielos yra pas Hadą? e

– Panašu.

– Na, o iš dviejų tarpinių atsiradimų bent jau vienas yra akivaizdus? Juk „mirti", šitai tikriausiai akivaizdu, ar ne?

– Žinoma.

– O ką toliau darysime? Nejaugi neatsversime šito atsiradimo priešingu, ir gamta šioje vietoje liks šluba? O gal būtinai reikia atsverti „mirti" kokiu nors priešingu atsiradimu?

– Man rodos, reikia, – tarė.

– Kas gi tai būtų?

– „Atgimti".

– Vadinasi, – pasakė anas, – jegu yra „atgimti", „at-
72 gimti" turėtų būti gyvųjų atsiradimas iš mirusių?

– Žinoma.

– Vadinasi, ir šitaip* pripažinome, kad gyvieji iš mirusiųjų atsiranda lygiai taip pat, kaip ir mirusieji iš gyvųjų? O jei šitaip yra, tai, kaip jau nutarėme*, turėtų būti pakankamas įrodymas, kad mirusiųjų sielos privalo būti kažkur, iš kur jos vėl atsiranda?

– Man atrodo, Sokratai, kad iš to, ką pripažinome, būtinai šitaip plaukia.

– Tai žiūrėk, Kebėtai, – tęsė Sokratas, – mes visai teisingai tai pripažinome, bent man taip atrodo. Mat, jeigu
b vieni daiktai rasdamiesi nuolatos neatsvertų kitų, tarsi eidami ratu, ir radimasis būtų toks tiesus, einantis tik nuo vienos priešybės prie kitos, nesukdamas atgal prie pirmo bei nedarydamas posūkio*, – pats supranti, kad galop viskas įgytų tą patį pavidalą, patirtų tą pačią būseną ir nustotų rastis?

– Kaip tai?

– Visai nesunku suprasti, ką turiu omenyje. Tarkime, jei būtų „užmigti“, bet jo neatsvertų iš „miegoti“ atsirandantis „atsibusti“, pats supranti, jog viskas baigtųsi taip, c
kad Endimijono istorija* pasirodytų tuščiai išpūstas menkniekis ir niekuo nepasižymėtų*, kadangi ir visi kiti patirtų tą patį, tai yra užmigtų. Arba, jei viskas tik jungtųsi, bet nesiskirtų, tai greit atsitiktų pasak Anaksagoro žodžių „Visi daiktai kartu“*. O gi taip pat, brangusis Kebėtai, jeigu viskas, kas turi gyvybės, mirtų, o miręs liktų tuo pačiu mirusiųjų pavidalu ir nebegimtų iš naujo, ar nepasibaigtų tai neišvengiamai tuo, kad viskas numirtų ir niekas nebegyventų? Mat, jei gyviai atsiranda iš kitų*, o patys miršta, tai ar d
gali būti, kad viskas nebūtų išeikvota mirčiai?

– Niekaip, Sokratai, mano galva, negali būti, – atsakė Kebėtas. – Man atrodo, kad tu kalbi visišką tiesą.

– Tai ir yra, Kebėtai, pati, mano manymu, tikriausia tiesa, ir mes neklystame pripažindami šiuos dalykus, bet iš tikrųjų yra atgimstama, ir gyvieji atsiranda iš mirusiųjų, ir mirusiųjų sielos yra*.

– Palauk, Sokratai! – įsiterpė Kebėtas. – Juk tas pats e
plaukia ir iš ano tavo mėgstamo kartoti teiginio, jei jis teisingas: esą mokymasis mums yra ne kas kita, kaip prisiminimas*. Ir iš jo, regis, būtinai seka, kad tai, ką dabar prisimename, mes kažkur prieš tai jau esame pažinę. Bet 73
tai neįmanoma, jei mūsų siela nebuvo kur nors prieš atsirasdama šiame žmogaus pavidale. Vadinasi, ir šitaip žiūrint atrodo, jog siela yra kažkas nemirtinga.

– Kebėtai, – pertraukė Simijas, – kaip gi tai įrodoma? Primink man, nes aš nelabai dabar prisimenu.

– Vienas įrodymas, – atsakė Kebėtas, – pats gražiausias, kad klausiami žmonės, jei kas moka gražiai klausti, patys viską pasako, kaip yra. Bet jei juose nebūtų žinojimo ir teisingo supratimo, jie nepajėgtų šito padaryti! O paskui,
b jei dar parodo geometrinius brėžinius ar ką nors tokio, tai čia akivaizdžiausiai pasitvirtina, kad taip ir yra*.

– Jei toks [įrodymas] tavęs neįtikino, Simijau, – tarė Sokratas, – pažiūrėk į tai štai kaip, – gal tada ir pats sutiksi. Matau, kad netiki, kaip tai, kas vadinama mokymusi, gali būti prisiminimas?

– Ne tai kad netikiu, – atsakė Simijas, – bet turiu patirti kaip tik tai, apie ką kalbame – prisiminti*. Ir iš to, ką bandė pasakyti Kebėtas, jau kone prisimenu ir beveik tikiu. Vis dėlto mielai dabar paklausyčiau, koks yra tavasis aiškinimo būdas.

c – Ogi štai koks. Sutinkame turbūt, kad jei kas nors ką nors prisimena, kadaise anksčiau turėjo tai žinoti?

– Žinoma.

– Ar sutinkame ir su tuo, kad jei žinojimas atsiranda tam tikru būdu, jis yra prisiminimas? Štai kokį būdą turiu galvoje: jeigu kas nors išvydęs, išgirdęs ar kaip kitaip ką nors patyręs, pažįsta ne tik šį daiktą, bet kartu pagalvoja ir apie kitą, priklausantį ne tam pačiam, o kitam žinojimui, ar ne teisinga būtų teigti, kad žmogus *prisiminė* tai, kas
d jam atėjo į galvą?

– Kaip tai?

– Antai: vienas yra žinojimas apie žmogų, kitas – apie lyrą.

– Kaip gi ne.

– Žinai juk, ką patiria įsimylėjėliai, pamatę lyrą, apsiaustą ar kitą kokį daiktą, kurį paprastai vartoja jų mylimasis: jie atpažįsta lyrą ir mintyse susidaro mylimojo, kuriam priklauso ši lyra, vaizdą. Tai ir yra prisiminimas. Taip pat, tarkime, kas nors pamatęs Simiją neretai prisimena ir Kebėtą. Tikriausiai galėtume pateikti dar aibę tokių pavyzdžių*.

– Dievaži, tikrą aibę, – pritarė Simijas.

– Ar šitai, – tęsė Sokratas, – nėra kažkoks prisimini- e
mas? Ypač kai kam nors taip atsitinka su daiktais, kuriuos jis ilgam išleido iš akių ir jau buvo pamiršęs?

– Tikrai taip.

– Dar sakyk: ar galima pamačius nupieštą žirgą arba nupieštą lyrą prisiminti žmogų, o pamačius nupieštą Simiją prisiminti Kebėtą?

– Žinoma.

– Tikriausiai, ir pamačius nupieštą Simiją galima prisiminti patį Simiją?

– Aišku, kad galima! 74

– Taigi iš visų šių pavyzdžių plaukia, kad prisiminimą sukelia ir panašūs, ir nepanašūs dalykai?

– Plaukia.

– O kai kam nors prisiminimas apie ką nors kyla iš panašių dalykų, ar nepatiria jis kartu dar kai ko, ar nesusimąsto dėl šio daikto panašumo į tą, kurį prisiminė: ar trūksta jam ko nors, ar ne*?

– Būtinai atsitinka.

– O dabar žiūrėk, ar tikrai taip yra. Pripažįstame turbūt, kad yra toks daiktas „lygu", ne taip kaip rąstas rąstui arba akmuo akmeniui, ar dar kas nors tokio, bet kažkas nuo jų visų skirtinga, pats tas „lygu", – kaip atsakysime: yra toks daiktas, ar nėra*?

b – Dievaži, yra, – atsiliepė Simijas, – ir dar kaip!

– Ir žinome patį tai, kas yra*?

– Be abejo, – atsiliepė Simijas.

– O iš kur mes imame šį žinojimą apie jį? Ar tik ne iš daiktų, kuriuos ką tik minėjome: matydami lygius pagalius, akmenis ar kitus kokius lygius daiktus, iš jų susidarome mintį apie aną, nuo šių daiktų skirtingą „lygu"? O gal tau neatrodo, jog tai yra skirtinga? Tad pagalvok dar šitaip: ar lygūs akmenys ir pagaliai, nors vis tie patys, neatrodo kartais kažkam lygūs, o kažkam – ne*?

– Žinoma, kad taip.

c – Na, ar buvo kada nors, kad patys „lygūs"* tau pasirodytų nelygūs, arba lygybė – nelygybe?

– Tikrai niekada, Sokratai!

– Vadinasi, nėra tas pats šitie lygūs daiktai ir pats „lygu".

– Jokiu būdu, mano galva, Sokratai.

– Ir vis dėlto žinojimą apie jį esi susidaręs bei gavęs iš šių lygių daiktų, skirtingų nuo ano „lygu"?

– Tikra tiesa.

– Kad šis „lygu" arba panašu į juos, arba nepanašu*?

– Žinoma.

– Bet skirtumo čia jokio nėra, – tarė Sokratas. – Jei

pamačius kokį nors daiktą, nuo šio vaizdo mintyse atsi- d
randa kitas, panašus ar nepanašus, būtina pripažinti, kad čia kaip tik ir įvyko prisiminimas.

– Žinoma, kad taip.

– Žiūrėk toliau, – tęsė anas. – Ar nepatiriame mes ko nors tokio dėl rąstų ir kitų dabar minėtų lygių daiktų? Atrodo jie mums lygūs taip pat, kaip ir pats tai, kas yra „lygu“? O gal stokoja ko nors, kad būtų tokie pat, kaip anas „lygu“, ar nieko nestokoja?

– Dar kaip stokoja!

– Vadinasi, sutinkame, jog, kai kas pamatęs kokį daiktą, pagalvoja: „šis daiktas, kurį aš dabar matau, nori būti toks, kaip kažkokia kita esybė, tačiau atsilieka ir neįsten- e
gia būti toks, kaip ji ir yra prastesnis“, – taigi žmogus, kuris taip galvoja, tikriausiai anksčiau jau turėjo žinoti aną esybę, į kurią, pasak jo, panašus, bet atsilieka šis daiktas?

– Būtinai turėjo.

– Na, o mes ar ne tą patį būsime patyrę dėl lygių daiktų ir paties „lygu“?

– Dar kaip!

– Vadinasi, mes būtinai iš anksto turėjome žinoti tą „lygu“, kai pirmą kartą pamatę lygius daiktus pagalvo- 75
jome: visi jie veržiasi būti, kaip anas „lygu“, bet atsilieka.

– Taip ir yra.

– Kita vertus, pripažįstame ir tai, jog ši mintis atsirado ne iš kur kitur, ir negalėtų iš kitur atsirasti, bet tik išvydus, palietus ar kaip kitaip patyrus, – visa tai aš laikau tuo pačiu.

– Tai ir yra tas pat, Sokratai, bent jau tiek, kiek siekia parodyti šis aiškinimas.

– Žodžiu, iš potyrių tenka susidaryti mintį, kad visa,
b ką patiriame, veržiasi link to, kas yra lygu, tačiau atsilieka. Ar kaip pasakysime?

– Taip ir pasakysime.

– Vadinasi, dar nepradėję regėti, girdėti ir apskritai justi, privalėjome, matyt, turėti jau žinojimą apie patį „lygu", kad jis yra*, idant su juo siedami juslėmis suvokiamus lygius daiktus, galėtume tarti: „Visi jie trokšta būti tokie, kaip tas lygu, bet yra prastesni už jį"?

– Iš to, kas pasakyta, Sokratai, būtinai taip plaukia.

– O juk vos gimę mes iškart jau regėjome, girdėjome ir turėjome visus kitus potyrius?

– Žinoma.

c – O žinojimą apie „lygu" mes, kaip sakėme, turėjome gauti anksčiau už šiuos potyrius?

– Taip.

– Taigi panašu, kad šį žinojimą mes turėjome gauti prieš gimdami.

– Panašu.

– O jei, gavę šį žinojimą prieš gimimą, mes su juo gimstame, vadinasi, dar prieš gimdami ir tik ką gimę žinome ne tik „lygu", „daugiau", „mažiau", bet ir visus tokius dalykus? Juk mes dabar kalbame ne vien apie „lygu", bet taip
d pat ir apie patį „gražu", patį „gera", „teisinga", „dora", žodžiu, apie visa, kam klausinėdami ir atsakinėdami klausimuose ir atsakymuose dedame antspaudą „kas yra"*.

Vadinasi, žinojimą apie visa tai mes turėjome gauti prieš gimdami.

– Gerai.

– O gavę žinojimą apie kurį nors iš šių dalykų, jei čia pat jo nepamiršdavome, turėjome visada gimti žinantys ir žinoti visą gyvenimą. Tai juk ir yra žinoti: gavus žinojimą apie ką nors, turėti jį ir neprarasti. Ar ne šitai, Simijau, ir vadiname užmarštimi – netekti žinojimo?

– Tikrai taip, Sokratai, – atsakė Simijas. e

– O jei, manau, gavę prieš gimimą, gimdami mes jį praradome*, bet vėliau vartodami tokius dalykus* suvokiančias jusles, atsiimame tą žinojimą, anksčiau kadaise jau turėtą*, ar tai, ką vadiname „išmokti“, nebus savojo žinojimo atsiėmimas? Ar neteisingai padarytume, vadindami šį dalyką atsiminimu*?

– Žinoma.

– Juk šitai mes jau pamatėme, kad, juslėmis suvokus 76
kokį nors daiktą – išvydus, išgirdus ar kaip kitaip patyrus, galima dėl jo pagalvoti apie kitą, jau pamirštą, prie kurio siekia priartėti šis daiktas, nepanašus į aną, arba panašus. Tad, kartoju, viena iš dviejų: arba mes esame gimę žinodami šiuos dalykus ir visi visą gyvenimą juos žinome, arba vėliau tie žmonės, apie kuriuos sakome, kad jie išmoksta, viso labo prisimena, ir „mokymasis“ tėra prisiminimas.

– Būtent taip ir yra, Sokratai!

– Tai ką tu renkiesi, Simijau? Kad esame gimę su šiuo b
žinojimu, ar kad vėliau prisimename tai, ko žinojimą esame gavę anksčiau?

– Negaliu dabar nuspręsti, Sokratai.

– Gerai. O dėl šito ar gali nuspręsti, ir kaip tai tau atrodo: žinantis žmogus ar pajėgtų pateikti paaiškinimų* apie tai, ką žino, ar ne?

– Būtinai pajėgtų.

– Tai gal manai, kad visi pajėgia pateikti paaiškinimų apie tai, ką dabar minėjome*?

– Norėčiau, kad taip būtų, – atsakė Simijas, – bet, deja, kur kas labiau tikėtina, kad rytoj tokiu pat metu nebebus jau nė vieno žmogaus, kuris įstengtų tinkamai tai padaryti.

c – Vadinasi, tu, Simijau, nemanai, kad visi tai žino?

– Tikrai ne.

– Vadinasi, prisimena tai, ką kadaise išmoko?

– Tenka pripažinti.

– Kada gi mūsų sielos įgyja žinojimą apie tuos dalykus? Aišku, kad ne po to, kai jau tapome žmonėmis?

– Aišku, kad ne.

– Vadinasi, anksčiau.

– Taip.

– Vadinasi, Simijau, sielos buvo ir anksčiau, dar neatsiradusios žmogaus pavidale. Buvo atskirai nuo kūnų ir turėjo pažinimo galią*.

– Nebent, Sokratai, šias žinias mes įgyjame tuo pačiu metu, kai gimstame – lieka juk dar šis laikas?

d – Gerai, drauguži! O kokiu gi kitu laiku mes jas prarandame? Juk ką tik sutikome, kad gimdami mes jų nebeturime? Manai, kad prarandame tuo pačiu metu, kai ir įgyjame? Ar gali pasiūlyti kokį kitą laiką?

– Niekaip negaliu, Sokratai. Tiesiog nepastebėjau, kad pasakiau nesąmonę.

– Tai kas gi mums išeina, Simijau? Jei tai, ką mes amžinai minime* – „gražu", „gera" ir apskritai tokia būtis *yra*, ir mes su ja siejame tai, ką gauname iš juslių, vėl atrasdami e
ją anksčiau turėtą ir mūsų*, ir su ja viską lyginame, būtina, matyt, pripažinti, jog kaip *yra* anos [esybės], taip pat ir mūsų sielos *yra* mums dar negimus. O jei anų [esybių] nėra, visas šis įrodymas niekam tikęs? Ar nesutinki: lygiai taip pat, kaip privalo būti anos [esybės], ir mūsų sielos privalo būti* mums dar negimus, o jei anos neprivalo, tai ir mūsų sielos neprivalo*?

– Tu net neįsivaizduoji, Sokratai, – atsakė Simijas, – kaip man atrodo, kad jos vienodai privalo! Ir kokį puikų prieglobstį susirado įrodymas*: mūsų siela prieš mums gimus yra taip pat, kaip ir būtis, apie kurią tu dabar kalbi. 77
Juk nežinau nieko, kas man būtų taip akivaizdu, kaip tai, jog visi tokie dalykai kuo tikriausiai *yra* – „gražu", „gera" ir visa kita, ką tu minėjai*. Tad, man atrodo, viskas jau pakankamai įrodyta.

– O kaip Kebėtui? Juk ir Kebėtą reikia įtikinti.

– Ir jam taip pat, – atsakė Simijas, – bent aš taip manau, nors ir nerastum antro tokio įrodymams nepasiduodančio kietasprandžio. Vis dėlto manau, kad ir jį ganėtinai įtikino tai, kad mūsų siela yra mums dar negimus. Bet ar ji dar bus ir tada, kai numirsime? Šitai man ir pačiam, Sokratai, b
dar neatrodo įrodyta. Tad ji vis dar neketina trauktis iš kelio*, ana žmonių baimė, kurią minėjo Kebėtas*: kad žmogui mirus siela neišsisklaidytų ir kad tai nebūtų jos buvi-

mo *galas*. Išties, kas gi trukdo įsivaizduoti tokį dalyką: ji susidaro ir atsiranda iš kažkur kitur ir *yra* jau prieš ateidama į žmogaus kūną, bet kai ateina į kūną ir paskui nuo jo atsiskiria, – čia ir pati liaujasi buvusi ir išyra? Kitaip įrodymas nebus užbaigtas.

c – Gerai sakai, Simijau, – tarė Kebėtas. – Susidaro toks vaizdas, tarsi būtų įrodyta tik pusė to, ką reikia įrodyti: kad mūsų siela yra prieš mums gimstant. Bet reikia dar įrodyti, jog ir kai numirsime, ji bus taip pat, kaip ir mums dar negimus.

– Tai jau įrodyta, Simijau ir Kebėtai, – atsakė Sokratas, – jei tik nepatingėsite sujungti šį svarstymą su tuo, ką prieš tai esame pripažinę, kad visa, kas gyva, atsiranda iš
d to, kas mirė*. Žiūrėkite: jei siela yra ir prieš tai, o eidama gyventi ir rasdamasi atsiranda ne iš kur kitur, bet būtinai iš mirties ir iš mirimo būklės, tad ar neprivalo ji taip pat būti, ir kai numirs? Ji juk ir vėl turi atsirasti? Taigi jau įrodyta tai, apie ką kalbate. Bet man atrodo, kad judu su Simiju mielai labiau įsigilintumėte į šį svarstymą. Matau, jog bijote tarsi vaikai: o kas, jei vėjas išties išsklaido ir nu-
e pučia iš kūno išeinančią sielą. O jei dar pasitaikys mirti ne ramią, bet kokią audringą dieną!

Kebėtas nusijuokė:

– Įsivaizduok, kad esame tokie bailiai ir pabandyk mus įtikinti, Sokratai! Bet veikiau tai ne mes bijome, bet, matyt, ir mūmyse tūno kažkoks vaikas, kurį baugina tokie dalykai. Jį tad ir pabandyk įkalbėti, kad nustotų bijoti mirties tarsi raganos*.

– Paprasčiausiai, – pasakė Sokratas, – turėsite kasdien jį kerėti, kol galutinai išvarysite iš jo šią baimę*.

– Kur gi, Sokratai, rasime gerą tokių baimių kerėtoją? 78
Juk tu mus palieki!

– Graikija didelė, Kebėtai, ir joje turėtų būti tinkamų žmonių. Gausios yra ir barbarų tautos. Ieškodami gero kerėtojo, visas jas turėsite išnaršyti negailėdami nei pinigų, nei vargo, – juk nesugalvotumėte tinkamesnės progos pinigams išleisti*. Bet ir patys drauge turėsite paieškoti*: turbūt sunkiai rastumėte, kas geriau už jus pajėgtų tai daryti.

– Taip ir bus, – atsakė Kebėtas. – Bet grįžkime ten, b
kur sustojome, jei turi noro.

– Žinoma, kad turiu, – ko gi kito būtų galima tikėtis?

– Miela girdėti.

– Taigi mes dabar, – tęsė Sokratas, – štai ko savęs turėtume paklausti*: kokiems dalykams būdinga patirti tokį dalyką kaip irimas, ir dėl kokių dalykų tenka bijoti, kad šito nepatirtų, o kokiems tai nėra būdinga? O paskui pasižiūrėti, katros rūšies daiktas yra siela, ir atitinkamai bijoti arba nebijoti dėl mūsų sielos likimo?

– Teisingai kalbi.

– Ar sutinki, jog sudėtam ir sudėtiniam daiktui iš pri- c
gimties būdinga* patirti tokį dalyką – skilti į dalis tuo pat būdu, kokiu buvo sudėtas? O jei kas nėra sudėta, tai jam – kam gi kitam – vieninteliam nepriklauso to patirti.

– Man atrodo, kad taip ir yra, – tarė Kebėtas.

– Vadinasi, panašu, jog kas visuomet yra tapatu ir

vienoda, tikriausiai bus nesudėtiniai daiktai, o kas kaskart būna įvairiai ir niekada nėra tapatu, sudėtiniai?

– Bent man taip atrodo.

d – Grįžkime dabar prie to paties, ką jau svarstėme*. Ši būtis*, kurios buvimą mes aiškiname savo klausimais ir atsakymais*, ar ji visada yra ta pati ir vienoda, ar kaskart skirtinga? Pats „lygu", pats „gražu", visa tai, kas yra – esybė, – nejau leidžia kokį nors pokytį, kad ir koks jis būtų? Gal vis dėlto kiekvienas šių daiktų, kurie yra, pats savaime yra vienalytis, visada vienodas ir tapatus ir niekada jokiu būdu ir jokiu atžvilgiu neleidžia jokio pasikeitimo?

– Būtinai jis turi būti tapatus ir vienodas, Sokratai, – atsakė Kebėtas.

– O ką manai apie visus šiuos gražius žmones, žirgus, e apsiaustus ir visus kitus tokius dalykus, kad ir kiek jų būtų? Arba apie lygius ir visus kitus anų [esybių] bendravardžius*? Ar jie tapatūs, ar visiška anų priešybė: nei patys sau, nei vieni kitiems, gali sakyti, niekados niekaip nėra tapatūs?

– Su šitais taip ir yra, – atsakė Kebėtas. – Jie niekados nėra vienodi.

79 – Juos gali paliesti, pamatyti, pajusti visomis kitomis juslėmis, tiesa? O tų, kurie yra tapatūs, niekaip neužčiuopsi kaip tik svarstančiu protu, kadangi jie yra neregimi, ir negalima jų matyti?

– Sakai gryną tiesą.

– Tad, jei neprieštarauji, tarkime, kad yra dvi esybių rūšys: regimos ir neregimos.

– Tarkime.

– ... ir kad neregima rūšis visada tapati, o regima – niekada?

– Ir čia neprieštarausiu.

– O dabar sakyk: ar tiesa, kad turime du skirtingu da- b
lyku – kūną ir sielą*? Ar kitaip manai?

– Ką čia daugiau sugalvosi.

– Tai kaip nutarsime? Katrai rūšiai būtų artimesnis ir giminingesnis kūnas?

– Na jau šitai visiems aišku: regimai.

– O siela kaip? Regima ar neregima?

– Bent jau ne žmonių akimis*, Sokratai! – atsakė Kebėtas.

– Bet mes dabar kalbame apie regima ir neregima žmogiškajai prigimčiai? Nebent turi galvoje kokią kitą prigimtį?

– Ne, žmogiškąją.

– Tai ką pasakysime apie sielą? Matomas tai dalykas ar nematomas?

– Nematomas.

– Vadinasi, ji neregima.

– Taip.

– Vadinasi, siela labiau už kūną panaši į neregimą rūšį, o kūnas – į regimą.

– Niekaip negalima nesutikti, Sokratai. c

– O jei siela pasitelkia kūną ir imasi ką nors tyrinėti regos, klausos ar kitos kurios juslės padedama, – juk „naudotis kūnu“ ir reiškia tyrinėti ką nors juslėmis, – kūnas traukia sielą prie dalykų, kurie niekad nėra tapatūs, ir,

prisilietusi prie tokių dalykų, ji ir pati pasimeta, sutrinka bei apsvaigsta tarytum išgėrusi? Ar nesakėme to jau prieš kurį laiką*?

– Tikrai.

d – ... o kai imasi tyrinėti pati savaime, tada nueina pas tai, kas tyra, amžina, nemirtinga ir vienoda. Būdama tos pačios giminės, ji visada su tuo susitinka, kai tik pavyksta susitelkti savyje ir, prisilietusi prie tokių [esybių], ji ir pati nustoja klaidžioti ir visada vienoda ir tapati lieka šalia jų; šią jos būseną ir vadina pažinimu*?

– Nuostabiai gražiai ir teisingai kalbi, Sokratai.

– Na, ir vėlgi, iš to ką anksčiau ir dabar sakėme, kaip
e tau atrodo, – į katrą rūšį panašesnė ir katrai giminingesnė siela?

– Bet kas, man atrodo, nors ir didžiausias bukagalvis, jei sektų šį tavo svarstymą*, pripažintų, kad siela viskuo ir visais atžvilgiais panašesnė į tai, kas visada yra vienoda, nei į kita.

– O kūnas?

– O kūnas į kita.

– Pagalvok dar, jog toje pačioje vietoje esant sielai ir
80 kūnui, pastarajam prigimtis liepia vergauti savo šeimininkui, o sielai – valdyti ir būti šeimininke. Taigi ir šitaip pasižiūrėjus, kaip tau atrodo, kas čia panašu į tai, kas dieviška, o kas – į mirtinga*? Ar nemanai, kad dieviška iš prigimties geba valdyti ir vadovauti, o mirtinga – būti savo šeimininko vergu?

– Man taip atrodo.

– Tai į katrą jų panaši siela?

– Savaime aišku, Sokratai, – siela panaši į dieviška, o kūnas – į mirtinga.

– Žiūrėk, Kebėtai, – tęsė Sokratas, – iš viso, ką čia sakėme, ar neplaukia mums išvada, kad į tai, kas dieviška, b nemirtinga, mąstoma, neturi skirtingų pavidalų, neirsta, amžinai vienoda ir tapatu sau pačiam, labiausiai panaši siela, o į tai, kas žmogiška, mirtinga, svetima mąstymui, susideda iš daugelio pavidalų, irsta ir niekada sau pačiam nėra tapatu – kūnas. Ar galėtume, mielasis Kebėtai, kaip nors paprieštarauti, jog taip nėra?

– Negalėtume.

– Puiku. O jei šitaip yra, ar nedera kūnui greitai irti, o sielai – visai neirti, ar panašiai?

– Kaip gi kitaip. c

– Pagalvok, – tęsė Sokratas, – žmogui mirus, matomoji jo dalis, kūnas, lieka gulėti regimybėje, – tai mes vadiname lavonu; šis kūnas, kuriam dera iširti, suskilti bei išsisklaidyti, ne iš karto patiria ką nors tokio, bet išlieka ganėtinai ilgą laiką, ypač jei miršta žydinčio kūno ir tokio pat amžiaus žmogus. Susitraukęs ir tinkamai paruoštas kūnas, kaip egiptiečių mumijos, beveik sveikas išlieka sunkiai įsivaizduojamą laiką, o kai kurios kūno da- d lys, – kūnas gali būti supuvęs, bet kaulai, gyslos ir kitos tokios dalys, galima sakyti, nemirtingos. Ar ne taip?

– Taip.

– O siela? Neregimas daiktas, nukeliavęs į tokią pačią vietą* – gryną, tyrą, neregimą – į tikrąjį Hadą, „neregimą

kraštą“*, pas gerą ir išmintingą dievą, kur, jei tokia bus
dievo valia, greitai teks keliauti ir mano sielai... Tokia gimu-
si ir tokia būdama, atsiskyrusi nuo kūno ji mums, kaip
sako žmonės*, čia pat – takšt! – ir išsisklaido bei pražūva?!
e Toli gražu, bičiuli Kebėtai ir Simijau! Veikiau yra taip: jei
siela atsiskiria tyra ir nesitempia nieko kūniško, kadangi
gyvenime neturėjo jokio noro su juo bendrauti, bet vengė
ir telkėsi savyje, nuolat to siekdama, – tai yra išties filo-
81 sofavo ir siekė lengvai sutikti mirtį*... Ar tai nėra mirties
siekis*?

– Visiškai taip.

– ...Taip nusiteikusi siela iškeliauja pas tai, kas į ją pana-
šu, neregima, dieviška, nemirtinga ir protinga. Ten nuvykusi
ji galės būti laiminga, ištrūkusi iš šios klaidynės, beprotybės,
baimių, laukinių geismų ir kitų žmogiško gyvenimo blogy-
bių ir visą likusį laiką iš tiesų, kaip kad sakoma apie pašvęs-
tuosius, leis su dievais*. Ar taip reikia sakyti, Kebėtai, ar
kaip kitaip?

– Dievaži, taip, – atsakė Kebėtas.

b – Na, o jei, manau, siela nuo kūno atsiskiria susitepusi
ir nenusivaliusi, nes visą laiką buvo su juo susidėjusi, glo-
bojo ir geidė apžavėta kūno bei jo geismų ir malonumų
taip, kad nieko nebelaiko tikru, išskyrus tai, kas turi kūno
pavidalą, ką gali pačiupinėti, pamatyti, išgerti, suvalgyti
arba panaudoti Afroditės reikalams, o kas akims tamsu ir
neregima, kas mąstoma ir ką užčiuopia filosofija*, to įprato
c neapkęsti, bijoti ir vengti? Manai, kad taip nusiteikusi siela
atsiskirs gryna, be jokių kūno priemaišų?

– Jokiu būdu! – atsakė Kebėtas.

– Į ją, ko gero, bus įsimaišęs kūniškasis pradas, kurį su ja suaugino bendravimas ir buvimas su kūnu, nes ji visą laiką buvo su juo ir uoliai to siekė*?

– Žinoma.

– O jis sveria, bičiuli, šis pradas! Jis, reikia manyti, sunkus, žemiškas ir matomas. Dėl šio prado ir apsunksta tokios sielos, nusmunka atgal į regimybę, bijodamos neregimybės ir neregimojo Hado krašto*, ir, kaip pasakoja, slankioja apie kapus ir paminklus. Čia tad ir apsireiš- d
kia kažinkokie blausūs sielų atvaizdai, vaiduokliai*, kuriais virsta sielos, nesugebėjusios išsipančioti tyros, bet tebeturinčios kažką bendra su regimybe, – todėl ir galima jas matyti!

– Tai visai panašu į tiesą, Sokratai.

– Dar kaip panašu, Kebėtai. Bet visai nepanašu, kad tai būtų gerų žmonių sielos! Ne, tai nevykėlių sielos priverstos šitaip klaidžioti atlikdamos bausmę už tai, jog ankstesnė jų gyvensena buvo ydinga*. Ir tol jos klaidžioja, kol geisdamos neatsiliekančio savo palydovo – kūniškojo prado – vėl uždaro save į kūną: o užsidaro jos, reikia tikėtis, e
į tokį būdą*, koks atitinka jų gyvenimo siekį.

– Kokius tokius būdus turi galvoje, Sokratai?

– Tarkime, kam rūpėjo prisikimšti pilvą, paūžti, išger- 82
ti, tokie nutrūktgalviai tikriausiai apsivilks asilų ar kitų tokios giminės gyvulių kūnus. Ar sutinki?

– Visai gali būti.

– Na, o kas pasirinko neteisybes, tironiją bei plėšikavi-

mą – eis į vilkų, vanagų ir peslių giminės žvėris. Ar kur kitur, kaip manai, eis šitokios sielos?

– Aišku, kad į tokios giminės žvėris.

– Vadinasi, ir kitais atvejais visai aišku, kur kiekviena sielų rūšis eis priklausomai nuo to, į ką panašūs buvo jų siekiai?

– Tikrai aišku! – atsiliepė Kebėtas. – Kaip gi kitaip.

– O laimingiausi tarp šių žmonių*, matyt, bus ir į geriausią vietą eis ugdžiusieji viešąją visuomeninę dorybę*?
b Žmonės ją vadina santūrumu bei teisingumu ir įgyja įpročio ir praktikos dėka, be filosofijos ir mąstymo*.

– O kokia prasme šitie bus laimingiausi?

– Mat panašu, jog šitie vėl sugrįš į tokią pat visuomeninių ir taikių gyvūnų giminę: kokių nors bičių, vapsvų, skruzdėlių..., o gal ir į tą pačią žmonių giminę, ir iš jų gims padorūs žmonės*.

– Panašu.

– O dievų giminėn neleista vykti tam, kas nesirūpino filosofija ir gyvenimą paliko nevisai tyras, o leista tik pa-
c žinimo gerbėjui*. Štai todėl, bičiuli Simijau ir Kebėtai, tikrieji filosofai susilaiko nuo visų kūno geismų, tvardosi ir nepasiduoda jiems: ne todėl, kad būgštautų dėl savo ūkio nuosmukio ar skurdo, kaip daro dažniausiai pasitaikantys pinigų mėgėjai, ir ne todėl, kad bijotų dėl nedoro elgesio netekti garbės bei šlovės, kaip valdžios ir garbės mėgėjai*.

– Šitai jiems nederėtų, Sokratai, – atsakė Kebėtas.

d – Dievaži, nederėtų, – tęsė Sokratas. – Taigi, Kebėtai, visiems šitiems žmonėms tie, kam nors kiek rūpi savo sie-

la, o kūno lavinimas neužima viso gyvenimo, sako „sudie“ ir neina su jais tais pačiais keliais; juk šitie žmonės patys nežino, kur einą. O anie manydami, kad nevalia priešintis filosofijai, kuri išvaduoja ir apvalo, pasuka jos rodomu keliu ir seka iš paskos.

– Kaip tai, Sokratai?

– Tuoj paaiškinsiu, – tarė Sokratas. – Reikalas tas, – tęsė jis, – kad pažinimo gerbėjai supranta: filosofija jų sie- e
lą į rankas paima tiesiog sukaustytą kūne ir prismeigtą prie jo, o į esybes verčiamą žiūrėti per šį kūną tarsi per grotas*, užuot darius tai pačios savo galia, ir skęstančią visiškame neišmanyme. Filosofija pamato, koks yra šio kalėjimo baisumas – jį palaiko geismas, nes surištasis pats daugiausiai prisideda prie savo surišimo. Taigi kartoju, pažinimo ger- 83
bėjai supranta, jog į rankas paėmusi tokios būsenos jų sielą, filosofija imasi švelniai ją kalbinti* bei vaduoti. Ji rodo sielai, jog tyrinėti akimis didžiai apgaulinga, taip pat apgaulinga naudotis ausimis ir visomis kitomis juslėmis. Įtikinėja trauktis nuo jų, kiek tik galima be jų išsiversti, o pačią ragina telktis ir kauptis savyje bei nepasitikėti niekuo kitu, išskyrus save pačią, kai pati savaime mąsto kurią nors b
esybę pačią savaime*. O kai kitų pagalba nagrinėja kokį nors kitur esantį ir kitą daiktą*, kad nieko čia nelaikytų tikru. Mat tai yra juntama ir regima, o pati ji mato tai, kas mąstoma ir neregima*. Nemanydama, kad reikėtų priešintis šiam vadavimui, tikro filosofo siela kiek įstengdama nepasiduoda malonybėms, geismams, sielvartui ir baimėms. Ji supranta, kad smarkiai nudžiugęs ar nusiminęs, išsigan-

dęs arba užsigeidęs žmogus dėl to patiria ne tiek tą blogį,
c apie kurį gal ir pagalvoja, tarkime, susirgęs dėl savo geismų ar pridaręs kokių išlaidų. Ne, didžiausias ir baisiausias blogis yra tas, kurį žmogus patiria nė nesusimąstydamas.

– Kas tai per blogis, Sokratai? – paklausė Simijas.

– Tas, kad kiekvieno žmogaus siela, patirdama kokį nors stiprų malonumą ar skausmą, kartu neišvengiamai pradeda manyti, neva tai, kas labiausiai sukelia šiuos potyrius, ir bus pats akivaizdžiausias ir tikriausias dalykas, nors taip ir nėra. O tai dažniausiai būna regimi dalykai. Ar ne?

– Žinoma.

d – Vadinasi, šitokius dalykus patirianti siela labiausiai įsipančioja kūne?

– Kaip tai?

– Mat kiekvienas malonumas ar sielvartas tarsi kokia vinimi prikala sielą prie kūno, pritvirtina ją, padaro panašią į kūną ir verčia manyti tikra esant tai, ką ir kūnas laiko tikra, tad ji mano teisinga esant tai, ką teigia kūnas. Juk pritardama kūnui ir kartu su juo džiaugdamasi tais pačiais džiaugsmais, siela, manau, neišvengiamai įgyja tuos pačius polinkius ir ieško to paties peno ir niekaip nebeįstengia tyra ateiti pas Hadą. Tokia siela iš kūno visada išeina
e jo užtvindyta, tad netrukus vėl nukrenta į kitą kūną ir suleidžia jame šaknis tarsi pasėta sėkla. Dėl šių dalykų ji netenka bendrystės su tuo, kas dieviška, tyra ir vienoda.

– Labai teisingai kalbi, Sokratai, – atsakė Kebėtas.

– Štai dėl kokių priežasčių, Kebėtai, tikrieji pažinimo

gerbėjai yra santūrūs ir narsūs, o ne dėl tų, kaip kad dauguma žmonių. O gal tu manai, kad dėl tų pačių?

– Tikrai ne. 84

– Esi teisus. Juk išmintį mylinčio vyro siela tikriausiai samprotaus taip, kaip sakiau: ji nemanys, esą filosofijos reikalas ją vaduoti, o pati ji, kol ana atriša, save vėl atiduos malonumams ir skausmams, kad iš naujo ją surištų, tarsi priešingai paleisdama savo audimo stakles dirbtų nesibaigiantį Penelopės darbą*. Ne, ji nuramins malonumų ir skausmų bangavimą, seks protu ir niekad iš jo nesitraukdama regės tai, kas tikra, dieviška ir neturi nieko bendra su nuomonėmis, ir tai bus jos penas. Šitaip, jos manymu, b
ji ir privalo gyventi, kol gyvena, o kai numirs, nukeliavusi pas tą, kas į ją panašu ir gimininga, nusikratys žmogiškojo gyvenimo blogybių. Tokiu penu mitusi siela tikrai nebijos, kad ji, Simijau ir Kebėtai, gyvenusi šitokiais dalykais, atsiskirdama nuo kūno išsisklaidys, nueis vėjais, nupurpsės ir nebus nieko ir niekur...

Po šių Sokrato žodžių ilgai tvyrojo tyla: ir pats Sokra- c
tas vis dar buvo paniręs pasakytuose žodžiuose (taip atrodė į jį pasižiūrėjus), ir daugumas mūsų. Kebėtas ir Simijas tyliai pasikalbėjo tarpusavyje. Sokratas pastebėjo ir paklausė:

– Ką? Ar neatrodo jums, kad šiam įrodymui ko nors trūksta? Norint nuodugniai šiuos dalykus ištirti, čia tikrai būtų galima pareikšti dar daug abejonių bei priekaištų. Tad, jei svarstote ką kita, aš be reikalo kišuosi, bet jei sutrikote dėl šių dalykų, drąsiai patys dėstykite savo įrody-

d mus, jei matote kokį geresnį būdą šitai padaryti, ir manęs
nebijokite pasitelkti, jei manote, kad su manimi kelias
bus lengvėlesnis.

Tada Simijas pasakė:

– Gerai, Sokratai, pasakysiu tau tiesą. Jau kurį laiką sutrikę vienas kitą stumiame ir raginame paklausti: mat labai norisi išgirsti atsakymą, antra vertus, nedrąsu varginti tave klausimais, kurie tau gali būti nemalonūs dėl šios nelaimės.

Sokratas išgirdęs nusišypsojo ir tarė:

– Ai, ai, Simijau! Tikrai sunku man būtų įtikinti kitus
e žmones, jog savo likimo nelaikau nelaime, jei nė jūsų ne-
įstengiu įtikinti, ir jūs bijote, kad esu dabar mažiau su-
kalbamas, nei per visą ankstesnį gyvenimą. Panašu, jog
pranašavimo mene jūs mane laikote prastesniu už gulbes.
85 Jos, kai pajunta ateinant laiką mirti, ir prieš tai giedojusios,
tą akimirką ima giedoti dar daugiau ir gražiau džiaugda-
mosi, jog tuoj keliaus pas dievą, kuriam tarnauja. Bet
žmonės, patys bijodami mirties, šmeižia gulbes teigdami,
esą jos aprauda savo mirtį ir iš liūdesio užtraukia paskutinę
giesmę. Žmonės nesuvokia, kad joks paukštis negieda, kai
yra išalkęs, sušalęs ar kaip kitaip vargsta: nei lakštingala,
nei kregždė, nei lukutis, apie kuriuos pasakojama, esą jie
gieda raudodami iš liūdesio*. Ne, man atrodo, kad nei šie
b paukščiai, nei gulbės negieda iš liūdesio, bet, būdamos
Apolono paukščiais*, jos, man regis, nuspėja ateitį ir iš anks-
to žinodamos apie pas Hadą laukiančias gėrybes, gieda ir
džiaugiasi tą dieną labiau, nei bet kada anksčiau. Aš ir
pats, manau, kartu su gulbėmis esu to paties dievo tarnas*

ir pašvęstasis, ir iš šio viešpaties turiu nemenkesnę nei jos
galią nuspėti ateitį ir nedaugiau už jas sielvartauju išsiskir-
damas su gyvenimu*. Todėl turite sakyti ir klausti visko,
ko norite, kol leidžia vienuolika atėniečių skirtų vyrų.
– Gražiai kalbi, – tarė Simijas. – Pasakysiu tau, kas man c
kliūva, ir Kebėtas savo ruožtu pasakys, kodėl jo nepaten-
kino šitas aiškinimas. Mano nuomonė dėl šių dalykų yra
tokia, kokia turbūt ir tavo: šiame gyvenime aiškiai tai su-
žinoti arba neįmanoma, arba nepaprastai sunku. Kita ver-
tus, ir nepatikrinti visais galimais būdais to, kas apie juos
teigiama, nesitraukiant, kol viskas bus pasakyta visapusiš-
kai dalyką apžvelgus, būtų perdėm nevyriška. Belieka su
šiais dalykais elgtis vienu iš tokių būdų: arba išmokti, kaip
ten yra, arba atrasti, arba, – jei ir viena, ir kita pasirodo ne-
įmanoma, – iš žmonių teiginių pasiimti geriausią bei tvir- d
čiausiai atlaikantį kritiką ir ant jo, tarsi ant plausto, ryžtis
perplaukti gyvenimą, – nebent pasitaikytų saugiau ir pa-
tikimiau persikelti tvirtesniu keltu – pasitelkus kokį nors
dievišką teiginį*. Tad aš dabar išdrįsiu tavęs paklausti, juo-
lab, kad pats taip kalbi, o ir man pačiam paskui nereikės
savęs kaltinti, kad nesakiau dabar, ką galvoju. Reikalas tas,
Sokratai, kad aš, kai pats su savimi ir drauge su Kebėtu
mąstau apie tavo žodius, nesu tikras, jog viskas čia pa-
kankamai išaiškinta.
Sokratas atsakė: e
– Tai gal, bičiuli, tu ir esi teisus: tik sakyk, kas čia ne-
pakankamai aišku.
– Tas pats, man regis, – atsakė Simijas, – būtų ir jei kas

nors taip aiškintų apie lyrą ir jos stygas: suderintoje lyroje dermė esanti kažkoks neregimas, bekūnis, nepaprastai gra-
86 žus ir dieviškas dalykas, o pati lyra su savo stygomis – tai kūnai, turintys kūno pavidalą, sudėti, žemiški ir mariõs padermės*. Ir štai sulaužius lyrą arba perpjovus ir sutraukius stygas, kas nors imtų tokiu pat būdu, kaip tu dabar, įrodinėti, esą toji dermė būtinai turi dar būti, turi išlikti. Juk negalimas daiktas, kad ir lyra tebėra, nors stygos sutraukytos, ir pačios stygos – marios rūšies dalykas – yra, o der-
b mė, giminინga ir artima tam, kas dieviška ir nemirtinga, būtų žuvusi, kad mirtų anksčiau už marų daiktą! Ne, – sakytų jis, – šioji dermė būtinai dar kur nors yra, veikiau jau sutrūnys medžio gabalai ir žarnos siūlai*, nei jai pačiai kas nors atsitiks.

Aš, Sokratai, tikiu, jog tu ir pats numanai, kad sielą mes dažniausiai įsivaizduojame maždaug šitaip: jei kūnas įtem-
c piamas ir laikomas šilto, šalto, sauso, drėgno ir panašių dalykų, mūsų siela yra šių dalykų mišinys bei dermė, kai visa tai gražiai ir saikingai tarpusavyje sumaišyta*. Bet jei siela laikoma tam tikra derme, aišku, kad mūsų kūnui be saiko išsiklibinus arba dėl ligų ir kitokių piktybių įsitempus, siela čia pat neišvengiamai turi žūti, nors ir yra pats dieviškiausias dalykas, lygiai kaip ir visos kitos dermės, esančios garsuose ir visuose amatininkų gaminiuose. O bet kurio kūno liekanos būtinai išlieka ilgą laiką, kol jų kas nors nesude-
d gins arba pačios jos nesutrūnys. Tad žiūrėk, ką mes į tokį teiginį atsakysime, jei kas manys, esą, ištikus vadinamai mirčiai, kūno pradų mišinys – siela turės žūti pirmoji?

Sokratas pažvelgė ypatingu savo žvilgsniu* ir nusišypsojęs tarė:

– Ogi teisingai Simijas sako! Jeigu kas nors iš jūsų geriau mato išeitį, tai ko tylite? Juk panašu, kad jis visai neblogai puola mano įrodymą. Man vis dėlto atrodo, kad prieš e
atsakant reikia pirmiau išklausyti Kebėtą – kuo jis kaltina mūsų įrodymą, kad turėtume laiko apgalvoti, kaip atsakysime. O išklausę turėsime arba sutikti su jais, jei pasirodys jog taikliai puola, o jei ne, tada jau imtis mūsų įrodymo gynybos*. Nagi, – tarė jis, – Kebėtai, eikš, dabar tu sakyk, kas gi tave neramina?

– Gerai, pasakysiu, – tarė Kebėtas. – Man atrodo, jog įrodymas tebėra toje pačioje vietoje ir nusipelno to paties 87
kaltinimo, kaip ir anksčiau. Tebesu tos pačios nuomonės, jog tai, kad mūsų siela buvo ir prieš ateidama į šį pavidalą, įrodyta labai gražiai ir, – tikiuosi, neperdedu, – labai išsamiai. Bet kad ir mums numirus ji kur nors yra, šitai man neatrodo taip pat įrodyta. Viena vertus, nesutinku su Simijo priekaištu, esą siela nėra patvaresnė ir ilgaamžiškesnė už kūną: man rodos, ji visuose tokiuose dalykuose kur kas pranašesnė. „Tai ko gi, – galėtų paklausti mūsų įrodymas*, – dar netiki? Matai juk, kad, žmogui mirus, silpnesnysis daiktas vis dar yra? Ar neatrodo tau, jog tuo b
pačiu metu būtinai dar turi likti sveikas tas, kuris už jį ilgaamžiškesnis?" Žiūrėk, ar vykusiai aš į tai atsakau. Ko gero man, kaip ir Simijui, teks pasitelkti kokį nors įvaizdį. Mano galva, čia yra tas pats, kaip, jei kas nors šitaip kalbėtų apie žmogų ir, mirus senam audėjui, aiškintų, esą tas

žmogus nemirė, bet tebėra kur nors sveikas, o įrodymui pateiktų apsiaustą, kurį anas dėvėjo nusiaudęs – jis tebėra sveikas ir nežuvo! O jei kas juo nepatikėtų, paklaustų:
c katra giminė yra ilgaamžiškesnė – žmogaus ar apsiausto, naudojamo ir nešiojamo daikto? Gavęs atsakymą, jog žmogaus giminė daug ilgaamžiškesnė, jis įsivaizduotų nuosekliai įrodęs, jog žmogus tikrų tikriausiai yra sveikas, jei nežuvo nė trumpaamžiškesnis daiktas. Bet aš, Simijau, manau, kad taip nėra. Tu irgi žiūrėk, ką noriu pasakyti. Juk kiekvienam suprantama, kad kas šitaip kalba, kalba žioplai: mat, šis audėjas sudėvėjęs ir vėl nusiaudęs daug tokių apsiaustų, daug jų sunešiojo ir žuvo vėliau už juos, bet,
d manau, anksčiau už paskutinįjį. Tačiau dėl to žmogus nėra nė kiek prastesnis ar silpnesnis už apsiaustą. Manau, kad tas pats įvaizdis tiktų sielos santykiui su kūnu, ir jeigu kas nors šitaip apie juos kalbėtų, tinkamai, mano galva, šį santykį apibūdintų. Siela esanti ilgaamžė, – pasakytų jis, – o kūnas silpnesnis ir trumpaamžiškesnis; kita vertus, kiekviena siela sunešioja daug kūnų, juo labiau, jei gyvena daug metų: mat, jei kūnas ir yra bei žūsta žmogui dar gyvam
e esant, siela visuomet naujai nusiaudžia tai, kas susidėvi*. Ir vis dėlto tektų pripažinti, jog, kai siela žūsta, ji turi paskutinį drabužį, kuris vienintelis lieka ilgiau, nei žūstanti siela. O kai siela žūsta, tada jau kūnas apreiškia savo prigimties silpnumą ir netrukus dingsta sutrūnijęs. Todėl pasitikėjus tokiu įrodymu, dar nėra pagrindo nesirūpinti, ar,
88 kai mes mirštame, mūsų siela vis dar kur nors yra. Būtų galima ir dar labiau, nei tu, Simijau, nusileisti šitaip kal-

bančiajam, sutikus ne vien, kad mūsų sielos yra jau tuo metu, kai dar nesame gimę, bet ir kad visai gali būti, jog ir kai mes mirštame, kai kieno sielos vis dar yra ir bus ir nekartą dar gims, ir vėl numirs: mat, šio dalyko prigimtis tokia stipri, kad siela tveria daug gimimų. Tačiau ir visas šias nuolaidas padaręs žmogus vis vien nesutiktų, esą siela nevargsta daug kartų gimdama ir galop visiškai nežūva kurioje nors iš mirčių. Niekas, sakytų jis, nežino, *kuri* b
mirtis ir *kuris* atsiskyrimas nuo kūno sielai neša pražūtį: juk niekas iš mūsų negalįs šito pajusti. O jeigu taip, tai joks drąsavimas mirties akivaizdoje negali nebūti neapgalvotas – nebent įstengtum įrodyti, kad siela yra kažkas visai nemirtinga ir nežūstama. Priešingu atveju, mirties laukiantis žmogus neišvengiamai visada bijos dėl savo sielos: o kas jei šįsyk atsiskirdama nuo kūno ji visai pražus!

Vėliau mes vienas kitam prisipažinome, jog, išklausę c
šių kalbų, visi pasijutome nemaloniai. Mat ankstesnis įrodymas mus jau stipriai įtikino, o šitie vėl, rodėsi, sukėlė nerimą ir nepasitikėjimą ne vien ankstesniais teiginiais, bet ir tuo, kas dar turėjo būti pasakyta: gal mūsų sprendimai niekam tikę, o gal pats dalykas yra toks nepatikimas.

Echekratas:

– Dievaži, Faidonai, aš jus puikiai suprantu*! Man ir pačiam dabar tave išklausius kyla noras štai ką sau tarti: d
„Kokiu dar įrodymu galėsime pasitikėti? Tas, kurį dėstė

Sokratas, atrodė toks įtikinamas, – ir štai neteko pasitikėjimo!" Mane ir dabar, ir visais laikais nuostabiai veikia teiginys, esą mūsų siela yra tam tikra dermė, ir kai dabar pasakojai, tarsi priminei, kad man ir pačiam anksčiau taip atrodė. Dabar man vėl, tarsi pačioje pradžioje, labai reikia kokio nors įrodymo, kuris mane įtikintų, kad siela nemiršta kartu su mirštančiuoju. Sakyk, dėl Dievo, kaip gi Sokra-
e tas ėmėsi toliau tęsti aiškinimus? Ar jis taip pat, kaip ir jūs, pasak tavęs, pasirodė kiek susijaudinęs? Ar nepasirodė ir ramiai ėmėsi gelbėti savo įrodymą*? Ir kaip jam šitai pavyko: galutinai ar ne? Viską, kiek tik gali smulkiau mums išpasakok.

Faidonas:

– Žinai, Echekratai, nors ir ne kartą teko stebėtis Sokratu, niekad nebuvau taip susižavėjęs, kaip tą sykį ten bū-
89 damas. Kad jis turėjo ką atsakyti, – turbūt nėra ko stebėtis. Bet mane nepaprastai sužavėjo pirmiausia tai, kaip maloniai, draugiškai ir noriai jis išklausė jaunuolių kalbas ir kaip jautriai pastebėjo, kaip mus paveikė šios kalbos, pagaliau ir tai, kaip puikiai jis mus išgydė ir tarsi besitraukiančius iš pralaimimo mūšio pašaukė atgal bei paragino toliau persekioti ir drauge nagrinėti įrodymą.

Echekratas:

– Kokiu gi būdu?

Faidonas:

b – Tuoj papasakosiu. Aš sėdėjau ant žemo suoliuko dešinėje prie guolio, o jis – gerokai aukščiau už mane. Prisilietęs prie mano galvos bei į ranką suėmęs plaukus ant

mano pakaušio, – mat jis nepraleisdavo progos pasišaipyti iš mano plaukų*, – Sokratas tarė:

– Turbūt, Faidonai, ryt nusikirpsi šias puikiąsias garbanas*.

– Tikriausiai, Sokratai, – pasakiau aš.

– Nenusikirpsi, jei patikėsi manimi.

– Ką turi galvoje? – paklausiau aš.

– Šiandien jau nusikirpsime ir aš savąsias, ir tu šias garbanas, jei mūsų svarstymas mirs ir neįstengsime jo atgai- c vinti*. Tavimi dėtas, jei įrodymas šitaip nuo manęs spruktų, aš netgi duočiau priesaiką, kaip argiečiai*, tol nenešioti ilgų plaukų, kol vėl stojęs į kovą nenugalėsiu Simijo ir Kebėto įrodymų.

– Bet, – tariau aš, – prieš du, kaip sakoma, ir pats Heraklis bejėgis

– Tad šaukis, – pasakė jis, – pagalbon manęs tarsi Jolajo*, kol dar šviesu*.

– Taigi šaukiuosiu, – tariau, – bet ne kaip Heraklis, o kaip Jolajas Heraklio.

– Jokio skirtumo, – pasakė jis. – Bet pirmiausiai turime pasisaugoti, kad nepatirtume vieno dalyko.

– Kokio? – paklausiau aš.

– Kad netaptume „mizologais“, – pasakė jis, – kaip d tampama „mizantropais“*. Mat negalima patirti didesnio blogio, nei ėmus neapkęsti įrodinėjimo. Ir neapykanta įrodinėjimui, ir neapykanta žmonėms atsiranda tuo pačiu būdu. Neapykanta žmonėms kyla tuomet, kai kuo nors smarkiai pasitikima nieko apie žmogų nežinant* ir galvo-

jama, jog tai esąs visiškai tiesus, sveikas* bei patikimas
žmogus, o kiek vėliau pasirodo, kad jis yra netikęs ir nepa-
tikimas. Tas pats pasikartoja ir kitą kartą. Ir kai kam nors
e daug kartų šitaip nutinka, ypač su tais, kurie laikyti arti-
miausiais ir didžiausiais draugais, ne sykį nudegęs žmogus
galop pradeda visų neapkęsti galvodamas, kad apskritai
niekur nerasi nieko sveiko. Ar pats nesi pastebėjęs, kad
šitaip atsitinka?

– Žinoma, pastebėjau, – pasakiau.

– Argi tai ne baisu? Ar neaišku, kad šitoks žmogus imasi
bendrauti su žmonėmis nenusimanydamas apie žmonių
giminę? Juk jei bendrautų išmanydamas, tai ir galvotų,
90 kaip yra: ir itin gerų, ir itin bjaurių žmonių maža, o dau-
guma yra vidutiniai.

– Kaip tai ? – paklausiau aš.

– Čia yra taip pat, kaip ir su itin mažais, ir itin dideliais dalykais: ar nemanai, kad niekas taip retai nepasitaiko, kaip itin didelis arba itin mažas žmogus, šuo ar kas kita? Arba, kas nors itin greita ar lėta, bjauru ar gražu, balta arba juoda? Ar nesi pastebėjęs, kad labiausiai nutolusios visų šių priešybių kraštutinybės retos bei negausios, o vidutinybių – kiek tik nori?

– Žinoma, – atsakiau.

b – Ar neatrodo tau, kad niekšybės varžybas surengus, ir
čia pirmaujančių būtų labai nedaug?

– Panašu, – sakau aš.

– Tikrai panašu, – tarė jis. – Bet įrodymai į žmones panašūs ne čia, – aš dabar tiesiog tavo vedamas ėjau iš pas-

kos. O panašūs jie tuo, kad, jei kas pasitiki kokiu nors įrodymu, esą jis teisingas, pats nenusimanydamas apie įrodymus, ir jei po kurio laiko jam pasirodo, kad šis įrodymas nėra teisingas, – jis iš tikro gali toks būti, o gali ir nebūti, – ir kai tai atsitinka dar ir dar kartą... O ypač c
įgudę prieštaringuose įrodymuose* – žinai, kad jie galų gale įtiki tapę patys gudriausi bei vieninteliai suvokę, kad nei joks daiktas neturi nieko sveiko, nieko tvirto, nei joks įrodymas*, bet visos esybės tiesiog blaškosi pirmyn atgal tarsi Euripe* ir nė akimirkai nepasilieka jokioje vietoje.

– Labai teisingai kalbi, – tariau aš.

– Argi ne liūdna, Faidonai, būtų patirtis, kad esant kokiam nors tikram, patikimam ir protui įkandamam įro- d
dymui, kas nors dėl to, kad greta pasitaiko ir tokių įrodymų, kurie – vis tie patys – kartais atrodo tikri, o kartais ne, užuot kaltinęs save ir savo neišmanymą, galiausiai prisikamavęs mielai suverstų savo kaltę įrodymams ir visą likusį gyvenimą neapkęstų ir peiktų visus įrodymus, pats netekęs esybių tiesos ir žinojimo?

– Dievaži, – tariau aš, – tikrai liūdna!

– Taigi šito pirmiausiai pasisaugokime ir neįsileiskime e
į sielą įtarimo, neva joks įrodymas neturi nieko sveiko. Kur kas labiau verta įtarti, kad patys mes dar nesame sveiki, ir reikia drąsos bei ryžto pasveikti*: tau ir kitiems šito reikės visam likusiam gyvenimui, o man – pačiai mirčiai. Mat 91
bijau, kad aš dabar jos akivaizdoje elgiuosi taip, tarsi siekčiau ne žinojimo, bet pergalės*, kaip visai neišauklėti žmonės. Juk ir jie, dėl ko nors ginčydamiesi, nesirūpina, kokia

yra svarstomo dalyko padėtis, bet tesiekia, kad pašnekovams atrodytų taip, kaip jie teigia. Mane nuo jų dabar, regis, skirs tik viena: ne to dabar sieksiu, kad klausytojams pasirodytų, jog tai, ką kalbu, yra tiesa (nebent drauge ir šito pasiekčiau), bet kad man pačiam, kiek tai įmanoma,
b pasirodytų, jog taip yra. Mat aš, mielas bičiuli, šitaip esu apskaičiavęs (matai, koks esu godišius!*): jei tai, ką kalbu, yra tiesa, aišku, jog gražu tuo patikėti, o jei mirusio žmogaus niekas nelaukia, tai bent jau tą laiką, kuris liko iki mirties, mažiau varginsiu aplinkinius savo aimanomis, o ši beprotybė* nepasiliks su manimi visam likusiam laikui (tai būtų baisu!), bet greitai žus*. Tad šitaip, Simijau ir Kebė-
c tai, pasirengęs grįžtu prie mūsų svarstymo. O jūs, jei paklausysite manęs, mažai rūpinsitės Sokratu, o kur kas labiau tiesa*. Jei jums atrodys, jog kalbu teisingai, – pritarkite, o jeigu ne, – priešinkitės pasitelkę visus įmanomus įrodymus, saugodamiesi, kad per savo uolumą nesuklaidinčiau kartu ir savęs, ir jūsų, ir kad nepasprukčiau palikęs gylį tarsi bitė*.

Tad eikime, – pasakė jis. – Pirmiausia priminkite man, ką kalbėjote, jei pasirodys, kad aš neatmenu. Simijas, manding, abejoja ir būgštauja, kad siela, tegu ir dieviškesnė ir
d gražesnė už kūną, nežūtų pirmiau už jį, būdama tam tikra dermės rūšis. O Kebėtas man pasirodė sutinkąs su manimi, kad siela esanti ilgaamžiškesnė už kūną, bet, girdi, visai neaišku, ar daug kartų daugelį kūnų sudėvėjusi siela vieną kartą ir pati nežūsta palikusi paskutinįjį kūną. Šitai ir būtų mirtis, – sielos žūtis, nes kūnas miršta nuolatos,

niekuomet nesustodamas. Ar tikrai tokie, Simijau ir Ke-
bėtai, yra [teiginiai], kuriuos mes turime apsvarstyti?

Abudu sutiko, kad būtent tokie. e

– Tada sakykite, – tarė Sokratas, – ar visus anksčiau išdės-
tytus teiginius atmetate, ar vienus atmetate, o kitus – ne?

– Vienus atmetame, kitų – ne, – atsakė jie.

– O ką jūs tokiu atvejėu pasakytumėte apie teiginį,
kuriuo parodėme, kad mokymasis yra prisiminimas, o
jei šitaip yra, būtina ir tai, kad mūsų siela turi kažkur 92
kitur būti prieš atsidurdama kūno pančiuose?

– Bent jau mane, – pasakė Kebėtas, – jis ir tąsyk nepap-
rastai įtikino, ir dabar esu jam ištikimas, kaip jokiam ki-
tam teiginiui.

– Bet ir su manimi, – pasakė Simijas, – taip pat yra.
Labai nustebčiau, jei vieną dieną kaip nors kitaip apie šį
dalyką galvočiau.

– Bet teks tau, svety iš Tebų, kitaip galvoti, – tarė tada
Sokratas, – jei tebemanai, kad dermė yra sudėtinis daik-
tas, o siela, būdama kažkokia dermė, susidaro iš įtemptų
kūno pradų*. Juk neleistum turbūt sau teigti, neva dermė b
buvo sudėta anksčiau, nei atsirado anie pradai, iš kurių ji
turėjo būti sudėta? O gal leistum?

– Jokiu būdu, Sokratai! – atsakė anas.

– Argi nepastebi, – pasakė Sokratas, – kad tau šitaip ir
išeina, jei sakai, viena vertus, kad siela yra prieš atvykdama
į žmogaus pavidalą ir kūną, antra vertus, esą ji sudėta iš
dalykų, kurių dar nėra? Juk dermė tikrai nėra toks daiktas,
kokį tu dabar vaizduoji, bet pirma, dar nesuderinus, at- c

siranda lyra, stygos ir garsai, o dermė susidaro vėliau už juos visus ir žūva pirmiausiai. Tai kaip šį savo teiginį priderinsi prie ano*?

– Niekaip, Sokratai, – atsakė Simijas.

– O juk, – tarė Sokratas, – kam jau kam, bet aiškinimui apie dermę tikrai privalu būti darniam.

– Išties privalu, – sutiko Simijas.

– Bet tavasis išeina nedarnus. Tad tu žiūrėk, katrą teiginį pasirinksi: mokymąsi esant prisiminimą, ar sielą – dermę?

d – Kur kas mieliau pirmąjį, – atsakė Simijas. – Mat šį dabar išdėsčiau be įrodymų, vien todėl, kad pasirodė tinkamas bei panašus į tiesą, – todėl ir dauguma žmonių jam pritaria*. Bet aš žinau, kad įrodymus panašumu į tiesą grindžią teiginiai apgavikai*, ir jei nebūsi su jais nepaprastai budrus, apmaus ir geometrijoje, ir visur kitur. O anas teiginys apie prisiminimą ir mokymąsi išdėstytas remiantis pasitikėjimo verta prielaida: juk sakėme, kad mūsų siela, kol dar neatvyko į kūną, yra taip pat, kaip yra pati ši
e būtis*, turinti vardą „kas yra“*. Esu įsitikinęs, jog šiai prielaidai pritariau pagrįstai ir teisingai. Todėl panašu, kad dabar privalau nesutikti nei su pačiu savimi, nei su kuo kitu, kas teigs sielą esant dermę.

– O ką pasakysi, Simijau, jei šitaip į tai pažvelgsime, –
93 tęsė Sokratas. Kaip manai, ar tinka dermei ar kitam kokiam sudėtiniam daiktui elgtis kitaip nei anie pradai, iš kurių *jis yra sudėtas?*

– Jokiu būdu!

– Lygiai taip pat, mano galva, nedera jam veikti arba

patirti* ką kita, nei kad veikia ar patiria anie pradai?

Simijas sutiko.

– Vadinasi, dermei tinka ne vadovauti pradams, iš kurių ji susideda, bet sekti jiems iš paskos?

Tas pritarė.

– Vadinasi, dermė tikrai nejuda ir neskamba priešingai, nei kaip kitaip priešinasi savo dalims?

– Tikrai ne, – sakė Simijas.

– Žiūrėk toliau. Ar dermė nebūna visada tokia, kokią ją padaro?

– Nesuprantu, – pasakė anas.

– Kitaip sakant, – kalbėjo Sokratas, – kai suderinama labiau ir plačiau, jei šitaip gali būti, dermė yra didesnė ir b platesnė, o kai mažiau ir siauriau, – mažesnė ir siauresnė. Ar ne taip?

– Žinoma.

– Argi su siela yra taip pat? Ar gali viena siela nors kiek daugiau ir plačiau ar mažiau ir siauriau būti kaip tik tuo, tai yra siela, nei kita?

– Nė kiek, – atsakė Simijas.

– Bet, dėl Dievo: ar nesakoma apie sielas, kad viena turi proto, dorybių ir yra gera, o kita – beprotė, turi ydų ir yra bloga? Ar teisingai šitaip šneka? c

– Žinoma, teisingai!

– O ką koks nors sielos-dermės prielaidos šalininkas pasakytų apie dorybę ir piktybę? Kas tai yra sieloje? Dar viena kitokia dermė ir nedarna? ...Ir kad viena siela, geroji, yra suderinta ir, būdama derme, savyje turi dar vieną

dermę, o kita – ir pati nedarni, ir dar kitos dermės savyje neturi*?

– Aš dabar, – tarė Simijas, – negaliu pasakyti. Tačiau aišku, kad panašiai kalbėtų aną prielaidą padaręs žmogus.

d – Bet mes jau anksčiau sutikome, – tęsė Sokratas, – kad jokia siela nėra kiek nors daugiau ar mažiau siela nei kita, vadinasi pripažinome, kad viena dermė nėra nė kiek daugiau ir plačiau ar mažiau ir siauriau dermė nei kita. Ar ne taip?

– Aišku, kad taip.

– O būdama dermė nė kiek nedaugiau ir nemažiau nei kitos, ji nėra nei daugiau, nei mažiau suderinta? Taip ar ne?

– Taip.

– Ar gali būti, kad nesuderinta nei daugiau, nei siauriau, ji turėtų daugiau ar mažiau dermės? Ar tiek pat?

– Tiek pat.

– Vadinasi, kadangi jokia siela nėra nė kiek daugiau ar
e mažiau tai, kas ji yra, o būtent siela, ji ir suderinta nei daugiau, nei mažiau už kitą?

– Taip ir yra.

– O jeigu su ja taip yra, tai nei dermės, nei nedarnos ji negalėtų turėti nors kiek daugiau nei kitos?

– Tikrai ne.

– Kita vertus, jei tokia yra jos padėtis, ar gali viena siela turėti kiek daugiau dorybės ar piktybės, jei piktybę laikysime nederme, o dorybę – derme?

– Visai negali.

– Veikiau, nuosekliai samprotaudami, turėtume saky- 94
ti, kad jokia siela negali turėti piktybės, jei ji yra dermė: juk dermė, kuri būtent tai ir yra, dermė, negali turėti jokios nedarnos?

– Tikrai ne.

– Taip pat, reikia manyti, ir siela, jei ji tikrai yra siela, negali turėti piktybės?

– Nežinau, kaip galėtų, turint omenyje tai, kas pasakyta.

– Vadinasi, laikydamiesi šio įrodymo turėsime pripažinti, jog visos visų gyvų būtybių sielos yra geros, jei tik visos sielos iš prigimties vienodai yra tas pats, tai yra sielos.

– Man taip atrodo, Sokratai, – atsakė Simijas.

– Na, ar gražu, – tęsė anas, – tavo manymu, šitaip samprotauti, ir ar būtų šiam samprotavimui taip atsitikę, jei b
prielaida, kad siela yra dermė, būtų teisinga?

– Jokiu būdu, – atsakė Simijas.

– Žiūrėk toliau. – tęsė anas. – Iš visų žmoguje esančių dalykų kas, manai, valdo? Ar ne siela*? Ypač jei ji protinga?

– Mano galva, siela.

– Pritardama kūno aistroms ar priešindamasi? Štai ką turiu omenyje: tarkim, kamuoja karštis ir troškulys, o siela varo atgal – negerk! Arba norisi valgyti, o ji – „Nevalgyk"! Tikriausiai matome be galo daug tokių atvejų, kai siela c
priešinasi tam, kas kyla iš kūno*? Ar ne?

– Žinoma.

– Vėl gi, ar anksčiau nepripažinome, kad siela, jei tik ji būtų dermė, niekada neskambėtų kitaip nei pradai, iš kurių ji sudėta, kai anuos įtempia, atleidžia, suduoda, ar kitaip

kaip paveikia? Priešingai, ji sektų jiems iš paskos ir niekada nevadovautų?

– Sutikome, – atsakė anas. – Kaip gi ne.

– Na, ar nematome patys, kad iš tikro ji veikia visai priešingai? Ji vadovauja visiems tiems pradams, iš kurių,
d kaip teigiama, pati yra sudaryta, ir kone visur visą gyvenimą priešinasi, ir visais būdais juos spaudžia: kai ką tramdo žiauriau ir gana skausmingai – gimnastika ir medicina*, kai ką švelniau. Kai kam pagrasina, kai ką pamoko, tarsi su kokiu skirtingu daiktu besikalbėdama su norais, piktumais ir baimėmis? Kaip ir Homeras pavaizdavo „Odisėjoje", sakydamas, jog Odisėjas

e *Trenkė krūtinėn ir žodį ištarė širdžiai:*
Širdie, kentėk! Ir baisesnio teko iškęsti... *

Manai, kad jis šitai pavaizdavo manydamas, jog siela yra dermė ir kad ją gali kreipti kūno jausmai? O gal todėl, jog ji pati juos kreipia, valdo ir yra daug dieviškesnis daiktas, nei dermė?

– Dievaži, Sokratai, man regis, kad todėl!

– Taigi, šaunusis mano, niekaip mums neišeina pripa-
95 žinti sielą esant kažkokią dermę: kitaip, regisi, nesutiktume nei su Homeru, dieviškuoju poetu, nei patys su savimi.

– Taip ir yra, – atsakė anas.

– Taigi, – tęsė Sokrats, – dėl Harmonijos tėbietės, panašu, kad būsime su ja gan darniai susitaikę. Na, o kaip su Kadmu*, Kebėtai, kaip su juo taikysimės ir kokį pasitelksime įrodymą?

– Man regis, rasi kokį nors būdą, – pasakė Kebėtas. –

Tai, ką dabar paaiškinai apie dermę, man buvo nepaprastai netikėta. Kai Simijas dėstė, kas jį trikdo, mąsčiau, kad labai nustebčiau, jei kas sugalvotų, kaip dorotis su jo įro- b dymu. Tad man pasirodo įstabu, kai jis neatlaikė nė pirmojo tavo įrodymo puolimo. Tad tikrai nenustebčiau, jei tas pat nutiktų ir Kadmo įrodymui.

– Mielasis, kalbėk atsargiau, jei nenori, kad koks nelabasis pakištų koją įrodymui, kurį ruošiamės išdėstyti! Bet tuo pasirūpins dievas, o mes homeriškai *pulkim pirmyn** ir išmėginkime tavo žodžius. Tau rūpimų klausimų santrauka būtų štai kokia: tavo manymu, turi būti įrodyta, jog mūsų siela yra nežūstama ir nemirtinga*, jei norime, c kad išmintį mylinčio vyro* drąsa, kai mirties akivaizdoje jis laikosi drąsiai tikėdamas, jog tenai jam, mirusiam, bus nepaprastai gera, – geriau, nei kaip kitaip nugyvenus šį gyvenimą, – kad ši jo drąsa nepasirodytų kvaila ir beprotė. O kai parodoma, jog siela – tai kažkas stipru ir dieviška ir kad ji jau buvo anksčiau, nei mes tapome žmonėmis, visa tai, pasak tavęs, kuo gražiausiai gali liudyti ne apie jos nemarumą, bet vien apie tai, kad siela – ilgaamžis daiktas, kad anksčiau ji jau kažkur buvo neįsivaizduojamai ilgą laiką, daug ką pažino ir nuveikė. Bet juk dėl šito ji nepasi- d darė nė kiek labiau nemirtinga, o jos atėjimas į kūną kaip tik ir buvęs jos žūties pradžia, tarsi liga. Besikankindama ji nugyvena šį gyvenimą, o baigdama žūva, kai nutinka tai, ką vadiname „mirtimi"*. O skirtumo čia, pasak tavęs, jokio nėra, – ar tik vieną kartą siela ateina į kūną, ar daugelį, – bent jau kiekvieno mūsų baimei tai nieko nereiškia. Išties

dera bijoti, jei tik nesi kvailas, kai nežinai ir neįstengi pa-
e teikti paaiškinimų, kad siela yra nemari. Štai tokie, atrodo,
yra tavo, Kebėtai, teiginiai. Aš tyčia juos ne pirmą jau kar-
tą primenu*, idant niekas nuo mūsų nepaspruktų, ir kad
norėdamas galėtum ką nors pridurti arba išmesti.

Kebėtas atsakė:

– Ne, aš nematau jokio reikalo ką nors dabar išmesti ar pridurti. Tokie ir yra mano teiginiai.

Čia Sokratas ilgam nutilo ir apie kažką pats sau mąstė*.

– Nemenkas, – pagaliau prabilo jis, – yra tavo klausi-
mas, Kebėtai. Jis verčia bendrai panagrinėti radimosi ir
96 nykimo* priežastį*. Tad, jei nori, papasakosiu tai, ką pats
dėl šių dalykų esu patyręs. Jei kas iš to, ką pasakosiu, pasi-
rodys naudinga, galėsi pritaikyti ieškodamas įtikimumo
dalykuose, apie kuriuos kalbi*.

– Žinoma, kad noriu, – sakė Kebėtas.

– Tad klausykis, ką papasakosiu. Jaunas būdamas* aš
užsidegiau nepaprasta aistra tai išminčiai, kurią vadina
gamtos mokslu*. Jis man atrodė nepaprastai iškilus, jis
žinojo kiekvieno daikto priežastį: kodėl kiekvienas daik-
b tas atsiranda, kodėl žūva ir kodėl būva. Daug blaškiausi
tyrinėdamas tokius dalykus. Pirmiausia, ar, kaip kai kas
teigia, šilumai ir šalčiui paveikus tam tikrus puvėsius, iš jų
ir atsiranda gyviai*? Ir dar: ar tai, kuo mes mąstome, yra
kraujas*? Ar oras*? Ar ugnis*? O gal nieko panašaus, tai
smegenys*: jos teikia klausos, regos ir uoslės potyrius, iš
jų atsiranda atmintis ir nuomonė, o kai atmintis ir įsiti-
kinimas nusistovi, iš jų ir randasi atitinkamas žinojimas?

Paskui tyrinėjau šių dalykų nykimą*, ir dar, kas dedasi danguje ir ant žemės*. Galop susidariau nuomonę, kad iš prigimties kaip niekas kitas esu netikęs tokiems tyrinėjimams. Štai kuo galiu tau tai tvirtai paliudyti: jei anksčiau kai kurie dalykai man buvo aiškūs, bent jau man pačiam ir kitiems žmonėms taip atrodė, tai šie tyrinėjimai taip smarkiai mane apakino, kad nebežinojau nė to, ką anksčiau maniausi žinąs. Be kita ko, ir tai, kodėl žmogus auga; anksčiau maniau, esą kiekvienam aišku, kad dėl to, jog valgo bei geria: kai nuo valgių mėsa prisideda prie mėsos, kaulai prie kaulų ir prie visų kitų pradų tuo pat būdu prisideda tai, kas jiems gimininga*, tada anksčiau maža kūno masė pasidaro didelė, ir šitaip mažas žmogus tampa didelis. Taip aš tada galvojau – ar netinkamai, kaip manai? c d

– Mano galva, tinkamai, – pasakė Kebėtas.

– Žiūrėk toliau. Tikėjau, jog, kai koks nors žmogus atsistojęs šalia kito atrodo kaip didelis šalia mažo, turiu pagrindo manyti, kad anas bus tiesiog galva* didesnis, lygiai kaip ir vienas arklys už kitą arklį. Ir netgi dar aiškesni dalykai: maniau, kad dešimt daugiau už aštuonis dėl to, kad prie jų prisideda du, o dvi uolektys daugiau už vieną dėl to, jog perpus ją viršija. e

– Na, o dabar, – paklausė Kebėtas, – ką tu apie tai manai?

– Dievaži, – pasakė, – toli gražu nebesimanau žinąs šių dalykų priežastį. Juk net nebeleidžiu sau nuspręsti, kai prie vieneto pridedamas vienetas, – ar tai tas vienetas, prie kurio pridėjo kitą, tapo dvejetu, ar tas, *kurį* pridėjo? ... Ar 97

ir *kurį* pridėjo, ir *kuriam* pridėjo tapo dvejetu dėl to, kad vieną pridėjo prie kito? Štai kas mane stebina: kol abudu jie buvo skyrium vienas nuo kito, vadinasi, abudu buvo vienetais ir nebuvo dvejetu, o kai vienas suartėjo su kitu, tai ir tapo priežastimi, kad taptų dvejetu – vienas greta kito padėtų daiktų susiėjimas. Nebegaliu patikėti, kad suskaidžius kokį nors vienetą, šįkart dvejeto atsiradimo
b priežastis yra tokia – skaidymas. Juk ši dvejeto atsiradimo priežastis priešinga anai! Anąsyk priežastis buvo ta, kad vienas priartėjo prie kito, buvo prie jo pridėtas, o dabar ta, jog vieną atitraukė ir atskyrė nuo kito. Ir tai, kodėl atsiranda vienetas, pats nebetikiu, kad žinau, kai tik imuosi tokio tyrimo būdo, nei dėl jokio kito daikto – kodėl atsiranda, kodėl žūva arba būva. Pats sau apgraibomis ieškau kito kelio, bet šito nė iš tolo nebenoriu*.

Tačiau kartą išgirdau vieną žmogų skaitant knygą*,
c pasak jo – Anaksagoro*, kurioje buvo teigiama, esą protas* ir yra tai, kas visa sutvarko, jis visa ko priežastis. Aš, žinoma, apsidžiaugiau tokia priežastimi ir pamaniau, jog tam tikra prasme gerai, kad viską tvarko protas. Pagalvojau: jei šitaip yra, tai jau tvarkantysis protas viską tvarko ir kiekvieną daiktą deda taip, kad būtų kuo geriausiai*. Vadinasi, panorėjus atrasti priežastį, dėl kurios vie-
d nas ar kitas daiktas atsiranda, žūva arba būva, ir reikia sužinoti, kokiu būdu tam daiktui geriausia būti ar kita ką veikti ir patirti. Tad, šitaip samprotaujant, išeina, jog žmogui ir apie patį save*, ir apie visa kita viena teverta tyrinėti: kas yra gražiausia ir geriausia. Antra vertus, tas pats žmogus

būtinai turi žinoti ir tai, kas yra blogiau, – juk tai to paties žinojimo dalykas*.

Šitaip svarsčiau ir patenkintas galvojau radęs mokytoją, kuris esybių priežastį aiškina taip, kaip, mano protu, ir derėtų*, – Anaksagorą, ir kad šis Anaksagoras pirmiausiai man paaiškins, ar Žemė esanti lėkšta, ar apvali*, o e
paaiškinęs čia pat kruopščiai išdėstys, kokia ir kodėl būtinai tokia yra to priežastis. Jis pasakysiąs, kaip yra geriau, ir kad Žemei *geriau* turėti tokį pavidalą. O jei teigs ją esanti visa ko viduryje*, čia pat smulkiai išdėstys, kodėl jai geriau būti viduryje. Ir jeigu jis būtų man šitai atskleidęs, 98
buvau jau nusiteikęs nebeieškoti kitos priežasties. Ir apie Saulę taip pat buvau nusiteikęs sužinoti, ir apie Mėnulį, ir apie kitas žvaigždes*: apie santykinius jų greičius, posūkius* ir visas kitas būsenas – kodėl kiekvienam jų geriau daryti bei patirti tai, ką patiria. Mat niekaip nesitikėjau, kad žmogus, kuris teigia, esą visa tvarkoma proto, pakiš jiems kokią kitą priežastį nei tą, kad būti taip, kaip yra, jiems geriausia. Todėl maniau, kad nurodydamas kiekvieno jų ir visų drauge priežastį, jis čia pat paaiškins, kas b
kiekvienam jų geriausia ir koks esąs visų bendras gėris.

Kad ir už didelį pinigą nesiruošiau atiduoti šios vilties, bet labai uoliai kibau į knygą ir skaičiau kiek pajėgdamas greitai, kad tik greičiau sužinočiau kas geriausia ir kas blogiau. Bet nuo šios nuostabios vilties, bičiuli, nusiritau su vėjeliu! Mat, paskaitęs toliau, pamačiau, jog šis vyras visai nesinaudoja protu* ir neskiria jam jokios atsakomybės c
tvarkyti daiktus, o atsakingais* laiko orą, eterį*, vandenį

ir daugybę kitų keistų dalykų*. Čia man pasirodė, jog jam
išeina panašiai, kaip kokiam nors žmogui, kuris pasakytų:
„Sokratas visa, ką daro, daro protu“, o paskui, pradėjęs
dėstyti vieno ar kito mano poelgio priežastis, pirmiausiai
sakytų, kad čia dabar aš sėdžiu todėl*, jog mano kūnas
susideda iš kaulų ir raumenų, ir kad kaulai yra kieti ir
išdėstyti skyrium vienas nuo kito, o įsitempti ir atsipalai-
d duoti gebantys raumenys juos supa kartu su mėsa ir oda,
kuri visa tai sulaiko. Kaulai sukabinti savo sąnariuose juda,
o raumenys atsipalaiduoja arba įsitempia ir, matyt, padaro
taip, kad įstengiu dabar sulenkti savo narius. Dėl šios prie-
žasties susilenkęs ir sėdžiu čia. Taip pat ir mano kalbėjimąsi
su jumis aiškintų kitomis panašiomis priežastimis, atsakin-
e gais laikydamas garsus, oro sroves ir aibę kitų tokių daly-
kų, nepasirūpindamas pasakyti tikrųjų priežasčių: kadangi
atėniečiai nutarė, kad geriau mane pasmerkti, todėl ir aš, sa-
vo ruožtu, nutariau, jog geriau man sėdėti čia, ir jog teisin-
giau yra pasilikti bei patirti tokią bausmę, kokią jie man
99 paskirs*. Mat, galai griebtų*, tikiu, kad jau seniai nešami
mano nuomonės apie tai, kas yra geriausia, šitie raumenys
ir kaulai būtų kur nors Megaruose* ar pas bojotiečius*, jei
tik nebūčiau manęs, jog teisingiau ir gražiau, nei išsisukti
bei pasprukti, yra priimti valstybės bausmę, kokią ji man
beskirtų. Vis dėlto vadinti šitai „priežastimis“ pernelyg kvai-
la. O jei kas sakytų, esą neturėdamas visų šių dalykų, – tai
yra kaulų, raumenų ir kitų, kiek jų turiu, – nepajėgčiau
daryti, ką nusprendžiau, tai būtų tiesa, bet sakyti, neva dėl
jų darau tai, ką darau, ir dar remdamasis protu, o ne to-

dėl, jog pasirenku tai, kas geriausia, būtų pernelyg leng- b
vabūdiškas teiginys. Juk čia nesugebėta atskirti, jog viena
yra tikroji priežastis, kita – tai, be ko priežastis niekada
negalėtų būti priežastimi*! Pastarajai žmonės dažniausiai,
man regis, apgraibomis tarsi tamsoje, priskiria svetimą
vardą, vadindami ją pačia priežastimi. Būtent todėl vienas,
įkurdinęs Žemę verpeto viduryje, vaizduoja ją rymančią
veikiamą dangaus*, o kitas tarsi atramą lėkštam duonku-
biliui pakiša orą*. Bet galios, dėl kurios daiktai dabar iš- c
dėstyti taip, kaip jiems geriausia būti, – šios galios jie nei
ieško, nei įtaria ją turint kažkokios antžmogiškos jėgos,
bet vaizduojasi atradę Atlantą, kuris už šį* galingesnis, ne-
maresnis ir dar geriau visa ką laiko kartu. Jie nė nenumano,
jog iš tiesų visa suriša ir kartu laiko gėris ir saitas*. Kad
sužinočiau apie šią priežastį, kaip ten dėl jos yra, mielai pas
bet ką eičiau mokytis. Bet kadangi dėl jos man nepasisekė,
– nei pats neįstengiau atrasti, nei iš kitų išmokti, – jei d
nori, Kebėtai, papasakosiu tau, kaip ieškodamas priežas-
ties susidorojau su „antruoju plaukimu“*.

– Dar ir kaip noriu, – atsakė Kebėtas.

– Taigi po viso to, kai nieko nepešiau tyrinėdamas
esybes*, pagalvojau, kad reikėtų būti atsargesniam, idant
nenutiktų tai, ką patiria Saulės užtemimą akylai stebintys
žmonės. Juk kai kas ir akis susigadina, jei nežiūri į Saulės
atvaizdą vandenyje ar kaip nors panašiai. Tad aš ir susi- e
mąsčiau apie panašius atvejus ir išsigandau, kad visiškai
neapakinčiau sielos, jei į daiktus žiūrėsiu stačiai akimis ir
bandysiu visomis kitomis juslėmis juos paliesti. Štai ir

nutariau, jog prieglobsčio reikia ieškoti svarstymuose*
ir juose bandyti įžvelgti esybių tikrovę. Galbūt mano pa-
100 lyginimas čia tam tikra prasme ir netinka: mat nenorė-
čiau sutikti, neva kas esybes tyrinėja svarstymais, labiau
žiūri į atvaizdus nei tiriantysis potyriais*. Šiaip ar taip, nu-
tariau judėti šitokiu būdu: kiekvienu atveju remiuosi tei-
giniu, kuris, mano galva, yra stipriausias*, ir kas man pa-
sirodo su juo sutinkant, tai laikau teisingu – kalbu apie
priežastį ir apie visa kita, – o kas nesutinka, laikau netei-
singu. Bet norėčiau tau geriau paaiškinti, ką turiu gal-
voje: tu juk, spėju, dar nesupranti?

– Ne, dievaži, dar nelabai, – atsakė Kebėtas.

b – O aš juk nepasakiau dabar nieko naujo, vien tą patį,
ką visuomet – ir anksčiau, ir šios dienos pokalbyje* – ne-
siliauju kartojęs. Ketinu dabar tau parodyti, kokio po-
būdžio priežastį ištyriau, ir vėl grįžtu prie tų pačių puikiai
žinomų dalykų ir vėlgi jais pradėsiu. Darau prielaidą: yra
kažkas savaime gražu, gera, didu, ir visa kita*. Jei iki šiol
man pritari ir sutinki, kad šie dalykai yra, tikiuosi per
juos parodyti tau priežastį ir atskleisti, jog siela yra ne-
mirtinga.

c – Žinoma, kad pritariu, – pasakė Kebėtas, – tad pradėki
negaišdamas.

– Žiūrėk, ar ir toliau būsi tos pačios, kaip ir aš nuomonės? Mano galva, jei be paties grožio yra dar koks gražus daiktas, tai jis gražus vien todėl, kad yra ano grožio bendrininkas*. Ir apie visa kita aš šitaip samprotauju. Ar sutinki su tokia priežastimi?

– Sutinku, – atsakė Kebėtas.

– Taigi, – tęsė Sokratas, – nebesuprantu ir nebepajėgiu suvokti visų šių gudrių priežasčių, bet jei kas man aiškina, neva koks nors daiktas gražus ar dėl ryškios spal- d
vos, ar dėl formos, ar dar kaip nors panašiai, nenoriu viso to žinoti, mat tokie dalykai išmuša mane iš vėžių, ir be jokių gudrybių bei vingrybių, gal ir žioplokai, galvoje turiu tik tai, kad gražiu daiktą padaro ne kas kita, o vien grožis: ar tai grožio buvimas jame, ar tai bendrystė, ar dar kokiu kitu keliu ar būdu jis čia atsiranda*. Mat dėl šio dalyko nesu dar tikras, bet tikrai žinau, jog visi gražūs daiktai gražūs yra dėl grožio. Toks, mano supratimu, ir bus pats saugiausias atsakymas, ir pačiam sau, ir kitiems*. Tikiu, kad jo įsitvėręs niekados nepargriūsiu, ir kad saugu ir sau e
pačiam, ir bet kam kitam atsakyti, jog gražūs daiktai gražiais tampa dėl grožio. Ar tau taip neatrodo?

– Atrodo.

– Taigi dideli daiktai dideliais, o didesni didesniais tampa dėl didumo, o mažesni mažesniais dėl mažumo?

– Taip.

– Vadinasi, tu taip pat nesutiktum, jei kas teigtų, esą vienas žmogus už kitą yra didesnis „galva“, o kitas ta pačia 101
„galva“ mažesnis? Turbūt pareikštum, kad pats viena tegali pasakyti, būtent, kad kiekvienas už kitą didesnis daiktas didesnis didumu, o ne kuo nors kitu*. Todėl jis ir yra didesnis – dėl didumo, o mažesnysis mažesnis mažumu, dėl to ir yra mažesnis, dėl mažumo. Tu juk, spėju, pabijotum įklimpti į kokį nors prieštaringą teiginį: jei teigtum, kad

kas nors „galva" ir didesnis, ir mažesnis, išeitų, kad, pirmiausiai tuo pačiu dalyku* didesnysis daiktas yra didesnis, o mažesnysis – mažesnis, be to, didesnysis daiktas būtų dides-
b nis galva, o pati ji yra maža, – tai ir būtų stebuklas: mažas daiktas kažką padaro dideliu! Argi neišsigąstum tokių dalykų?

– Kaip gi ne, – nusijuokė Kebėtas.

– Vadinasi, – tęsė Sokratas, – pabijotum teigti, esą dešimt už aštuonis daugiau dviem ir dėl šios priežasties juos viršija, o ne kiekiu nei dėl kiekio? Arba, kad dviejų uolekčių daiktas už vienos uolekties daiktą didesnis puse, o ne didumu? Čia juk tikriausiai tyko tas pats pavojus?

– Žinoma, – atsakė anas.

– Žiūrėk toliau. Kai vienas daiktas pridėtas prie kito,
c nejau drįstum teigti, kad priežastis dviems daiktams atsirasti esąs sudėjimas, o vieną daiktą suskaidžius, – skaidymas? Turbūt garsiai šauktum, jog nežinai jokio kito būdo bet kuriam dalykui atsirasti, jei ne tampant dalininku būdingosios būties to, kieno bendrininku jis tampa*. Ir šiuo atveju nežinai jokios kitos priežasties dviems daiktams atsirasti, išskyrus dalyvavimą dvejete, ir kad norint tapti dviem, reikia tapti dvejeto dalininku, o norint tapti vienu, – vieneto. O į visus tuos „skaidymus", „sudėjimus" ir kitas tokias įmantrybes turbūt nė nežiūrėtum, palikęs tokius
d aiškinimus už save gudresniems žmonėms*. Pats gi, baidydamasis, kaip sakoma, savo šešėlio, tai yra savo neišmanymo, atsakinėtum taip, kaip sakiau, laikydamasis anos saugios prielaidos. O jei kas įsikibtų į pačią šią prielaidą*,

nekalbėtum su juo ir neatsakinėtum, kol neištirtum, dera tarpusavyje ar nedera tai, kas iš jos pareina*. O jei tektų paaiškinti pačią šią prielaidą*, darytum lygiai taip pat: rinktumeisi kurią nors prielaidą iš aukštesnių, kuri tik pasirodytų pati geriausia, kol galiausiai prieitum ką nors patenkinama*. Tad ir nesipainiotum, kaip prieštarautojai*, kartu e
kalbėdamas ir apie patį pagrindą, ir apie tai, kas nuo jo pareina, jei išties norėtum atskleisti kurią nors iš esybių*. Anie juk apie tai turbūt nei kalba, nei išvis susimąsto. Jie, mat, tokie gudrūs, kad viską suvėlę, vis vien sugeba likti patenkinti savimi. Tačiau tu, jei tik esi iš filosofų, turbūt darysi taip, kaip aš sakau? 102

– Gryna tiesa, – drauge atsakė Simijas su Kebėtu.

Echekratas:

– Dievaži, Faidonai, tai visai suprantama! Juk Sokratas, mano galva, nuostabiai aiškiai – pakaktų ir menkučio protelio – išdėstė šiuos dalykus*!

Faidonas:

– Tikrai, Echekratai. Žinok, visi, kas ten buvo, taip pat manė.

Echekratas:

– Net ir mes, kai dabar klausomės, nors ir nesame ten buvę. Na, o toliau apie ką dar buvo kalbama?

Faidonas:

– Rodos, po to, kai buvo pritarta šiems Sokrato [teiginiams] sutikus, kad esama paskirų pavidalų*, ir kad visi b
kiti kažką iš jų gauna, iš čia turėdami savo vardus*, Sokratas paklausė*:

– O jei šitaip, Kebėtai, aiškini šiuos dalykus, ar kartais neišeina, jog sakydamas: „Simijas yra didesnis už Sokratą, bet mažesnis už Faidoną“, teigi, kad Simijuje esama ir vieno, ir kito – ir didumo, ir mažumo?

– Išeina.

– Bet tu sutinki, – tęsė jis, – jog, kai teigiama: „Simijas yra aukštesnis už Sokratą“, – iš tikro nėra taip, kaip skel-
c bia žodžiai? Juk Simijui iš prigimties tikriausiai nėra būdinga būti aukštesniam už Sokratą todėl, kad jis yra Simijas, bet jis yra aukštesnis už Sokratą dėl didumo, kurį turi? Ir vėlgi, ne todėl jis yra aukštesnis už Sokratą, kad Sokratas yra Sokratas, o todėl, jog palyginus su Simijo didumu, Sokratas turi mažumą?

– Teisingai.

– Kita vertus, ir Faidonas yra aukštesnis už Simiją ne todėl, jog Faidonas yra Faidonas, bet todėl, kad lyginant su Simijo mažumu, Faidonas turi didumą?

– Taip ir yra.

– Šitaip ir išeina, jog Simiją vadina ir „mažu“, ir „dideliu“, nes jis yra vidury tarp vieno ir kito: pirmojo didesniam
d didumui neprilygsta mažumu, už kitą didesnis didumą lyginant su mažumu. Pasakiau nelygu rašytojas*, – nusišypsojo Sokratas, – bet taip tikriausiai ir yra, kaip sakau.

Kebėtas sutiko.

– Aš tai sakau norėdamas, kad ir tu pritartum mano nuomonei. Mat man atrodo, jog ne tik pats didumas niekados nesutiks kartu būti ir didelis, ir mažas, bet ir mumyse esantis didumas* niekada nepriima mažumo ir nesutinka

nusileisti, bet būna viena iš dviejų: arba puolamas priešybės – mažumo jis leidžiasi bėgti traukdamasis*, arba, jai e
prisiartinus, žūva*, bet nesutinka likdamas ir priimdamas mažumą tapti kitu, nei iki šiol buvo. Antai aš, pasitikęs bei priėmęs mažumą, tebesu toks pat mažas, koks esu. Bet anas manyje esantis didumas būdamas didelis nepajėgia būti mažu. Taip pat ir manyje esantis mažumas niekados nesutiktų nei tapti, nei būti didelis. Ir jokia kita priešybė, kol ji dar yra tai, kas yra, nesutiktų kartu tapti ir 103
būti savo priešybe, bet, taip atsitikus, arba pasitrauktų, arba žūtų.

– Ir man tikrai taip pat atrodo, – atsakė Kebėtas.

Tai išgirdęs vienas iš mūsų, – nelabai atsimenu, kas būtent, – tarė:

– Dievaži, ar tik anksčiau nebuvome sutikę su teiginiu, priešingu tam, kas dabar sakoma: esą didesnis daiktas atsiranda iš mažesnio, o mažesnis – iš didesnio, ir apskritai tokia yra priešybių rastis – iš priešybių? O dabar, man regis, teigiama, esą tai neįmanomas dalykas!

Sokratas išklausė pakreipęs galvą ir tarė:

– Šaunuolis, kad priminei, tačiau nepastebi skirtumo b
tarp to, ką dabar sakome, ir ką anąsyk. Juk tada sakėme, kad priešingas daiktas atsiranda iš priešingo daikto, o dabar, kad pati priešybė niekad negalėtų tapti savo priešybe: nei mumyse, nei prigimtyje*. Tąsyk, bičiuli, kalbėjome apie daiktus, kurie *turi* priešybes, vadindami juos anų priešybių vardais, o dabar apie pačias tas priešybes, esančias daiktuo- c
se, kurie todėl ir vadinami jų vardais. Taigi pačios šios

priešybės, niekados nepakęstų savo priešybių atsiradimo.
Čia Sokratas pažvelgė į Kebėtą ir tarė:

– Tikiuosi, tavęs niekas iš to, apie ką jis dabar kalbėjo, nesutrikdė?

– Šiuo atveju ne, – atsakė Kebėtas, – bet tikrai nepasakyčiau, kad niekas manęs netrikdytų.

– Vadinasi, – tęsė Sokratas, – su pačiu šiuo [teiginiu], kad priešybė niekados netaps savo priešybe, mes sutikome.

– Be jokios abejonės, – atsakė tas.

– Dar štai apie ką prašau tave pagalvoti, – pasakė Sokratas, – gal ir čia pritarsi. Ar vadini ką nors šalčiu ir šiluma*?

– Taip.

– Ar taip pat, kaip sniegą ir ugnį?

d – Dievaži, tikrai ne!

– Vadinasi, šiluma nėra tas pat, kaip ugnis, o šaltis tas pat, kaip sniegas?

– Taip.

– Tu turbūt šitaip galvoji: kaip anksčiau sakėme, sniegas, jei jis yra sniegas, priėmęs šilumą niekados nebebus tas pat, kas buvo: sniegas ir kartu šiltas, bet, šilumai prisiartinus, jis arba pasitrauks, arba žus.

– Būtent taip.

– Taip pat ir ugnis, jei prie jos prisiartins šaltis, arba išsikels, arba žus, tačiau niekad nepajėgs, priėmusi šaltį, vis dar būti tas pat, ugnis ir kartu šalta.

e – Tai tiesa.

– Vadinasi, su kai kuriais tokiais dalykais yra taip, kad ne tik pats pavidalas* amžiams pelnytai gauna savo vardą,

bet yra dar kai kas, kas nėra anas pavidalas, tačiau amžinai, kol yra, turi jo formą*. Galbūt toks pavyzdys aiškiau parodys, ką turiu omenyje: nelyginumas tikriausiai visada turi vadintis šiuo vardu, kurį dabar pasakėme?

– Žinoma.

– Ar tik jis vienas*, – štai koks klausimas, – ar dar yra kažkas kita, kas nėra tas pats, kas ir nelyginumas, tačiau 104
taip pat visada be savo paties vardo turi būti vadinamas dar ir šiuo vardu, kadangi iš prigimties yra toks, kad niekados negali atsiskirti nuo nelyginumo? Turiu galvoje tokį atvejį, kaip trejetas*, ir dar daugelį kitų. Paimkime trejetą. Ar neatrodo tau, kad jį visada dera vadinti ir jo paties, ir nelyginumo vardu, kuris nėra tas pat, kaip ir trejeto vardas? Tačiau iš prigimties toks jau yra ir trejetas, ir penketas, ir apskritai pusė visų skaičių, jog nebūdami tas pat, b
kaip ir nelyginumas, kiekvienas jų esti nelyginis. O „du“, „keturi“ bei kita visų skaičių pusė, nebūdami tas pats, kaip ir lyginumas, vis tiek visada yra lyginiai: sutinki, ar ne*?

– Kaip gi ne? – atsakė Kebėtas.

– Dabar gerai įsidėmėk, ką noriu parodyti. Ar ne tiesa, jog matome, kad ne tik anos priešybės viena kitos nepriima, bet ir tokios [esybės], kurios, nebūdamos viena kitai priešingos, visada turi [anas] priešybes, panašu, kad jos taip pat nepriima pavidalo*, priešingo jose esančiam pavidalui, bet anam užpuolus, arba žūva, arba pasitraukia? Ar nesutinka- c
me, kad „trys“ veikiau žus ar bet ką patirs, nei pakęs, kad likdamas trejetu, taptų lyginiu?

– Žinoma, – atsakė Kebėtas.

– Aišku taip pat – tęsė anas, – jog dvejetas nėra priešingas trejetui.

– Aišku, kad ne.

– Vadinasi, ne tik priešingi pavidalai negali pasilikti*, priešybei užpuolus, bet ir kai kurios kitos [esybės]* negali likti, kai puola priešybės.

– Tai tikra tiesa.

– Nori, kad, jei tik pajėgsime, apibrėžtume, kokios tai [esybės]?

– Žinoma.

d – Ar tai nebūtų tokios [esybės], kurios, kad ir kokį daiktą užvaldytų, verčia jį įgauti ne vien savo, bet kartu visiems laikams dar ir tam tikros savo priešybės pavidalą*?

– Ką tu turi galvoje?

– Tą patį, ką dabar sakėme. Tikriausiai žinai, jog ką užvaldo „trijų" pavidalas, tai verčiama būti ne vien trimis, bet dar ir nelyginiu.

– Žinoma.

– O mes sakome*, kad tokio dalyko niekad nepalies pavidalas, priešingas tai nulemiančiai formai.

– Tikrai ne.

– O tai nulemia nelyginumo forma?

– Taip.

– O jai priešinga lyginumo forma?

– Taip.

e – Vadinasi, lyginumo pavidalas niekada nepalies „trijų"?

– Tikrai ne.

– Vadinasi „trys" nėra lyginumo bendrininkas?

– Nėra.

– Taigi trejetas yra nelyginis*.

– Taip.

– Taigi siūliau apibrėžti, kokios [esybės], nebūdamos kieno nors priešybės, vis dėlto nepriima šio dalyko, tai yra priešybės; štai trejetas, nebūdamas priešingas lyginumui, vis dėlto jo nepriima, kadangi visuomet suteikia jo priešybę, taip pat ir dvejetas nelyginumui, ugnis šalčiui ir dar 105
tikrai daug kas*... Tad žiūrėk, ar šitaip tai apibrėžtum: ne vien priešybė nepriima priešybės, bet ir tai, kas, ką nors paliesdamas, suteikia jam kokią nors priešybę, ir pats šis teikiantysis niekada nepriims priešybės to, ką jis pats suteikia? Dar kartą prisiminki, – nepakenks kelis kartus išklausyti tą patį: „penki" nepriims lyginumo priešybės, o „dešimt", „penkių" dvigubumas, – nelyginumo. Pastarasis* ir pats savaime yra kažkieno kito priešybė, tačiau nepriims šios priešybės – nelyginumo. Taip pat ir pusantro, ir visa b
kita tokio pobūdžio, kas susideda iš pusių, nepriims priešybės – visumos, kaip ir trečdalis, ir visos tokios trupmenos*. Ar seki paskui mane ir pritari tokiai mano nuomonei?

– Visiškai, – atsakė Kebėtas, – ir seku, ir pritariu.

– Vėl pradėkime nuo pradžios. Tik neatsakinėk man mano klausimų žodžiais, o daryk, kaip aš. Kalbu dabar ne apie aną saugų atsakymą*, apie kurį anksčiau kalbėjau, bet po to, ką dabar aptarėme, matau kitokį saugumą. Tad jei paklaustum manęs: „Kas patekęs į kokio nors daikto kūną padaro jį šiltą?", – pateiksiu tau ne aną saugų ne- c
moksliška atsakymą: „Šiluma", bet dabar pasiektą įmant-

resnį*: „Ugnis"*. O jei paklaustum: „Kas patekęs į kūną jį susargdina?", nesakysiu, kad liga, bet karštis, o paklaustas: „Kas patekęs į skaičių padaro jį nelyginį?", nesakysiu: „Nelyginumas", bet „Vienetas"*, ir panašiai. Žiūrėk, ar jau supratai, ką turiu galvoje.

– Taip, visiškai, – atsakė anas.

– Tad atsakinėk, – tęsė Sokratas, – kas patekęs į kūną padaro jį gyvą?

– Siela, – atsakė anas.

d – Ir visuomet šitaip yra?

– Kaip gi ne, – tarė Kebėtas.

– Vadinasi, siela, kai ką nors užvaldo, visada ateina į šį daiktą nešdama gyvybę*?

– Tikrai taip, – tarė anas.

– Ar yra kas nors priešinga gyvybei, ar nėra?

– Yra.

– Kas tai?

– Mirtis.

– Tad siela niekados nepriims priešybės to, ką visuomet suteikia, kaip anksčiau jau sutarėme?

– Savaime suprantama, – atsakė Kebėtas.

– Ką gi? Kokiu vardu ką tik vadinome tai, kas nepriima lyginumo pavidalo?

– Nelyginumas*.

– O nepriimantį teisingumo, ir tai, kas nepriima dailumo?

e – Vieną – nedailiu, kitą – neteisingu*.

– Puiku. O kas nepriima mirties, kaip tai pavadinsime?

– Nemirtingu.

– O siela mirties nepriima?

– Ne.

– Vadinasi, siela yra kažkas nemirtinga?

– Taip.

– Puiku, – tarė Sokratas. – Tad šitai laikysime jau įrodyta? Kaip tu manai?

– Ir labai išsamiai, Sokratai*!

– Na, – tęsė Sokratas, – o jeigu nelyginumas turėtų būti nežūstantis, turbūt ir trejetas taip pat būtų nežūstantis? 106

– Kaip gi ne.

– O jeigu tai, kas nepriima šilumos* turėtų būti nežūstama, šilumai besiartinant prie sniego, jis tikriausiai trauktųsi sveikas ir neištirpęs? Juk žūti jis negalėtų, bet taip pat negalėtų pasilikti ir priimti šilumos.

– Tai tiesa.

– Taip pat, manau, ir jei tai, kas nepriima šalčio, būtų nežūstama, kam nors šaltam puolant ugnį, ji niekad negalėtų nei užgęsti, nei žūti, bet pasitrauktų sau sveika.

– Būtinai taip turėtų būti, – atsakė Kebėtas.

– Ar neturime to paties sakyti ir apie tai, kas nemirtinga? b
Jei tai, kas nemirtinga, kartu yra ir nežūstama, negali būti, kad siela žūtų mirčiai užpuolus. Juk iš to, kas aptarta, aišku, kad ji nepriims mirties ir nebus mirusi, kaip kad trejetas, sakėme, nebus lyginis, o nelyginumas lyginumu, ir ugnis, žinoma, netaps šalčiu, lygiai kaip ir ugnyje esanti šiluma. „Bet ar negalėtų būti“, – įsivaizduokime tokį klausimą, – „kad lyginumui priartėjus*, nelyginumas, kaip c

sutarėme, netampa lyginumu, bet žūva užleisdamas vietą lyginumui?" Jei kas nors taip sakytų, negalėtume apginti teiginio, kad nelyginumas nežūsta, kadangi nelyginumas nėra nežūstantis. Mat jei tai pripažintume, nesunkiai apgintume teiginį, kad lyginumui priartėjus nelyginumas ir trejetas pasitraukia ir išsikelia. Ir dėl ugnies su šiluma ir dėl viso kito taip pat galėtume gintis. Ar netiesa?

– Savaime suprantama.

– Na, o dabar nemirtingumo eilė: jei pripažįstame jį esant ir nežūstamą, tada ir siela turėtų būti ne tik nemir-
d tinga, bet dar ir nežūstanti. O jeigu nepripažįstame, reikės naujo svarstymo.

– Dėl šito tai tikrai nereikia, – pasakė Kebėtas. – Vargu, ar kas nors atsispirtų žūčiai, jei tai, kas nemirtinga, tad ir amžina, ją priimtų.

– Bent jau dėl Dievo, aš taip manau, – tarė Sokratas, – ir paties gyvybės pavidalo, ir jei dar kas yra nemirtinga, visi turbūt sutiktų, kad tai niekada nežūva*?

– Dievaži, tikrai visi, – atsakė šis, – ir žmonės, ir, manau, juo labiau dievai!

e – Na, o jei nemirtinga kartu yra ir nenykstama, ar ne taip bus su siela: jeigu ji nemirtinga, tai kartu bus ir nenykstama?

– Būtinai taip turi būti.

– Vadinasi atrodo, jog, mirčiai užpuolus žmogų, kas jame yra mirtinga, miršta, o kas nemirtinga, pasprunka nuo mirties ir pasitraukia bei išsikelia sveika ir nenykstama.

– Atrodo, kad taip.

– Taigi, Kebėtai, visiškai aišku: – pasakė Sokratas, – siela yra nemirtinga ir nežūstama, ir mūsų sielos tikrai 107
bus pas Hadą*.

– Dėl savęs, Sokratai, – tarė Kebėtas, – nieko čia negalėčiau pridurti ir nematau, kaip galėčiau nepasitikėti tavo aiškinimais. Bet jeigu, tarkime, Simijas ar kitas kas turi ką pasakyti, tegu geriau netyli. Mat neįsivaizduoju kokio kito karto, nesinaudojant šia proga būtų galima laukti norint ką nors pasakyti ar išgirsti apie šiuos dalykus.

– Bet ir aš, – pasakė Simijas, – nematau, kodėl nepasitikėčiau tuo, kas išdėstyta. Tačiau tai, ką svarstome, taip didinga, o žmogaus galimybės man atrodo tokios men- b
kos, jog esu priverstas pasilaikyti abejonę dėl to, kas buvo išdėstyta*.

– Tu, Simijau, ne tik čia esi teisus, – atsiliepė Sokratas, – bet ir anose pradinėse prielaidose*, tegu jos jus ir įtikino, dar reikia ieškoti didesnio aiškumo. Jeigu kaip reikiant jas ištirsite, tikiu, kad seksite svarstymo keliu, kiek žmogus tegali juo sekti*. O jei ir tai pasidarys aišku, nieko daugiau nebeieškosite*.

– Tai tiesa, – sutiko Simijas.

– Bet štai apie ką, bičiuliai, – tęsė Sokratas, – bet kokiu c
atveju verta susimąstyti*: jei siela nemirtinga, jai juk reikia priežiūros ne tik šiam laikui, kai vyksta tai, ką mes vadiname ‘gyventi’*, bet ir *visam* laikui. Štai čia, rodos, ir esama didžiulio pavojaus tam, kas ja nesirūpins*. Mat jeigu mirtis reikštų visa ko nusikratymą*, tai būtų tikras laimikis niekšams: mirdami jie nusikratytų ne vien kūno, bet ir savo

niekšystes kartu su siela. Bet iš tiesų, kadangi paaiškėjo,
d jog siela yra nemirtinga, tad jai tikriausiai nėra jokio kito prieglobsčio nuo blogybių, nei kito išganymo, kaip tapti kuo geriausia ir protingiausia. Juk vykdama pas Hadą siela neturi ničnieko, tik tai, kas joje kasdieniu penu buvo išugdyta ir išauklėta*. Būtent šie dalykai, kaip pasakojama*, labiausiai praverčia arba kenkia mirusiajam jau pačioje kelionės į ten pradžioje*. O pasakojama šitaip: žmogui mirus, kiekvieną savas daimonas*, tas, kuris buvo gavęs žmogų gyvenimo metui*, paima ir veda tam tikron vieton*, kur jie turi susirinkti ir, sulaukę teismo nusprendžio, ke-
e liauti toliau pas Hadą su tuo palydovu, kuriam yra pavesta į ten lydėti čia esančius žmones*. O po to, kai jie patiria ten, ką turi patirti ir išbūna reikiamą laiką, kitas palydovas vėl veda juos čionai – tai trunka daug ilgų laiko apsisukimų*. Tad ši kelionė nėra tokia, kokią ją vaizduoja
108 Aischilo Telefas: pasak jo, „paprastas takas vedąs pas Hadą“*. Man tas takas neatrodo nei paprastas, nei vienintelis. Kitaip nereikėtų ir palydovų: niekas, reikia manyti, niekur nenuklystų, jei būtų vienintelis kelias. Bet atrodo, jog iš tikro jis turi gausybę atšakų ir kryžkelių*. Aš apie tai sprendžiu pagal čionykštes apeigas ir papročius*.

Gražiai sutvarkyta* ir protinga siela seka palydovą puikiai suprasdama, kas vyksta, o aistringai įsitvėrusioji į kūną,
b kadangi, kaip anksčiau aiškinau, ilgą laiką buvo pametusi galvą dėl jo ir dėl regimosios vietos*, smarkiai spardosi ir daug kenčia, kol pagaliau vargais negalais pasiduoda vedama jai skirto daimono. Kai ateina ten, kur renkasi visos

sielos, netyra ar ką nors tokio padariusi siela, – antai, jei neteisingai ką nors nužudė ar nuveikė ką nors panašaus iš giminingų ir šios giminės sielų daromų darbų, – visi nuo jos bėga ir nusigręžia. Niekas nenori būti jos bendrakeleiviu ar palydovu, tad ji klaidžioja viena ir visai pasimetusi*, c
kol baigiasi tam tikras laiko tarpas, kuriam praslinkus neišvengiamybė nugabena ją į deramą buveinę*. O tyrai ir darniai savo gyvenimo kelią nuėjusios sielos bendrakeleiviais ir palydovais tampa dievai, ir kiekviena jų apsigyvena deramoje vietoje*. Tokių vietų Žemėje yra daug, jos nuostabios, ir pati Žemė, kaip mane įtikino vienas žmogus*, nei išvaizda, nei dydžiu nėra tokia, kaip vaizduoja apie ją kalbėti mėgstantys žmonės*.

Čia įsiterpė Simijas: d

– Kaip tu šitaip kalbi, Sokratai? Juk apie Žemę aš ir pats tikrai nemažai esu girdėjęs, tačiau ne tai, kuo, pasak tavęs, tave įtikino anas žmogus. Mielai apie tai išgirsčiau.

– Betgi, Simijau, manau, idant papasakotum, kas ten yra, nereikia Glauko meno*, tačiau parodyti, jog iš tiesų taip yra, – šito, manau, neįstengtų nė anas Glauko menas. Aš, ko gero, šito ir nepajėgčiau, o kad ir mokėčiau, mano gyvenimas nebetruks tiek, kiek reikėtų tam paaiškinti. Visgi niekas man netrukdo papasakoti, koks, kaip aš dabar tikiu, e
yra šios Žemės vaizdas, ir kokių joje esama vietų.

– Bet ir šito pakaks, – sutiko Simijas.

– Tai štai kuo aš dabar tikiu, – kalbėjo Sokratas. – Jei Žemė yra dangaus viduryje ir jeigu ji apvali*, kad nenukristų, jai visai nereikia nei oro, nei kitos tokios reikiamybės, 109

– jai palaikyti pakanka to, kad dangus pats savaime visur yra vienodas, ir kad pati Žemė yra pusiausvira. Mat pusiausviras daiktas, padėtas į kito lygaus daikto vidų, niekur nesvirs daugiau ar mažiau, bet laikysis lygiai ir rymos nesvyruodamas*. Štai kuo, – kalbėjo jis, – pirmiausia aš dabar tikiu.

– Ir teisingai, – pasakė Simijas.

– O dar tikiu, – tęsė Sokratas, – jog tai yra kažkoks
b milžiniškas daiktas, ir mes, gyvenantys nuo Fasido upės iki Heraklio stulpų*, gyvename kažin kokioje mažoje jo dalyje, aplink jūrą*, it skruzdės ar varlės aplink balą, ir daug kitų žmonių kitur gyvena daugybėje tokių vietų*. Mat Žemėje visur yra daug daubų, visokiausių pavidalų ir dydžių, į kurias susirinko vanduo, rūkas ir oras. O pati Žemė rymo tyra tyrame danguje, kuriame yra žvaigždės*:
c mėgėjai kalbėti apie tokius dalykus dažniausia vadina jį eteriu*. O šitai* yra jo nuosėdos, nuolat tekančios į Žemės daubas. Taigi mes nė nenumanome, kad gyvename tokiose daubose ir įsivaizduojame gyveną ant Žemės paviršiaus. Panašiai kas nors, gyvendamas jūros gilumoje, įsivaizduotų gyvenąs paviršiuje, ir per vandenis matydamas saulę bei kitas žvaigždes, manytų jūrą esant dangų! Dėl savo vangu-
d mo ir silpnumo jis niekad nenuvyktų iki jūros paviršiaus ir niekad, išnėręs bei iškišęs galvą iš jūros į čionykščią vietą, neišvystų, kiek čia yra tyriau ir gražiau nei pas juos*, ar iš ko nors kito tai regėjusio nieko nebūtų girdėjęs.

Ir mes taip pat: gyvename kažin kokioje žemės dauboje, o įsivaizduojame, kad gyvename ant žemės ir orą vadi-

name dangumi, tarsi tai ir būtų dangus, ir juo judėtų
žvaigždės. Bet iš tikrųjų čia yra tas pat: dėl savo silpnumo
ir vangumo nepajėgiame nukeliauti iki oro pakraščio. Juk e
jei kas nors nueitų iki to pakraščio arba apsiplunksnavęs
nuskristų, iškišęs galvą išvystų, – kaip čia iš jūros galvas
kišančios žuvys mato, kas yra čia, – taip pat ir jis galėtų iš-
vysti, kas yra tenai. Ir jei jo prigimtis pajėgtų ištverti tokį
reginį*, jis suvoktų, kad tai ir yra tikrasis dangus ir tikroji
šviesa, ir kad ta žemė ir yra tikroji žemė. Juk ši mūsų 110
žemė – ir akmenys, ir apskritai visos čionykštės vietos yra
suniokotos ir išgraužtos, kaip kad jūroje esančius daiktus
išgraužia druskos. Jūroje neauga nieko, apie ką iš viso ver-
ta kalbėti, ir niekas, gali sakyti, čia nėra tobula. O kur lyg
ir būtų žemė, ten išvarpyti akmenys, smėlis, neįsivaizduo-
jamas dumblas ir purvynai, kurių neverta nė lyginti su mū-
sų vietų grožiu. Bet tenai esantys dalykai pasirodytų kur
kas labiau pranokstantys mūsiškius. Tad, Simijau, jei dera b
papasakoti pasaką*, verta paklausyti, kas ten yra ant anos
žemės po anuo dangumi.

– Betgi, Sokratai, – tarė Simijas, – mes mielai paklau-
sytume šios pasakos!

– Štai ką, bičiuli, – tęsė jis, – pasakoja: pirmiausia, kad
šioji Žemė, iš viršaus į ją pasižiūrėjus, atrodo tarsi iš dvyli-
kos odos skiaučių pasiūtas kamuolys*, išspalvinta įvairiomis
ryškiomis spalvomis – mūsiškės, kurias vartoja tapytojai,
yra tarsi anų pėdsakai*. O tenai visa žemė išmarginta to- c
kiomis spalvomis, tik jos yra kur kas skaidresnės ir tyres-
nės nei mūsiškės: vienur ji nuostabiai gražaus purpuro

Tartaru*. Į šią tad angą ir suteka bei vėl iš jos išteka visos upės, o vienokiomis ar kitokiomis jos tampa paskui, prik-
b lausomai nuo žemės, per kurią teka*. Išteka visos srovės iš ten ir įteka, kadangi šis skystis neturi nei dugno, nei atramos. Štai ir siūbuoja banguoja viršun-žemyn*. Tą patį daro jį supančios oro srovės: jos mat seka paskui skystį, kur anas pasitraukia – ar prie ano žemės paviršiaus, ar prie šito. Tai kaip kvėpavimas: ir iškvepiant, ir įkvepiant teka oro srovės. Ir ten tas pats: oras siūbuoja kartu su skysčiu ir sukelia baisius, tiesiog neįsivaizduojamus vėjus – ir įeida-
c mas, ir išeidamas. Taigi kai skystis pasitraukia į tą vietą, kurią mes vadiname „apačia"*, jis per žemę išlieja savo sroves į tenykštes vietas ir pripildo jas, kaip daro drėkintojai*. O kai iš ten nuslūgsta ir vėl čia pakyla, tada pripildo čionykštes. Prisipildžiusios šios srovės teka požeminiais grioviais ir atėjusios į tas vietas, kur kiekviena nusitiesia kelią, sudaro jūras, ežerus, upes ir šaltinius. Iš ten vėl nusi-
d leidžia po žeme ir nubėgusios vienos daugiau ilgesnių, kitos mažiau ir trumpesnių kelių, – vėl suteka į Tartarą: vienos daug žemiau tos vietos, kur buvo pripildytos, kitos – šiek tiek. Tačiau visos įteka žemiau ištakų: kai kurios priešingoje pusėje, negu išteka, kitos – toje pačioje. Yra ir tokių, kurios apsivyniojusios apie Žemę tarsi gyvatės apeina ištisą ratą – vieną ir netgi daugelį kartų, ir nusileidusios kiek
e galima žemiau įteka atgal. O nusileisti iš abiejų pusių galima tik iki vidurio, bet ne žemiau: mat kitoje pusėje abiejų pusių srovėms tektų kilti į viršų.

Esama daug kitų didelių ir įvairių upių, bet įstabiausios

šioje gausybėje yra keturios*. Didžiausia jų, kuri ratu teka toliausiai nuo vidurio yra vadinamasis *Okeanas**. Kitoje pusėje priešinga kryptimi teka *Acherontas**. Jis teka per 113
daugelį įvairių dykviečių ir pagaliau požemio keliais pasieka *Acherusiados* ežerą, kur atkeliauja daugumos mirusiųjų sielos: išbuvusios tam tikrą skirtą laiką – vienos ilgesnį, kitos trumpesnį, jos vėl siunčiamos gimti gyvose būtybėse. Trečioji upė išteka per vidurį tarp Okeano ir Acheronto ir netoli versmės įsilieja į didžiulį galinga ugnimi liepsnojantį plotą, sudarydama verdantį vandens ir molio ežerą, didesnį už mūsų jūrą. Iš ten toliau teka ratu vyniodamasi apie Žemę, drumsta ir dumblina, ir atbėga į įvairias vietas, b
taip pat ir prie Acherusiados ežero pakrančių, tačiau nesimaišo su jo vandenimis. Pagaliau, daugel kartų apsisukusi po žeme įteka žemesnėje Tartaro vietoje. Šitą upę vadina *Piriflegetontu*. Tai jo lava spjaudo savo gabalus, kur tik išsiveržia į žemės paviršių. Priešais jį ketvirtoji upė pirma atiteka į vieną, kaip sako, baisią ir laukinę vietovę, visa tokios spalvos, kaip lazuritas*. Šią vietą vadina *Stigija*, o c
ežerą, kurį sudaro įtekanti upė – *Stiksu**. Čia įsiliejusi ir baisių savybių įgijusi upė nusileidžia po žeme, ratu juda Piriflegetontui priešinga kryptimi ir atsiduria priešais jį kitoje Acherusiados ežero pusėje. Šios upės vanduo irgi su niekuo nesimaišo* ir taip pat apsukęs ratą įteka į Tartarą priešais Piriflegetontą. Anot poetų, šios upės vardas *Kokitas**.

Tad šitaip viskas ten yra. Kai mirusieji atvyksta į tą d
vietą, kur kiekvieną nuveda jo daimonas*, juos pirmiausiai teisia: ir tuos, kurie gyveno gražiai ir dievobaimingai, ir

kurie ne. Tie, dėl kurių nutariama, kad jų gyvenimas nu-
gyventas vidutiniškai*, keliauja prie Acheronto ir, sulipę į
sau skirtas valtis, atplaukia prie ežero*. Čia jie gyvena ir
valydamiesi bei atsilygindami už neteisybes, jei kas padarė
e ką nors neteisingo, gauna atleidimą, o už gerus darbus –
atlyginimą, kiekvienas pagal nuopelnus. Tie, dėl kurių nu-
tariama, kad jie nepagydomi, – tokie dideli jų nusižengimai:
jie padarė daug didelių šventvagiškų darbų, ar neteisingai
ir neteisėtai nužudė daug žmonių, arba dar ką nors to-
kio, – tokius derama lemtis nusviedžia į Tartarą, iš kur jie
niekad nebeišlipa*. O kurių nusižengimai pripažįstami nors
ir pagydomais, tačiau dideliais, antai pykčio apimti jie pa-
114 kėlė ranką prieš tėvą ar motiną, o paskui visą gyvenimą
gailėjosi, ar kokiomis panašiomis aplinkybėmis nužudė
žmogų, – tokie neišvengiamai patenka į Tartarą, tačiau pa-
tekusius ir išbuvusius ten metus juos išmeta bangos: žmog-
žudžius į Kokito vagą, o tėvų ir motinų skriaudėjus –
į Piriflegetonto. Kai vandenys nuneša juos prie Acheru-
siados ežero*, čia jie ima balsiai šauktis, vieni tų, kuriuos
nužudė, kiti – kuriuos nuskriaudė. Prisišaukę maldauja ir
b įkalbinė-ja priimti ir leisti juos į ežerą*. Jei permaldauja,
patenka į ežerą ir čia pasibaigia jų vargai*. Priešingu atveju,
srovė nuneša juos atgal į Tartarą, o iš ten vėl į upes, ir
šitaip jie kankinasi, kol permaldauja, ką nuskriaudė, – tokia
mat yra jiems teisėjų skirta bausmė*. Na, o tie, kurių gyven-
imas pripažįstamas nepaprastai dievobaimingu, išvaduoti
c iš šių vietų Žemėje ir paleisti tarsi iš kalėjimų* nueina
aukštyn į tyrą buveinę ir apsigyvena žemės paviršiuje. Tie

iš jų, kurie pakankamai apsivalė filosofija, toliau gyvena visai be kūno* ir nueina į dar gražesnes buveines, nei šitos – aprašyti jas nelengva, ir laiko dabar nebepakaktų*.

Štai kodėl, Simijau, – dėl to, ką dabar papasakojome, reikia daryti visa, idant gyvenime turėtum dorybės ir pažinimo* – juk laimėjimas nuostabus ir viltis didžiulė! d
Žinoma, teigti, kad yra būtent taip, kaip aš papasakojau, protingam žmogui nedera, bet kad taip arba kaip nors panašiai yra su mūsų sielomis ir jų buveinėmis, jei paaiškėjo sielą esant nemirtingą, – šitai teigti, man regis, dera, ir verta bandyti laimę manant, jog taip ir yra*. Juk tai gražus išmėginimas, ir reikia save tarsi kerėti tokiais dalykais*. Būtent todėl taip ilgai ir tęsiu dabar šią pasaką*. Dėl visų šių dalykų jis ir turi būti ramus – žmogus, kuris gyvenime e
numojo ranka į visus kitus kūnui skirtus malonumus ir puošnybes (nes jie yra svetimi ir, jo manymu, veikiau kenkia), o į pažinimo malonumus žiūrėjo rimtai ir išpuošęs sielą ne svetimu, o jos pačios puošnumu* – santūrumu, 115
teisingumu, narsa, laisve ir tiesa*, ramiai laukia kelionės pas Hadą, pasirengęs keliauti, kai tik pašauks likimas*. Jūs, Simijau, Kebėtai ir visi kiti, vėliau kada nors kiekvienas savo metu leisitės į šią kelionę, o mane, kaip pasakytų tragikas, *šaukia jau likimas,* ir, ko gero, jau pats metas man eiti praustis, – manau, geriau nuodus išgerti nusiprausus, kad moterims nereikėtų vargti mazgojant lavoną*.

Po šių jo žodžių Kritonas tarė: b

– Gerai, Sokratai. O ką liepsi kitiems ar man? Dėl vaikų ar dėl kito ko? Mielai tau šitaip patarnautume.

– Tą patį, ką visuomet sakau, Kritonai, nieko nauja, – atsakė tas*. – Jei rūpinsitės savimi pačiais, tai, ką tik darytumėte, patarnausite ir man, ir maniškiams, ir patys sau, nors dabar ir nežadėtumėte. Bet jeigu apleisite pačius save ir nenorėsite tarsi pėdsakais gyvenime sekti tuo, ką dabar
c ir prieš tai sakėme, tai, kad ir kaip uoliai dabar žadėtumėte, vis vien nieko iš to nebus.

– Visa širdimi sieksime tai daryti, – atsakė anas. – O kaip mums tave palaidoti?

– Kaip norite, – atsakė jis. – Jei tik pagausite mane ir neleisite nuo jūsų pasprukti.

Nusišypsojo ir pažvelgęs į mus tarė:

– Negaliu, bičiuliai, įtikinti Kritono, kad esu šis Sokratas, kuris dabar su jumis kalbasi ieškodamas tinkamos vietos kiekvienam savo teiginiui. Ne, jis įsivaizduoja, kad esu tas
d lavonas, kurį jis greitai matys* ir štai teiraujasi, kaip mane laidoti. O kad aš taip ilgai ir daug aiškinau, jog išgėręs nuodus nebebūsiu su jumis, bet iškeliausiu kažin kokiosna laimingųjų dausosna, – visa tai jam atrodo tėra tuščios kalbos jums ir sau pačiam paguosti*. Tad prašau laiduoti už mane Kritonui priešingai, nei pats jis laidavo už mane teisėjams: jis laidavo, kad aš pasiliksiu*, o jūs laiduokite,
e jog numiręs nepasiliksiu, bet iškeliausiu kitur. Ir Kritonui būtų lengviau, ir matydamas mano kūną deginamą ar užkasamą jis nesielvartautų dėl manęs, tarsi aš kentėčiau baisius dalykus, ir nesakytų laidotuvėse, esą jis šarvoja, išneša ar užkasa Sokratą. Žinok, šaunusis Kritonai, netinkama kalba ne tik suklaidina dėl kalbamo dalyko, bet ir

sieloms padaro žalos. Todėl turi nusiraminti taręs, jog laidojamas mano *kūnas* ir laidoti jį taip, kaip pačiam patin- 116
ka ir tuo būdu, kuris, paties supratimu, labiausiai atitinka papročius.

Pasakęs tai Sokratas atsistojo ir nuėjo į kitą kambarį praustis. Kritonas nusekė jam iš paskos, o mums liepė laukti. Laukėme, kalbėjomės apie tai, kas buvo pasakyta ir naujai svarstėme, bet kartkarčiais vėl grįždavome prie didžiulės nelaimės, kuri mums nutiko: tiesiog, galvojome, tarsi tėvo netekę, likome našlaičiai visam tolesniam gyvenimui.

Kai Sokratas nusiprausė, jam atnešė vaikus, mat jis tu- b
rėjo du mažu sūnu ir vieną paaugusį*. Atėjo jo šeimynos moterys. Pasikalbėjęs su jomis Kritono akivaizdoje ir pareiškęs savo valią*, jis liepė moterims ir vaikams eiti, o pats grįžo pas mus. Jau artėjo saulėlydis, mat jis ilgai užtruko aname kambaryje. Atėjo, atsisėdo nusiprausęs. Po to dar šiek tiek pasikalbėjo, ir jau atėjo vienuolikos tarnautojas, priėjo prie jo ir tarė: „Sokratai, tavimi tikrai negalė- c
siu skųstis, kaip kitais: kiti pyksta ant manęs ir keikia, kai pareigūnų įsakymu liepiu gerti nuodus. O tave aš ir šiaip per šį laiką pažinau esant kilniausią, romiausią ir šauniausią vyrą iš visų kada nors čia atėjusių, ir dabar puikiai žinau, jog ne ant manęs pyksti, bet ant jų, – žinai juk, kas kaltininkai. Taigi, pats supranti, ką atėjau pranešti... Sudie! d
Pasistenk kuo lengviau pakelti, kas neišvengiama“. Ir pravirkęs nusigręžė eiti.

Sokratas palydėjo jį žvilgsniu. „Ir tau, – tarė, – sudie. Padarysime, kaip sakai“. Atsigręžęs į mus tęsė: „Koks

mandagus žmogus! Visą laiką jis pas mane ateidavo, kartais pasikalbėdavome, – mielesnio žmogaus ir būti negali! Ir dabar: kaip tauriai jis mane apverkia. Nagi, Kritonai, eikš, pakluskime jam*. Lai atneša nuodus, jei jau sutaisyti. O jei ne, tegu, kam priklauso, sutaiso"*.

e O Kritonas jam:

– Bet saulė, Sokratai, regis, dar virš kalnų, dar nenusileido. O aš žinau, jog kiti nuodus gėrė ir gerokai vėliau po to, kai buvo įsakyta, kaip reikiant pavalgę, pagėrę, kai kurie netgi turėjo dar santykių su kuo geidė. Tad neskubėk. Laiko dar yra.

Sokratas atsakė:

– Suprantama, Kritonai, kad žmonės, apie kuriuos kalbi, daro tokius dalykus – jie juk tikisi kažką laimėti šitokiu
117 elgesiu. Suprantama ir tai, jog aš to nedarysiu, mat nieko nesitikiu laimėsiąs, jei kiek vėliau gersiu nuodus, nebent apsijuokčiau prieš save patį kabindamasis už gyvenimo ir taupydamas, kai nieko nebeliko*. Tad eikš! Klausyk ir daryk, kaip sakau*.

Po šių jo žodžių Kritonas linktelėjo šalia stovinčiam berniukui. Berniukas nuėjo ir ilgokai užtrukęs grįžo kartu su žmogumi, kuris turėjo paduoti nuodus ir nešėsi juos sutaisytus taurėje. Pamatęs šį žmogų, Sokratas tarė:

– Puiku, mielasis. Tu juk esi tokių dalykų žinovas. Ką čia reikės daryti?

– Nieko ypatingo, – atsakė anas. – Išgėrus pavaikščioti
b kiek, kol kojos pradės sunkti, tada atsigulti, o toliau viskas vyks savaime.

Jis padavė Sokratui taurę. Tas paėmė taurę. Ir su kokia giedra nuotaika! Nė nekrūptelėjo, nė kiek nepasikeitė nei veido spalva, nei išraiška, tik pažvairavo į aną žmogų savo įprastiniu jaučio žvilgsniu* ir tarė:

– Ką pasakytum, jei kam nors nupiltume šio gėrimo? Galima, ar ne?*

– Lygiai tiek, Sokratai, jo sutaisome, – atsakė anas, – kiek, mūsų manymu, reikės duoti išgerti.

– Suprantu, – atsakė Sokratas. – Na, bent jau pasimels- c
ti dievams turbūt galima ir netgi reikia, idant persikėlimas iš čia į ten vyktų sėkmingai. Šito tad ir meldžiu, ir tebūnie taip!

Ištaręs šiuos žodžius, jis pridėjo taurę prie lūpų ir išgėrė – labai lengvai ir ramiai. Iki tol daugumas mūsų dar neblogai įstengėme sulaikyti ašaras. Bet kai pamatėmė jį geriant nuodus ir, kai išgėrė, tai jau ne! Pats aš nebegalėjau atsispirti, ir akys stačiai pasruvo ašaromis, tad užsidengiau veidą ir leidausi dėl savęs raudoti: ne dėl jo juk, žinoma, raudojau, bet dėl savo dalios: kokio žmogaus, d
kokio netenku draugo! Kritonas, tas dar anksčiau už mane nuėjo šalin, nes nebepajėgė sulaikyti ašarų. O Apolodoras ir anksčiau nė kiek nesiliovė verkęs. Na, o čia jau ėmė taip kaukti, plėšytis ir raudoti, kad palūžo visi ten buvę. Tik ne Sokratas! Jis tarė:

– Ką darote, nuostabūs jūs žmonės! Aš juk kaip tik todėl išsiunčiau moteris, kad nespiegtų čia šitaip – gir- e
dėjau, jog mirti reikia susikaupus*. Tad nusiraminkite ir tvardykitės!

Mes po šių jo žodžių susigėdome ir nustojome verkę.
O jis pavaikščiojo aplink, paskui pasakė, kad jam sunksta
kojos ir atsigulė aukštielninkas, kaip liepė žmogus, davęs
jam nuodus. Pastarasis netrukus ėmė čiupinėdamas tikrinti
jo pėdas ir blauzdas*. Paskui stipriai paspaudė pėdą ir pa-
118 klausė, ar jaučia. Sokratas atsakė, kad ne. Tas ėmė tikrinti
blauzdas ir šitaip kildamas rodė mums, kad jis šąla ir stings-
ta. Čiupinėjo toliau ir pasakė, jog, nuodams pasiekus širdį,
jis iškeliaus.

Šalo jau kažkur liemens apačioje, kai nusidengęs, – mat prieš tai jo veidas buvo uždengtas, – jis tarė (tai buvo paskutiniai jo žodžiai):

– Kritonai, esame skolingi Asklepijui gaidį*, nepamirškite atiduoti*!

– Bus padaryta, – atsakė Kritonas. – Žiūrėk, gal dar ką nori pasakyti?

Į šį jo klausimą tas jau nieko nebeatsakė. Po kurio laiko krūptelėjo. Žmogus atidengė jo veidą, akys buvo sustingusios. Pamatęs tai, Kritonas užčiaupė jam burną ir užmerkė akis*.

Tokia tad, Echekratai, buvo mūsų draugo pabaiga. Galėtume teigti – geriausio iš visų ano meto žmonių, kiek teko pažinti, ir apskritai protingiausio bei teisiausio*.

PAAIŠKINIMAI

ŠIE „PAAIŠKINIMAI" tikrai neaprėps visų labai turtingo teksto dalykų, juo labiau neišsems vienos ar kitos „Faidono" eilutės proga parašytų komentarų „jūros". Norinčiam toliau į ją plaukti gali padėti bibiliografinės nuorodos paaiškinimuose ir išsamesnė „Bibliografija".

Paiškinimų vieta nurodoma pagal priimtą Stephanus'o leidinio (3 t., 1578) puslapių ir pastraipų numeraciją (ji dedama dialogo paraštėse). Aiškinamieji žodžiai išskirti kursyvu ir žvaigždute*. Jei pastraipoje komentuojama daugiau negu viena frazė ar realija, paaiškinimai skiriami numeriu po žvaigždutės. Paildomos teksto ir paaiškinimų nuorodos pateikiamos po santrumpos «pst.» su žvaigždute, paaiškinimo eilės numeriu ir Stephanus'o pastraipa (pvz.: pst. *[2]ad 61d).

Tekstas verstas iš *Platonis Opera*. Rec. E.A. Duke & al. Vol. I. Oxonii, 1995. Paaiškinimuose aptariami kai kurie svarbesni ginčytini graikiško teksto redakcijos atvejai.

57a: *Echekratas*[*1] – Diogenas Laertietis (VIII, 46) Echekratą mini tarp pitagorininko Filolajo (žr. pst. *[2]ad 61d) mokinių, Flijunto pitagorininkų būrelio narių; Ciceronas (*De fin.* V, 29, 87) – kaip vieną Pitagoro sekėjų, Platono lankytų Pietų Italijos mieste Lokruose. Jamblicho pitagorininkų sąraše (*Vita Pyth.* 267) Echekrato vardas paminėtas du kartus: tarp Fliunto ir Tarento (Pietų Italija) pitagorininkų (plg. DK 53). Nors pačiame „Faidono" tekste nėra jokių aiškių šio personažo

priklausomybės pitagorininkų draugijai įrodymų, kai kurie mokslininkai mano, jog ši priklausomybė turi didelės reikšmės „Faidono" turiniui ir paskirčiai suvokti.

Šiaip ar taip, abu tiesioginio „Faidono" pokalbio dalyviai – svetimšaliai, smalsūs ir jautrūs atėniečių nužudyto Sokrato žodžiams. Diogeno Laertiečio žiniomis (II, 43), Sokratui mirus atėniečiai greitai nutarė, kad tai buvęs neteisingas sprendimas: gedėdami dėl Sokrato mirties uždarė sporto sales ir mokyklas, pagrindinį skundiką pasmerkė myriop, kitus ištrėmė, o Sokratą pagerbė Lisipo padaryta vario statula, kurią pastatė iškilmingų eisenų salėje. Vienam iš tremtinių Anitui pasirodžius Herakliejoje, gyventojai tą pačią dieną išvarė jį iš savo miesto. Diogenas priduria, jog atėniečiams ne pirmą kartą panašiai teko gailėtis nuskriaudus išmintingą ir iškilų žmogų.

57a: *ar pats**[2] – Pats pirmasis „Faidono" žodis (graikiškai αὐτός, „pats") tarsi nurodo vieną svarbiausių dialogo temų – ***autentiško***, tai yra tiesioginio, jokio nepatikimo tarpininko neiškreipto pažinimo motyvą. Tikrasis (tiesos ir tikrovės) pažinimas, teigia Sokratas, pasiekiamas vien tyrai sielai, kuri, atitrūkusi nuo kūno, *pati savaime* (αὐτὴ καθ' αὑτήν) mąsto mąstomąją tikrovę. Plg. 65a – 68b, 79d.

57a: *Faidonai**[3] – Faidono vardas garsus juo pavadinto Platono dialogo dėka, tačiau apie patį istorinį Faidoną žinoma ne kažin kiek daugiau nei apie jo pašnekovą Echekratą. Diogenas Laertietis (II, 105) pateikia trumpą romantišką šio personažo biografiją: „Faidonas kilęs iš Elidės, iš kilmingos šeimos. Kai jo tėvynė buvo užkariauta, jis irgi pakliuvo nelaisvėn ir buvo atiduotas į viešnamį. Tačiau, užsidaręs duris, jis bendraudavo su Sokratu, kol tas prikalbino Alkibiado ar Krito-

no bičiulius jį išpirkti. Tada jis jau laisvai atsidėjo filosofijai". Dauguma mokslininkų mano, kad ši istorija esanti „perdaug graži, kad būtų tikra", ir kad tai veikiausiai Platono „Faidono" įkvėptas prasimanymas (pasak L. Robino, „trumpas romanas 'Faidono' paraštėje"): menkai žinomas Faidono gyvenimas „įkūnija" šį dialogą persmelkiančią iš kūno kalėjimo ir jo nešvankybių (viešnamis!) žmogų išvaduojančios filosofijos idėją. „Novelės" „raugu" galėję tapti Faidono žodžiai, esą niekas jam neteikia tokio džiaugsmo, kaip prisiminti Sokratą ir pokalbius su juo (58a).

Jei Faidonas iš gimtosios Elidės į Atėnus išties atvyko paimtas nelaisvėn, tai galėjo atsitikti Spartai kariaujant su Elide (401–400 m.), kuomet Atėnai pagal po Peloponeso karo sudarytą sutartį turėjo kariauti Spartos pusėje. Praėjus kuriam laikui po teismo ir Sokrato mirties, Faidonas, grįždamas į savo gimtąją miestą Peloponeso šiaurės vakaruose, pakeliui galėjo sustoti šiaurės rytuose esančiame Flijunte, kur randa šį tą *aiškaus* apie paskutines Sokrato dienas ir mirtį išgirsti trokštančių klausytojų. Esama žinių, kad, grįžęs į Elidę, Faidonas pats įsteigė filosofijos mokyklą. Vadovaujant viena karta už Faidoną jaunesniam Menedemui iš Eretrijos, *eretrikų* mokykla išgarsėja dialektikos mokslo studijomis. Anot Diogeno Laertiečio, žinomi du paties Faidono parašyti dialogai: „Zopiras" ir „Simonas". II a. po Kr. eruditas Aulas Gelijus (*Noct. Att.* II, 18, 1–5) giria elegantišką šių sokratiškų pokalbių stilių. Gali būti, kad Ciceronas, prisimindamas „fiziognomisto" Zopiro (*qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur*) paskelbtą Sokrato apibūdinimą remiasi Faidono „Zopiru": sprendžiant iš išvaizdos, Sokratas esąs bukas ir gausybę ydų turintis žmogus. „Jis netgi pridūrė: neabejingas moterims (*mulierosum*), – dėl to Alkibiadas pratrūko juokais"

(*De fato* 5, 10). Sokratas apgynė bičiulių išjuoktą fiziognomistą: jis iš tiesų turįs įgimtas (*insita*) visas išvardytas ydas, tačiau protu esą jų nusikratęs (*Tusc.* IV, 37, 80). Antras neišlikęs Faidono kūrinys turėjo vaizduoti Sokrato pokalbį su batsiuviu Simonu (apie pastarąjį žr. DL II, 122–124).

Platono „Faidono" parašymo laikui nustatyti negausios žinios apie istorinį Faidoną menkai tepadeda. Kai kas mano, kad, remiantis vadinamuoju „Parmentier dėsniu", anot kurio Platonas vengiąs vaizduoti dar gyvus žmones, Platonui rašant „Faidoną", Faidonas turėjo būti miręs (plg. Dixsaut. p. 33). Thesleffui (p. 141), priešingai, atrodo, kad Platonas vargiai būtų Faidono vardu rašęs savo kūrinį, jei šis pats jau būtų žinomas sokratinių dialogų autorius. Thesleffo nuomone, Platonas „Faidoną" tikriausiai parašė Faidonui dar negrįžus į Elidę, kas, anot jo, galėjo įvykti netrukus po Leuktros mūšio 371 m.

57a: *iš mūsų flijuntiečių**4 – Flijuntas – mažas miestelis Argolidėje, Peloponeso šiaurės rytuose. Diogeno Laertiečo žiniomis (VIII, 46), Flijunte būta pitagorininkų draugijos. Flijunto pitagorininkai klausėsi Filolajo (plg. 61d) ir kito iš pietų Italijos atvykusio pitagorininko Eurito Tarentiečio. Pasakojama, kad paties Pitagoro protėviai esą kilę iš Flijunto: išminčiaus prosenelis turėjęs keltis į Samo salą po to, kai į Flijuntą sugrįžo Heraklidai (Pausanijas II, 13, 1).

Anot kai kurių autorių, tame pačiame Flijunte kadaise vyko kitas filosofijos istorijai didžiai reikšmingas pokalbis, kurio metu pirmą kartą buvo ištartas žodis *filosofas* ir paaiškinta jo *tapatybė:* Flijunto tirono paklaustas, kas jis toks būsiąs, legendinis filosofijos patriarchas Pitagoras atsakęs esąs *filosofas.* Tironui nusistebėjus negirdėtu žodžiu, Pitagoras paaiškinęs,

kad gyvenime tarsi Olimpinėse žaidynėse žmonės siekią skirtingų dalykų: vieni, kaip varžybų dalyviai, trokštą šlovės ir pergalės, kiti, kaip progos pasipelnyti nepraleidžiantys prekeiviai, – pinigų, o treti, – tai ir būsiąs geriausias, filosofų, pasirinkimas, – ateiną *pasižiūrėti* (apud Ciceronem, *Tusc.* V, 3, 8–9. Plg. Jamblichas, *Adhortatio* p. 81, 13 *sqq* des Places, *De vita Pyth.* 58; 44). Daugelis autorių, tarp jų ir Herakleidą Pontietį minintis Diogenas (I, 12), paaiškina, kad *filosofu* Pitagoras pasivadino todėl, kad „niekas nėra išmintingas (σοφός), išskyrus Dievą. Tad peranksti būtų kalbėti apie išmintį, o ją skelbiantį žmogų vadinti išminčiumi, tarsi jis jau būtų pasiekęs sielos tobulumo. O filosofas (=išminties mylėtojas) tėra išminties siekiantis žmogus". (Plg. taip pat Diodoras Sicilietis X, 10, 1, Augustinas, *De civit.* VIII, 2, *De Trin.* 14, 2, Aetijas I, 3, 8.) Neišnarpliotas, kad ir nesykį narpliotas lieka klausimas, ar Pitagoras, ar platoniškasis Sokratas (plg. *Phaedr.* 278d, *Lys.* 218a, *Symp.* 203d – 204a) žmogaus išminties siekį (φιλοσοφία) yra priešinęs dievo išminčiai (σοφία). Pastarojo įsitikinimu, garsusis Delfų šventyklos priesakas „pažink save" reikalauja suvokti ne tik dieviškąją savo sielos esmę, bet ir žmogiškąją savo „vietą" (plg. *Charm.* 164c – 165a, *Phaedr.* 229e – 230a, *Phileb.* 48c, *Alcib.I* 133c, *Amat.* 138a-b). Antra vertus, „Faidone" *filosofo* vardas labiau nei kuklų nusižeminimą dieviškosios išminties akivaizdoje reiškia teisingą sielos aistringumo ir veržlumo kryptį: tyrybės ir geriausios ateities siekianti siela ištikimai ir aistringai myli (φιλεῖ) išmintį (σοφία) – tiesą ir tikrovę. Plg. 64d *sqq*, 68b-c.

57a: *nesilanko dabar Atėnuose**[5] – „Dabar" – skirtingai nei prieš kurį laiką, kuomet, būdami Spartos sąjunginkais prieš Atėnus, fliuntiečiai dažnai „apsilankydavo" Atėnuose.

57b: *mirė išgėręs nuodų**[1] – „Nuodai" – gr. (τὸ) φάρμακον. Graikų kalboje šis žodis reiškia ne tik „nuodus", bet ir įvairius gydytojų ir burtininkų vartojamus „preparatus". *Pharmakon* tai „vaistai" (plg. *farmacija, farmacininkas*), „apdavai", „apžavai", „žolytės" (plg. angl. *drug*). *Pharmakon* dviprasmiškumas atspindi skirtingą filosofų ir daugumos žmonių mirties suvokimą: atėniečių pasmerktam myriop duodami nuodai filosofo akimis žiūrint esą iš kūninio gyvenimo nelaisvės ir neskaidrumo vaduojantis vaistas. Plg. pst. *[2]ad 58b, 61a, 63e, 65a, 115e, 118a.

Žodis *pharmakon* taip pat primena ir žiaurų graikų paprotį: nevykęs (bjaurios išvaizdos ir pan.) arba nusikaltęs žmogus (visuomenės „autsaideris") būdavo išniekinamas bei išvejamas (galbūt ir nužudomas) miestui apvalyti. Tokį „atpirkimo ožį" graikai vadino φάρμακος. Atėniečiai išrinkę po vieną biaurios išorės moterį ir vyrą, akmenimis išvydavo šias apsivalymo aukas (καθάρσια) iš miesto (žr. W. Burkert, *Greek Religion*, p. 82–84). Tokios apsivalymo apeigos vykdavo Targeliono mėnesio (= nuo gegužės iki birželio vidurio) 6-ąją dieną (Diogeno Laertiečio žiniomis, tai esanti Sokrato gimimo diena!). Sokratą atėniečiai taip pat mirčiai pasmerkė susirūpinę dėl pastarųjų metų miesto nesėkmių ir dievų nepalankumo (plg. E.R. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, p. 184–186): bendrapiliečiai tikėjo, kad baudžia dievus rūstinantį pavojingą laisvamanį.

„Faidone" nesakoma, kokių nuodų turėjo gerti Sokratas. Atėnuose pasmerktiesiems mirti duodavo κώνειον (plg. Aristofanas *Ran.* 124, Platonas *Lys.* 219e, Ksenofontas *HG* II, 3, 56), lot. *conium maculatum*, liet. *dėmėtoji mauda*, „skėtinių šeimos nemalonaus kvapo bergždynų augalas" (DLKŽ, s. v.),

„sutinkama[s] patvoriuose, pakelėse retai" („Lietuvių enciklopedija", s. v.), „nuodingas, turi alkaloidų konijino, konidrino" („Lietuviškoji tarybinė enciklopedija", s.v.).

57b: *niekas nieko neįstengia mums paaiškinti**[2] – Dialogo įžangoje pabrėžtinai rodomas didelis klausytojų susidomėjimas dalyku, apie kurį bus pasakojama, – tai tarsi išankstinė pristatomo veikalo „reklama". Plg. „Puotos" įžangą: ir vienu, ir kitu atveju teigiama, kad Platono dialogo pasakotojas apie pokalbį, kurį imasi perpasakoti, informuotas geriau nei kiti anksčiau tai mėginusieji daryti. Gali būti, kad tokiu būdu Platonas siekia netiesiogiai „užkabinti" anksčiau ta pačia tema kitų „sokratikų" parašytus veikalus (plg. L. Robin, *Banquet*, Notice, p. XVIII).

58a: *gerokai vėliau**[1] – Pasak Ksenofonto (*Memor.* IV, 8, 2), praėjus trisdešimčiai dienų po teismo. (Pats Ksenofontas tuo metu vadovavo iš Azijos besitraukiančios Kirą prieš Atakserksą paremti nuvykusios graikų kariuomenės likučiams. Šį sunkų ir herojišką žygį Ksenofontas aprašė „Anabasyje").

58a: *likimas**[2] – Graikiškai τύχη, „likimas", „laimė" arba „atsitiktinumas". Kai kurie vertėjai mano, kad šie Faidono žodžiai išreiškia tą patį, ką ir tolesnis jo pripažinimas 58e: „... supratau, jog šis žmogus ir pas Hadą eis ne be *dievo globos* (gr. θεία μοῖρα)": Faidonas mano, jog Sokratas – ypatingas dieviškosios „apvaizdos" globotinis. Pats Sokratas žmonių gyvenimą „Faidone" vaizduoja kaip tarnystę geriems ir rūpestingiems šeimininkams dievams. Pasak jo, šie šeimininkai ir sprendžia, kada ateina laikas žmogui palikti žemišką savo tarnystę (62b-c), o patį save vadina pašvęstuoju Apolono tarnu (85b). Būtent Apolono šventė privertė atėniečius atidėti

teismo sprendimo vykdymą: „Apolono tarnas" gavo dar trisdešimt dienų, per kurias ne sykį girdėjo dievo balsą ir skubėjo atlikti visas žmogiško gyvenimo žemėje priedermes (plg. 60d – 61b).

58a: „*du septynetus*"*[3] – Graikiškai δὶς ἑπτά. Taip aukų skaičių nusako ir poetas Bakchilidas Tesėjo žygį aprašančioje poemoje (apie 470 m. prieš Kr.; *PLG* 16, 2). Galimas daiktas, kad Faidonas prisimena šį kūrinį. Kita vertus, graikų kalboje „septyni" – įprastas skaičiavimo vienetas, ypač amžiui skaičiuoti, – plg. *Alc. I* 121e: „kai vaikui sueina *dukart septyneri* metai".

58b: *pats išsigelbėjo**[1] – Keršydamas už savo sūnaus Androgėjo nužudymą, Kretos karalius Minas reikalavo, kad graikai kas devynerius metus siųstų į Kretą septynis jaunuolius ir septynias merginas, kuriuos turėjo suėsti Labirinte laikomas „Mino tauras" – *Minotauras*. Tesėjas į Kretos salą nuvyko kartu su trečiąja atėniečių duokle, pažadėjęs savo tėvui atėniečių karaliui Aigėjui nužudyti pabaisą ir išgelbėti aukas. Tesėjas nukovė Minotaurą ir ištrūko iš labirinto vingių sekdamas siūlą, kurį jam buvo davusi Mino ir Pasifajos dukra Ariadnė. Atėniečiai, – sako Faidonas, – teigia, kad tai esąs tas pats laivas. Plutarchas pasakoja (*Thes.* 23), jog atėniečiai aną Tesėjo laivą saugojo iki IV a. pabaigos. Laivas tiek kartų buvo taisytas, kad tapo klasikiniu pavyzdžiu svarstant augančio (ar kaip kitaip besikeičiančio) daikto tapatybės klausimą: „Vieni sakė, tai esąs tas pats, kiti – kad nebėra tas pats laivas".

58b: *vis siunčia dievui**[2] – Nuosprendžio vykdymą teko atidėti dėl išganingą Apolono paramą mininčių atėniečių kasmet švenčiamų Delijų iškilmių. Sokratas pats save vadina ištikimu Apolono tarnu ir pašvęstuoju (85a-b), jis – šio dievo dovana

miestui (*Apol.* 30d). Būtent Apolono ištarą, neva Sokratas esąs pats išmintingiausias žmogus įminti siekdamas Sokratas stropiai tyrinėjo savo bendrapiliečių išmintingumą (28e – 29a, d, 30a, d *sqq*), kol už šį savo stropumą pagaliau buvo nuteistas myriop.

Daugumai žmonių (aniems οἱ πολλοί, kuriuos išdidžiai niekina Platono Sokratas) galėtų atrodyti, esą Sokratą pražudžiusi tarnystė dievui. Jiems ir pats Apolono vardas rodėsi žadantis pražūtį (gr. ἀπόλλυμι reiškia „žudyti“), – *Crat.* 404e. Bet iš tikrųjų, aiškina Sokratas „Kratile“, Apolono vardas gražiausiai dera prie keturių šio dievo galių: mūziškosios, pranašiškosios, gydytojo ir lankininko. Mat jis yra *nuplaunantis* (ἀπολούων) ir iš ligų ir nešvarumų kūną ir sielą *išvaduojantis* (ἀπολύων) dievas (*ibid.* 405a-c). Apolono vardas taip pat nusakąs pranašiško jo meno tikrumą (τὸ ἀληθές) ir atvirumą (τὸ ἁπλοῦν), lankininko taiklumą (ἀεὶ βάλλων) ir mūziškąją visa ką darniai kartu sukančio (ὁμοπολῶν) dievo galią (*ibid.* 405c-d).

Sokratas sakosi iš šio dievo ir pats turįs pranašavimo galią, todėl ir neliūdi ruošdamasis palikti šį gyvenimą (85b). Pranašiško, nuplaunančio ir išvaduojančio dievo tarnas žino, kad šis φάρμακον jį *išvaduos* ir *ištyrins*. Mirties bausmės vykdymą dėl Apolono šventės atidėjus, Sokratas dar spėja sukurti giesmę šio dievo garbei (60 d, 61a-b). Daugelis tyrinėtojų Apolono vaidmenį „Faidone“ sieja su „orfikų pitagorininkų“ įtaka. Anot senovės laikų padavimų, Orfėjas bakchančių buvo sudraskytas už didelę meilę šiam dievui (Aischilas, fr. 83 Mette), o Pitagoras buvo tapatindamas su hiperborėjų Apolonu (Aristotelis, fr. 191 Rose, plg. Burkert, *Lore and Science*, p. 91, 141–142).

Tikėtina, kad būtent „Faidonas" bus įkvėpęs platonikų platintą versiją apie apolonišką Platono prigimtį ir ypatingą Apolono dėmesį kūdikio Platono gimimui. Kai kurie autoriai tiesiai pareiškia, jog Apolonas pats ir buvo tikrasis „dieviškojo" filosofo tėvas. Plg. Plutarchas, *Quaest. conv.* 717d-e, Apulėjus, *De Plat. dogm.* I, 1, Diogenas Laertietis III, 2, ir taip toliau (šių šaltinių apžvalgą ir aptarimą žr. Riginos A. S. *Platonica*, p. 9–15). Anot šios tradicijos, Platonas gimęs tą pačią dieną, kaip ir Apolonas – Targeliono mėnesio 7-ąją (mūsų kalendoriaus gegužės 21-ąją), o Sokratas – diena anksčiau, kaip Apolono sesuo Artemidė (žr. Riginos, *op.cit.*, p. 15–17).

58b: *miestas turi likti tyras**[3] – Tyrumas – nuolatinis kolektyvinis Sokrato laikų atėniečių visuomenės rūpestis. Tyrumą palaiko kasdieniai nuo vaikystės kiekvieno graiko išmokti papročiai, valstybinės apeigos ir įstatymai, panašiai kaip šiuolaikinėje visuomenėje asmenine higiena ir profilaktiniais skiepijimais saugojamasi pavojingų infekcijų. Visuomenę, kiekvieną šeimą ir kiekvieną žmogų „sutepa", įprastą ir „skaidrią" kasdienio gyvenimo tėkmę sujaukia ligos ir liguistos būsenos, fizinė bjaurastis, mirtis, kraujo praliejimas ir kitokios nesėkmės. Pati nesėkmė taip pat užkrečia, todėl „sveika" yra „pašalinti" nelaimes tarsi traukiančius visuomenės „autsaiderius" (plg. pst. *[1]ad 57b). Visuomenės „sveikatai" naudinga „apsivalyti" ir nuo bendrą tvarką bei stabilumą klibinančių narių. Išvijų bjaurų, netyrą dievus rūstinantį ir nelaimes prišaukiantį padarą, likę bendruomenės nariai pasijunta saugesni, geresni ir apsivalę, tarsi už savo „kiemo" ribų išpylę pamazgas. Žudant pasmerktuosius nusikaltėlius jų pačių rankomis – verčiant išgerti nuodus, – išvengiama dvigubo sutepties pavojaus: teršiančio kontakto su netyru žmogumi ir sutepančio žudiko vaidmens (plg. E.R. Dodds. *The Greeks and the Irrational*, p. 55, n. 44.).

Tradicinė graikų tyrumo samprata apima visą žmogų. Nusiprausus arba bent jau „nuplovus rankas“, kartu nusikratoma ir „fizinės“, ir „moralinės“ pralieto kraujo suteptіes: tai atrodo esanti viena ir ta pati suteptis. „Nešvarios rankos“ lygios „nešvariai sąžinei“. Kitoks yra „Faidone“ Sokrato skelbiamas filosofo tyrumas: tyra tampa kiek įmanoma iš kūno netyrybės ir neskaidrumo išsivadavusi siela. Filosofo tyrumas – aiškiai regėti įstengiančio mąstymo tyrumas. Plg. 67a-c, 68b, 69c, 79d, 82a. Plg. „Įstatymai“ 716e: „...netyras yra tas, kieno siela ydinga, o tyras – tokiam priešingas žmogus“. Ši etinė tyrumo samprata neprieštarauja tradiciniam dievobaimingumui, bet paverčia sielą tikra slėpiningo apsivalymo veiksmo vieta. Plg. dar 69b-d ir Burkert, *Greek Religion*, p. 74–76.

58c: *užklumpa priešiniai vėjai** – Pavojingos jūros kelionės įvaizdis – dar vienas „Faidono“ „leitmotyvas“. Atėniečiai tolimajai kelionei ryžtasi religiniam įžadui atlikti. Kiekvienas mąstantis žmogus gyvenimui perplaukti renkasi „saugiausią“ mąstymo būdą – patikimiausius ir daugiausiai vilties teikiančius įsitikinimus (plg. 85c-d, 114d). Aptingusieji arba nusiminusieji „paskęsta“ nevilties, nepasitikėjimo ir nežinios liūne (plg. 89d – 90d). Anot baigiamojo Sokrato mito, nevykusias sielas ir po mirties tebeblaško Hado upių (verdančio Piriflegetonto arba sustingusio Stikso) vandenys (114a-b).

58d: *reikalų tikrai neturiu**[1] – Gr. σχολάζω, „esu laisvas“, „neturiu reikalų, rūpesčių“. Kūnas, aiškina Sokratas (66b-d), nuolat reikalauja dėmesio (μυρίας ἀσχολίας παρέχει), todėl filosofijai nebelieka laiko (ἀσχολίαν ἄγομεν φιλοσοφίας πέρι). Negana to, jei ir lieka truputis nuo kūno rūpesčių (mitybos, ligų, karų ir panašiai) laisvo laiko (σχολή), anas vis vien apie save primena įsiverždamas į mąstančios sielos veiklą.

Ksenofontas „Prisiminimuose apie Sokratą“ (III, 9, 9) pateikia tokį Sokrato „laisvalaikio“, apibrėžimą: laisvo laiko (σχολή) turi visi niekais užsiėmę žmonės (toks esąs įprastas daugumos žmonių darbas; plg. „Puota“ 172c – 173a, c-d), nes jie gali (=yra laisvi) imtis vertingesnės veiklos. Bet niekas nėra laisvas (οὐδένα σχολάζειν) apleidęs geresnį darbą imtis menkesnio. Tik vertinga veikla užsiėmęs žmogus tikrai yra *užsiėmęs*, neturi σχολή. Sokratiško σχολή apibrėžimo prasme Faidonas, prisipažindamas, kad nieko jam nesą taip miela, kaip prisiminti pokalbius su Sokratu, tikrai turi būti laisvas (σχολάζειν) papasakoti apie paskutinę filosofo dieną. Platono ir Sokrato įsitikinimas, esą tik filosofiniams pokalbiams ir tyrinėjimams verta skirti žmogaus gyvenimo laiką įsitvirtino Platono Akademijos tradicijoje ir įsigalėjo graikų kalboje, kur σχολαί (σχολή daugiskaita) pradėjo reikšti „mokslinis svarstymas“, „disputas“, „paskaita“, o σχολή – „paskaitų klausytojų grupė“, „mokykla“ (plg. LSJ, s.v. II). Dar plg. scholiją *Faidrui* 227 b (liet. vert.: Platonas, *Faidras*, p. 104).

58d: *kiek galima tiksliau viską išpasakoti**[2] – Šitie žodžiai tartum leidžia spėti, jog Faidono pasakojimo klausysis ne vien Echekratas, bet visa klausytojų grupė. Paprastai manoma, kad tai Flijunto pitagorininkų būrelio nariai. Vėliau pokalbyje jie niekaip nepasireiškia. Kai kuriems tyrinėtojams atrodo, jog ši anoniminė ir bevardė klausytojų auditorija nulemia viso dialogo paskirtį ir „strategiją“. Anot vieno uoliausių mūsų dienų šio požiūrio gynėjų, Th. Ebert'o (*Sokrates als Pythagoreär und die Anamnesis in Platons Phaidon.* – Mainz-Stuttgart, 1994), tik turint omenyje Platono numanomą bičiulių pitagorininkų auditoriją galima suprasti, kodėl Sokratas „Faidone“ toks „pitagoriškas“, o jo sielos nemirtingumo įrodymų logika neatlaiko griežtesnės kritikos: Platonas siekęs parodyti savo

bičiuliams pitagorininkams, kad jų tikėjimas sielos nemirtingumu stokoja tvirto loginio pagrindo, ir kad jiems vertėtų rimčiau imtis *dialektikos.*

58e: *eis ne be dievo globos** – Gr. μηδ' εἰς Ἅιδου ἰόντα ἄνευ θείας μοίρας ἰέναι. Θείᾳ μοίρᾳ graikiškai dažnai sakoma apie dievų žmonėms apvaizdingai siunčiamas gėrybes. Antai Aristotelis „Nikomacho etikoje" (1099 b9 *sqq*) svarsto, ar laimė yra dievų dovanotas (κατά τινα θείαν μοίραν ... θεῶν δώρημα ... θεόσδοτον ... θεόπεμπτος), ar atsitiktinis dalykas (διὰ τύχην). Ksenofonto „Atsiminimuose" (II, 3, 18 *sq*) ragindamas brolius susitaikyti, Sokratas primena, kad broliai Dievo sutverti vienas kitam padėti, kaip kojos, rankos ar akys dieviškosios apvazdos (θείᾳ μοίρᾳ) sukurtos bendrai veikti. Faidonas sakosi patyręs, kad ir daugumą žmonių bauginanti kelionė pas Hadą Sokratui – dievų dovana. Pats Sokratas „Faidone" daug ir įkvėptai kalba apie savo su šia „kelione" susijusias viltis.

59a: *mūsų kalbos** – „Kalbos" gr. λόγοι, daiktavardžio λόγος daugiskaitos forma. „Logos", ko gero, pats „talpiausias" graikų kalbos žodis. Net lotyniškoji *ratio* nė iš tolo jam neprilygsta. Apie pirminę ir pamatinę λόγος reikšmę žr. išsamų M. Adomėno komentarą Herakleito fragmentų rinkinyje, p. 96–99. *Logos* semantika kildinama iš ankstyvos, homerinės, žodžio λέγειν reikšmės: „rinkti, kaupti, burti; išrinkti, atrinkti; išvardyti, išskaičiuoti; papasakoti, apsakyti". Λόγος paveldėjo veiksmažodžio λέγειν prasmę: tai esąs pilnutinis tam tikro žinojimo, visų jo dalių ir visumos *atpasakojimas, perteikimas.* Graikams *logos* – neskaidomas „kalbos ir mąstymo vienetas", grindžiantis visas konkretesnes ir laikui bėgant labiau pakrikusias šio žodžio vartosenas (*ibid.* p. 98–100): „skaičius,

sąskaita", „ataskaita", „skaičiavimas", „santykis", „pagrindas", „sumetimas"; „pasakojimas", „dėstymas", „aiškinimas", „kalba", „žodis", „teiginys", „gandas", „ištara", ir taip toliau.

Kokį – įprastesnį („žodis", „kalba"...) arba egzotiškesnį („žosmė") lietuvišką atitikmenį pasirinktume, vis vien negalėsime nuosekliai juo verstis. Negelbės joks kitas senas, labai senas arba visai naujas žodis. „Faidone" λόγοι – tai Sokrato pokalbiai su bičiuliais, *svarstymai, samprotavimai, teiginių išdėstymas, įrodymas* ir *aptarimas*. Λόγος dažnai galima versti „teiginys", nors paprastai galvoje turima ne viena glausta kurio nors iš kalbančiųjų tezė, bet visas teiginio išdėstymo ir įrodinėjimo vyksmas. Λόγοι – tai filosofų pokalbiai, kasdienė mąstančios sielos veikla ir penas, įprastas ir tinkamas jos *gaivalas* („Buvome pasinėrę į filosofiją", pažodžiui „buvome filosofijoje", – sako Faidonas), vienintelis kelias tikrovėn, kurion ji kada nors tikisi iškeliauti. Plg. pst. *[1]ad 61b, *[2]62b.

59b: *šį vyrą bei jo būdą**[1] – Anot Ksenofonto, Apolodoras Falerietis buvęs prie Sokrato labai prisirišęs, tačiau kvailokas mokinys (žr. *Apol.* 28, *Mem.* III, 11, 17). Platono „Puotoje" šis Apolodoras perpasakoja ankstesnio aistringo Sokrato gerbėjo Aristodemo prisiminimus apie tragiko Agatono namuose vykusį pokylį ir pokylio dalyvių Eroto garbei pasakytas kalbas. Pats Apolodoras tuo metu dar buvęs vaikas ir apskritai vos prieš trejus metus pradėjęs artimai bendrauti su Sokratu ir domėtis, ką šis kalba ir veikia. O iki tol, prisipažįsta jis savo pašnekovui, – „slankiojau, kur pakliuvo, vaizduodamas, neva kažką veikiu ir buvau nelaimingas, lygiai kaip tu dabar, manydamas, esą bet kuo verčiau verstis, nei imtis filosofijos" (*Symp.* 172c – 173a). Apie filosofijos dalykus kalbėdamas ar besiklausydamas Apolodoras tikisi didžiausios naudos sau ir

patiria džiaugsmą, o nuo kitų, ypač nuo turtingųjų verslininkų šnekų jam kyla pyktis dėl niekams savo gyvenimą rimtai skiriančių bičiulių. „Nežinau, iš kur tu gavai tokią pravardę – *švelnusis* (μαλακός), – pastebi jo pašnekovas, – bet savo kalbose visada toks esi ir siunti ant savęs paties ir ant visų kitų, išskyrus Sokratą" (*ibid.* 173c-d). Apolodoras – „švelnus", „nevyriškas" ir nesivaldantis žmogus (aimanuoja kaip moterys – plg. 60a ir 117d-e). Sokrato mirtis jam, tik šalia Sokrato radusiam prasmingą gyvenimą, – didžiausia netektis. Jis ir šįkart, ko gero, sielvartauja ne dėl paties Sokrato, bet dėl visų *likusių*, vienintelio išmintingo žmogaus neteksiančių žmonių. Plg. 117c-d. „Pažįsti turbūt šį vyrą...", – spėja Faidonas: matyt, sunku buvo kartu su Sokratu nepažinti ir jam iš paskos visur sekiojusio Apolodoro.

59b: *o kas, Faidonai, ten buvo?**[2] – „Faidone" pateiktas Sokrato mokinių sąrašas yra svarbus istorinis liudijimas. Čia išsamiausiai išvardyti sokratininkų būrelio nariai. Kaip pastebėjo K. Dorter (*Phaedo: An interpretation.* – Toronto-Buffalo-London, 1982, p. 5–9), Faidonas prisimena keturiolika žmonių – lygiai tiek Minotaurui skirtų aukų išgelbėjo Tesėjas (plg. 58a-b su pst.). Kiekvienas filosofinis pokalbis arba ginčas grasina „paskandinti" pažinti pasiryžusį narsuolį, – plg. *Lach.* 194c, *Phil.* 29a-b. „Eutideme" (293a) Sokratas pasakoja, kaip suklupęs svarstyme pradėjo tarsi Dioskūrų šauktis savo pašnekovų, kad išgelbėtų jį ir į pokalbį įtrauktą berniuką nuo galingos žodžių bangos. „Faidone" Sokratas pasirengęs lydėti savo pakeleivius gyvenimo ir mirties vertę sprendžiančiame pokalbyje ir pasidalyti savo nuo nepasitikėjimo ir nevilties pavojų gelbstinčių samprotavimų patirtimi.

Sokrato asmenybės trauka į vieną „sokratininkų" būrelį

sutelkia įvairaus amžiaus, temperamento ir skirtingos gyvenimo patirties žmones. Jam numirus, išyra pagarba ir susidomėjimu Sokratu tvėrusi „bendramokslių" vienovė. Kai kurie „sokratininkai" – tarp jų ir Faidonas – palieka „ištuštėjusius" Atėnus, grįžta į savo tėviškę. Formalios mokyklos neįsteigusio ironiškojo Sokrato pokalbiai tapo daugelio skirtinguose miestuose įsikūrusių ir skirtingais keliais nuėjusių filosofijos mokyklų „raugu". Pokalbio kalėjime liudytojai – vėliau garsūs dėstytojai ir mokyklų vadovai – neištaria nė žodžio. Kalbasi tik smalsūs ir priekabūs tėbiečiai Simijas ir Kebėtas. Žr. tolesnes pastabas.

59b: *Kritobulas su tėvu**[3] – Teisme besiginantis Sokratas rodo į Kritoną ir jo sūnų Kritobulą: tėvai atėjo kartu su jo neva gadinamais jaunuoliais, bet nė vieno jų Sokrato kaltintojai nesiryžo pasikviesti liudyti, kadangi žino, jog meluoja, o Sokratas sakąs tiesą (*Apol.* 33c – 34b). Ir dabar kalėjime Kritonas yra kartu su savo sūnumi. Kritonas, turtingasis atėnietis, Sokrato amžininkas ir to paties demo narys (*Apol.* 33e) nuoširdžiai rūpinasi draugo ir mokytojo likimu. Jo vardu pavadintame pokalbyje Kritonas siūlo Sokratui papirkti kalėjimo sargus, kad šis galėtų pabėgti ir išsigelbėti. „Faidone" būtent jis teiraujasi apie paskutinę Sokrato valią, rūpinasi jo laidotuvėmis, lydi jį į kitą patalpą, kur Sokratas išsimaudo prieš gerdamas nuodus ir duoda nurodymus savo namiškiams. Pagaliau, būtent jis velioniui „užmerkia akis ir burną" (118a). Anot Ksenofonto (*Mem.* I, 3, 8 *sq* ir II, 6), Kritono sūnus Kritobulas – gražuolis ir gražuolių gerbėjas. Ksenofonto „Puotoje" (IV, 10–22) nedailia savo išvaizda garsus Sokratas imasi įrodyti gražiajam Kritobului, kad iš tikrųjų pats jis esąs gražesnis.

59b: *Hermogenas**[4] – Vienas iš Sokrato pašnekovų „Kratile",

kur jis pavaizduotas sofistų sutartinės vardų kilmės teorijos šalininku (apie šį dialogo personažą žr. M. Adomėno įvadą „Kratilui", p. 13 *sq*). Sokrato teismo metu išvykęs Ksenofontas apie įvykius sužinojo iš šio Hermogeno.

59b: *Epigenas**[5] – Hiponiko sūnus ir turtingo sofistų „mecenato" Kalijo brolis. Jis buvęs menko kūno sudėjimo, ir Sokratas jam pataręs mankštintis (*Mem.* III, 12). „Apologijoje" (33d-e) jis paminėtas tarp kitų į teismą kartu su savo tėvais atvykusių jaunikaičių. Jo tėvas esąs Antifontas iš Kefisijos. Klemensas Aleksandrietis (*Str.* I, 131, 5) mini Epigeną, parašiusį veikalą „Apie Orfėjui priskiriamas poemas" ir parodžiusį, jog tikrieji šių poemų autoriai buvę pitagorininkai Kekropas ir Brontinas. Aleksandrijos erudito Atėnajo (II a. po Kr.) žiniomis, Epigenas parašė paaiškinimų Jono iš Chijo tragedijoms, o platonikas Harpokrationas (II a. po Kr.) pasakoja, kad Kalimachas Epigeną laikęs Jonui priskiriamo veikalo „Trejybė" (plg. DK I, 36 A) autoriumi. Jei Klemento ir Atėnajo minimas Epigenas yra tas pats Sokrato bičiulis, jis tikriausiai domėjosi pitagorininkų filosofija ir VI a. poeto Jono iš Chijo kūriniais.

59b: *Aischinas**[6] – Anot Diogeno Laertiečio (II, 47), Aischinas – vienas iš žymiausių Sokrato pasekiejų greta Faidono, Eukleido ir Aristipas (po „didžiųjų" Platono, Ksenofonto ir Antisteno). „Apologijoje" (33e) Aischinas pavadintas Lisanijo Sfetiečio sūnumi, bet, anot kitų autorių, jo tėvas buvęs dešrininkas Charinas (plg. DL II, 60). Diogenas (II, 60) pasakoja, jog Aischinas iš pat jaunystės buvęs labai stropus ir niekuomet nesitraukdavęs nuo Sokrato, todėl šis šaipęsis: „Vien dešrininko sūnus tikrai mane gerbia". Pasak Diogeno, būtent jis siūlęs Sokratui bėgti iš kalėjimo, bet Aischino nemėgęs Platonas šį pasiūlymą priskyręs Kritonui (*Crit.* 44b).

Pasakojama, kad pritrūkęs pinigų Aischinas nuvykęs pas Sirakūzų tironą Dionisiją, įteikęs jam savo kūrinių ir gavęs dovanų. Grįžęs į Atėnus jis nedrįsęs viešai mokyti, kadangi čia jau garsėjo Aristipo ir Platono mokyklos, bet skaitęs mokamas paskaitas ir rašęs ginamąsias kalbas kaltinamiesiems (DL II, 61–62). Aischinui priskiriama 14 pokalbių. Pasak Diogeno (II, 64), stoikas Panaitijas (II a. prieš Kr.) manė, kad iš visų „sokratiškų pokalbių" autentiški esantys tik Platono, Ksenofonto, Antisteno ir Aischino veikalai; bet Menedemas Eretrietis teigęs, neva didžiąją „Aischino" dialogų dalį parašęs pats Sokratas, o Aischinas juos gavęs iš Ksantipės (*ibid.* II, 60).

59b: *Antistenas**[7] – Antistenas (žr. DL VI, 1–19) mokėsi pas Gorgiją, tačiau sutikęs Sokratą tapo jo sekėju ir savo mokinius ragino eiti mokytis pas Sokratą. Pats jis, anot Diogeno Laertiečio (VI, 1), Sokrato pasiklausyti kasdien pėsčias ateidavo iš Pireijo (maždaug 8 km kelias). Ksenofontas Antisteną vaizduoja griežto gyvenimo žmogumi, o Diogenas jį laiko kinikų mokyklos pradininku (*ibid.*): „Iš Sokrato perėmęs ištvermingumą ir beaistriškumą, Antistenas padėjo kinizmo pamatus. Jis teigė, jog darbas esą gėris, pavyzdžiu nurodydamas tarp graikų Heraklį, o iš barbarų – Kirą". „Jis dažnai sakydavo: 'mieliau pasirinkčiau beprotystę, nei malonumą'" (Diogenas Laertietis VI, 3). Antistenas parašė daug kūrinių (plg. DL VI, 15–18), taip pat ir „sokratinių pokalbių", bet iš šios gausybės beveik nieko neliko.

59b: *Ktesipas Pajanietis**[8] – „Eutideme" gražus, gabus ir jaunatviškai savimi pernelyg pasitikintis (273a) Ktesipas varžosi su savo „triukais" jo numylėtinį berniuką Kleiniją kvailinančiais sofistais.

59b: *Meneksenas**[9] – Ktesipo giminaitis Meneksenas „Liside" dalyvauja drauge su Sokrato kalbinamu Lisidu. Su Meneksenu Sokratas kalbasi ir pusiau pašaipūniškai, pusiau nuoširdžiai karo mūšiuose žuvusius atėniečius šlovinančiame „Meneksene".

59b: *Platonas, man rodos, negalavo**[10] – Be šios „Faidono" vietos Platonas dar du kartus mini savo vardą: „Apologijoje" 34a ir 38b. Faidono žodžiai kartu primena ir paslepia tikrąjį veikalo autorių: pats jis negirdėjęs paskutiniojo Sokrato pokalbio. Komentatorius trikdo abejingi Faidono žodžiai „man rodos" (οἶμαι): gal Platonas nori pasakyti, kad nebūtina tikėti, jog tai yra tikroji jo pasitraukimo priežastis? Plg. pst. ad 118a.

59c: *Simijas tėbietis, Kebėtas**[1] – Kuriuos nekuriuos kalėjime buvusius Sokrato mokinius atėniečius išvardijęs Faidonas pereina prie iš svetur atvykusių jo gerbėjų. Apie Simiją ir Kebėtą jau senovės laikais (plg. DL II, 124, 125) buvo žinoma ne daugiau nei apie juos pasakyta Platono dialoguose: abu jie bojotiečiai, abu Tėbuose klausėsi pitagorininko Filolajo (61d); Simijas garsus tuo, kad geriausiai moka paskatinti pasakyti kalbą (*Phaedr.* 242b), o Kebėtą nepaprastai sunku kuo nors įtikinti (63a, 77a). Simijas su Kebėtu surinko daug pinigų, kad padėtų Sokratui pabėgti iš kalėjimo (*Crit.* 45b). Filosofijos istorikai ir „Faidono" interpretatoriai iki šiol ginčijasi, pitagorininkais ar, veikiau, su pitagorininkų mokymu šiek tiek susipažinusiais Sokrato mokiniais („sokratininkais") reikia laikyti šiudu bojotiečius. Jamblichas į savo pitagorininkų sąrašą jų neįtraukia, o Diogenas Laertietis (II, 125) mini tarp Sokrato mokinių. Išties atrodo, kad Sokrato mintys Simijui ir Kebėtui žinomos geriau nei pitagorininko Filolajo mokymas (plg. 61d, 65d, 74a-b, c, d, 75c-d, 76b, d – 77a , 100b-c). Iš

Filolajo jie nėra girdėję „nieko aiškaus“ apie tai, kodėl negalima pačiam savęs žudyti (61d). Panašu, kad ir apie kitus sielos prigimties ir ateities dalykus jie tik dabar išgirsta iš Sokrato. Pastarasis, nors ir pagarbiai cituoja „orfikų pitagorininkų“ išmintį, stengiasi suteikti jai nuoseklesnį ir intelektualesnį turinį.

Bojotiečiai Simijas ir Kebėtas – pagrindiniai Sokrato pašnekovai „Faidone“ svarstant sielos prigimtį ir likimą, Simijas dėstant prisiminimo argumentą, Kebėtas – visuose kituose. Ir senovės, ir naujųjų laikų komentatoriai panašiai vertina šiuos jaunuosius filosofus: Kebėto protas – „puikus ir pjauna tarsi peilis“, Simijas – nelabai aiškiai mąstąs „į misticizmą linkęs“ „svajotojas“ (Archer-Hind, p. XIV); Kebėto svarstymai „moksliškesni, nes Kebėtas remiasi bendrybėmis, o tai būdinga mokslui, o Simijas vadovaujasi draugiškumu ir deramu palankumu savo mokytojui“ (Olimpiodoras, 2, 3; I, p. 60–63 Westerink). Simijo būdą išduoda net ir trumpi (dažniausiai standartiniai) atsakymai į pokalbį vedančio Sokrato klausimus: ne tik „žinoma“, „taip“, „be abejonės“, „kaip gi kitaip“, bet ir „nepaprastai“ („fantastiškai!“, ὑπερφυῶς, 66a, 76e) ir „nuostabiai“ (θαυμαστῶς, 74b).

Diogenas aistringam kalbų mėgėjui Simijui priskiria dvidešimt tris dialogus, o nepatikliajam Kebėtui – tik tris. Yra žinomas alegorinis (I a. po Kr. pabaiga dažniausiai datuojamas) veikalas „Kebėto paveikslas“, aprašantis sielos kelionę dorybės ir ydos keliais. „Paveikslu“, anot Diogeno Laertiečio (II, 125), vadinosi vienas iš trijų sokratininko Kebėto dialogų. Simijas – vienas iš svarbiausių Plutarcho dialogo „Apie Sokrato dievybę (δαιμόνιον)“ personažų. Šiame „Faidono“ remininscencijų gausiame veikale Simijas pavaizduotas tikruoju

Sokrato mokiniu ir sekėju: jis geriausiai ir išsamiausiai moka paaiškinti dieviškojo Sokrato prižiūrėtojo prigimtį, o savo aiškinimus labai sokratiškai užbaigia mitu – „pasaka-apreiškimu", kurį jis, kaip ir platoniškasis Sokratas, papasakoja tik sulaukęs pašnekovų sutikimo klausytis racionaliais įrodymais negrindžiamų tiesų (plg. *De gen. Sokr.* 549f ir *Phaed.* 110a-b). Plutarcho dialoge aprašomi įvykiai ir pokalbiai vyksta maždaug dešimt metų po Sokrato mirties: Simijas, apkeliavęs daug svetimų kraštų, atsivežė gausybę tenykščių „pasakų" (μῦθοι) ir „padavimų" (λόγοι) (plg. 78a). Kalbamame Plutarcho veikale Tėbus nuo svetimos valdžios išvaduoti besirengiantys sąmokslininkai *paprastai* (εἰώθειμεν) renkasi pas koją susižalojusį ir sveikstantį Simiją (576b), kaip kad „Faidone" bičiuliai *įpratę* (εἰώθειμεν) lankyti uždarytą kalėjime Sokratą (59d).

59c: *Faidondas**[2] – Apie šį Faidondą nieko daugiau nėra žinoma. Ksenofontas (*Mem.* I, 2, 48), galbūt remdamasis šia „Faidono" vieta, vadina jį – kartu su Simiju ir Kebėtu – ištikimu Sokrato pasekėju.

59c: *Eukleidas**[3] – Eukleidas turėjo būti maždaug dvidešimt metų vyresnis už Platoną. Šis vienas iš pirmųjų Sokrato mokinių dar jam esant gyvam ir pats pradėjo dėstyti bei rašyti. Eukleido Megaruose (netoli Korinto sąsmaukos ir Salamino salos) įsteigta mokykla išgarsėjo logikos ir matematikos studijomis.

59c: *su Terpsijonu**[4] – Terpsijonas pavaizduotas Eukleido pašnekovu „Teaiteto" prologe (*Teaet.* 142a – 143c). Būtent į Megarus draugai siūlė pabėgti Sokratui (*Crit.* 53b, plg. 98e – 99a). Į Megarus, anot senovės liudijimų, po Sokrato mirties laikinai pasitraukę visi „sokratininkai".

59c: *Aristipas**[5] – Iš Kirėnės (šiaurinėje Afrikos pakrantėje) į Atėnus Sokrato šlovės atviliotas (plg. DL II, 65) Aristipas buvo maždaug dešimt metų už Platoną vyresnis ir anksčiau už jį įsikūrė Dionisijo dvare. Diogenas pasakoja (II, 77 *sq*), kad paklaustas, ko jis atvykęs pas Dionisiją, Aristipas atsakęs: „Pasidalyti tuo, ką turiu, ir pasinaudoti tuo, ko neturiu". Jis garsėjo tuo, kad neslėpė mėgstąs malonų ir prabangų gyvenimą ir aiškino, esą filosofas turi ne vengti malonumų, bet jaustis jų šeimininku. Aristipas laikomas filosofų hedonistų *kirėnaikų* mokyklos įkūrėju. Antikos laikų komentatoriai Faidono atsakyme įžvelgė Platono pašaipą: hedonistas „kirėnaikas" Aristipas su Kleombrotu nesugebėjo parvykti į Atėnus iš Aiginos salos, esančios ne itin toli nuo Atėnų (apie 40 kilometrų) ir garsėjusios pramogomis (plg. Diogenas Laertietis III, 36). Plg. tolesnę pst.

59c: *su Kleombrotu**[6] – Aleksandrietis eruditas ir poetas Kalimachas (III a. prieš Kr.) vienoje savo epigramų pasakoja apie Kleombrotą Ambrakietį, kuris, perskaitęs Platono pokalbį „Apie sielą", nusižudė (*Epigr.* XIII=*Anthol. Pal.* VII, 471) idant kuo greičiau pasiektų palaimingąjį (malonų? plg. ankstesnę pst.) gyvenimą: „Taręs 'Saule, sudie!' Kleombrotas Ambrakietis / Šoko nuo sienos aukštos į Hadą / Ne kokį mirti verčiantį blogį patyręs, bet vieną / raštą Platono 'Apie sielą' perskaitęs". Šią Kalimacho epigramą mėgo cituoti vėlesniųjų amžių intelektualai. Smulkiau apie tai žr. L. Jerphagnon *Sur un effet pervers du* Phédon*: l'aventure de Cléombrotus d'Ambracie.* In: „Ainsi parlaient les Anciens". Mélanges réunis par L. Jerphagnon et publiés par J. Lagrée et D. Delattre. In honorem J.–P. Dumont. – Presses Universitaires de Lille, 1994, p. 39–49.

59c: *Aiginos saloje**[7] – Plg. ankstesnes pastabas.

59c: *kokios ten ... kalbėtos kalbos?*[8] – Plg. pst. ad 59a.

59e: *vienuolika*[1] – „Vienuolika" – kalėjimo ir kai kuriais teismo reikalais rūpintis burtais atėniečių renkami pareigūnai (Aristotelis, *Ath. Polit.* 52, 1).

59e: *atriša*[2] – kalėjimo pareigūnai atriša, išlaisvina Sokratą. Pats jis toliau kalba apie sielą atrišančios ir išlaisvinančios filosofijos poveikį (plg. 62b, 67d, 82d – 84a).

60a: *šalia sėdėjo Ksantipė ... su vaiku ant rankų*[1] – Diogenas (II, 26) teigia, jog, anot Aristotelio, Sokratas buvo vedęs du kartus: pirmą kartą Ksantipę, su kuria turėjęs sūnų Lamproklį, antrąjį – Mirtą, su kuria susilaukęs dviejų sūnų – Sofronisko ir Menekseno. „Kiti sako, kad pirmiausiai jis vedęs Mirtą, o kai kas <...>, kad jis kartu turėjęs abi žmonas, mat, pasak jų, atėniečiai, gyventojų skaičiui kritus, priėmė nutarimą, leidžiantį piliečiams vesti vieną moterį, o vaikų turėti dar ir su kita, ir kad Sokratas taip ir padarė". Iš kitų šaltinių žinoma vien apie Ksantipę ir jos su Sokratu vaikus: Lamproklis jau buvęs paauglys, o kiti du dar labai maži. Piktoji namų šeimininkė Ksantipė ir ramusis bei kantrusis namų reikalus apleidęs vyras filosofas – garsi graikų filosofijos istorijos anekdotų pora (plg. DL II, 36–37). Ksenofonto „Puotoje" (II, 10) Antistenas teigia, jog Ksantipė – pati sunkiausia iš visų buvusių, esančių ir būsimų žmonų, ir klausia, kodėl Sokratas jos neišauklėjąs. Šis atsako, kad raiteliais tapti siekiantys žmonės ieško ne romių, bet nirčių žirgų; „mat jie mano, kad sugebėję juos sutramdyti, nesunkiai susidoros ir su kitais". Todėl ir jis pasirinkęs tokią žmoną, žinodamas, kad, sugebėjęs ją pakęsti, su bet kuo be didelio vargo mokės susitarti. „Už tokius tad ir panašius žodžius bei poelgius", – apibendrina Diogenas, –

Pitija paskelbė aną garsųjį atsakymą „Sokratas tarp žmonių išmintingiausias“ (II, 37).

60a: *ėmė šaukti**2 – Sokrato draugams įėjus, Ksantipė „ima šaukti“ (gr. ἀνηυφήμησε). Šis graikiškas žodis yra priešdėlinis vedinys iš veiksmažodžio εὐφημέω: „vengti ‘blogų’ žodžių“ (plg. šiuolaikinėje kalboje vartojamo žodžio „eufemizmas“ reikšmę). Εὐφημέω reiškia religinių apeigų metu vengti slėpiningam vyksmui pakenkti galinčių žodžių, todėl – „tarti tinkamus, gerus žodžius“ (iš čia „šaukti džiūgaujant“ arba „šlovinti, garsinti, garbinti“, LSJ, s.v. II), arba – geriausias ir saugiausias būdas neprisišaukti nelaimės, – laiku „prikąsti liežuvį“ (plg. Dixsaut *ad locum*). Dažniausiai pasitaiko šio žodžio liepiamosios nuosakos formos: vienaskaita εὐφήμει ir daugiskaita εὐφημεῖτε – „Š-š-š-š-š!“, „Atsargiai!“ „Tylos!“, reikalaujant susikaupti, nutilti ir tinkamai nusiteikti apeiginiam vyksmui.

Ἀνευφημέω gali reikšti „pradėti šaukti εὐφημεῖτε“ (priešdėlis ἀνά- + εὐφημέω) ir apskritai „pradėti ritualinį apeiginį šauksmą“ (plg. LSJ s.v.). Ksantipė leidosi šaukti ir aimanuoti (ἀνηυφήμησε), kaip įprasta apraudojimo apeigų metu. Bet galima ir kitaip suprasti Ksantipės elgesį nusakantį žodį: moteris sudrumstė (ἀ- neigiamasis graikų kalbos priešdėlis) tinkamą tylą, εὐφημία (ἀ-ν-ηυφήμησε). Dialogo pabaigoje, kai „palūžę“ leidosi raudoti ir vyrai, Sokratas ragina juos nusiraminti, primindamas, todėl ir išsiuntęs moteris, kad jos savo „klyksmais“ (πλημμελέω) nedrumstų susikaupimo ir rimties (εὐφημία) akimirkos, – žr. 117e su pst.*1

60a: *nuveda ją namo**3 – Sokratas prašo nuvesti Ksantipę namo. Jis ir į savo teismą nenorėjo atsivesti raudančios žmonos su

vaikais, kad jie graudintų teisėjų širdis (*Apol.* 34c) – toks graudinimas siekiant sušvelninti nuosprendį buvo įprastas atėniečių teisme. „Valstybėje" Platonas teigia, kad teisingoje valstybėje moterys turi būti auklėjamos kartu su savo vyrais – protingaisias šios valstybės tvarkytojais (V, 451c – 457c). Tačiau dažniausiai Platonas moterų prigimtį vaizduoja tradiciškai: jos esančios aistringesnės, jusliškesnės nei vyrai ir gerokai stokoja proto. Anot „Timajo" (42b), į moters sėklą persikūnija pagedusi, aistrų suvaldyti ir teisingai gyventi nepajėgusio vyro siela.

60b: *ką žmonės vadina „malonu"**[1] – Plg. pst. ad 57b, 58b, 61a, 63e, 65a, 115e, 118a.

60b: *eitų iš vienos galvos**[2] – Plg. Herakleito žodžius (fr. 111 DK=108 M.A.): „Žmonėms ne geriau pasiekti, ko jie nori: sveikatą malonią ir gerą padarė liga, sotį – alkis, poilsį – triūsas" (vert. M. Adomėnas). Faidonas savo pasakojimą Echekratui pradeda prisimindamas neįprastą (ἄτοπος) iš malonumo ir skausmo sumaišytą jausmą, apėmusį jį ir kitus Sokrato mirties liudytojus. Dabar Sokratas svarsto paradoksalų (ἄτοπον) malonumo ryšį su skausmu. Toliau priešybių tarpusavio santykiai tampa svarbia dialogo tema, Sokratui siekiant įtikinti pašnekovus, kad siela negalinti išnykti (žr. 70d – 72d, 102d – 106e).

60c: *būtų sukūręs pasaką**[1] – „Pasaka" – gr. μῦθος, „žodis", „kalba", „pasaka", „pasakėčia", „mitas", – žr. pst. ad 61b. Aisopas ne pirmasis išrado alegoriškų pamokomųjų istorijų – *pasakėčių* žanrą (Aristotelis „Retorikoje" II, 1393b 8–22 cituoja 630 – 553 m. pr. Kr. gyvenusio Stesichoro pasakėčią), bet labiausiai jį išgarsino (plg. Izidorius Sevilietis, *Etym.* I, 40).

Sokrato laikais Aisopui priskiriamos pasakėčios buvo gerai žinomos Atėnuose, jas dažnai mini Aristofanas. Pats Aisopas, kaip ir Sokratas, tikriausiai nieko nerašė, o seniausias mus pasiekęs „Aisopo pasakėčių" rinkinys, atrodo, buvo sudarytas III a. prieš Kr. Teofrasto mokinio Demetrijo Faleriečio.

Apie Aisopo gyvenimą mažai težinoma. Herodotas miglotai užsimena apie tai, kad Aisopas buvęs vieno samiečio vergas, ir kad šio samiečio vaikaitis atvykęs atsiimti atlyginimo už Aisopo gyvybę, kaip to reikalavo Delfų orakulas. I–II a. po Kr. platonikas ir Delfų orakulo žynys Plutarchas pasakoja, kad delfiečiai klastingai apkaltinę Aisopą šventvagyste ir nužudę, už ką Apolonas rūsčiai jiems atkeršijęs (*De sero numinis vindicta* 12). Atrodo, kad „mitinis" pasakėtininkas, kaip ir pats Sokratas, buvo susijęs su Apolono orakulu Delfuose, piktavališkai apkaltintas nepagarba religijai ir nužudytas. Kita vertus, Platono dialogų Sokratas, kaip ir Aisopas, pats mielai kuria „pasakas" – vaizdingas ir pamokomas istorijas, μῦθοι. Sokrato „pasaka" apie apie Mūzų pakerėtus, valgį pamiršusius, numirusius ir cikadomis virtusius žmones („Faidre" 259a-d) primena garsiosios Aisopo pasakėčios apie žiogą ir skruzdę motyvus.

Į lietuvių kalbą „Aisopo pasakėčias" 1706 m. išvertė Jonas Šulcas. Tai buvo vienas pirmųjų pasaulietinės literatūros leidinių lietuvių kalba.

60c: *dievaži**[2] – Paraidžiui – „Prisiekiu Dzeusu", νὴ τὸν Δία. Kebėtas, kaip ir kiti pokalbio dalyviai, dievažijasi vyriausiojo graikų panteono dievo Dzeuso vardu. Plg. pst. ad 98e.

60d: *sueiliavęs**[1] – Gr. ἐντείνας. Ἐντείνω reiškia „įtempti",

„suteikti labiau įtemptą, griežtesnį pavidalą", „sueiliuoti" ir/ar „pritaikyti muzikai". Komentatoriai nesutaria, eiles ar muziką kalėjime pradėjo kurti Sokratas. Tačiau kažin, ar viena galima atskirti nuo kita, kadangi Sokrato laikais poetiniai („mūziškieji", meno) kūriniai buvo atliekami dainininkų ir muzikantų. Aišku, kad Aisopo pasakėčių atveju Sokratas turėjo prozinį „libretto". Diogeno Laertiečio žiniomis (II, 32), senatvėje Sokratas pradėjo mokytis groti lyra, – ši istoriko informacija tikriausiai atsirado skaitant Platono „Eutidemą", kur Sokratas sakosi besimokąs pas kitaristą – vaikai šaipėsi iš šio kitaristo, vadindami jį senių mokytoju, γεροντοδιδάσκαλος (*Eut.* 272c).

60d: *Aisopo pasakojimus**2 – Diogenas Laertietis (II, 42 = *Ant. Plan.* IV, 16) pateikia aisopiškos Sokrato pasakėčios pradžią: „Aisopas kartą tarė Korinto miestiečiams: 'Neteiskite dorybės liaudies teismo išmintimi'". Tokie pasakėčios žodžiai turėtų priminti paties Sokrato likimą.

60d: *giesmę Apolonui**3 – Diogenui Laertiečiui (II, 42) žinoma tokia Sokrato pajano Apolonui įžangą: „Delietį Apolone, sveikas, ir Artemide, šlovingieji sesuo ir broli!"

60d: *Euėnas**4 – Euėnas iš Paro paminėtas „Apologijoje" (20b): šis žmogus už penkias minas ėmėsi tinkamai išauklėti jaunuolį. „Faidre" (267a) Sokratas ironiškai šlovina gražuolį Euėną: šis gudrus (σοφός) vyras pirmasis išrado „netiesioginę užuominą" (ὑποδήλωσις) ir „šalutinius pagyrimus" (παρέπαινοι), o savo „šalutinius papeikimus" (παράψογοι), kad lengviau būtų įsiminti, išdėstė eilėmis.

60e: *koks nelengvas tai būtų dalykas**1 – Sokratas sakosi neketinąs

amatu varžytis (ἀντίτεχνος εἶναι) su retorikos profesionalu Euėnu. Sofistai didžiavosi savo „profesionalumu" (τέχνη) – „techninių" kalbėjimo gudrybių (plg. ankstesnę pst.) išmanymu: tinkamai šį sofistinį „amatą" įvaldžiusį mokinį visur lydės sėkmė ir pagarbus pripažinimas. Panašu, kad toliau pasakodamas (60e – 60b) Sokratas vis dėlto nepraleidžia progos šiek tiek pamėgdžioti iškalbos profesionalų stilių, kelis kartus su įvairiais priešdėliais vartodamas veiksmažodį κελεύειν. Priešdėliniai pastarojo žodžio vediniai παρακελεύειν ir ἐπικελεύειν reiškia tą patį – „liepti", „raginti", „skatinti". Plg. 102c, kur Sokratas pats komentuoja panašią kalbėseną: „Pasakiau nelygu rašytojas".

Antra vertus, Platono Sokratui sofistų „amatas" nėra tikrasis „profesionalų menas", τέχνη, kadangi remiasi vien praktiniais įgūdžiais bei patyrimu ir stokoja nuoseklesnio teorinio pagrindo, – plg. „Faidras" 270b.

60e: *mėgindamas suvokti savo sapnų prasmę**[2] – „Apologijoje" (33c) Sokratas teigia, jog dievas jam liepė veikti per orakulų ištaras, sapnus ir visais kitais būdais, kokiais žmonėms apsireiškia dievo valia. „Kritone" (44a-b) jis sakosi ką tik regėjęs sapną, žadantį greitą mirtį. Sapnuodamas Sokratas ne tiek regėjo, kiek girdėjo: sapnų reginiai buvo galbūt įvairūs, bet skelbė vis tą patį. Nuo daugiskaitos „sapnai" Sokratas vėliau pereina prie vienaskaitos „sapnas" – skelbiamo turinio atžvilgiu tai buvęs vienas ir tas pats sapnas. Garsioji Sokrato dievybė (δαιμόνιον) jam taip pat *kalbėjo*: Sokratas *girdėjęs* kažkokį balsą (plg. *Phaedr.* 242c). Plutarcho dialoge „Apie Sokrato dievybę" Simijas pasakoja pastebėjęs, kad Sokratas netikėjo žmonėmis, sakančiais, esą per reginius jie bendrauja su dievybe, „bet tuos, kurie teigė *girdintys* kažkokį balsą, labai

įdėmiai ir rimtai klausinėdavo“ (588c). Kitaip nei dauguma žmonių, Sokratas dievybės balsą išgirsti ir suprasti gebėdavęs ne tik sapnuodamas, bet ir budrus (*ibid.* 588d-c).

60e: *dėl šventos ramybės**[3] – Ἀφοσιούμενος. Ἀφοσιώσασθαι reiškia vėl tapti ὅσιος – visas savo pareigas dievams atlikusiu ir nieko jiems nebeskolingu žmogumi. Ὅσιος gali būti ramus: jis nepamiršo padaryti nieko, ko reikalauja pamaldumas ir dievobaimingumas, todėl gali tikėtis dievų prielankumo. „Faidre“ 242c *sq* savo dievybės balso perspėtas Sokratas supranta negalįs eiti toliau, kol neatitaisys (πρὶν ἂν ἀφοσιώσωμαι) kažin kokio prasikaltimo dievybei.

61a: *aš tai ir dariau**[1] – Sokratas sakosi visada tikėjęs, jog filosofija tai pats didžiausias menas, μεγίστη μουσική – pati tikriausia „muzika“, Apolono palydovių Mūzų globojama kūrybinė veikla. *Mūziškaisiais* senovės graikų kultūroje laikomi visi kūrybinės laisvo žmogaus dvasios veiklos pavidalai; o kūną harmoningai lavina *gimnastika.* „Mūziškieji“ būtų ne tik dailieji menai, bet ir matematika, astronomija, o Platono ir platoniškojo Sokrato įsitikinimu, ir mąstančio proto veikla – filosofija. „Faidre“ (259c-d) Sokratas pasakoja *mitą* apie Mūzų apžavėtus ir cikadomis virtusius žmones: ši gentis Mūzoms praneša, „kas iš žemėje gyvenančių žmonių kurią jų garbina“... „Vyriausiajai Mūzai, Kaliopei, ir einančiai po jos Uranijai jie praneša apie žmones, savo gyvenimą skyrusius filosofijai ir garbinančius tai, ką šios Mūzos globoja (τὴν ἐκείνων μουσικήν): mat tarp Mūzų šios dvi labiau už visas kitas susijusios su dangumi ir dieviškais ir žmogiškais mokymais, todėl ir jų balsas visų nuostabiausias“ (vert. N. Kardelis).

61a: *imtis meno įprasta prasme**[2] – Įprastinėje graikų kalbos

vartosenoje „muzika" pirmiausiai suprantama kaip lyrinė poetinė kūryba. Tad Sokratas ir nutaria „išmėginti", ar sapnas jam kartais nebus liepęs kurti „muziką" įprasčiausia šio žodžio prasme (τὴν δημώδη μουσικήν). Pasirodo, jog tarp filosofinės ir „populiariosios" žodžių vartosenos gali kilti nesutarimų. Plg. 60b: „tai, ką žmonės vadina 'malonu'". „Faidono" įžangoje paminėti φάρμακον („nuodas/vaistas"), „tyrumas", „išpančiojimas": visi žino, jog Sokratas mirė išgėręs *nuodų*; tai atsitiko, kadangi miestas turėjo likti *tyras*; štai kalėjimo pareigūnai *išpančioja* Sokratą, – naują reikšmę šie žodžiai įgyja tolesnėse Sokrato kalbose apie mąstančios sielos gyvenimą ir mirtį (*tyrumą, vaistus* ir *išsipančiojimą*).

„Faidone" „liaudiškos" (δημώδης) ir filosofinės žodžių prasmės skirtumas svarbus sielos likimui aptarti. Šis aptarimas kaip tik ir prasideda stengiantis tiksliau apibrėžti žodžių reikšmes apvalant juos nuo kasdienės vartosenos klaidų. Pats kelias prie galutinės esybių tikrovės tiesiamas ieškant daugumos žmonių kasdien nesusimąstant vartojamų žodžių „teisinga", „gražu", „gera", ir pan. realaus turinio (gr. οὐσία), nes *tikrieji* dalykų vardai yra pačios savaime esančios esybės. Plg. 65d ir pst. ad 92e.

61a: *atlikti savo prievolę**[3] – 'Αφοσιώσασθαι. Žr. pst. ad 60e.

61b: *kurti pasakas, o ne kalbas**[1] – Gr. (kurti) μύθους, (o ne) λόγους. Apie pirmykštę graikiškų žodžių λόγος ir μῦθος reikšmę plg. M. Adomėno komentarus Herakleito fragmentams p. 96 *sq* ir p. 271, n. 53. Λόγος ir μῦθος Platono dialoguose ir graikų kalboje apskritai gali reikšti tą patį – „kalba", „pasakojimas". Herodotas (II, 134) „pasakininką" Aisopą vadina λογοποιός. Kebėtas (60d) Sokrato taip pat

klausia apie Aisopo λόγοι „pasakojimus". Pagaliau, galima būti „mitų pasakotoju": μυθολογικός (60b), μυθολογεῖν (61e). Tačiau „mitas" taip pat gali būti priešinamas „logui": pastarasis esąs įprastas tiesioginis kalbėjimas, „pasakojimas", o „mitas" – *pramanyta* vaizdinga, dažnai alegoriška ir pamokanti istorija. Plg. Nagy (*apud* M. Adomėnas p. 271–2, n. 53): „...*mythos*, 'mitas' yra vedinys , kilęs iš tos pačios šaknies kaip ir *myō* ['esu užsičiaupęs' arba 'esu užsimerkęs' iš kasdienių situacijų požiūrio taško] – jo speciali prasmė veikiausiai yra 'ypatinga kalba' kaip opozicija kasdienei kalbai". Platono „Protagore" (320c) Protagoras prieš pasakodamas apie žmonių visuomeninio gyvenimo pradžią pasiteirauja savo pašnekovų: „Norite, kad tarsi seniai vaikams papasakočiau jums *mitą*, ar kad išdėstyčiau *logu* (tai yra nuosekliai įrodyčiau, nieko nepramanydamas)". „Timajuje" (26e) priešinami πλασθεὶς („nulypdytas", „sukurtasis", „pramanytas") μῦθος ir ἀληθινὸς („tikrasis") λόγος. *Mitais* Platono dialoguose kalbama apie tokius dalykus, kurių žinojimas pranoksta žemišką gyvenimą gyvenančio žmogaus patirtį (plg. *Tim.* 29c-d): apie darnios visatos atsiradimą („Timajas"), seniausią žmonių giminės istoriją („Protagoras" 320e *sq*, „Politikas" 268d *sqq*, „Kritijas"), į kūną dar nenusileidusios sielos gyvenimą („Faidras" 246a *sqq*) ir pomirtinį jos likimą („Gorgijas" 523a *sqq*, „Faidonas" 110b *sqq*, „Valstybė" X, 614 b *sqq*). „Timajuje" visas Sokrato pasakojimas api idealiai teisingą valstybę prisimenamas kaip „pasaka" (26c-d: „Piliečius ir valstybę, kurias tu vakar pavaizdavai tarsi kokiame mite, perkėlę į tikrovę, įkurdinsime čionai, tarsi ana tavo valstybė ir būtų mūsų šalis, o apie tavo pramanytus piliečius pasakysime, kad jie būtent ir yra tikrieji mūsų protėviai..." Vert. N. Kardelis).

Menininkas, spėja Sokratas, turįs kurti pasakas (μῦθοι) –

pramanytas alegoriškas istorijas, kokias kūrė Aisopas. Prieš tai sukurtas pašlovinimas Apolonui neatitinkąs šios meninės (įprasčiausia prasme) kūrybos prigimties – tai esanti (vaizdingo prasimanymo stokojanti) „kalba". Λόγοι vadinami ir toliau Sokrato aptariant sielos likimą dėstomi „samprotavimai" (žr. pst. ad 59a), nors patį pirmąjį iš jų (70b) jis pateikia siūlydamas διαμυθολογεῖν, „pavaizduoti" („apsvarstyti", „išnagrinėti") rūpimą klausimą – galbūt todėl, kad „samprotavimo" įžangą sudaro „senas padavimas" (gr. λόγος!) apie sielos persikūnijimų ratą.

61b: *pats nesu pasakorius**[2] – Sokratas sakosi nesąs pasakininkas (μυθολογικός), tačiau netrukus žada (61e) „pasvarstyti ir pavaizduoti (μυθολογεῖν)" kelionę į aną pasaulį, o pokalbio pabaigoje (110b *sqq*) papasakoja vieną iš ilgiausių ir gražiausių savo „pasakų" apie Hado karalystę ir pomirtinį sielų teismą.

61b: *kad liktų sveikas**[3] – Gr. ἐρρῶσθαι, „pasakyk jam 'lik sveikas' (ἔρρωσο)"; šiuo žodžiu graikai dažnai baigdavo laišką, taip baigiasi ir kai kurie iš Platonui priskiriamų laiškų (*Ep.* I, II, X).

61c: *argi Euėnas ne filosofas?**[1] – Į šį Sokrato klausimą Simijas atsako: „Man rodos, filosofas", bet jis dar nežino (arba pamiršo) visko, ką šis vardas pasako apie juo besivadinančio žmogaus gyvenimą ir siekius. Iš tolesnio Sokrato aiškinimo (63b-69e, „ginamasis Sokrato žodis" – filosofų požiūrio į mirtį apologija) plaukia, kad jei Euėnas yra filosofas *sokratiška prasme*, jis negali nesiekti mirties. „Faidone" kalbėdamas apie „filosofus" ir „filosofiją" Sokratas visur priduria „tikrieji", „iš tiesų" ir panašiai (graikų kalbos sinonimika gerokai pranoksta vertėjo žodyno galimybes): kam jo teiginiai atrodo nepagrįsti ar neįtikinami, tas nėra tikrasis (*sensu socratico*) filosofas.

61c: *neleistinas dalykas** ² – Gr. οὐ θεμιτόν (=οὐ θέμις). Θέμις – nerašytas papročiais ir tikėjimu pagrįstas įstatymas.

61d: *taip sėdėjo per visą pokalbį** ¹ – Mokiniams įėjus, Sokratas atsisėda lovoje (60b) ir pradeda su jais kalbėtis; dabar jis nuleidžia kojas ant žemės ir įsitraukia į pagrindinius dialogo svarstymus. „Pasirengęs kalbėtis apie rimtesnį dalyką, Sokratas pasirinko griežtesnę ir rimtesnę laikyseną", – paaiškina VI a. „Faidono" komentatorius neoplatonikas Olimpiodoras (*In Phaed.* I, 10, p. 52–53 Westerink). Sėdinčiais graikai vaizdavo malonės maldaujančius žmones, pasmerktuosius ir mirusiuosius (žr. M. Dixsaut, *ad locum*).

61d: *iš Filolajo** ² – Filolajas – pitagorininkas, gimęs apie 474 m. prieš Kr. (maždaug dvidešimt metų po Pitagoro mirties ir keliais metais anksčiau už Sokratą) Pietų Italijoje (Krotone arba Tarente). Prieš pitagorininkus nukreiptas 454 m. sukilimas privertė jį persikelti į Tėbus, kur jo galėjo klausytis Simijas ir Kebėtas. Mokslininkai nesutaria dėl Filolajui priskiriamų fragmentų autentiškumo. (Naujausio šių fragmentų vertimo ir tyrinėjomo autorius C. Huffman, *Philolaus.* – Cambridge, 1998 pripažįsta jų tikrumą). Taip pat neaišku, ar šis Sokrato bendraamžis pirmasis užrašė „pitagorininkų mokymą". Žr. W. Burkert, *Lore and Science,* p. 238–277 ir M. Timpanaro Cardini, *Pitagorici* II, p. 82–249.

Olimpiodoras (§13, I, p. 52–53 W.) aiškina: „Pitagorininkai paprastai kalbėdavo mįslėmis. Tylėjimas – taip pat jų paprotys: taip jie rodė filosofui mėgdžiotino dievo neišsakomumą (τὸ ἀπόρρητον). Filolajas apie tai, kad negalima pačiam savęs sunaikinti, kalbėjo mįslėmis. Jis skelbė: 'Išeidamas į šventovę nesigręšk!' ir 'neskaldyk malkų kelyje'. Tai reiškia

'neskaldyk ir neskaidyk gyvenimo', kadangi gyvenimas yra kelias. O kad reikia siekti mirties, jis parodė žodžiais 'išeidamas į šventovę nesigręšk', – mat gyvenimas aname pasaulyje yra šventovė. Juk tenai yra mūsų tėvas ir mūsų tėvynė".

61e: *pasvarstyti ir pavaizduoti**[1] – Διασκοπεῖν τε καὶ μυθολογεῖν. Įspūdingas ir vieningas pokalbio apie mirtį ir sielos gyvenimą audinys meistriškai nuaustas iš kvaziloginių „argumentų" („samprotavimų", „teiginių", „įrodymų", λόγοι) ir tikėjimo įkvėptų „pasakų" (μῦθοι). Plg. pst.*[1, 2] ad 61b.

61e: *belaukiant, kol nusileis saulė**[2] – Bausmė turėjo būti įvykdyta saulei nusileidus, – plg. 116e. Sokrato manymu, geriausiai dienos – kaip ir viso gyvenimo „iki saulėlydžio" – laiką skirti mąstančios ir svarstančios sielos veiklai. Pačiam Sokratui „Faidono" diena iki saulėlydžio – paskutinė šio žemiško gyvenimo diena ir paskutinis filosofinis pokalbis.

61e: *nieko aiškaus apie tai iš nieko dar nesu girdėjęs**[3] – Sokratas – vienintelis žmogus, iš kurio smalsūs tėbiečiai galbūt aiškiau sužinos apie šį svarbų dalyką (pasak Camus *Sizifo mito* – vienintelę svarbią filosofijos problemą). Plg. pst. *[1]ad 59c.

62a: *laukti kito geradario**[1] – Nepaisant visų Sokrato žodžiams suvokti išeikvotų intelekto pastangų (plg. Gallop, p. 79–83), šio „užsispyrusio" (Gallop) sakinio struktūra ir tiksli prasmė lieka gana miglota. Nė vienas iš pasiūlytų sprendimų galutinai neišsklaido trikdančio neaiškumo ir nesklandumo įspūdžio. Neįveikiamų sunkumų tyrėjams ir vertėjams kelia pirmoji sakinio dalis „Tau tikriausiai pasirodys keista <...> kai kada ir kai kam geriau yra mirti, nei gyventi". Keblu

suprasti, koks yra žodžiais „šis dalykas“ (τοῦτο) nusakomas objektas; kaip suprasti būdvardį ἁπλοῦν („paprastas“, „akivaizdus“, „absoliutus“ ar „unikalus“?); kokios yra pagrindinės sintaksinės ir loginės sakinio dalys; kaip vertinti paties Sokrato ir Kebėto santykį su pateikiamais teiginiais: du sykius Sokrato pakartoti žodžiai θαυμαστόν ... εἰ gali reikšti ir „keista, jei“ (=„abejotina, ar...“), ir „keista, kad...“.

R. S. Bluck gynė neoplatonikų Olimpiodoro ir Simplikijo interpretaciją: „šis dalykas“ esanti prielaida, jog *mirti geriau, nei gyventi*, – Kebėtą stebina, kad, nepaisant universalios šio teiginio galios, draudžiama pačiam save žudyti. Taip supratus, turėtume versti: „Tau pasirodys keista, jog nors šis dalykas (*sc.* mirti geriau, nei gyventi) vienintelis iš visų galioja be išimčių (ἁπλοῦν) ir, kitaip nei visa kita (kas priklauso nuo aplinkybių, τυγχάνει), žmogui niekada nebūna taip, kad *tik* kai kada ir kai kam geriau yra mirti, nei gyventi“, vis dėlto draudžiama save žudyti. Ši interpretacija Sokrato mintį padaro labai vingiuotą: „Niekada nebūna taip, kad *tik* kai kada ir kai kam geriau yra mirti, nei gyventi“ ne pats tinkamiausias būdas (Gallopo žodžiais, *untolerably clumsy way*) pareikšti, jog mirti visada geriau, nei gyventi. Be to, interpretatoriui tenka pridurti tekste nesantį žodelį *tik*.

J. Burnet, R. Hackforth ir W. J. Verdenius manė, jog „šis dalykas“ nusako neįvardytą, bet iš sakinio tąsos atkuriamą teiginį „geriau yra gyventi, nei mirti“, o visą sakinį reikia skaityti taip: „Galbūt tau pasirodys abejotina (θαυμαστόν ... εἰ), ar šis dalyklas (=geriau yra gyventi, nei mirti) vienintelis iš visų kitų esąs visada toks pat (ἁπλοῦν, tai yra vienodas visais atvejais), ir kad, skirtingai nei visa kita, niekados neatsitinka [taip], jog kartais kai kam geriau yra mirti, nei gyventi;

ir tikriausiai tave stebina, jog tiems, kuriems geriau yra mirti, vis dėlto draudžiama patiems tai padaryti..." (apud Gallop, p. 81). Antrasis sakinio teiginys „jog tiems, kuriems geriau yra numirti...", skamba keistokai po prielaidos, esą gyvenimas visada pranašesnis už mirtį. Interpretatoriai stengiasi aplenkti šį keblumą pirmuoju atveju θαυμαστόν ... εἰ versdami „keista, jei" (=„abejotina, ar"), antruoju „stebina, kad...".

N. Loriaux mano, jog „šis dalykas" nusako ne žodžiais neišreikštą mintį „geriau yra gyventi, nei numirti", bet anksčiau minėtą teiginį „neleista pačiam savęs žudyti". Šis mokslininkas žodžius „kai kada ir kai kam" sieja su „kaip kiti dalykai". Sutikę su Loriaux, turėtume suprasti šitaip: „Tu turbūt nustebsi, kad šis mokymas (*sc.* kad negalima pačiam savęs žudyti) vienintelis iš visų kitų (*sc.* mokymų) esąs absoliutus (=galioja be išimčių), ir kad žmogui niekad nėra, kitaip nei visa kita, kas pasitaiko kai kada ir kai kam, geriau būti mirusiam, nei gyventi...". Gallopas iš esmės sutinka su Loriaux pataisyta Burneto, Hackfortho ir Verdenijaus versija, tačiau mano, jog θαυμαστόν ... εἰ reikia suprasti „abejotina, ar...", nes Platono veikaluose pasitaiko mintis, jog kartais kai kam geriau mirti, nei gyventi, todėl teiginys „gyventi visada geriau, nei mirti" pačiam Sokratui turėtų atrodyti abejotinas. Tačiau ir verčiant „keista, kad" toliau pateikiami teiginiai nebūtinai priskiriami pačiam kalbėtojui, o reikalas spręsti, ar Sokratas kartu ragina Kebėtą šiuo teiginiu suabejoti, ar vien tik mano, jog jis jam esąs netikėtas (bet teisingas) lieka interpretatoriams. Kaip rodo tolesnis svarstymas, Sokratas čia formuluoja kai kuriuos įprastus teiginius, toliau ragindamas susimąstyti apie tikrąją šių iš pažiūros prieštaringų teiginių prasmę („...šitaip pasižiūrėjus, tai gali pasirodyti beprasmybė; bet vis dėlto tikriausiai turi kažkokią prasmę...").

Skaitant kartu su Loriaux ir Gallopu, keistas lieka dviejų pagrindinių sakinio dalių ryšys: „Tu ko gero suabejosi, ar gyventi visada yra geriau, nei mirti; o tiems, kuriems geriau mirti..." L. Tarán (*AJP* 84 (1966), p. 326–36) siūlo atskiru (ir sintaksiškai be jungtuko pateikiamu) teiginiu laikyti žodžius „pasitaiko, jog kai kada ir kai kam geriau mirti, nei gyventi". Jo manymu, Sokrato žodžiai reiškiantys: „Tau, ko gero pasirodys keista, jog šis dalykas (*sc.* kad neleistina savęs žudyti) vienintelis iš visų kitų (*sc.* draudimų) esąs besąlyginis (ἁπλοῦν) ir niekados žmogui netaikomas taip, kaip kiti (draudimai). [Juk] pasitaiko, jog kai kada ir kai kam geriau mirti, nei gyventi. O tiems, kuriems geriau mirti, – tave tikriausiai stebina, kad tokiems žmonėms neleista...". Sokratas pateikia pirmąją abejonių keliančią (keista, jog... = abejotina, ar...) prielaidą ir priešina prie jos akivaizdžiai nederantį faktą: „Pasitaiko, jog kai kada ir kai kam geriau būti mirusiam, nei gyventi". Pastarasis teiginys aptinkamas Platono dialoguose: verčiau mirti nepagydoma kūno ar sielos liga sergančiam žmogui (plg. „Lachetas" 195c-d, „Gorgijas" 511e – 512a, „Valstybė" III, 409e – 410a, „Įstatymai" IX, 854c). Kita vertus, toliau „Faidone" Sokratas aiškina, kodėl tikriesiems tiesos ir tikrovės įsimylėjėliams filosofams mirtis mielesnė už (kūninį) gyvenimą. Žadėdamas pasvarstyti draudimo žudytis prasmę, Sokratas spėja, jog Kebėtą trikdo du dalykai: ar tikrai šis draudimas taikomas be išimčių – juk esama akivaizdžiai tam prieštaraujančių atvejų; ir kad tais atvejais, kai žmogui geriau mirti, jam vis dėlto draudžiama pačiam save žudyti. Šitaip narpliojant Sokrato mintį išeina, jog antroji Kebėtą trikdanti prielaida (2) „Jei žmogui geriau mirti, kodėl gi jam negalima nusižudyti?" iš esmės niekuo nesiskiria nuo pirmosios (1) „Ar draudimas žudytis tikrai galiojąs be išimčių, jei kartais žmogui geriau mirti?". Abu kartus susimąstoma

dėl to, kaip įmanoma suderinti besąlygiškai galiojantį draudimą žudytis ir akivaizdų faktą, jog kai kada geriau mirti, tik antrąsyk tas pats paradoksas formuluojamas „iš kito galo“.

Pateikiamas vertimas remiasi prielaida, kad sakinio sintaksė yra ir liks gana nerangi: refrenas „tau tikriausiai pasirodys keista“ tarsi susega atskirai pateiktus teiginius: „kai kada ir kai kam geriau mirti, nei gyventi“, ir: „o tiems, kuriems geriau mirti... tokiems žmonėms neleistina patiems sau padėti...“, o žodžiai „šis dalykas vienintelis iš visų toks ypatingas ir nepasitaiko žmogui, kaip kad visa kita“ emociškai iš anksto (proleptiškai) nusako vėliau pateiktą teiginį „kai kada ir kai kam geriau mirti, nei gyventi“ (plg. M. Dixsaut *ad locum*). „Ištiesinus“ sakinį, jo mintis būtų tokia: tau tikriausiai pasirodys keista, kad, nors šis dalykas (*sc.* kai kada ir kai kam geriau numirti) yra toks nepakartojamas (ἁπλοῦν) ir retas (οὐδέποτε τυγχάνει ... ὥσπερ καὶ τἆλλα), vis dėlto net ir tais retais atvejais neleidžiama pačiam savęs žudyti. „Faidone“ ir kituose Platono dialoguose pasitaiko nemaža tokios gyvos sintaksės sakinių. Galėtume palyginti kad ir dar vieną „refreniškai susegtą“ „Faidono“ sakinį 63b-c: „Bet iš tiesų, būkite tikri: viliuosi nueisiąs pas gerus žmones, – nors šito ir nesiimčiau tvirtai teigti, bet kad eisiu pas dievus, kurie yra tikrai puikūs šeimininkai, būkite tikri: jei iš viso ką nors galėčiau teigti apie tokius dalykus, tai šitai tikrai“.

62a: *savo tarme**2 – Tai yra bojotiškai: ἴττω Ζεύς (ἴττω bojotiška veiksmažodžio οἶδα, „žinoti“ liepiamosios nuosakos forma; Atikos tarme būtų ἴστω). Šį bojotiečių posakį Platonas mini dar „VII laiške“ 345a. „Nusijuokė, kadangi anas geradariu pavadino savižudį“, – paaiškina Olimpiodoras (I, 20; I, 58–9 W.). Šiuolaikiniai interpretatoriai spėja, jog Kebėtas nu-

sišypso todėl, kad Sokrato žodžiai jam taip pat turėjo apsukti galvą. (Dixsaut verčia *„Que Zeus s'y r'trouve"*).

62b: *beprasmiška ... turi kokią nors prasmę*[1] – Gr. ἄλογον ... ἔχει τινὰ λόγον. Šiaip pasižiūrėjus, sako Sokratas, gali pasirodyti, jog teiginys „neleistina pačiam savęs žudyti" stokoja racionaliai suvokiamo pagrindo, λόγος. Tačiau Sokratas stengiasi įžvelgti tokį protingiems žmonėms (pirmiausia tikriems filosofams) suprantamą pagrindą. Pašnekovams kyla kitų klausimų. Žodis po žodžio, užsimezga ilgas pokalbis apie sielos prigimtį ir būsimąjį gyvenimą, kurio metu Sokratas smulkiai aptaria kelis racionaliai suvokiamus teiginius (λόγοι), įprasminančius tikėjimą nemirtingos sielos gyvastimi. Plg. pst. ad 59a, 61b.

62b: *slaptasis mokymas*[2] – Neoplatonikai neabejojo, jog kalbama apie slaptąjį (τὰ ἀπόρρητα) orfikų mokymą. Plg. kitą pst.

62b: *tarsi priežiūroje*[3] – M. Račkauskas verčia „lyg saugomi". Gr. ἔν τινι φρουρᾷ. Platono dialoguose be šios „Faidono" vietos žodis φρουρά dar aptinkamas „Kritijuje" (117d), „Įstatymuose" (VI, 760a, c, 762c) ir „Gorgijuje" (525a). „Kritijuje" ir „Įstatymuose" kalbama apie sargybos būrį, „Gorgijuje", kad *sargybon* siunčiamos nusikaltėlių sielos: čia φρουρά – vieta, kur kas nors saugomas, sergimas, prižiūrimas. Tad ἐν φρουρᾷ, „sargyboje" galima suprasti dvejopai. Slapto mokymo žodžiai gali reikšti: „Mes, žmonės esame tarsi *sargyboje*, ir negalima patiems savęs nuo jos atleisti ir pabėgti", – taip „Faidono" žodžius suprato tarnystės dievams idėją savo egzistenciniu *credo* pavertę stoinės pakraipos filosofai (plg. Ciceronas, *De senect.* 20, 72–73). 'Εν φρουρᾷ gali taip pat reikšti ir „saugomoje, prižiūrimoje vietoje" (plg. „Įstatymai"

760a: „Ir tegu niekas pagal išgales nelieka be priežiūros, ἀφρούρητον". Kai kurie vertėjai pasirenka „kalėjimą" (plg. LSJ s.v.) – „Mes, žmonės esame tarsi kalėjime, ir negalima patiems savęs iš jo paleisti ir pabėgti". Pastarosios interpretacijos šalininkų manymu, toks įvaizdis derąs prie paties Sokrato padėties ir tolesnių „Faidono" svarstymų apie įkalintos sielos ir kūno santykius.

Sargyboje, kalėjime ar apvaizdingoje dievų globoje yra žmonės? Pats Sokratas pareiškia, jog šios slaptojo mokymo ištaros prasmė jam atrodo sunkiai atskleidžiama, o mėgindamas ją įžvelgti kalba, jog dievai prižiūri ir globoja žmones, kaip rūpestingas šeimininkas saugo ir prižiūri nuosavą daiktą (κτῆμα). Olimpiodoras aiškina: „Kadangi dievai yra mūsų globėjai (ἐπιμεληταί), o mes – jų turtas (κτήματα), negalima patiems savęs naikinti, o reikia atsiduoti jų globai. Mat jegu būtų tik viena: mes būtume dievų turtas, bet jie mūsų neglobotų, arba, atvirkščiai, – galima būtų surasti kokį nors prasmingą pagrindą patiems save sunaikinti. Bet kai turime ir viena, ir kita, negalime nutraukti [mus saistančio] saito" (I, 7; I, 46–47 W.).

Platonikai, pradedant bent jau Platono mokiniu ir antruoju Akademijos vadovu Ksenokratu slaptojo mokymo žodžius apie „priežiūrą" siejo su orfikų mitu apie dievą Dionisą sudraskiusius Titanus (plg. Damaskijas I, 2; II, p. 28–29 W., Olimpiodoras 1, 3; I, p. 40–43 W.). Anot šio mito, Heros kurstomi Titanai sudraskė, išvirė, iškepė ir suvalgė Dzeuso ir požemio deivės Persefonės vaiką Dionisą. Užsirūstinęs Dzeusas Titanus sudegino perkūnais, o iš šių bedievių ir nužudytojo dievo pelenų atsiradę nusikalstamos Titanų ir sudraskytos dievo prigimties dalį turintys žmonės. „Taigi, ne

todėl, – aiškina Olimpiodoras, – kaip paraidžiui galėtume suprasti, neleista savęs sunaikinti, kad kūnas mums esąs tarsi pančiai. Šitai savaime aišku, ir jis nevadintų to slaptuoju mokymu. Patiems savęs sunaikinti neleista todėl, kad mūsų kūnas dionisiškas – juk esame jo dalis, jei padaryti iš jo mėsą suvalgiusių Titanų pelenų" (I, 3; I, p. 42–43 W.). Būti uždarytai kūne sielai tenka dėl titaniškos žmogaus prigimties. Pasak paskutinio Akademijos vadovo VI a. neoplatoniko Damaskijo, orfikų padavimas apie Titanų sudraskytą Dionisą vaizduojąs sielos buvimą kūne: kūnuose iš prigimties dionisiška – dieviška, vieninga ir protinga – siela gyvena Titanų, į gabalus suplėšytą gyvenimą (I, 8–9; II, p. 32–33 W.). Ne mes, bet dievai – išrišimo (λύσιος) dievas Dionisas ir pats aukščiausias „prievaizdas" Dzeusas sprendžia, kiek siela turi būti saugoma, baudžiama ir taisoma kūne ir kada ateina laikas iš šios titaniškos buveinės paleisti su kūnu neišvengiamai susipynusią dieviškąją žmogaus dalį (*idem.* I, 10–13; II, 34–35 W.). Dieviškąją žmogaus prigimtį vaduoja slaptosios įšventinimo apeigos, per kurias prisimenama Dioniso žūties istorija. Vaduoja ją ir skaistus „orfiškas" gyvenimas.

Apie „titaniškas" – mąstymą ir sielas skaidančias aistras kalba ir V a. neoplatonikas Proklas (*In Alcib.* 104, 22 Westerink). Anot to paties autoriaus (*In Remp.* II, 176, 14 Kroll), „visų dievų priešai yra visa, kas gimininga dievams, tarsi gigantai naikinantys [žmonės]". Lieka klausimas, ar pats Akademijos įkūrėjas jau žinojo orfikų mitą apie titanų suplėšytą Dionisą? II a. po Kr. geografo Pausanijo (VIII, 37, 5) žiniomis, Orfėjo poemas VI a. prieš Kr. išleidęs Onomakritas Titanų vardą paėmė iš Homero epo ir padarė juos Dioniso kančios kaltininkais. Aišku ir tai, jog Dioniso kultas nuo pat mums regimos orfikų sąjūdžio pradžios sudarė svarbią šio sąjūdžio adeptų tikėjimo

dalį (žr. Burkert, *Greek Religion*, p. 293–298). „Kratile" (400c) Sokratas sako, kad, anot Orfėjo šalininkų, siela kūne (σῶμα) „atlieka bausmę už tai, už ką jai dera tą bausmę atlikti, o kūną turi per aptvarą, nelyginant kokį *kalėjimą*, idant jame *išsigelbėtų* (σῴζεται)" (vert. M.Adomėnas, išskirta mano). „Menone" (82b) cituojamos Pindaro eilės skelbia, kad Persefonė iš mirusiųjų sielų paima atlygį už senąją *skriaudą* (πένθος), – tikriausiai omenyje turima ta pati kraupi dievo žūties istorija. „Įstatymuose" (III, 701b-c) užsimenama apie senąją nusikalstamą *titanišką* žmonių prigimtį (ji pasireiškia nepagarba tėvams, vyresniesiems, įstatymams ir patiems dievams). Šios Platono dialogų užuominos ir kai kurie kiti ano meto tekstai leidžia spėti, kad antropogoninis orfikų mitas tikriausiai buvo žinomas, bet vengta atvirai apie jį kalbėti. Žiauri tiesa apie žmogaus kilmę ir oficialiai nemirtingųjų olimpiečių religijai prieštaraujanti dievo mirties istorija galėjo priklausyti slaptajam orfikų mokymui (τὰ ἀπόρρητα) (žr. Burkert, *Greek Religion*, p. 297 *sq*).

62d: *iš šios globos**[1] – Gr. θεραπεία. Šis žodis reiškia ir „globa", ir „tarnystė". Todėl Kebėto žodžius, kaip ir slaptąjį mokslą apie „priežiūrą", φρουρά, galima suprasti dvejopai: protingi žmonės turėtų liūdėti palikdami tarnystę, kur juos *prižiūri* (ἐπιστατοῦσι) ar/ir *globoja* geriausieji *prižiūrėtojai* ar/ir *globėjai* dievai.

62d: *geriausieji visų prižiūrėtojai – dievai**[2] – Šią vietą (nors tai mažiau tikėtina) būtų galima suprasti ir „geriausi iš visų prižiūrėtojai – dievai".

63a: *stropumu**[1] – Gr. žodis πραγματεία reiškia „reikalas", „rūpestis", „užsiėmimas" (plg. toliau 64e), taip pat kokiam

nors dalykui aptarti skirtos pastangos – „nagrinėjimas“, „tyrinėjimas“. Todėl galėtume versti: „Sokratas, man atrodo, apsidžiaugė Kebėto svarstymu (samprotavimu)“.

63a: *sutikti su tuo, kas jam sakoma**2 – Plg. 77a: pasak puikiai Kebėtą pažinančio bičiulio Simijo, nerastum „antro tokio įrodymams nepasiduodančio kietasprandžio“. Plg. dar pst. *ad 59c ir 107b.

63b: *apsiginti nuo šių kaltinimų tarsi teisme**1 – Teisme pasakytą ginamąją Sokrato kalbą (galima tikėtis, gana tiksliai) atpasakoja Platono „Apologija“. Tąsyk Sokratas siekė paneigti jam pateiktus kaltinimus (esą jis pernelyg drąsiai tyrinėja pasaulį, negerbia dievų ir tvirkina jaunimą) ir teigė, kad miestas turėtų ne myriop jį pasmerkti tarsi nusikaltėlį, bet veltui maitinti Pritanėjuje kaip didžiausią savo geradarį. Apie tai, kad mirtis, ko gero, ne kažinkoks blogis, o galbūt ir gėris, Sokratas užsimena tik trečioje savo kalboje, išklausęs teisėjų nuosprendį. „Faidone“ bičiuliams pasakytas ginamasis žodis (63b – 69e) rutulioja anos, trečiosios, „Apologijos“ kalbos temą: paradoksaliu būdu, „kaltinamasis“ imasi įrodyti, kad jam, kaip ir kiekvienam tikram pažinimo mylėtojui *verta mirti*.

63b: *įtikimiau, nei nuo teisėjų**2 – Miesto teisėjus Sokrato kalba, kaip žinia, menkai teįtikino: jis buvo nuteistas myriop daugiau kaip 100 balsų persvara. „Faidone“ ginamosios Sokrato kalbos klausosi kur kas draugiškesnė, bet taip pat ir smalsesnė bei reiklesnė auditorija. Plg. 85d, 107a. Pasakyta kalba sukelia nemaža rimtų „papildomų klausimų“, kuriems atsakyti vos užtenka paskutinės Sokrato dienos.

63b: *geresnius, nei čia esantys**3 – „Kratile“ (403a – 404b) Sokratas

aiškina, jog žmonės pas Hadą pasilieka dėl didelio noro tapti geresniais, apžavėti daug puikaus žinančio (εἰδεναι) išminčiaus ir geradario Hado (Ἅιδης) kalbų. „Apologijoje" (40e – 41c) jis teigia, jog kelis sykius mielai numirtų, jei tiesa tai, kad visi mirusieji tebegyvena pas Hadą, ir nuo čionykščių tariamų teisėjų jis galės persikelti pas tikruosius teisiuosius pusdievius Miną, Radamantą ir kitus, susitikti su Orfėju, Musaju, Hesiodu, Homeru ir kitais iškiliais senovės vyrais.

63c: *tai šitai tikrai**[1] – Plg. 114d.

63c: *gerųjų kažkas daug geresnio nei blogųjų**[2] – „Nuo senų laikų" pasakojama, kad neklusnieji maištininkai Titanai, Sisifas, Tantalas ir kiti įžūlūs sukilėliai negailestingai kankinami požemiuose (plg. *Od.* XI, 576–600), o nusipelnę dievų numylėtiniai ir giminaičiai tapo pusdieviais ir gyvena pačiame Olimpe arba Palaimintųjų Salose (plg. *Il.* XVIII, 117–19, *Od.* IV, 563–9, XI, 601–3). VI a. po visą Graikiją plačiai pasklidusios slėpiningos Dioniso ir Orfėjo garbintojų apeigos geresnę ateitį žada pašvęstiesiems šių apeigų dalyviams (plg. 69c su pst.). Platono dialoguose Hadas – galutinio teisingumo triumfo vieta. Tai vieta, kur geriausiai matyti tikrieji žmogaus nuopelnai – *pati* žemėje vienaip ar kitaip save išugdžiusi *siela*. Pagal jos tyrumą ir tobulumą teisėjai Hade sprendžia, koks bus tolesnis sielos gyvenimas: pačios tobuliausiosios sugrįš į dieviškąją tėvynę, kitoms vėl teks apsivilkti jų išsiugdytą būdą atitinkantį gyvūno arba žmogaus kūną (plg. 81d – 82c; *Gorg.* 523a – 526d, *Resp.* X, 612a *sqq*, *Phaedr.* 256a *sqq*, *Tim.* 42b-d, *Leges* X, 904a – 905c, *Epist. VII* 335a-c). Nuo to, ko siela siekia ir kuo rūpinasi šiame gyvenime, priklauso pomirtinis jos likimas ir būsimasis įsikūnijimas. Apie tai ir ilga „Faidono" pabaigoje Sokrato pasakojama „pasaka".

Homerinėse poemose „gerieji“ (ἀγαθοί) ir „blogieji“ (κακοί) nusako visuomeninę žmogaus padėtį: „gerieji“ – kilmingi, turtingi ir įtakingi valdančiojo luomo atstovai; „blogieji“ – „prastuomenės“ vargdieniai ir „autsaideriai“. „Kilnumas“, be abejo, „įpareigoja“ tam tikram gerumui, tačiau homerinės aukštuomenės „garbės kodeksas“ dar toli gražu nenumato sokratiškų „dorybių“ – vidinio sielos tobulumo, darnos ir tyrumo.

63d: *šis gėris ... ir mums priklauso**[1] – Mokiniai pretenduoja į dvasinio Sokrato palikimo dalį. Simijo žodžiai primena kituose Platono dialoguose pasitaikantį posakį esą „draugų viskas yra bendra“ (plg. *Lys.* 207c, *Phaedr.* 256a, *Leges* X, 904a – 905c, *Epist. VII* 335a-c). Anot Diogeno Laertiečio (VIII, 10) ir Jamblicho (*Vita Pyth.* 81, 87) toks buvęs Pitagoro priežodis.

63d: *kad kuo mažiau šnekėtumei**[2] – Gr. διαλέγεσθαι. Platono *dialoguose* (gr. διάλογοι) šis žodis nusako „išminties mėgėjų“ filosofų svarstymus: besišnekant, pateikiant klausimus ir atsakymus ieškoma filosofui rūpimų dalykų apibrėžties. Uždrausti Sokratui διαλέγεσθαι reikštų uždrausti jam paskutinę dieną daryti tai, ką jis darė visą gyvenimą šnekindamas žmones ir besišnekėdamas su bičiuliais apie pagrindines gyvenimo vertybes (ἀρεταί). „Apologijoje“ Sokratas atsisako mirties bausmės išvengti tokia kaina.

63e: *du, o jei prireiks, ir tris kartus** – Plutarchas (I–II a. po Kr. platonikas) pasakoja: kartą Atėnų kalėjime keliems myriop pasmerktiesiems išgėrus nuodus, paskutiniajam jų pritrūko, ir valstybės tarnautojas pareikalavo dvylikos drachmų papildomai dozei nupirkti. Pinigus jam davė pats pasmerktasis, karčiai pridūręs, jog šioje valstybėje nė numirti negalima

nesumokėjus (*Phoc.* 36). Galbūt ir „Faidone“ nuodus maišyti paskirtas tarnautojas siekia nuraminti Sokratą, bijodamas papildomų išlaidų (plg. M. Dixsaut, *ad locum*). Nuodai turėjo atšaldyti kūną (plg. 118a), tad perdėm sušilti atrodė nepageidautinas dalykas. Kartodamas „du ir net tris kartus“ Sokratas galbūt prisimena kituose Platono dialoguose cituojamą priežodį: „dukart ir triskart gera minėti gerus dalykus“ (plg. *Gorg.* 498e, *Phileb.* 59c–60a, *Leg.* XII, 956e) – jo įsitikinimu, nuodai, kuriuos jam lemta išgerti, esąs gėris. Prieš gerdamas, jis net paklausia kalėjimo tarnautojo, ar nebūtų galima jų nupilti kuriam iš dievų (117b). Nupilti dievams *nuodų* būtų didžiausia šventvagystė.

64a: *numirti ir nebegyventi** – Sokrato žodžiai apie nuolatinį filosofų „mirimą“ tapo vienu klasikinių filosofijos apibrėžimų platonikų mokykloje: filosofija esanti „mirties siekis“, μελέτη θανάτου, lot. *commentatio mortis* (Ciceronas), *meditatio mortis*. Plg. 81a ir T. Aleknienė „‘Mirties praktika’: Senekos ‘Laiškai Lucilijui’ ir graikų filosofija“, *Literatūra* 40[3], (1998), p. 61–86.

64b: *žmonės**[1] – Gr. οἱ πολλοί, „didžiuma“, „dauguma“. Platono dialoguose οἱ πολλοί – visi nefilosofai, „šiaip žmonės“. Dauguma žmonių nė neįtaria, ko siekia kai kurie, kitaip nei „visi normalūs žmonės“ į gyvenimą žiūrintys keistuoliai.

64b: *mūsiškiai žmonės pritartų**[2] – Atėniečiai bojotiečius laikė storžieviais, negudriais ir nejautriais žmonėmis (plg. Pindaras, *Olymp.* VI, 90, Platonas *Symp.* 182b, Plutarchas, *De Herod. malign.* 864d, *De usu carn.* 95e). Plutarchas sako, jog svarbiausia to priežastis – jo kraštiečių rajumas (*De usu carn.* loc. cit.). To paties Plutarcho dialoge „Apie Sokrato dievybę“ (575e)

į Atėnus su pasiuntinybe atvykęs *tėbietis* Kafisijas sako pašnekovui atėniečiui, kad užsispyręs ir atsisakęs papasakoti apie atėnietį didžiai dominančius dalykus, jis „atgaivintų senąjį priekaištą bojotiečiams – jų *mizologiją* (t. y. neapykantą kalboms, samprotavimams, λόγοι)“, – plg. 89d *sqq*. Anot Kafisijo, Sokrato bičiuliai Simijas ir Kebėtas jau baigia išsklaidyti šią prastą šlovę.

64b: *šaukiasi mirties**[3] – Gr. θανατῶσι. Plg. Platonas, *Axioch.* 366c. Aristofano „Debesyse“ – talentingoje intelektualų gyvenimo parodijoje – pavaizduoti išbalę, išsekę filosofijos studentai. Pamėginę išeiti lauk mokiniai varomi atgal, kad nepastebėtų Mokytojas: jiems neleidžiama ilgai gaišti už mokyklos durų (v. 195–9). Jojimo sporto aistruolis, sveikas ir stiprus jaunuolis Strepsiadas atsisako eiti mokytis į „mąstyklą“, – kaip jis pasirodys savo bičiuliams raiteliams netekęs sveikos veido spalvos (v. 119 *sq*; plg. v. 103 ir 799–800)! Atsivėrus Sokrato „mąstyklos“ durims ir pasirodžius išvargusiems mokiniams, pats mokslus eiti nutaręs jaunuolio tėvas sušunka „Herakli! Iš kur tokie žvėrys!“ (v. 184–6). Pasidomėjęs, į kurį iš mokinių pats jis bus panašus, jei stropiai mokysis ir išgirdęs, kad niekuo nesiskirs nuo artimo mokytojo bičiulio Chairefonto, naujokas išsigąsta: „O varge! Būsiu pusgyvis (gr. „pusmiris“, ἡμιθνής)“ (v. 501–504).

64b: *šito anie ir nusipelno**[4] – Negali būti, kad didžioji žmonių dauguma („minia“, πλῆθος) taptų filosofais, todėl ji būtinai peiks filosofus, – sako Sokratas „Valstybėje“ (VI, 494a). Aristofano „Debesyse“ pavaizduoti „mąstytojai“ intelektualai su Sokratu priešaky – ne tik juokingi pasipūtėliai ir niekdariai, bet ir visuomenės dorai pavojingi dievų, teisybės ir vyresniųjų autoriteto nepaisantys laisvamaniai.

64b: *kokios mirties nusipelno tikrieji filosofai**[5] – Dauguma žmonių nė nenutuokia apie tikrąją „mirties" ir „mirimo" prasmę. Plg. 58b, 61a, 63e, 65a, 115e, 118a su pst. Kita vertus, iš tolesnių Sokrato kalbų paaiškėja, jog tik teisingai (filosofiškai) gyvenantiems žmonėms mirtis – didelis gėris, kitiems ji gali virsti tikra kančia, – plg. 81c – 82a, 83d-e, 108a-c, 113e – 114b.

64c: *ar yra toks daiktas „mirtis"?** – Jei yra toks „daiktas" (τι), galima jį apibrėžti ir aptarti. Plg. panašius klausimus 65d ir 74a.

64d: *išmintį mylinčiam vyrui**[1] – Gr. φιλοσόφου ἀνδρός. „Filosofas" – išminties (σοφία) gerbėjas, mylėtojas. Plg. pst. ad 57a (pabaiga) ir 66e, 68a-c su pst.

64d: *kaip nors be jų išsiversti**[2] – Apie paties Sokrato „asketiškumą" daug kalbama Ksenofonto „Prisiminimuose" – manoma, kad jų autoriui įtakos galėjo turėti kinikų pirmtakas Antistenas (plg. pst. ad 59b). Ksenofontas pasakoja (I, 6), kaip, norėdamas persivilioti Sokrato mokinius, jį užsipuolė sofistas Antifontas: „Visada maniau, Sokratai, kad žmonės atsidėję filosofijai, turėtų tapti laimingesni, o tu nuo filosofijos skiniesi visai kitokius vaisius. Žiūrėk, gyveni taip, kad paskutinis vergas dėl tokio gyvaliojimo bėgtų nuo šeimininko: valgius valgai ir gėrimus geri prasčių prasčiausius, žiemą vasarą vilki tą patį nudryžusį apsiaustą, nė chitono nepasivilkęs, vaikščioji basas" (I, 6, 2, vert. V. Kazanskienė). Sokratas atsako, jog apdarai reikalingi tik tam, kad apsaugotų nuo šalčio ar kaitros, o apavas, – kad galima būtų vaikščioti, o jo užgrūdintam kūnui pakanka ir tokių drabužių (*ibid.* I, 6, 6–7).

65a: *išvaduoti savo sielą iš bendrystės su kūnu**[1] – Filosofas tarsi paleisdamas į laisvę kalinę vaduoja (gr. ἀπολύειν, „atrišti", „išpančioti", „vaduoti") iš kūno savo sielą. Plg. 59e: Sokrato draugams tenka palaukti prie durų, nes kalėjimo pareigūnai mirties dieną „atriša Sokratą". Tai vienas iš daugelio kasdienės kalbos „perprasminimo" pavyzdžių „Faidone". Nuo pokalbio pradžios iki paskutiniųjų dienos ir savo gyvenimo akimirkų (plg. 115a) Sokratas mąsto ir kalba sau įprastu būdu, aiškindamasis ir aiškindamas, ką iš tiesų turėtų reikšti tai, ką žmonės vadina „mirtimi", „dorybe", „tyrumu", „išsipančiojimu", ir taip toliau. Plg. pst. ad 57b, 58b, 61a, 63e, 115e, 118a.

65a: *kitaip nei visi kiti žmonės**[2] – Filosofas iš kitų žmonių išsiskiria (διαφερόντως, 65a) panieka kūno parūpinamiems malonumams, o ne ypatingais (διαφερόντων, 64d) drabužiais.

65a: *neverta nė gyventi**[3] – Ksenofontas pasakoja (*Mem.* I, 6, 4), jog Antifontui pavaizdavus, koks varganas yra Sokrato gyvenimas (plg. pst.*[2] ad 64d), šis atsakęs: „Man rodos, Antifontai, kad, tavo supratimu, aš gyvenu taip bėdinai, jog esu tikras, veikiau pasirinktumei mirtį nei mano gyvenimą" (vert. V. Kazanskienė).

65a: *nebetoli iki mirties**[4] – Plg. pst. *[3]ad 64b.

65a: *apie paties pažinimo įgijimą**[5] – Prieš tai (64d) kalbėta apie drabužių ir apavo įsigijimą. „Paties" pažinimo, todėl, kad filosofai būtent jo visuomet siekia ir juo gyvena. Plg. 66e, 68a-b, 69a-c, 79d. „Pažinimu" čia ir toliau verčiamas graikiškas žodis φρόνησις. Pastarajam giminingas žodis φρένες – plaučius nuo pilvo ertmės skirianti pertvara, „diafragma".

Homero poemose ši „krūtinės pertvara" „įkūnija" normalią, sveiką gyvo žmogaus suvokimo galią (mirusiųjų vėlės šios galios neturi, – plg. *Il.* XXIII, 103*sq* ir 70b su pst.*[1]). Aristotelis svarsto jo nuomone klaidingą Homero ir senųjų filosofų įsitikinimą, neva φρόνησις nesiskiria nuo juslinio suvokimo, αἴσθησις (*Meth.* 1009 b11*sqq*, *De an.* 427 a19*sqq*). Pačiam Aristoteliui φρόνησις – tai praktinė žmogaus išmintis. Platonas φρόνησις vadina sielą penintį kontaktą su amžinosiomis, nekintamomis mąstomomis esybėmis. Plg. 84a-b. Tai esminė sielos, tad ir nors kiek susimąstančio žmogaus galia, veikla ir šios veiklos vaisius. „Mirusios" (nuo kūno atsiskyrusios) sielos pagaliau galės pilnai pasinerti į savo tikrąjį vaisingo pažinimo gaivalą.

65b: *nei girdime, nei regime**[1] – Neoplatonikas Olimpiodoras spėja, jog Sokratas čia turi galvoje Parmenidą, Empedoklį ir Epicharmą: „Mat jie teigia, kad juslės nieko aiškiai nepažįsta. Antai Epicharmas sako: 'mąstymas (νοῦς) mato, mąstymas girdi, visa kita kurčia ir akla' (=fr. 12 DK)". Olimpiodoras prisimena ir žodžius, kuriuos „Iliadoje" Atėnė taria Diomedui (V, 127 *sq*), sakydama, jog nuėmė jam akis užgulusią miglą, idant įstengtų atskirti dievą nuo mirtingojo vyro. „Jei nebūtų įsikišusi Atėnė, nieko aiškiai ir nebūtų regėjęs", – priduria Olimpiodoras. Naujųjų laikų komentatoriai nesurado kitų poetų tekstų Sokrato teiginiui paremti. Hackforth'o manymu, sakinio pabaiga primena jambais parašyto kūrinio eilutę, tad gali būti kažkokio mums nežinomo veikalo citata.

65b: *prastesnės už šias**[2] – Klausa ir regėjimas – pačios vertingiausios iš žmogui dievo suteiktų juslių. Be regėjimo žmonės nebūtų matę darnių dangaus apsisukimų, nebūtų ištyrę visatos prigimties, nei įstengę gauti pačios didžiausios mirtingųjų

giminės gėrybės – filosofijos (*Tim.* 47a-b). Regėdamas žmogus stebi dangaus darną, klausa suvokia muzikos harmoniją, idant atitinkamai suderintų savąją sielą (*ibid.* 47b-e). Būtent regėjimo galią Platonas pasitelkia mąstymo veiklai paaiškinti ir pavaizduoti (plg. *Resp.* VI, 507c *sqq*). Neatsitiktinai žmogus mąstydamas *regi* (θεωρεῖν, ἰδεῖν τῇ διανοίᾳ) tikrai esančius ir nekintamus dalykus, *pavidalus* (Platono žodžiai ἰδέα ir εἶδος turi tą pačią šaknį, kaip ir veiksmažodžiai εἶδον, „matyti" ir οἶδα – „žinoti"; istorinės šių žodžių formos turi ϝ: *ϝεῖδος, *ἔϝιδον, *ϝοῖδα ir yra giminingos lot. *videre*, rus. *видеть, вид*, liet. *veizėti, pa-vid-alas*).

65c: *kuri nors iš esybių**[1] – „Esybės" gr. τὰ ὄντα – veiksmažodžio „būti" esamojo laiko dalyvis su artikeliu (vienaskaita τὸ ὄν; daugiskaita τὰ ὄντα): „esami daiktai". Neaišku ar šis žodis čia nusako tiesiog (visus juslėmis suvokiamus) „esamus daiktus", ar „(tikrai) esančius daiktus" – *tikrąsias, tikrovines* visų juslinio pasaulio daiktų *esybes*. Apie pastaruosius netrukus užsimenama (65d), ir toliau kai kur tas pats žodis neabejotinai taikomas šioms *tikrosioms* esybėms pavadinti (žr. 78d, 83b). Kita vertus, 79a, 97d ir 99d „esybės" aiškiai sakoma apie visus „esamus daiktus", o ne apie idealiąją tikrovę. Tačiau daugelyje vietų vargu ar galima vienareikšmiškai nustatyti, kas būtent turima galvoje (plg. 65c, 66a, c, 74d, 82e, 90c, d, 99e, 100a, 101e). Galiausiai aišku, kad, platoniškai žiūrint, suvokti kurią nors iš pasaulio „esybių" galima tik žinant tikrąsias esybes. Plg. pst. ad 99d.

65c: *link esybės**[2] – „Esybė" gr. τὸ ὄν. Plg. ankstesnę pst.

65c: *tad ir čia**[3] – Plg. aukščiau 64e – 65a: vien tai, kad filosofas atsisako rūpintis ir puošti kūną rodo, jog jis siekia kiek

įmanoma nuo jo atitrūkti ir atsigręžti į sielą. Dabar teigiama, kad nuo kūno filosofas nusigręžia tam, kad galėtų pažinti tikrybę.

65d: *ar yra toks daiktas, ar ne?**[1] – Plg. 64c su pst. Tai pirma aiški dialogo užuomina apie „savaime" tikrai „esančius daiktus", kurių *būtis* paaiškina visų esamų pasaulio daiktų būdą ir savybes, vadinamąsias Platono „idėjas". Čia ir toliau „idėjos" dažnai nusakomos niekatrosios giminės būdvardžiais „gražu", „gera", „lygu", dažniausiai su artikeliu ar/ir su parodomuoju įvardžiu αὐτό (niekatrosios giminės forma), „pats"; arba „abstrakčiais" daiktavardžiais: „lygybė", „didumas", „mažumas", „grožis". Vartojamas ir daiktavardis οὐσία (bendrajai visų esybių tikrovei nusakyti; verčiama „būtis", 65d, 76d, 92e) ir veiksmažodžio „būti" esamojo laiko dalyvio vienaskaita τὸ ὄν (verčiama „esybė") arba daugiskaita τὰ ὄντα („esybės" plg. pst.*[1,2] ad 65c) ir formulė „kas yra *x*" (žr. 74b, d, 75b, c–d ir pst.).

Antrojoje dialogo dalyje pasirodo sąvokos εἶδος (102b, 103e, 104c, 106d) ir ἰδέα (104b, d, e, 105d). Šie graikiški žodžiai turi tą pačią šaknį kaip ir veiksmažodis „regėti" (ἰδεῖν). Plg. pst. ad 65b. „Eidos" ir „idea" nusako daikto „išvaizdą", „pavidalą", taip pat „rūšį" (plg. lot. *species*). Žodis „idėja" – tiksli vieno iš šių dviejų Platono dažnai tikrosioms esybėms nusakyti taikomų žodžių transliteracija, tačiau įprastinė šiandieninė šio žodžio vartosena ne tik neatitinka, bet tiesiog prieštarauja platoniškajai. Anot empiristinio „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" apibrėžimo, „idėja" – tai „mintis, sąvoka, *atspindinti* [išskirta mano – *T.A.*] tikrovę (*idėjos yra žmogaus mąstymo produktas*)". Bet Platono „idėjos" – nėra *subjektyvios* kieno nors galvoje gimstančios sąvokos, bet vienintelis tikras mąs-

tymo *objektas*. Jei jos ir yra „mąstymo produktas", tai tik ta prasme, kaip kalbama apie „maisto produktus" – nekintamų idėjų tikrovė „maitina" mąstymą (plg. 84b) ir įgalina jį mąstyti – pažinti kintamą juslinį pasaulį. „Idėjos" esti pačios savaime ir nepriklausomai nuo to, mąsto jas žmonės ar ne. Pačios jos „nieko nepraranda", jei niekas nekreipia į jas savo „proto žvilgsnio". Nukenčia tik tikrojo žinojimo – tai yra tikrybės pažinimo netekę žmonės. Žr. M. Adomėno recenziją N. Kardelio „Timajo" ir „Kritijo" vertimui (*NŽ*, 7/8, 1996, p. 516–517).

Atrodo, kad Platono vartosenoje εἶδος ir ἰδέα yra sinonimai; į lietuvių kalba abu verčiami „pavidalas" (taip pat juos verčia M. Adomėnas „Kratile"), nors, žinoma, geriau būtų surasti dar vieną tinkamą žodį. Be εἶδος ir ἰδέα „Faidone" dar vartojamas kitos šaknies, tačiau taip pat „išvaizdą", „formą", „pavidalą" (ir „rūšį") nusakantis žodis μορφή (103e, 104d). Pastarasis verčiamas iš lotynų kalbos atėjusiu žodžiu „forma" (galbūt jis giminingas graikiškam μορφή, plg. LSJ s.v.). „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne" pateikamų lietuvių kalboje vartojamo žodžio „forma" reikšmių visuma gerai perteikia graikiškosios sąvokos prasmę: „forma" – 1. „daikto pavidalas"; <...> 3. „įtaisas norimo pavidalo daiktams gauti; 4. „nustatytas pavyzdys, norma kam nors atlikti"; 5. „daikto, reiškinio, sandaros organizavimo būdas".

„Pavidalų" teorija – stipriausia ir saugiausia Sokrato prielaida (plg. 85 c–d, 100d, 101d) – leidžia protu suvokti pasaulio daiktus. Antai, visi gražūs daiktai, „gražūs" yra todėl, kad kažkokiu būdu „dalyvauja" (μετέχουσι) paties grožio būtyje, yra jo „dalininkai" ir siekia kiek įstengdami supanašėti su tikruoju („idealiu") grožiu. Gražūs daiktai – paties grožio

pavidalo bendrininkai ir bendravardžiai (plg. 78e, 92d-e, 103d). Sokratas klausia, ar *yra* pats toks daiktas „teisinga“: kalbama apie *teisingus* įstatymus, *teisingus* žmones ir panašiai, bet ar esama paties to „teisinga“, kurio vardu nusakomas visų teisingų pasaulio daiktų teisingumas? (Plg. dar 74a ir 76d-e). Vadinamieji „sokratiški“ Platono dialogai kaip tik vaizduoja Sokratą, kuris atkakliais savo klausimais „kas yra pats *gražu?*“, „*teisinga?*“, „*pamaldu?*“ ir panašiai verčia sutrikti tariamus dalyko žinovus. Sokrato bičiuliams gerai pažįstamas tokių tyrinėjimų objektas ir keliamų klausimų forma: „Dievaži, yra!“, – nedvejodamas atšauna Simijas (plg. taip pat 74a-b, 75d, 76d-e, 78d, 100b). Jei įvairiems daugiau ar mažiau teisingiems, gražiems ir geriems pasaulio daiktams taikomi vardai yra *teisingi*, reiškia jie *tikri*, vadinasi *tikrai yra* – lietuviškas žodis „tikras“ gerai perteikia graikų kalbai būdingą „teisingumo“ ir „tikroviškumo“ sąvokų sutapimą. (Sokrato dažnai kartojami žodžiai ὡς ἀληθῶς, „iš tiesų“ ir τῷ ὄντι, „tikrai“, „tikrovėje“ turi vienodą ryžtingo teigimo galią).

65d: *visų dalykų, kurie tik yra**² – Gr. τῶν ἄλλων ... ἁπάντων ... ὃ τυγχάνει ἕκαστον ὄν. Pateikiamame vertime ὅ suprantama kaip santykinio sakinio subjektas, ἕκαστον – priedėlis, τυγχάνει ὄν „turi laimės būti“, „yra“: asmeninės veiksmažodžio τυγχάνω („pasitaikyti“, „atsitikti“) formos konstrukcijose su veiksmažodžio „būti“ dalyviais dažniausiai neturi jokios papildomos prasmės (žr. LSJ, s.v. II, 1; plg. taip pat pranc. *se trouve être* ir rusų *имеет место быть*). Kai kurie vertėjai įvardį ὅ supranta kaip kalbamo santykinio sakinio predikatą „kuriuo kiekvienas [jų] yra“, „*kas* kiekvienas [jų] yra“. Tokia interpretacija susijusi su atitinkamu žodžio οὐσία („esmė“, – taip verčia ir M. Račkauskas; „prasmė“ veikiau nei „būtis“) ir formulės „kas yra *x*“ supratimu. Plg. tolesnę

pastabą ir pst.*[1] ad 74b. Tačiau pati kalbamo sakinio sintaksė nėra palanki tokiam supratimui, – LSJ „Graikų kalbos žodyne" nėra predikatinės santykinio įvardžio ő (niekatrosios giminės forma) vartosenos pavyzdžių (plg. Gallop *ad locum*).

65d: *būtį**[3] – „Būtis" gr. οὐσία. Pradinė šio daiktavardžio reikšmė – *tai, kas kam nors priklauso*: „nuosavybė", „savastis", „savybė". Kiekvienas daiktas tiek turi vieną ar kitą „savybę" – „yra teisingas", „yra gražus", „yra didelis", ir taip toliau, ir tik tiek „turi prasmės" (yra mąstomas, pažinus), kiek pati savaime *yra* šio daikto „savybė", οὐσία, kiek *yra* tokia „esybė" (*esmė* ir *būtybė*), tikrovinė esmė (pats grožis, pats gėris ir panašiai). Οὐσία – esminė daikto savybė, esmė, prasmė ir jame esanti *tikrovė* (plg. pranc. M.Dixsaut vertimą: *mode d'être essentiel*).

„Faidone" įrodinėjant, kad sielos esti taip pat, kaip esti „lygu", „gražu", „gera" ir „visi tokie dalykai" (plg. ir 92d) pirmiausiai teigiamas pačių savaime esančių esybių *buvimas*. Taip skamba jau pats pirmasis Sokrato klausimas apie patį „teisinga", „gražu" ir „gera": „O ką mes, Simijau, pasakysime štai apie ką: pats tas 'teisinga', ar yra toks daiktas, ar ne? – Dievaži, yra! – O 'gražu' ir 'gera'? – Kaip gi ne" (65d). Tas pats – kad toks daiktas *yra* – svarbi „prisiminimo argumento" prielaida: „– Pripažįstame turbūt, kad yra toks daiktas 'lygu', ne taip kaip rąstas rąstui arba akmuo akmeniui, ar dar kas nors tokio, bet kažkas nuo jų visų skirtinga, pats tas 'lygu', – kaip atsakysime: yra toks daiktas, ar nėra? – Dievaži, yra, – atsiliepė Simijas, – ir dar kaip! – Ir žinome tai, kas yra? – Žinoma, – atsakė Simijas" (74a-b). Būtent šių *esybių* buvimas verčia atsisakyti abejonių dėl mūsų sielų buvimo: „– Tai kas gi mums išeina, Simijau? Jei tai, ką mes amžinai minime, „gra-

žu", „gera", ir apskritai tokia būtis (οὐσία), *yra*, ir mes su ja siejame tai, ką gauname iš juslių, vėl atrasdami ją anksčiau turėtą ir mūsų, ir su ja viską lyginame, būtina, matyt, pripažinti, jog kaip *yra* anos [esybės], taip pat ir mūsų sielos *yra* mums dar negimus. O jei anų [esybių] nėra, visas šis įrodymas niekam tikęs? Ar nesutinki: lygiai taip pat, kaip privalo būti anos [esybės], ir mūsų sielos privalo būti mums dar negimus, o jei anos neprivalo, tai ir mūsų sielos neprivalo? – Tu net neįsivaizduoji, Sokratai, – atsakė Simijas, – kaip man atrodo, kad jos vienodai privalo!" (76d-e). Toks supratimas lemia žodžio οὐσία (čia ir 76d) vertimą „būtimi" ir 74b ir 75b klausimų vertimą: „tai, kas yra" ir „*kad* jis yra" (o ne „*kas* tai yra").

Krikščionių apologetai įžvelgė ryšį tarp Platono aukščiausiajai tikrovei taikomo „esybės" („tai, kas yra", τὸ ὄν) ir Mozei (*Iš* 3, 1–14) apreikšto Aukščiausiojo vardo: „Jahvė" – „Tas, Kuris yra" arba „Jis yra". Anot Ps. Justino (IV–V a. po Kr.; *Cohort. ad Graecos* 20–22), Egipte susipažinęs su Mozės ir kitų pranašų mokymu, Platonas žinojo apie vieną tikrąjį Dievą, tačiau, bijodamas Sokrato likimo, slėpė savo tikėjimą. Vis dėlto protingas žmogus nesunkiai galįs šį tikėjimą įžvelgti Platono raštuose skaitydamas (*Tim.* 27d) apie skirtumą tarp to, „kas amžinai yra, bet neturi atsiradimo (τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον), ir to, kas amžinai randasi, bet niekad nebūva (τὸ γινόμενον μὲν ἀεί, ὂν δὲ οὐδέποτε)". „Ar nematote, graikai, kad kiekvienam mąstančiam žmogui tai yra tas pat, skiriasi tik artikelis? Mozė sakęs 'esantysis' (ὁ ὤν), Platonas – 'tai, kas yra' (τὸ ὄν)". Daugiau apie krikščionių apologetų įžvelgiamą Platono ryšį su Senuoju Testamentu žr. H. Dörrie, M. Baltes, *Der Platonismus in der Antike*. Bde. I–III. – Stuttgart, Bad-Cannstatt, 1987–1993, Bd. I, p. 190–219.

65e: *visų tyriausiai** – Sokratas *tyrinėjimo* sėkmę laiko priklausoma nuo tyrinėtojo *tyrumo* (jis nesusitepęs niekuo kas kūniška ir trukdo mąstymui). Kai kurie kalbininkai mano etimologinio ryšio esant tarp lietuviškų žodžių „tyras“ ir „tyrinėti“ (plg. Fraenkel E. *Litauisches Etymologisches Wörterbuch*. v. I–II, Heidelberg–Göttingen, 1962–1965, s.v. *tyrinėti*).

66a: *imtųsi medžioti** – Filosofas ne tik myli išmintį ir žinojimą, jis siekia „sugauti“ tai, ką nori žinoti. Kiekvienas filosofinis Sokrato ir jo bičiulių pokalbis – teisingumo, santūrumo ar kokios nors kitos esybės–būtybės medžioklė (plg. *Resp*. IV, 432b-d). Sofistai taip pat medžioja – pinigingus jaunuolius (plg. *Soph*. 221d – 223b).

66b: *kažkoks takelis** – „Takelis“ gr. ἄτραπος – nuošalus kelias, kuris gali atvesti tiesiai prie tikslo. Damaskijas (I, § 101, II, 67–69 W.) šia proga primena Pitagoro raginimą „Nesirink plataus kelio“.

66c: *neleidžia suvokti** – Nežinoma, kokį posakį turi galvoje Platonas.

66d: *pačius dalykus** – Tai yra pačią regimų daiktų esmę.

66e: *ką sakomės mylį** – Filosofai, – sako Sokratas, – yra įsimylėję pažinimą (gr. ἐρασταί, „įsimylėjėliai“, „meilužiai“, τῆς φρονήσεως). Ἐρασταὶ τῆς φρονήσεως, „pažinimo meilužiai“ – aistringesnis ir retesnis įprasto „filosofo“ vardo (iš σοφία ir φιλέω) etimologizavimo variantas. Plg. pst. ad 57a (pabaiga), 64d, 68c. Aristotelis Platono „pavidalų teoriją“ kaltino tuo, kad jo „pavidalai“ atitrūkę nuo pasaulio ir galų gale nieko jam nereiškia (plg. „Nikomacho etika“ I, 1096

b31 – 1097 a14). Tą patį dažnai kartoja šių laikų tyrinėtojai. Tačiau savaime esantys ir sau pakankami pavidalai sudaro *esminę*, būtiną ir neatsiejamą pasaulio gyvenimo dalį. Tai visų mąstomų pasaulio esybių (plg. 74d – 75b) ir visų mąstančių būtybių troškimo ir aistros (ἔρως) objektas. Neatsitiktinai tik protą *įsimylėję* žmonės, tikrieji „išminties mylėtojai" turi viltį amžinybei įsikurti anoje spindinčioje tikrovėje. Dieviška pavidalų tikrovė esanti tikrasis erotinio sielos jausmo objektas. Apie tai Platono „Faidras" ir „Puota". Plg. 68a.

67a: *beprotybės**[1] – Gr. ἀφροσύνη – tai ir σωφροσύνη, „nuosaikumo", „santūrumo", ir φρόνησις, „pažinimo", „mąstymo", „protingumo" priešybė: besotis ir nesivaldantis kūnas neleidžia siekti tiesos ir tikrovės.

67a: *patys savaime**[2] – Gr. δι' ἡμῶν αὐτῶν, t.y. vien tyra siela, ψυχή, kūnui nesikišant. Vėlesnių laikų platonikams aksioma tapo teiginys, kad žmogus („mes", ἡμεῖς, „žmogaus 'aš', 'pats'", αὐτός, plg. 57a pradžią su pst.) yra jo mąstanti siela. Tačiau toks požiūris nėra visų laikų ir kultūrų aksioma. Gana palyginti pirmąsias „Iliados" eilutes: Achilo pyktis į Hadą nuvaręs „tūkstančių vyrų sielas (ψυχάς) galingas.../ Juosius *pačius* (αὐτοὺς δέ) laukuos šunims tąsyti paliko / Ir vanagams puotauti..." (vert. A. Dambrauskas). „Patys" didvyriai – tai plėšrūnams draskyti likę jų kūnai, o ne pas Hadą nukeliavę blausūs pilnakraujo žemiško gyvenimo atšvaitai, „vėlės", ψυχαί. Dar V a. pr. Kr. literatūroje ir vėlesniuose įrašuose „žmogų" kartais nusako žodis σῶμα (dažniausiai daugiskaita, plg. LSJ, s.v. II, 2), – labai neplatoniška vartosena.

„Perversmas" pažiūrose į žemišką ir „anapusinį" gyvenimą įvyko orfikų ir pitagorininkų mokymuose, kai imta tikėti,

jog laikinas ir nepilnavertis esąs žemiškas žmogaus buvimas, o tikrąjį gyvenimą gyvena pati kūne laikinai apsistojanti ir už jį nelygstamai geresnė, stipresnė ir dieviškai tikrovei giminginga siela, ψυχή. Platonas jautriai perėmė šias religinių sąjūdžių mintis.

67b: *liesti tai, kas tyra** – Plg. pst.*[3] ad 58b.

67c: *bus apsivalymas** – Gr. κάθαρσις. Plg. pst.*[3] ad 58b.

67d: *tarsi iš pančių**[1] – Plg. pst.*[2] ad 59e. Šie Sokrato žodžiai ir kitos „Faidono" kalbos apie filosofams jau šiame gyvenime siektiną sielos atsiskyrimą ir vadavimąsi iš kūno susilaukė nemaža sekėjų „praktikų". Plotinas taip kalba apie savo išėjimo iš žemiško kūno patirtį: „Dažnai atsitinka taip, kad iš kūno atbundu savyje, visa kita lieka išorėje, o aš – savęs viduje. Tada regiu nenusakomai nuostabų grožį ir tikrai tikiu turįs geresnę dalią, veikiu tobuliausio gyvenimo [lygmenyje], virstu tapatus dievybei, joje randu savo vietą ir pasiekęs tokios veikimo [aukštumos], įsikuriu aukščiau už visą kitą mąstomybę. Po šio sustojimo dievybėje, iš mąstymo nusileidęs į protavimą, negaliu suprasti: kaip gi aš dabar nusileidau, ir kokiu būdu mano siela galėjo atsidurti kūne, jei ji tokia, kokia dabar apsireiškė, kad ir tebėra kūne?" („Eneados" IV, 8 [6], 1). Plg. taip pat 83e.

67d: *kaip sakiau pradžioje**[2] – Plg. 64a.

68a: *geidė jie pažinimo**[1] – Gr. ἤρων δὲ φρονήσεως. Plg. pst. ad 66a.

68a: *panoro keltis į Hadą**[2] – Orfėjas į Hado požemį nusileido

ieškoti savo žmonos Euridikės, Achilas troško tenai sutikti Patroklą (plg. *Symp.* 179d – 180b), savo vaikus į Hadą palydi Jokastė (Euripidas, *Phoen.* v. 1455–1459).

68c: *ar abiejų šių dalykų**[1] – „Išminties gerbėjas“, „kūno gerbėjas“, „pinigų mėgėjas“, „šlovės mėgėjas“ – visi šie žodžiai graikiškai sudaryti su šaknimi φιλ(ο)- „gerbėjas“, „mėgėjas“, „mylėtojas“: φιλόσοφος, φιλοσώματος, φιλοχρήματος, φιλότιμος. Įvairios yra didžiosios žmonių aistros. „Valstybėje“ (IX, 580e – 581b) Sokratas aiškina, jog kiekvienoje sieloje esama trijų pagrindinių dalių: „protingoji“ dalis (λογιστικὸν μέρος) myli išmintį ir mokslą (φιλόσοφον, φιλομαθές), „geismingoji“ (ἐπιθυμητικόν) trokšta kūninių malonumų, myli pinigus (φιλοχρήματον) ir pelną (φιλοκερδές), „veržlioji“ arba „piktoji“ (θυμοειδές) siekia pergalės ir garbės (φιλόνικον, φιλότιμον). Anot „Faidono“, filosofo siela turinti vienintelį siekį ir vieną aistrą – tiesai ir tikrovei. Plg. 82c.

Naujosiose kalbose pirmykštė žodžio „filosofas“ prasmė nusitrynusi, tad jame nebematyti ano ypatingos žmogaus aistros ir meilės apibūdinimo, kurį girdėjo kiekvienas V a. graikas. Anas skaidrios reikšmės žodis išminties ir žinojimo aistruolius aiškiai priešpriešino kitiems „-myloms“ bei „-troškoms“.

68c: *žmonės**[2] – Gr. οἱ πολλοί, „žmonių dauguma“, „minia“, „liaudis“.

68c: *pasinėrę į filosofiją**[3] – Filosofams labiau nei kitiems žmonėms būdingas ne tik protingumas, bet ir kitos visuomenės gerbiamos dorybės – narsa ir santūrumas: filosofai nebijo mirties ir niekina kūno džiaugsmus (Alkibiadas „Puotoje“

219e – 221c šlovina neįtikėtiną Sokrato kario drąsą ir ištvermę). Šį dalyką pastebėtų ir „liaudis". Tačiau, kaip toliau aiškina Sokratas, „žmonės" šias dorybes supranta keistai ir prieštaringai, nė nenutuokdami apie tikrąją sielos vertybių (ἀρεταί) prigimtį. Aišku, jog filosofas minėtas vertybes-dorybes turi *tikrai*, o ne taip, kaip jas vaizduoja „žmonės". Plg. 60b, 61c, 64d, 71b, 73b, 75e, 76a, 82b, 86d, 95d, 96a, 99b, 107c.

68d: *bijodami didesnio blogio** – „Didesnis blogis" ano meto graikui būtų užsitraukti bailio šlovę arba atsidurti nelaisvėje. Galvota ir apie šeimą tokiais atvejais ištinkančius vargus bei nemalonumus.

68e: *nuo kitų susilaiko** – Dėl sveikatos, patrauklios išvaizdos ar nepriekaištingos reputacijos tenka susilaikyti nuo kai kurių mažesnių malonumų. „Protagore" (352d – 360e) Sokratas panašiai apibūdina hedonistinius žmonių skaičiavimus: neteisinga esą teigti, neva žmonės „susivaldo" arba „nesivaldo" – žmonės visuomet elgiasi taip, kad turėtų kuo daugiau malonumų (ἡδοναί) ir kuo mažiau skausmo (λῦπαι). Jei skaičiuodami jie ir suklysta, tai vien todėl, kad stokoja aiškaus žinojimo apie gėrį ir blogį.

69b: *ir kitų panašių dalykų**[1] – Tik pažinimas (φρόνησις) yra tvirtas ir tikras bet kokių skaičiavimų ir mainų matas bei pagrindas, vienintelis tikras „pinigas", nesvarbu „malonūs" (daugumos žmonių nuomone) ar „nemalonūs" dalykai juo matuojami. Tikrosios vertybės (ἀρετή) negalima įgyti nesant filosofu, neapmąsčius ir protu nepažinus jos esmės. Neapmąstytos, įpročiu gyvenant gerai sutvarkytoje bendruomenėje įgytos dorybės dar nėra tikrosios filosofinės dorybės. Plg. 82a-b ir pst.

Gr. žodis ἀρετή (verčiama „dorybė") nusako ne tik moraliai vertinamas sielos savybes („dorybės"), bet ir kiekvieno daikto „gerumą" ir „tinkamumą"; ἀρετή – „vertybė", „aukšta kokybė" apskritai. V a. Atėnuose patyrę ir išprusę mokytojai skelbia galintys kiekvieną už tam tikrą *pinigą* išmokyti tokio „gerumo" (Euėnas buvo vienas iš tokių gerų piliečių auklėtojų, plg. pst. ad 60d ir e). Platono Sokratas įtikinėja, kad tikrasis žmogaus „gerumas" gali būti tik vidinis sielos tobulumas – tokį tobulumą ir gerumą išsiugdyti pajėgia tik pati mąstanti ir pažįstanti siela.

69b: *butaforija**[2] – Gr. σκιαγραφία, „šešėlių piešimas" (iš σκιά, „šešėlis" ir γράφω, „piešti"). Taip vadinama dailininkų erdvei *vaizduoti* taikoma technika. Platonas į šią menininkų gudrybę žiūri įtariai: ji tesukurianti tikroviškumo iliuziją, bet pati tikrovė dailininkams nė kiek nerūpinti. Plg. „Valstybė" VII, 523b, 586b, „Įstatymai" 663c. Anot „Valstybės" (VI, 510e), regimų daiktų šešėliai – labiausiai nutolęs tikrovės atvaizdas.

69b: *vergiška**[3] – „Vergiška" reiškia menka ir neprotinga. Platono požiūris į vergus ir vergystę nesiskiria nuo „daugumos" jo amžininkų nuomonės: vergas esąs nepilnavertis ir bukas padaras. „Valstybėje" (IX, 590d) teigiama, jog žmogui, kuris neturi savo proto, verčiau tapti kito, protingo, žmogaus vergu, kad ir jam vadovautų tai, kas yra dieviška bei protinga, „idant visi mes būtume kiek įmanoma panašūs ir draugiški, valdant tam pačiam pradui". Plg. *Alc. I* 135b-c: blogis dera vergui, bet ne oriam laisvam žmogui (δουλοπρεπὴς κακία).

69b: *nieko sveiko**[4] – Gr. žodis plačiau nei lietuviškas žodis „sveikas" taikomas normaliai, „dorai" dalyko būsenai pava-

dinti: sveika siela, sveikas (t.y. protingas) žodis, sveikas („doras“) žmogus, ir panašiai. Plg. angl. *sound.* Žr. 89d-e, 90c, e, 118a ir pst.

69c: *nuo visų šių dalykų**[1] – Tai yra nuo anksčiau minėtų „malonumų, baimių ir panašių dalykų“.

69c: *apsivalymo apeigos**[2] – Gr. καθαρμός. Καθαρμοί, „Apsivalymai“, vadinasi Empedoklio poema, kalbanti apie Neapykantos nuo dievų atskirtos sielos tremtį į žemiškąjį pasaulį (žr. 31 B 112–153 DK). Dievas, skelbiama šioje poemoje, esąs „dvasia“ (arba „protas“, φρήν – doriečių dialektui įprastas aukščiausios mąstymo galios pavadinimas) „šventa ir nenusakoma, / vikriomis mintimis apskriejanti visą pasaulį“ (fr. 134 DK). Siela vargsta svetimame nepažįstamame krašte klajodama iš vieno žemiško kūno į kitą, toli nuo dieviškosios savo tėvynės, kol apsivalydama atsilygins už savo kaltę ir suteptį.

69c: *slėpiningas apeigas**[3] – Sokratas tikriausiai turi galvoje slėpiningas Dionisą garbinusių (todėl *bakchai*) orfikų įšventinimo apeigas (τελεταί). Orfikai, atrodo, pirmieji surašė savo religijos įkūrėjų Orfėjo ir jo mokinio Musajo mokymą ir stropiai diegė savąsias apeigas. „Valstybėje“ (II, 364b) Sokrato pašnekovas Adeimantas šaiposi iš elgetaujančių žynių, kurie eina per turtuolių namus „įtikinėdami, esą iš dievų aukomis ir kerais gauna galią, jei koks žmogus ar jo protėvis yra padaręs ką nors neteisinga, pašalinti šią neteisybę maloniai puotaujant. O jei kas dar norės pakenkti kuriam nors savo priešui, nesvarbu teisingas, ar ne būtų anas žmogus, tai jie nebrangiai leis tai padaryti kažin kokių užkeikimų ir mazgelių pagalba, kadangi, girdi, priverčia dievus sau patarnauti“. Jie

turi Musajo ir Orfėjo knygų krūvą ir pagal šias knygas atlieka savo apeigas įtikinėdami paskirus žmones ir ištisus miestus, neva „ir gyvieji, ir mirusieji aukomis ir maloniomis pramogomis gali būti išrišti (λύσεις) ir apvalyti (καθαρμοί) nuo neteisybių. O tuos, kurie neatlieka šių apeigų, jų vadinamų įšventinamais (τελεταί), kurios atleidžia (λύουσι) mus nuo tenykščių blogybių, laukia baisūs dalykai". Adeimanto vaizduojamiems orfizmo skelbėjams rūpi vien atlikti tam tikras slėpiningas apeigas, kurių išperkamąją galią jie siekia paversti pelninga preke uoliai ją reklamuodami. Sokratas sutinka, kad kiekvienam žmogui verta susimąstyti apie tai, kas jam bus šiam gyvenimui pasibaigus: ne vaikai ar vaikaičiai, bet *pats* jis turės atsakyti už savo darbus, – tačiau jis kitaip įsivaizduoja išganingą sielos *apsivalymą* ir *išrišimą*. Tokio *išvadavimo* ir *išrišimo* nebūdamas filosofu neįpirktų joks neteisingai gyvenantis turtuolis.

69c: *kas į Hadą nuvyks ... apsigyvens su dievais**[4] – Anot Olimpiodoro (8, 7; I, p. 122–123 W.), Sokratas čia cituoja orfikų ištarą. Šiuos žodžius primena ir pašaipūniškas orfikų mokymo apie pomirtinį atlyginimą apibūdinimas „Valstybėje" (II, 363c-d): „Musajas (Orfėjo mokinys) ir jo sūnus (Eumolpas) teisingiesiems iš dievų parūpina dar smagesnių gėrybių: savo sakmėse nuveda juos pas Hadą, ten suguldo prie doriesiems iškeltos puotos stalo ir vaizduoja juos visą laiką girtaujančius su vainikais ant galvos, manydami nesant geresnio atlyginimo už dorybę, nei amžinas girtumas. <...> O nedorus ir neteisingus žmones jie pas Hadą įklampina į kažkokį purvą ir verčia rėčiu nešioti vandenį...". Plg. Aristofano „Varles" (v. 145–150, 154–159); (Heraklis aiškina Dionisui kelią pas Hadą): „Purvynė bus / klampi ir tvaikas ten. Į ją pamurdytas, / Jei svečią kas užgavo žodžiais negražiais, /

Iš vaiko grašgalius parvertęs atėmė / Ar motiną išniekino ir antausius / Ištalžė tėvui, ar kreivai prisiekė kam/ <...> Po to užlies tave alsavimas lumzdžių, / Regėsi šviesią dieną kaip kad čia pas mus / Ir mirtų gireles, ir vyrų moterų / Palaimintus pulkus, kur plos linksmai delnais / <...> Tai mystai pašvęsti" (vert. A. Dambrauskas).

Orfikų įsitikinimu, purvas – tinkama vietą šventosiomis apeigomis *neapsivaliusiems* nusikaltėliams. Tyrumo ir skaistybės orfikai reikalavo ir iš kasdienio savo sekėjų gyvenimo drausdami vyną, mėsą, seksualinį palaidumą. „Puritoniškas" gyvenimas (žr. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, p. 135–178) išskyrė vegetarus ir abstinentus orfikus bei panašių religinių sąjūdžių šalininkus visuomenėje, kur pagrindinis religinis ritualas buvo gyvulio aukojimas ir po jo keliamos vaišės (plg. Burkert, *Greek Religion*, p. 301–304).

69d: *bakchų maža**[1] – Tirsanešiai (gr. ναρθεκοφόροι; iš *nartekso* (gr. νάρθηξ, liet. pañkolis, *ferula communis*), vieno iš Dioniso augalų, ekstatiškų šio dievo apeigų dalyviai pasidarydavo „tirsą" – ploną ilgą lazdą, ant kurios galo dar užmaudavo kitus Dioniso augalus – gebenę, kankorėžį arba vynšakę. Dievo įkvėpto Dioniso žynio vedami timpanų ritmu šokantys ir šaukiantys apeigų dalyviai patys pasijusdavo *bakchais* – toks buvęs apeiginis Dioniso vardas. Euripidas „Bakchantėse" įspūdingai vaizduoja Dioniso sekėjus apimantį *entuziazmą*.

69d: *filosofijai gyvenimą tikrai skyrę žmonės**[2] – „Valstybėje" Sokratas teigia, jog „barbariška purvynė" (βορβόρος βαρβαρικός, *Resp.* VII, 533d) gresia pačios reginčios sielos akiai, kurią švelniai vaduoja ir viršun kelia dialektinis filosofų

mokslas (*ibid.*). Paprastai su ekstatiškų religinių apeigų dalyviais, bakchantais ir koribantais Platonas lygina poetus – kaip ir anie, dievo įkvėpti (ἐνθυσιάζοντες, ἔνθεοι) ir „pagauti", poetai taip pat nebetenka proto ir patys nė netuokia, ką ir kodėl kalba (plg. *Apol.* 22c, *Ion* 533d – 536c, *Phaedr.* 245a). Dievo „pagauti" ir į dievišką tikrovės pasaulį pasinėrę filosofai, taip pat pasijunta jei ir ne virtę dievais, tai bent jau *panašėjantys į dievą* (plg. garsųjį *panašėjimo į dievą* Platono filosofijos idealą – *Theaet.* 176b, et aliud). Supanašėdami su dievu, tikrieji bakchai filosofai ne pameta protą, bet visiškai atsiduoda jo veiklai. Orfikų ištara primena Mato evangelijos 22, 14 žodžius: „Nes daug pašauktųjų, bet maža išrinktųjų".

70a: *nebėra nieko ir niekur** – Tokiomis baimėmis, anot Platono, piliečių sielas užkrečia poetai. Norint išauginti drąsių karių, aiškina Sokratas „Valstybėje", reikia iš Homero veikalų nuo pat pradžios ištrinti tas vietas, kurios nepatraukliai ir bauginančiai vaizduoja Hado buveinę (III, 386a – 387b). Antai: „Net ir Hado namuose lieka kažkokia/vėlė (ψυχή) ir vaizdas (εἴδωλον), bet jokio jame nėra proto (suvokimo galios, φρένες)" (*Il.* XXXIII, 103 *sq*), arba, kad „Teiresijui vieninteliam ir mirusiam [Persefonė] paliko suvokiantį protą (νόον ... πεπνῦσθαι), kiti – skrajojantys šešėliai" (*Od.* X, 494 *sq*), arba, kad vėlė į Hadą išskrenda „palikdama stiprybę ir jaunystę" (*Il.* XVI, 856–857), arba, esą „vėlė (ψυχή) tarsi dūmai / spigtelėjusi dingo po žeme" (*Il.* XXIII, 100–101), ir dar tą vietą, kur Odisėjo nužudytų jaunikių vėlės lyginamos su šiksnosparnių pulkeliu (*Od.* XXIV, 6–9). „Mes paprašysime Homero ir kitų poetų neužsigauti, jei visus šitokius dalykus išbrauksime, – pateikęs žalingai veiksiančių eilių pavyzdį apibendrina Sokratas, – ne dėl to, kad jie būtų

nepoetiški ar nemalonūs daugeliui klausytojų, bet dėl to, kad, priešingai, kuo jie poetiškesni, tuo mažiau tinka klausytis vaikams ir suaugusiems, jeigu žmogus turi būti laisvas ir labiau bijoti vergijos negu mirties" (*Resp.* III, 387b, vert. J. Dumčius).

70b: *kažkokią pažinimo galią**[1] – Pažodžiui „galią ir pažinimą". Plg. toliau 76c, kur Sokratas skelbia svarstymo apie „mokymąsi prisiminimą" išvadą: „Vadinasi, Simijau, sielos buvo ir anksčiau, dar neatsiradusios žmogaus pavidale. Buvo atskirai nuo kūnų ir turėjo pažinimo galią (φρόνησιν)". Kad atvykusi pas Hadą filosofo siela galėtų pasidžiaugti pagaliau „nusikračiusi visų žemiško gyvenimo vargų" ir „sutikusi tyrąjį pažinimą" (plg. aukščiau 66e–67a, 67e – 68b), ji turi išsaugoti atitinkamą galią pažinti.

70b: *įtaigumo ir įtikimumo**[2] – Sokrato aiškinimai apie tikrojo filosofo gyvenimą stokoja įtikimumo, kol neįrodyta, kad žmoguje esama kažko po „mirties" nemažiau gyvybingo, nei šiame pasibaigusiame gyvenime. Homero poemų ψυχή – blankus kadaise gyvenusio žmogaus atvaizdas, „vaiduoklis" (εἴδωλον) be gyvybės ir proto, žmonėms ryžto ir drąsos tikrai neįkvepia. „Aš malonėčiau geriau už tarną būti pas kitą / Žmogų beturtį, kuris ir duonos pristinga ne kartą, / Nei karaliauti visų ligi šiol numirusių tarpe", – karčiai prisipažįsta bežadžių vėlių valdovas Achilas (*Od.* XI, 489–491, vert. A. Dambrauskas). Sokratui reikia parodyti, jog žmogus turi ilgiau tveriančią ir labiau už kūną gyvybingą sielą. Kita vertus, Platono Sokrato „sielos", ψυχή gyvybingumas nėra toks pat, kokį nusako įprasta ankstesnė šio žodžio vartosena: pohomerinėje graikų kalboje ψυχή pirmiausiai reiškė „gyvybė", „gyvastis". Platono veikaluose tikroji sielos gyvybė – ne vien

jos gaivinamo kūno gyvastis, bet giminystė amžinai mąstymo tikrovei. Sielos gyvastis – pažįstančio proto veiklumas.

Neaišku, ar Homero epe ψυχή siejama su oru ir mirusįjį paliekančiu kvėpavimu (plg. LSJ s.v.), tačiau vėlesniais laikais toks ryšys atrodė akivaizdus (plg. Platono „Kratilas“ 399d-e). Kad siela esanti kūną po mirties paliekantis ir į pasaulinę πνεῦμα grįžtantis šiltasis kvėpavimas, tapo populiariosios stoikų filosofijos aksioma. Tarsi dūmai išsisklaidančios sielos įvaizdis – žemiško gyvenimo ir žemiškos šlovės trapumo simbolis – suskamba ir garsiajame Maironio eilėraštyje „Išnyksiu kaip dūmas neblaškomas vėjo...“ (ankstesnioje redakcijoje „Išnyksiu kaip dūmas *išblaškomas* vėjo“; išskirta mano – *T.A.*). Plg. I. Slavinskaitės komentarą *ad locum*: „Eilėraščio prasmę esmingiau palietė pirmos eilutės redagavimas <...>, suteikęs eilėraščiui didesnės statikos ir labiau išryškinęs slopią neviltį“ (Maironis, „Raštai“. T. I. – Vilnius: Vaga, 1987, p. 260).

70b: _apsvarstytume_*[3] – Gr. (βούλει) διαμυθολογῶμεν. Διαμυθολογεῖν gali tai pat reikšti „pranešti“, „išreikšti“ arba „papasakoti istoriją“. Plg. pst. ad 61b.

70b: _panašu, kad taip yra ar ne?_*[4] – Žodis „panašu“ (εἰκός, εἰκότως) dažnai įsiterpia į Sokrato svarstymus. Jis, ko gero, nėra atsitiktinis. Daugiausia, ko galima reikalauti svarstant sielos kilmės ir tolesnio likimo dalykus, – kad teikiamos prielaidos ir iš jų plaukiančios išvados būtų *panašios* į tiesą. Simijas vėliau prisipažįsta, kad, jo manymu („ir pats tu, Sokratai turbūt taip pat galvoji“, – priduria jis), aiškiai apie tokius dalykus sužinoti šiame gyvenime arba neįmanoma, arba nepaprastai sunku, bet nuleisti rankas ir pasitraukti būtų pernelyg silpnadvasiška. Todėl geriausia išeitis – nebent

pasisektų persikelti kokio dieviškojo teiginio („žodžio“, λόγος) pagalba – iš žmonių teiginių („aiškinimų“, „samprotavimų“, „įrodymų“, λόγοι) pasirinkti patį patikimiausią, geriausiai, atlaikantį kritiką ir ant jo, tarsi ant plausto, ryžtis perplaukti gyvenimą (85c-d). Patikimiausio teiginio prielaidos ir išvados turi atrodyti *panašios* į pačią tikrąją tiesą. Pastarąją, Platono manymu, siela gali prisiminti, nes kadaise dar prieš gimdama turėjo ją regėti, – plg. toliau Sokrato dėstomą „prisiminimo įrodymą“, λόγος (72e – 78b). Pašnekovai leidžia Sokratui iki galo išdėstyti jo teiginį. Sutikus, kad teikiamos prielaidos „panašios į tiesą“, tenka pripažinti, kad ir visas Sokrato pasaulėvaizdis ganėtinai patikimas.

70c: *kas man nedera**[1] – „Tauškiu niekus“ gr. ἀδολεσχῶ. Sokrato tyrinėjimai ir klausinėjimai, nenuilstamas jo proto smalsumas – mėgstamas komikų pašaipų taikinys. Diogeno Laertiečio žiniomis, komikas Ameipsijas į Sokratą kreipęsis tokiais žodžiais: „Sokratai, geriausias tarp nedaugelio žmonių, bet neprilygstamai tuščiausias“ (DL II, 5, 28; plg. CGF I, 201 *sq*, II, 703 Meineke). Olimpiodoras pateikia Eupolo komedijos eiles (=fr. 352 Kock): „O šis tauškalius (ἀδολέσχης) ir skurdžius / Kuris dėl visko sau suka galvą, / O kad turėtų ką valgyti – nesirūpina“. Aristofano „Debesyse“ Sokratas pavaizduotas „mąstykloje“ kybąs prie lubų pakabintoje pintinėje, stebįs dangų ir išdidžiai skelbiąs įvairius niekus. Laisvojo intelektualų auklėjimo vaisių paragavęs senis atsiprašo Hermio, kad dėl jų tuščių plepalų (ἀδολεσχίαι) buvo pasirengęs neigti dievus, ir paklūsta Hermio patarimui kuo greičiau sudeginti „tauškalių namą“ (τὴν οἰκίαν τῶν ἀδολεσχῶν), (v. 1478 – 85). „Apologijoje“ (19b-c) Sokratas cituoja kaltintojų skundą, esą jis „kišo nosį, kur nereikia“ tyrinėdamas tai, kas yra po žeme ir danguje. „Jūs ir patys, –

sako Sokratas teisėjams, – matėte tai Aristofano komedijoje: ten kažin koks Sokratas sūpuodamasis sakosi vaikštąs oru, ir daugybę tokių niekų". Neįprastos Platono mintys buvo nemažiau dėkingas komikų sąmojo objektas (žr. DL III, 26–28).

„Gorgijuje" 485b-d Sokrato oponentas sako manąs, kad filosofuoti suaugusiam žmogui tinka taip pat, kaip žaisti ir vaikiškai vapalioti, ir kad tokį žmogų vertėtų išlupti. Filosofų ir mokslininkų samprotavimai apie visa ko prigimtį ir esmę „paprastų žmonių" (οἱ πολλοί) akimis žiūrint esantys nieko bendro su tikru gyvenimu neturintys „pliurpalai" (ἀδολεσχία). Platonas šiuo žodžiu ironiškai ir pats vadina nuo žemės ir kūno atitrūkti siekiančių filosofų tyrinėjimus, – plg. *Phaedr.* 270a, *Theaet.* 195c, *Parm.* 135d, *Soph.* 225d. „Teaitete" (174a–b) Sokratas primena pašnekovui anekdotą apie vieną iš seniausių graikų išminčių Talį: stebėdamas dangų šis įkrito į šulinį, o tarnaitė pasijuokė, kad jis siekia žinoti, kas darosi danguje, bet nemato, kas yra po kojomis. Tas pats, – priduria Sokratas, – tinka visiems filosofijos mėgėjams (174a-b; plg. DL I, 34). Tačiau šįkart apie mirtį kalbantis pats mirti besiruošiantis Sokratas net ir „normaliems žmonėms", ir sąmojingiesiems rašytojams neturėtų atrodyti pliurpalius.

70c: *kurį mes pamename**[2] – „Menone" (81a-c) Sokratas sakosi apie tai girdėjęs iš žynių, be to, tą patį kalbąs Pindaras ir kiti įkvėptieji (θεῖοι) poetai (plg. Pindaras, *Ol.* II, 56–80 ir fr. 129–31, 133 Snell = *Men.* 70b-c). „Siela, sako jie, esanti nemirtinga ir tai baigia gyventi – tai vadinama 'mirti' – tai vėl atsiranda, bet visai nežūsta". Herodotas (*Hist.* II, 123) rašo: „Kas nori, tegu tiki tais egiptiečių pasakojimais. Aš ketinu aprašyti tik tai, ką esu iš jų girdėjęs. Egiptiečiai tvirtina, jog mirusiuosius valdo Demetra ir Dionisas. Jie pirmieji ėmė

skelbti, kad žmogaus siela yra nemirtinga; kūnui mirus, pereina į kitą gyvį, kuris tada gimsta. Apkeliavusi visus sausumos, jūrų gyvius ir sparnuočius, ji vėl įsikūnija gimstančiame žmogaus kūne. Ši jos kelionė trunka 3000 metų. Tą mokslą kaip savą skelbė kai kurie helėnai, vieni seniau, kiti vėliau, tarsi tai būtų jų pačių mokslas. Nors ir žinau jų vardus, bet nepaminėsiu" (vert. J. Dumčius). Naujųjų laikų mokslininkai pas egiptiečius neranda jokių tikėjimo sielos persikūnijimu pėdsakų (plg. W. Burkert, *Lore and Science*, p. 126) ir apgailestauja, kad Herodotas atsisako tiesiai įvardyti šį mokymą tarsi savą skelbusius ir skelbiančius graikus. Sprendžiant iš Platono „Kratilo" (400c), orfikai tikėjo sielos „preegzistencija": siela kūne įkalinama už savo prasikaltimus ir būna jame, kol apsivalo ir išsigelbėja. Toje pačioje „Kratilo" vietoje ir „Gorgijuje" (493a) Sokratas dar mini tikėjimą, esą šiame gyvenime siela yra mirusi ir palaidota kūne, o kūnas (σῶμα) jai tarsi antkapis (σῆμα). Ar orfikų, ar ne orfikų, bet ir šis tikėjimas nieko nesako apie kelis vienos sielos gyvenimus. Atrodo, kad Proklas (V a. po Kr.) pirmasis „Orfėjui" priskiria „mokymą apie persikūnijimus" (*In Tim.* III, 297, 3).

Tikėjimas persikūnijmu kur kas dažniau siejamas su Pitagoru ir pitagorininkais. Anot V a. Pietų Italijoje (Akragante) gyvenusio Empedoklio („Apsivalymai", 31 B 129 DK = Porfirijas, *Vita Pyth.* 30), Pitagoras gebėjęs „įžvelgti bet kurio esančio daikto esmę / ir per dešimt, ir per dvidešimt žmogaus gyvenimų". Empedoklis skelbiasi pats jau buvęs jaunuoliu, mergina, krūmu, paukščiu ir „nebyliu bangose gyvenančiu padaru" (fr. 117 DK). Nuo laimingųjų dievų atskirta dieviškoji siela (δαίμων), trisdešimt tūkstančių metų klajoja per įvairius mirtingų gyvūnų kūnus (*idem*, fr. 115 DK). Žinomas vienas Ksenofano fragmentas, Diogeno Laertiečio siejamas

su Pitagoru: pamatęs žmogų mušant savo šunį, [Pitagoras] apimtas gailesčio tarė jam: „Liaukis ir nebemušk jo: tai yra vieno žmogaus, buvusio mano draugo, / siela. Aš ją atpažinau iš balso" (*Vitae* VIII, 36 = 21 B 7 DK). Aristotelis stebisi žmonėmis, kurie mano, esą siela vienodai galinti apsivilkti bet kokio gyvo padaro kūną, „kaip kad pitagorininkų pasakose" (*De an.* 407 b13–26, plg. 414 a22 *sqq*).

„Menone" žynių ir įkvėptųjų poetų žodžiai apie sielos persikūnijimus padeda Sokratui pagrįsti „prisiminimo argumentą": nėra ko stebėtis, jei daug kartų gimusi (γεγονυῖα) ir mačiusi visa, kas yra čia ir pas Hadą, siela viską išmoko (μεμάθηκε) ir geba prisiminti (ἀναμνησθῆναι) ankstesnį savo žinojimą (*Men.* 81c). Gali būti, kad Kebėtas (plg. 72e) nuo pat Sokrato aiškinimo pradžios, tik išgirdęs apie „seną padavimą, kurį mes *pamename*", prisiminė ir apie kitą mėgstamą ir tuo pačiu „padavimu" grindžiamą Sokrato teiginį, esą tai, ką žmonės vadina mokymusi (μάθησις), yra ne kas kita kaip prisiminimas (ἀνάμνησις, plg. *Men.* 81c-d).

70c: *atsiranda iš mirusiųjų**[3] – „Atsiranda" gr. γίγνονται. Γίγνομαι graikų kalboje gali būti pagalbinis veiksmažodis: „*tapti* kokiu nors" arba „kuo nors", arba turėti savarankišką reikšmę a) „rastis" arba b) „gimti" (galų gale, ir pirmuoju atveju nusakomas „atsiradimas" – naujos kokiu nors *tampančio* daikto savybės arba naujo šios savybės laipsnio *atsiradimas*, plg. 70e – 71a). Žodis γίγνεσθαι riša visą Sokrato svarstymą (λόγος) apie tai, kad priešybės *atsiranda* iš savo priešybių (70c – 72d). Šį svarstymą dažnai vadina „cikliniu argumentu" (plg. 72b: „tarsi eidami ratu"), tai pirmasis iš vadinamųjų „Faidono" „sielos nemirtingumo įrodymų". Šis „įrodymas" atsako į pirmąją nerimaujančio Kebėto klausimo dalį: „Gal

ji, kai atsiskirs nuo kūno, niekur nebebus...?" (70a). Prisiminimu pagrįstas įrodymas (72e – 77a) atsiliepia į kitą šio klausimo dalį: ar šioji ψυχή turės dar „kažkokią pažinimo galią" (70b)?

„Radimasis" (γένεσις), – teigia Sokratas, – visada vyksta taip, kad viena priešybė randasi iš kitos (70e – 71a), ir, labai svarbu, visada abiem kryptimis (71a *sqq*). Kadangi „būti gyvam" priešinga „būti mirusiam", reikia pripažinti, – apibendrina Sokratas, – kad sielos atsiranda iš mirusiųjų tokiu pat būdu, kaip ir mirusieji iš gyvųjų. Šis Sokrato svarstymas remiasi amžinai esančio ir į jokią „kraštutinybę" (juo labiau begalybę!) nenukrypstančio, nuolatos apsisukančio ir „sugrįžtančio" pasaulio įvaizdžiu. Gerai suderintam kosmui negresia nei perdaug sušalti, nei perkaisti, jis nesutrupa, ir nesulimpa į vieną gniužulą. Šilumą jame atsveria šaltis, skirstymą jungimasis, o mirtį – gimimas (plg. Herakleito fr. 126 DK, vert. M. Adomėnas: „šalti šyla, šilti šąla, drėgni džiūsta, sausi šlampa"). Platono nekamuoja apokaliptiniai yrančio, perkaistančio ar kitaip žlungančio pasaulio košmarai.

Kaip rodo tolesnė pokalbio eiga, Sokrato įrodymas galutinai jo pašnekovų neįtikino ir nenuramino. Dar skeptiškesni naujųjų laikų tyrinėtojai: dažnai teigiama, kad geriausiu atvejui Sokratui pavyksta įrodyti, kad priešingos (arba įvairaus laipsnio) savybės gali keisti viena kitą; bet dar reikią parodyti, kad išlieka pats įvairias savybes įgyjantis arba „priešingas" būsenas patiriantis daiktas. Mirtis, jei ji suvokiama kaip gyvybės pabaiga, nėra savybė: teiginys „Sokratas mirė" nereiškia, kad Sokratas įgijo naują savybę, jis reiškia, kad Sokrato nebėra (plg. D. Gallop, p. 106). Pats Sokratas „Faidone" mirtį apibūdina kitaip: tai *sielos atsiskyrimas nuo kūno* (64c, 67d),

o ne jos žūtis. Tačiau būtent šį teiginį ir prašė įrodyti Kebėtas. Gallopas pastebi (p. 103), kad, nepaisant visų tyrinėtojų priekabių, šis Sokrato įrodymas vis dėlto esąs „kur kas labiau išradingas ir lankstus, nei paprastai pripažįstama"; tai nėra izoliuotas, pakankamas ir galutinis argumentas, veikiau dialektiškai vienas su kitu susijusių ir vienas kitą patikslinančių įrodymų virtinės įžanga; jis įtraukia kai kurias svarbias sąvokas ruošdamas „derlingą dirvą" tolesniems įrodymams.

Pats Sokratas sako, kad tokius ir panašius dalykus reikia tarsi užkeikimus (plg. 77e – 78a, 114d) nuolat kartoti bailiai sielai, kol galutinai išnyks mirties baimė ir įsižiebs tikėjimas. Verta taip pat pridurti, jog tikintiems sielos persikūnijimu visas Sokrato dėstymas apie gyvenimui ir mirčiai taikytiną priešybių atsiradimo iš priešybių dėsnį turi atrodyti kur kas aiškesnis ir įtikimesnis, nei kitiems klausytojams (skaitytojams). Žr. ankstesnę pst.

70c: *vėl atsiranda**[4] – Gr. πάλιν γίγνεσθαι – iš čia kilo „palingenezės" sąvoka. Gr. daiktavardį παλιγγενεσία kalbėdamas apie sielos persikūnijimą vartoja Plutarchas (stoikai jį taikė periodiniams *pasaulio* gimimams po eilinio visuotinio gaisro). Žodis μετεμψύχωσις (iš čia „metempsichozės" sąvoka) pirmą kartą aptinkamas I a. prieš Kr. istoriko Diodoro Siciliečio veikale (X, 6, 1).

70e: *iš savo priešybės**[1] – Plg. Herakleito fr. 88 DK: „Tas pats būva gyva ir mirę, budintis ir miegantis, jauna ir sena: nes šitai, pavirtę, yra anuo ir ana tai, vėl pavirtę, šituo" (vert. M. Adomėnas; žr. taip pat ir jo paaiškinimus p. 139).

70e: *jei atsiranda kažkas didesnio**[2] – Gr. μεῖζόν τι γίγνεται

– paprastai verčiama: „jei koks daiktas pasidaro didesnis". Tačiau Sokratas kalba apie viena iš kitos *atsirandančias* priešybes, o ne apie didesniu ar mažesniu *tampantį* daiktą. Toliau Sokrato dėstomi teiginiai (nei priešybės pačios savaime, nei mumyse esančios priešybės negalinčios virsti savo priešybėmis (102d *sqq*) neužkerta kelio tokiam supratimui. Budriajam bičiuliui priminus, jog anksčiau buvo teigiama, esą didesnis daiktas *atsiranda* iš mažesnio, o dabar, kad tai neįmanomas dalykas, Sokratas paaiškina, kad anksčiau kalbėjo apie priešingus *daiktus*, o dabar – apie priešybes savaime, tik pastarosios, taip pat ir būdamos mumyse, niekada negali virsti savo priešybėmis, bet arba pasitraukia, arba žūva (103a-b).

·

Lyginamasis priešingas savybes nusakančių būdvardžių laipsnis paryškina dinamišką viena kitą keičiančių priešybių santykį. Toks pat, anot Sokrato, yra ir poros „mirtis"/„gyvenimas" priešybių santykis. Pagal „Faidono" mirties apibrėžimą galima įsivaizduoti ir didesnį ar mažesnį „mirimo" ir „gyvenimo" *laipsnį*: jei mirtis yra „sielos atsiskyrimas nuo kūno" (64c, 67d), tai filosofai, be abejo, visą gyvenimą yra kur kas labiau mirę (plg. 64b: θανατῶσι), nei visi kiti žmonės. Plg. „Timajas" 90a-c: protu gyvendamas žmogus pasiekia žmogui įmanomą nemirtingumą, o tenkindamas kūnui artimų sielos dalių aistras tampa „kiek įmanoma mirtingas". Mirtis ir gyvenimas nėra galutinai vienintelį kartą peržengiama riba atsitvėrusios būklės, bet daug kartų per jas pereinančios sielos „buvimo būdai".

Akyli kritikai pastebi, jog, net jei mirties ir gyvenimo pora niekuo nesiskirtų nuo kitų priešybių porų, tai dar visai nebūtų įrodyta, „jog priešybės visada *atsiranda* iš priešybių". Jei apie ką nors sakoma, kad jis „pasidarė stipresnis", tai iš tiesų reiškia,

kad jis „buvo silpnesnis". Tačiau iš to, kad kas nors yra stiprus, arba stipresnis už kitą žmogų dar neplaukia, kad iki šiol jis buvo silpnas, o gražus žmogus visai nebūtinai prieš tai turėjo būti bjaurus. Nesimetrišką „mirties" ir „gyvenimo" santykį Gallopas (p. 107–108) lygina su „būti vedusiam" ir „būti išsiskyrusiam" sąvokų pora: „Teigti, esą tas, kuris yra gyvas, anksčiau turėjo būti miręs, ir vadinasi, prieš tai dar taip pat gyvas, tolygų teigti, neva kas nors, kas šiuo metu yra vedęs, anksčiau turėjo būti išsiskyręs, todėl anksčiau jau vedęs. Tai ir yra: kaip kas nors *dar nebūdamas* vedęs negali būti išsiskyręs, lygiai taip pat *dar nebūdamas* gyvas negali būti miręs".

71a: *dviejų atsiradimų** – Gr. γενέσεις.

71b: *o kita „nykti"**[1] – Prasideda nauja svarstymo dalis, kurios pabaigoje Sokratas vėl apibendrina savo argumento išvadas (72a). Iš tiesų, kad galiotų Sokrato teiginys „priešybės *atsiranda* iš priešybių", reikia įrodyti, kad „radimasis" *gali* vykti abiejomis kryptimis. Gallopas (p. 109) pastebi, jog „teiginys, kad tai, kas tapo B, anksčiau buvo A, reikalauja, kad būtų toks vyksmas 'tapimas B'. <...> Jei, tarkime, nėra tokio vyksmo 'tapti netarkuotam', tai negalima iš to, kad kas nors yra netarkuota, padaryti išvadą, esą anksčiau tai buvo sutarkuota". Ši pastaba teisinga, nors ir remiasi netiksliu Sokrato žodžių apie didesnio ar mažesnio (daikto) atsiradimą aiškinimu (žr. 71d-e ir pst.): Sokratas kalba apie atsirandančias priešybes, o ne apie tai, kad koks nors daiktas „randasi", t.y. tampa didesnis ar mažesnis.

71b: *mes jų neįvardijame**[2] – Pažodžiui, „nenaudojame vardų", tai yra *ne visada turime vardų šiems tapsmams pavadinti*, arba *taikome vardus, kurie neleidžia pastebėti, kad vyksta tam tikras*

„atsiradimas". Šiuos žodžius galima palaikyti viena iš gausių „Faidono" pastabų apie apgailėtiną šnekamosios žmonių kalbos netikslumą ir neskaidrumą, plg. 58b, 61a, 63e, 64b, 65a, 115e.

71d: *kito – „pabusti"** – Poetų ir filosofų seniai pripažinta miego ir mirties giminystė (plg. Homeras, *Il.* XIV, 231, XVI, 453–7, 671–5, 681–3, Hesiodas, *Theog.* 211–2, 756, 758–66, Herakleitas, fr. 21, 26 DK ir M. Adomėno komentarus) padeda Sokratui sugretinti „mirtis"/ „gyvenimas" priešybių porą su „miegas"/„budėjimas" pora. Jį savotiškai paremia Klemensas Aleksandrietis (*Str.* IV, 141, 1–2, vert. M. Adomėnas): „Vėlgi, tai, ką kalba apie miegą, – tą patį reikia išklausyti ir apie mirtį. Mat ir vienas, ir kitas reiškia sielos atsiskyrimą, vienas didesnį, kitas mažesnį, – ko įmanoma pasisemti ir iš Herakleito..." (toliau Klemensas cituoja Herakleito ištarą, sugretinančią mirties ir miego patirtį, = fr. 26 DK).

72a: *ir šitaip**[1] – Anksčiau (71d) Kebėtas jau sutiko su Sokratu, esą „kas gyva, taip pat ir gyvi žmonės, atsiranda iš mirusių".

72a: *kaip jau nutarėme**[2] – Plg. 70c-d.

72b: *nedarydamas posūkio** – M. Dixsaut manymu (*ad locum*), čia esama sporto varžybų metaforos: lenktyniautojai lenktyniaudavo arba tiesiu taku, arba turėjo sukti atgal ties šio tako galą žyminčiu ženklu (καμπή), – plg. LSJ, s.v. II.

72c: *Endimijono istorija**[1] – Žinomi keli Endimijono istorijos variantai. Šis gražuolis medžiotojas arba piemuo (anot kitos versijos, Elidės – Faidono tėviškės – karalius, įsteigęs Olim-

pines žaidynes) buvo Selėnės numylėtinis. Amžinasis miegas turėjo išsaugoti deivę sužavėjusio mirtingojo jaunuolio grožį.

72c: *niekuo nepasižymėtų**[2] – Dar viena lenktynių metafora (gr. οὐδαμοῦ ἂν φαίνοιτο), – plg. *Gorg.* 456b.

72c: *„Visi daiktai kartu“**[3] – Sokratas mėgo cituoti šiuos Anaksagoro žodžius (plg. *Gorg.* 465d). Anaksagoro poemos pradžioje (žr. fr. 59 DK) taip nusakoma pirmykštė visa ko būklė prieš Mąstymui imantis ją tvarkyti. Anaksagorą, V a. filosofą ir gamtos tyrinėtoją Sokratas dar prisimins šiame pokalbyje (žr. 97b – 99d).

72d: *jei gyviai atsiranda iš kitų**[1] – Dauguma komentatorių supranta *„iš kitų, nei mirę“*, tai yra mirusiųjų būklėje *esančių* sielų. Sokratas ragina sutikti, kad tokios „medžiagos atsargos“ vieną dieną neišvengiamai turėtų pasibaigti. Atgalinis vyksmas, kaip jiedu su Kebėtu pripažino, galimas tik iš priešybės prie priešybės, gyvųjų atveju – vien iš mirusiųjų. Sokratas nesiima aiškinti iš kur apskritai („pačioje pradžioje“) atsiranda sielos. Jo čia apie tai niekas ir neklausia: prašoma įrodyti, kad jos nežūva. Vis dėlto Sokratui tenka kalbėti ir apie sielos „atsiradimą“, nes tai svarbi viso šio svarstymo dalis. Platono Sokrato įsitikinimu, viskas atsiranda *iš ko nors*, negali atsirasti *iš nieko*. O kadangi *nebūti niekur* jam tolygu *nebūti niekuo*, tad siela turi kažkur ir kažkuo būti jau prieš tai, kai *atsiranda* (ir *gimsta*), γίγνεται.

72d: *ir mirusiųjų sielos yra**[2] – Pagrindinių dviejų šeimų rankraščiuose po šių žodžių pridurta „ir gerosioms bus geriau, o blogosioms – blogiau“. Įtariama (pradedant Stallbaumu), kad šitie žodžiai čia perrašinėtojų perkelti iš 63c. Naujausiame Oxfordo „Faidono“ leidime jie neįtraukti į pagrindinį tekstą.

72e: *kaip prisiminimas** – Kebėtas primena Sokratui dar vieną jo kartoti mėgstamą teiginį (λόγος, plg. *Men.* 81c-d), anot kurio, mokymasis (μάθησις) yra ne kas kita, kaip prisiminimas (ἀνάμνησις). Galima įsivaizduoti, kad Kebėtas jau senokai nekantrauja priminti Sokratui apie mokymosi/prisiminimo teiginį, tikriausiai pats ne sykį girdėjęs Sokratą jį grindžiant tikėjimu į sielos persikūnijimą, – plg. 70c ir pst. Kebėtas ne tik mini aną aiškinimą, bet pats pastebi, kad jis remia Sokrato ginamą teiginį. Šis toliau užmaršaus Simijo prašymu dėstomas samprotavimas (72e – 77a) komentatorių dažnai vadinamas „antruoju 'Faidono' argumentu", „antruoju sielos nemirtingumo įrodymu". Kai kurie tyrėjai pabrėžia, kad šis samprotavimas (λόγος) nėra nepriklausomas „įrodymas", jis sudaro antrąją Sokrato atsakymo Kebėtui (žr. 70b) dalį: mūsų sielos ne tik buvo anksčiau, nei mes gimėme žmogaus pavidalu, bet ir tada *turėjo pažinimo galią* (φρόνησις, plg. 76c), – būtent tuo metu ji tegalėjo *išmokti* tai, ką šiame kūniniame gyvenime mes prisimename matydami įvairius apygražius, apygerius ir apylygius daiktus. Kita vertus, pats savaime „prisiminimo" teiginys, nors ir įtikino Sokrato pašnekovus, kad sielos yra anksčiau, nei atsiranda kūnuose, tačiau dar neįrodė, kad ir po mirties jos vis dar „kur nors bus". Šį teiginį pašnekovai pripažįsta tik tada, kai Sokratas paragina sujungti aiškinimą apie prisiminimą su anksčiau apsvarstytu ciklinio priešybių atsiradimo dėsniu, – žr. 77c-d.

Kad Sokrato samprotavimas apie mokymąsi/prisiminimą pasirodytų toks „nepaprastai" (ὑπερφυῶς) įtikinantis, kaip apie jį sako Simijas (76d), reikia kaip Platono Sokratui besąlygiškai tikėti tikrųjų esybių ('teisinga', 'gražu', 'gera', 'lygu' ir pan.) buvimo aksioma ir būti pratusiam prie klausimų-atsakymų tyrimo strategijos. Plg. 74a-b, c, d, 75c-d, 76b, d – 77a.

Antra vertus, „prisiminimo teiginys“ turi kur kas platesnį kultūrinį kontekstą. Atmintis ir prisiminimas – svarbi žodinės kultūros vertybė. Homeras, Pindaras ir kiti seniausi graikų poetai šaukiasi Mūzų, maldaudami *priminti* dėstomą turinį. Mnėmosiunė (Μνημοσύνη), (iš μνήμη, „atmintis“) vadinama visų žmonėms žinojimą primenančių „Mūzų motina“ (Μουσομήτωρ, Aischilas, *Prom.* 461). Žinančiu ir išmintingu (σοφός) laikomas įsiminti gebantis žmogus. Mūzos, poetinio kūrinio ritmas ir metras suteikia žinojimui saugoti – įsiminti ir perteikti – tinkamą pavidalą. Įvairių dvasinių sąjūdžių šalininkai tikisi sėkmingiau nei jų tikėjimo nepažįstantys žmonės išvengsią pomirtinio gyvenimo beasmeniškumo ir užmaršties. Pitagoras ir jo sekėjai didžiuojasi gebėjimu *prisiminti* daugybę ankstesniųjų savo gyvenimų (plg. pst. ad 70c). Apeiginiai orfikų tekstai (į kapus įdėtos auksinės plokštelės) su instrukcijomis pomirtinei kelionei kalba apie „Prisiminimo ežerą“: žinodamas slaptažodį mirusysis įkalbės sargybinius leisti jam atsigerti šio ežero vandens. (Žr. „‘Auksinės plokštelės’. Apeiginių orfikų tekstų vertimas.“ *NŽ* 1998 7/10, p. 374–375, vert. V. Oržekauskas.) Pitagorininkai privalėjo atmintinai mokėti daug savo mokytojų ištarų. Anot Jamblicho (III–IV a. po Kr.), pitagorininkai „ypač vertino atmintį, rūpestingai ją lavino: bet kokio dalyko mokydavosi tol, kol tvirtai perimdavo ir sujungdavo šias žinias su anksčiau įgytosiomis; be to, kasdien pakartodavo atmintyje, kas buvo kalbėta. Pitagorininkas nesikeldavo iš lovos, kol neapgalvodavo praėjusios dienos įvykių: stengdavosi prisiminti, ką vakar iš ryto buvo išgirdęs bei kokius nurodymus davė pats namiškiams pirmiausia, paskui ir dar paskui, taip pat apgalvodavo, ką šiandien pasakys. Paskui vėlgi [prisimindavo], ką pirmą susitiko išėjęs iš namų, ką antrą, ką kalbėjo su pirmuoju, ką su antruoju, trečiuoju; panašiai prisimindavo ir kitus su-

tiktuosius. Tokiu būdu stengdavosi susigrąžinti į galvą visus praėjusios dienos įvykius, nė kiek nepakeisdamas sekos, kas po ko buvo. Jei prieš keldamasis turėdavo daugiau laiko, panašiai apgalvodavo ir užvakarykščią dieną." („Pitagoro gyvenimas", 163–165, vert. N. Juchnevičienė). Anot paties Platono, gabiausios ir stropiausios sielos prisimena tai, ką bekūnės regėjo mąstomoje dieviškoje tikrovėje, kitos – pamiršta, prarasdamos vienintelį atgal vedantį taką.

Vis dar gyvos žodžio ir išlavintos atminties kultūros kontekste mažiau turėtų stebinti ir fenomenalus Platono dialogų pasakotojų gebėjimas prisiminti, „kokios ten anądien kalbėtos kalbos".

73b: *geometrinius brėžinius ... kad taip ir yra**[1] – „Menone" (81e – 86c) Sokratas pasitelkęs pašnekovui priklausantį vergą įrodinėja, jog ir šis vos praprusęs žmogus, atsakinėdamas į klausimus ir žiūrėdamas į brėžinius, *pats* geba „prisiminti", kad du kartus didesnio kvadrato kraštinės bus lygios mažesniojo kvadrato įstrižainei. Kur gi jis galėjo šito išmokti?

73b: *apie ką kalbame – prisiminti**[2] – Kitaip nei Sokrato pašnekovas „Menone", Simijas ne vien išklauso Sokrato aiškinimą, bet nori pats patirti kalbamą dalyką – prisiminimą. Šis Sokrato samprotavimas (λόγος) aiškiau nei visi kiti rodo, kad „Faidono" pokalbio metu Sokratas ne tik dėsto ir gina tam tikras savo mintis, bet siekia, kad pašnekovai *patys* patirtų ir prisimintų esmines savo sielų galias ir poreikius. Nuo kūno nepriklausomą galią pažinti, prisiminti ir mąstyti patyrusios sielos ir toliau galės gyventi bei ieškoti, kai šalia nebebus kone vienintelio „gražu", „gera" ir „visą tokią būtį" žinančio (prisiminusio) žmogaus (plg. 76b, 107b, 115b-c). Apie tai,

kad „Faidono" prisiminimo argumentas pirmiausiai taikomas *asmeniškai* jį pripažinti ir patirti gebantiems Sokrato bendraminčiams žr. J.N. Robins, „Recollection and Self-understanding in the *Phaedo*", *CQ* 47 (1997), p. 438–451. Straipsnio autorius spėja (p. 451, n. 18), kad anot 58d, „vieno iš kūno rūpesčių sutrukdytas" (sirgęs) Platonas pokalbyje nedalyvauja todėl, kad jau išmokęs pats, be Sokrato, gyventi filosofinį sielos gyvenimą.

Galbūt neatsitiktiniai „prisiminimo argumentas" – vienintelis, kurį Sokratas svarsto su jautrios ir „svajingos" sielos Simiju, o ne su stipresniu „logiku" Kebėtu (plg. pst. ad 59c). Simijas labiau išgyvena ir pajunta, nei logiškai apsvarsto dėstomą samprotavimą. Plg. pst. ad 107a-b ir „Įvadą".

73d: *aibę tokių pavyzdžių** – Prisiminimą – sielos santykius su tikrosiomis esybėmis tinkamai atskleidžia ne tik matematikos teiginiai, bet ir mylinčiojo ir mylimojo santykiai. Plg. 66e, 68a ir pst.

74a: *trūksta jam ko nors, ar ne?**[1] – Originalaus pavidalo ir atvaizdo santykiui būdingas pastarojo patiriamas trūkumas, nepakankamumas. Plg. 74d – 75b. Pasak R. Guardini, p. 253, Platono pasaulėvaizdyje „Kiekvieno daikto prasmė yra virš jo. Ji pareina ir leidžiasi iš viršaus: iš čia atsiranda toji įtampa tarp empyrinio ir tikro, tas veržimasis prie Absoliuto, kuris taip būdingas Platonui ir kurį įkūnija Eroso sąvoka".

74a: *pats tas „lygu" ... ar yra toks daiktas, ar nėra?**[2] – Gr. αὐτὸ τὸ ἴσον ... τι εἶναι ἢ μηδέν; Žr. pst. ad 65c, d.

74b: *patį šį daiktą, kuris yra**[1] – Gr. αὐτὸ ὃ ἔστι. Verčiama

numanant, kad pagrindinis sakinio akcentas tenka kalbamo daikto *buvimui* (ὃ ἔστι = τὸ ὄν). Plg. 75b („privalėjome, matyt, turėti jau žinojimą apie patį 'lygu', kad jis yra, ὅτι ἔστιν") ir pst. ad 65c, d.

74b: *kartais kažkam lygūs, o kažkam – ne**[2] – Gr. τῷ μὲν ... τῷ δ' οὔ. Galima trejopai suprasti šią vietą (kiekvienas variantas turi savo šalininkų ir gynėjų): a) tie patys lygūs daiktai (rąstai arba akmenys) vienam *žmogui* atrodo lygūs, kitam – nelygūs; b) tie patys lygūs daiktai atrodo esą lygūs vienam *daiktui*, kitam nelygūs; c) (gramatiškai mažiausiai tikėtina) tie patys lygūs daiktai *vienu atžvilgiu* (pvz. svoriu) atrodo lygūs, kitu (pvz. ilgiu) – nelygūs. Pastaruoju atveju graikiškai veikiau būtų τῇ μὲν... τῇ δὲ... Vertimo žodžius „Ar lygūs akmenys ir rąstai, nors vis tie patys, neatrodo kartais kažkam lygūs, o kažkam – ne", – galima suprasti kaip a) ir b) variantą. Variantas a) aiškintojus trikdo tuo, kad čia tarsi atsiranda skirtingi suvokiantys subjektai („*vienam* atrodo lygūs, *kitam* nelygūs"), nors toliau Sokratas vėl grįžta prie vienaskaitos, klausdamas Simiją: „Ar buvo kada nors taip, kad patys 'lygūs' tau pasirodytų nelygūs?" Variantas b) sukelia kitų sunkumų: jei lygūs rąstai atrodo lygūs vienam daiktui, bet nelygūs kitam, ar negalima to paties pasakyti ir apie „pačią lygybę"? Kai kuriuose rankraščiuose tekstas skiriasi: vietoje τῷ μὲν ... τῷ δὲ skaitome τότε... τότε, „tai"... „tai" (= „kartais"... „kartais"): tie patys lygūs daiktai ... *kartais* atrodo lygūs, o *kartais* ne (antai, pasikeitus stebėjimo taškui, – taip siūlo aiškinti Verdenius). Pastarojo varianto šalininkai pabrėžia, jog kitas Sokrato klausimas Simijui (74c): „Ar buvo kada nors taip, kad patys 'lygūs' tau pasirodytų nelygūs, arba lygybė – nelygybe?", – priešina pačių „lygiųjų" ir „pačios lygybės" atvejį paskirų juntamų daiktų lygybei: daiktai *tai* lygūs, *tai* (τότε...

τότε) nelygūs. Bet šią mintį jau perteikia graikiškame tekste esantis žodis ἐνίοτε, „kartais": „Ar lygūs akmenys ir rąstai, nors vis tie patys, neatrodo *kartais* kažkam lygūs, o kažkam – ne?" Svarbiausia turbūt tai, jog dėl daiktų lygumo gali nesutarti net ir „paties lygu" buvimu nė kiek neabejojantys žmonės. Tuo siekiama įrodyti „lygių" daiktų ir „lygu" netapatybę.

74c: *patys „lygūs"**[1] – Tai dar vienas komentatorių galvosūkis. Kodėl Sokratas pavartojo daugiskaitą, jei jis čia, kaip prieš tai ir toliau, kalbą apie patį „lygu"? Kai kurių tyrinėtojų manymu (žr. K.W. Mills, „Plato's *Phaedo* 74b 7 – c6", *Phronesis* 3 [1958] p. 49–50), daugiskaita aiškintina tuo, jog „lygu" būtinai numano bent jau du lyginimo narius. Manoma, kad „lygu", lygybės „pavidalą" Platonas galėjo vaizduoti susidedant iš kelių elementų, kurių santykis yra *idealus* visų juntamų daiktų lygybės matas. Tačiau „pavidalas" nėra dviejų ar kelių narių santykis, jis – šio (lygybės) santykio pavidalas (plg. Gallop, p. 124, Dixsaut, p. 346). Be to, anot tolesnio Sokrato aiškinimo (78c-d), pavidalai turi būti nesudėtiniai (ἀσύνθετα). Taip pat siūlyta manyti, kad „lygūs savaime" pasakyta apie matematinius vienetus, besiskiriančius ir nuo netobulai lygių juntamų daiktų, ir nuo „lygaus" savaime (žr. Burnet, p. 56 ir D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*. – Oxford, 1951, p. 22). Tai atitiktų Aristotelio „Metafizikoje" A, 987 b14 *sqq* dėstomą skaičių tarpininkų tarp juntamų ir mąstomų dalykų teoriją (žr. L. Robin, *La Théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote, étude historique et critique*. – Paris, 1947 ir H. Cherniss, *Aristotle's Criticisme of Plato*. – Baltimore, 1944). Bet kažin, ar ir Platonas taip pat manė (žr. Dixsaut, *loc. cit.*)? Dixsaut spėja, kad Platonas čia turi galvoje tokius dalykus, kuriems „lygybė" yra ne atsitiktinė, bet

neatskiriama savybė (galėtume tai pavadinti „esmine savybe“): rąstai ar akmenys gali būti lygūs arba nelygūs, – jie vis vien lieka rąstais ir akmenimis, bet skaičius „vienas“ negali būti nelygus skaičiui „vienas“ ir nesiliauti buvęs skaičiumi, lygiai kaip ugnis, kol ji tebėra ugnis, negali būti nekaršta (plg. *Phaed.* 103c–d, *Parm.* 129b, d, *Resp.* VII, 526a). „Lygybės pavidalas gali reikštis esmingai – matematiniuose, vadinasi mąstomuose dalykuose, arba atsitiktinai – juntamuose daiktuose. Žodžiai ‘lygūs savaime’ nuspėja tai, kas bus dėstoma 104 ir toliau“ (Dixsaut, p. 347).

Vis dėlto, labai tikėtina, kad žodžiai „lygūs savaime“ (αὐτὰ τὰ ἴσα) kalbamoje vietoje nusako tą patį, ką ir ankstesnis „lygu savaime“ (αὐτὸ τὸ ἴσον) ir tolesni žodžiai „pati lygybė“. Daugiskaita čia galėjo atsirasti dėl priešinimo paskiriems juntamiems lygiems daiktams (daugiskaita), kurie atrodo tai lygūs, tai ne, – skirtingai nei „lygūs savaime“ (= „lygu savaime“; priešinant išlieka daugiskaita). Plg. G.E.L. Owen, „Dialectic and Eristic in the Treatment of the Forms“ in: Owen (ed.), *Aristotle on Dialectic: the Topics.* – Oxford, 1968, p. 103–125, 114–115. Šiuo atveju žodžius „pati lygybė“ galima suprasti kaip paaiškinimą ir patikslinimą: „patys lygūs daiktai, [tai yra] pati lygybė“ (taip verčia L. Robin). Tęsdamas savo svarstymą, toliau Sokratas vėl kalba tik apie „patį lygu“.

74c: *arba nepanašu**² – Lygūs rąstai ar akmenys į „lygu“ panašūs tiek, kiek jie patys yra lygūs, nepanašūs – todėl, kad gali atrodyti nelygūs (plg. 74b). Anksčiau (74a) kalbėta, kad prisiminimą gali sukelti panašūs ir nepanašūs dalykai. „Panašumas“ ir „nepanašumas“ – du prisiminimo akto veiksniai: panašumas kreipia mintį „paties lygu“ (ar kitos esybės) link, nepanašumas rodo, kad pastarojo žinojimas turi neprik-

lausomą šaltinį. „Nepanašumas" toliau aptariamas kaip „nepakankamumas".

75b: *kad jis yra** – Gr. ὅτι ἔστιν. Žr. pst. ad 75d.

75d: *klausimuose ir atsakymuose dedame antspaudą „kuris yra"** – Klausimai ir atsakymai sudaro sokratiškosios svarstymo procedūros pagrindą. Plg. 73a, 78d ir „Kratilas" 390c. Galima spėti, kad iš tokių tyrinėjimų, ieškant, kas yra (savaime) „lygu", „gražu", „teisinga", ir atsirado formulė „kas yra" (gr. ὃ ἔστι), „tarsi antspaudas" pažyminti *idealią* visų juntamų lygių, gražių ar teisingų daiktų esybę. Plg. 103e: „...bet yra dar kai kas, kas nėra anas pavidalas (ὃ ἔστι μὲν οὐκ ἐκεῖνο), tačiau amžinai, kol yra, turi jo formą". Kita vertus, akivaizdu, jog „Faidone" nuolat pabrėžiama *egzistencinė* šios formulės reikšmė: čia svarbesnis yra ne klausimas „*kas* tai yra?", bet pripažinimas, jog „tai *yra*". Plg. 65c-d, 74a-b, d, 75b, d, e, 76d – 77a, 78d, 92d-e ir pastabas.

75e: *mes jį praradome**[1] – Anot „Timajo" (44a-b), tik ką įsikūnijusi siela patiria stiprų „šoką", netenka proto, pasimeta ir tik teisingai auklėjama bei prižiūrima sugeba susigrąžinti įgimtą darną ir protą. Plg. Plotinas „Eneados" IV, 8 [6], 4, 25–27.

75e: *tokius dalykus**[2] – Tai yra „patį 'lygu'", „patį 'gražu'", „patį 'gera'" ir panašiai. Plg 75c-d.

75e: *vadindami šį dalyką atsiminimu?**[3] – Plg. pst. ad 57b, 58b, 61a, 63e, 65a, 115e, 118a.

76b: *pateikti paaiškinimų**[1] – Gr. δοῦναι λόγον, „pateikti

ataskaitą" (pirmiausia finansinę). „Pateikti ataskaitą", „atsiskaityti" dėl kurio nors daikto reiškia apibrėžti jo esmę ir pagrįstai apginti šį apibrėžimą. Anot „Valstybės" (VII, 534b-c), tai padaryti įstengia tik sokratišką svarstymo – dialektikos meną įvaldęs žmogus. Plg. dar 78d, 101d.

76b: *ką dabar minėjome**[2] – Tai, *kas yra* lygu, gražu, gera, teisinga, dievobaiminga, ir taip toliau, – žr. 75c-d. Dažnas Sokrato pašnekovas Platono dialoguose neįstengia pagrįstai paaiškinti kas yra kuris nors iš šių dalykų: sofistai Hipijas ir Trasimachas nepajėgia apibrėžti, kas yra „gražu" (*Hip. Ma.*) ir „teisinga" (*Resp.* I), žynys Eutifronas – kas yra „dievobaiminga" (ὅσιον) (*Eutyphr.*).

76c: *ir turėjo pažinimo galią** – Gr. φρόνησις. Plg. 70b su pst.*[1]

76d: *nuolatos minime**[1] – Ir šiame, ir kituose Platono aprašytuose Sokrato ir jo pašnekovų pokalbiuose.

76d: *ir apskritai tokia būtis**[2] – Gr. πᾶσα ἡ τοιαύτη οὐσία. Žr. pastabas ad 65 d.

76e: *anksčiau turėtą ir mūsų**[1] – „Gražu", „gera" ir visą tokios rūšies esybę siela *turėjo,* kadangi ją žinojo. Kita vertus, pažinti ji galėjo tik pati būdama panaši į tai, ką pažino (plg. 67a), tad ir pati turėjo būti gimininga tai pačiai esybės rūšiai, būti jai „sava" ir ją turėti „savą" (todėl „anksčiau turėtą ir mūsų"). Plg. 77a.

76e: *susirado įrodymas**[2] – Greta „svarstymų", λόγοι – „mąstymo" terpės ir gaivalo „Faidonui" būdingas gyvo ir judraus „svarstymo" įvaizdis. Plg. 89c-b ir pst.*[1] ad 89c.

77a: *visa kita, ką tu minėjai** – Todėl įrodymas, Simijo manymu, „susirado puikų prieglobstį" nuo galimų oponentų prieštaravimų. Pats Simijas nebeketinąs jo „persekioti", kadangi už visa ką mažiausiai abejoja „gražu", „gera" ir visų tokių esybių būtimi. Plg. pst. ad 72a.

77b: *neketina trauktis iš kelio**[1] – Pasak Simijo, įrodymas negali jaustis saugiai pasiekęs tikslą, nes kelią jam vis dar tveria anksčiau (70a) minėta žmonių baimė.

77b: *kurią minėjo Kebėtas**[2] – Žr. 70a.

77c: *jei tik nepatingėsite sujungti šį svarstymą su tuo ..., kad visa, kas gyva, atsiranda iš to, kas mirė** – Plg. pst. ad 72a.

77e: *tarsi raganos**[1] – Gr. μορμολύκεια. Taip vadino Mormas, Lamijas ir panašias raganas vaizduojančias kaukes arba lėles, ir apskritai baidykles. Auklės gąsdindavo vaikus žmogėdra Morma. Kebėto palyginimas Sokratui užkrauna pokalbio pradžioje (58a-b) paminėtą Tesėjo žygį prieš žmogėdrą Minotaurą primenančią užduotį: Sokratas turįs išvaduoti pašnekovų „pakeleivių" sielose tūnantį baikštų vaiką iš mirties šmėklos baimės. Plg. 58a-b ir pst.*[2] ad 59b, 118a.

77e: *kerėti, kol galutinai išvarysite iš jo šią baimę**[2] – Gr. ἐπᾴδειν ... ἕως ἂν ἐξεπᾴσητε. Kituose rankraščiuose ... ἕως ἂν ἐξιάσηται, „... kol neišgis" (plg. pst. ad 118a). Sokrato baikščiam sielos vaikui nuraminti siūlomas būdas taip pat primena raganų (plg. aukščiau „tarsi raganos") ir burtininkų praktiką. Sokrato kalbų galia Platono dialoguose dažnai lyginama su burtažodžių ir vaistažolių poveikiu. „Charmide" (155e – 157a) Sokratas žada išgydyti jaunuolį nuo galvos

skausmo tam tikru užkeikimu (ἐπῳδή). Šį užkeikimą jis esą išmokęs iš vieno trako, karaliaus ir dievo Zalmoksio gydytojo (šie gydytojai, „kaip sakoma, netgi siekia nemirtingumo, ἀπαθανατίζειν", 156d). Pasak ano trako, „užkeikimai", be kurių joks vaistas nepalengvins skausmo, tai „gražūs teiginiai" (arba „įrodymai", καλοὶ λόγοι): „Šių teiginių dėka sieloje atsiranda sveikas protas (σωφροσύνη), kuriam atsiradus ir esant, jau nebesunku parūpinti sveikatos ir galvai, ir visam kūnui".

„Menone" (80a-b) magišką Sokrato kalbų galią patyręs („raganauji, burtininkauji, tiesiog keri...") pašnekovas palygina jį su paralyžiuojančia raja, – gr. νάρκη. Žuvis taip pavadinta dėl paralyžiuojančio savo poveikio: gr. veiksmažodis ναρκάω reiškia „stingti", „stirti", o daiktavardis νάρκη – „sustingimas", „sustirimas", „paralyžius" (iš čia „narkozė" ir „narkotikai"). Gerai darai, – tęsia Menonas, – kad niekad nevažiuoji į svetimus kraštus: jei kitur pabandytum taip pat elgtis, tuoj pat būtum suimtas už raganavimą. Anot „Įstatymų" (II, 659d-e), dainų paskirtis valstybėje – vaikams tinkamu (nerimtu bei žaismingu) būdu pratinti jų sielas džiaugtis ir liūdėti laikantis papročių ir įstatymų; iš tiesų tai yra ne dainos (ᾠδαί), bet rimto tikslo siekiantys stebuklingi užkeikimai (ἐπῳδαί).

78a: *progos pinigams išleisti**[1] – Sokrato žodžiuose galima įžvelgti ironiją, kadangi jis ne itin pasitiki už pinigus išmintį parduodančiais mokytojais (plg. *Ap.* 19d – 20c).

78a: *turėsite paieškoti**[2] – Tai yra tinkamų burtažodžių. Šiuos Sokrato žodžius galima suprasti dar ir taip: „Bet ir patys tarpusavyje turėsite paieškoti" (tai yra *tinkamo kerėtojo*).

78b: *štai ko savęs turėtume paklausti** – Klausimus reikia užduoti sau ir atsakymų ieškoti savo sielose. Plg. 64c, 65d ir pst.*[1] ad 73b. Paraginęs bičiulius *pačius* ieškoti burtažodžių, Sokratas siūlo kartu išmėginti dar vieną svarstymą. Didžiojo kerėtojo Sokrato kalbos turi užburti pašnekovus bei išvaryti iš jų nepatiklumą ir mirties baimę. Baimę slopina ir ryžto įkvepia ne vien „pasakos" apie tikrąjį pasaulį ir filosofų ateitį, bet ir tiesą tarsi užčiuopiantys (plg. 79a), į tiesą *panašūs* Sokrato aiškinimai, λόγοι. Tolesnį (78b – 84b) samprotavimą galima pavadinti „tapatumo teiginiu": išsiskyrę kūnas ir siela susijungs su tos rūšies esybėmis, kurioms gimininingesnis. Siela keliaus pas dieviškąsias, neregimas ir amžinas esybes, o kūnas liks sudėtinių, regimų ir laikinų daiktų pasaulyje. Mąstomos tikrovės siekiąs svarstymas nejučia perauga į eschatologinę „pasaką" apie tyrų ir netyrų sielų ateitį (81a – 82c – baigiamojo mito apie sielų buveines tikrojoje Žemėje provaizdis).

78c: *iš prigimties būdinga** – Galima taip pat suprasti (tai mažiau tikėtina): „sudėtam ir *iš prigimties* sudėtingam daiktui", t.y. pagamintiems ir natūraliems daiktams.

78d: *ką ir anksčiau svarstėme**[1] – Žr. 74a – 77a.

78d: *būtis**[2] – Gr. οὐσία. Plg. 76d ir pastabas ad 65d.

78d: *kurios buvimą mes aiškiname**[3] – Gr. λόγον δίδομεν τοῦ εἶναι. Žr. pst.*[1] ad 76b.

78d: *savo klausimais ir atsakymais**[4] – Plg. pst. ad 75d.

78e: *anų būtybių bendravardžiais** – Plg. 92e, 102b, 103b, e, 104e, 105d.

79b: *kūną ir sielą ?**[1] – Tai, kad žmogus „susideda“ iš kūno ir sielos, pokalbio dalyviai pripažįsta bent jau pradedant 64c, kur mirtis apibrėžiama kaip sielos atsiskyrimas nuo kūno. Pasak Isokrato (*Antid.* 180), visi sutinka ne vien, kad „mūsų prigimtį sudaro kūnas ir siela“, bet ir kad viršesnė bei vertesnė iš jųdviejų esanti siela. Platonas nėra šio „antropologinio modelio“ kūrėjas (plg. jau „Iliados“ I, 3–5), bet pirmasis nuoseklus jo skleidėjas.

79b: *bent jau ne žmonių akimis**[2] – Homero epo Hado karalystėje esančios vėlės, ψυχαί, yra regimos, bet Kebėtas kalba apie gyvuosius, kurie (išskyrus vieną kitą ypatingą atvejį) pas Hadą nenusileidžia. Be to, Platonas nepripažįsta homerinių poemų teikiamo Hado paveikslo.

79c: *ar nesakėme to jau prieš kurį laiką?** – Plg. 65a-b, 66a-d.

79d: *ir vadina pažinimu**? – Gr. φρόνησις. Plg. pst. ad 65a, 67d.

79e: *jei sektų šį tavo svarstymą** – Gr. ἐκ ταύτης τῆς μεθόδου. Pirmykštė žodžio (ἡ) μέθοδος (plg. mūsų „metodas“) reikšmė – „sekimas“, „persekiojimas“ (iš μετά, „po“ ir ὁδός, „kelias“). Atrodo, kad mokslinio „persekiojimo“ (plg. lot. *in-vestigatio*, angl. *investigation*, rus. *ис-след-ование* ir *пре-след-ование*) ir tokio „persekiojimo“ būdo, „metodo“ prasmę šiam žodžiui bus suteikęs Platonas, – plg. LSJ, s.v. II. Galimas daiktas, kad kalbamoje vietoje žymi ir „medžioklinė“ „metodo“ semantika. Plg. pst. ad 66a.

80a: *o kas į mirtinga?** – Graikams įprasta „dieviško“ ir „mirtingo“ priešprieša. „Nemirtingieji“ – nuolatinis dievų apibūdinimas Homero poemose.

80d: *nukeliavęs į tokią pačią vietą**[1] – Plg. 79d.

80d: *į tikrąjį Hadą, „neregimą kraštą“**[2] – Graikiškai Hado vardas (Ἅιδης) primena būdvardį ἀϊδής, „neregimas“. Jau Homeras („Iliada“ V, 844 *sq*) sugretina šiuos žodžius: Atėnė užsidėjo *Hado* (Ἅιδος) šalmą, kad jos *nepamatytų* (μή μιν ἴδοι) Arėjas. Hesiodas (*Sc.* 227) taip pat kalba apie baisią nakties tamsą skleidžiantį „Hado šalmą“. (Plg. rusų pasakų шапка невидимка.) Platono „Valstybėje“ (X, 612a-b) Sokratas teigia, jog neteisingos sielos žmogus nors ir turėdamas Hado šalmą nepaslėptų savo neteisybės.

Tikrieji „Hado namai“ – tai neregimų mąstomų amžinųjų esybių „vieta“. „Kratile“ (404b) Sokratas neigia mirties bijančių žmonių pramanytą Hado vardo ryšį su „neregimybe“: Hadas taip įvardytas, kadangi pažįsta (εἰδέναι) visa, kas gražu. „Faidone“ jis priduria, jog siela keliaus pas gerą ir protingą (φρόνιμος) dievą. Vadinamasis Hadas – neregimų esybių vieta, bet ne todėl, kad šių esybių nebėra ar jos nepilnavertės, bet todėl, kad tokia yra šių mąstomų ir nekintamų esybių prigimtis.

80d: *kaip sako žmonės**[3] – Plg. 70a, 77b.

81a: *lengvai sutikti mirti**[1] – Plg. 62c – 63c, 69e ir 116c-d.

81a: *mirties siekis**[2] – Gr. μελέτη θανάτου. Plg. pst. ad 64a.

81a: *leis su dievais**[3] – Plg. 69c, 82c-d, 114c.

81b: *ką užčiuopia filosofija** – Plg. 66a, c, 79a.

81c: *uoliai to siekė**[1] – Gr. διὰ τὴν πολλὴν μελέτην. Kitaip,

nei neregimybės ir mirties siekianti ir nuolat prie to besipratinanti filosofo siela, – plg. 64a, 81a ir pastabas.

81c: *neregimojo Hado krašto**2 – Plg. pst.*2 ad 80d.

81d: *vaiduokliai**1 – Plg. 84b, 107d. W. Burkert'as (*Greek Religion*, p. 195), nurodydamas kalbamą „Faidono“ vietą, rašo: „Graikai, kaip ir visos kitos tautos, susiduria su dvasiomis ir taip pat pasakoja istorijas apie nerimstančius numirėlius, slankiojančius apie savo kapus ir gąsdinančius praeivius“. „Iliadoje“ (XXIII, 65–76) miegančiam Achilui pasirodžiusi Patroklo vėlė ragina greičiau sudeginti kūną, – tada ji pagaliau galės peržengti Hado slenkstį ir prisijungti prie mirusiųjų vėlių. Herodotas (V, 92) pasakoja neramiosios Korinto tirono Periandro žmonos Melisės vėlės istoriją: laidodamas žmoną Periandras nesudegino jos drabužių, tad ji Hade neturėjo kuo vilkėti ir keršydama vyrui nenorėjo jam nurodyti, kur paslėpė savo pinigus. Periandras Hėros šventyklon sukvietė visas Korinto moteris, liepė nurengti puošniuosius jų drabužius ir sudegino. Patenkinta Melisės vėlė pagaliau atskleidė savo paslaptį. Vėlė nurimsta tik tuomet, kai sudeginami mirusio žmogaus palaikai ir tai, kas jai bus naudinga pomirtiniame gyvenime. Brangaus draugo lavoną deginantis Achilas ant laužo dosniai krauna įvairiausias „gėrybes“ (be kito ko, dvylika trojėnų belaisvių, keturis žirgus ir du kambarinius Patroklo šunis). Visa tai turės sekti paskui Hadan keliaujančią vėlę. Sokratas teigia, jog kūniškumas persmelkia ir po mirties kūno geidžiančią (plg. 81e) sielą.

81d: *gyvensena buvo ydinga**2 – „Gyvensena“ gr. τροφή, (kasdienis) „penas“, „auklėjimas“, „gyvensena“ ir (išugdytas) „būdas“. Plg. 84a-b.

81e: *į tokį pat būdą** – „Būdas" gr. ἦθος, „ganykla", „įprasta gyvenimo vieta", „buveinė", „būstas"; iš čia „paprotys" ir „būdas". Galimas daiktas, kad kalbamoje vietoje ἦθος turi priminti visas minėtas reikšmes: nuo seniausios „būstas", „buveinė", iki Platono laikais įprastos „būdas", „charakteris". Siela pati save uždaro į tokią „būdą" – į tokią „vietą" ir „buvimo būdą", kokią pati „statėsi" visą gyvenimą. Plg. „Timajas" 42b: skirtą gyvenimo laiką dorai nugyvenusi siela „sugrįžusi į atitinkamos (συννόμου) žvaigždės buveinę gyvens palaimingą ir įprastąjį („kaimynišką", „gimininga", συνήθη) gyvenimą".

82a: *šių žmonių** – Žmonių, kurių sieloms vėl tenka sugrįžti į kūną, – plg. 81d-e.

82b: *viešąją visuomeninę dorybę**[1] – Gr. τὴν δημοτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀρετήν. Δημοτική, „liaudiška", „liaudies" pripažįstama dorybė (plg. 61a: τὴν δημώδη μουσικήν). Filosofinės ir „liaudies" (οἱ πολλοί) dorybės skirtumas svarstytas 68b – 69c.

82b: *iš jų gims padorūs žmonės**[2] – „Padorūs" gr. μέτριοι iš (τό) μέτρον, „matas". Μέτριος – atitinkantis matą, „nuosaikus", „padorus", „normalus" (kalbamoje vietoje tai gali reikšti ir „normalaus ūgio", palyginus su prieš tai minėtais smulkiais gyviais; plg. Rowe, *ad locum*), „vidutinis". Iš dorai, tačiau nesąmoningai gyvenusių žmonių tegali gimti eiliniai, niekuo neišsiskiriantys žmonės (οἱ πολλοί), „vidutinybės", kadangi tikrosios dvasios vertybės (ἀρετή) neįmanoma įgyti be proto. Platonas vargiai sutiktų savo „etiką" kildinti iš žodžio ἔθος, „paprotys", – taip ἠθική kilmę aiškina pirmasis šio mokslo teoretikas Aristotelis (*NE* II, 1103 a17–26), teigdamas, kad būdo (ἦθος) dorybės atsiranda besipratinant bei iš įpročio

(ἔθος). „Valstybės“ „apreiškimas Erui“ (X, 619c) perspėja, kad iš įpročio gerai sutvarkytoje valstybėje dorai gyvenusi, bet filosofiškai teisingumo ir santūrumo esmės nesuvokusi (ἔθει ἄνευ φιλοσοφίας) siela rinkdamasi naują gyvenimą nesunkiai suklysta. Nesąmoningomis, „butaforiškomis“ dorybėmis pasipuošusios sielos (plg. 69b) nėra nei pačios blogiausios, nei geriausios; jos nepateks nei į Tartaro gelmes ar gyvūno sėklą, nei į dieviškosios tikrovės dangų, bet vėl sugrįš į eilinių žmonių gretas. Veikiant tokiam „atrankos dėsniui“, žemėje, pastebi Sokratas (89e – 90a), susirenka vidutiniai žmonės, o itin geri arba tikri niekšai retai tepasitaiko.

Sokrato aiškinimai primena pitagorininkams priskiriamą mokymą, anot kurio žmonių sielos galinčios persikūnyti į gyvūnus (plg. Herodotas II, 123, Diogenas Laertietis VIII, 36 ir pst. ad 70c), bet nemažiau – Aisopo pasakėčias, kur žvėrys „įkūnija“ vienokias ar kitokias žmogaus būdo ir gyvensenos ypatybes. „Valstybėje“ (IX, 588c) Sokratas aiškina, kad iš pažiūros vienalytis, viduje žmogus primena Chimairą, Skilę, Kerberį ar kokią kitą hibridinę mitinę pabaisą, nes ir jame slypi bent jau trys skirtingos būtybės: didžiulis įvairialytės išvaizdos daugiagalvis žvėris, smulkesnis liūtas ir visai mažas žmogelis. Žmogus tik pusiau, tikriausiai net mažesniąja dalimi tėra žmogus, o kita, didesniąja – žvėris. Neatsitiktinai „Faidre“ (230a) Sokratas pats prisipažįsta numojęs ranka į visų svetimybių tyrinėjimus, nagrinėja tik save patį: „Ar esu žvėris už Tifoną gudriau suregztas ir dar labiau pašėlęs, ar taikesnis ir paprastesnis gyvūnas, iš prigimties turintis kokią nors dievišką ir netifonišką dalį“.

Anot „Valstybės“, trys vidiniai žmogaus „gyvūnai“ atitinka pagrindinius jo „troškimo centrus“, svarbiausias sielos „dalis“:

geismingąją, piktąją ir protingąją. Nieko nuostabaus, kad vienos iš šių dalių aistras labiau už kitas puoselėdamas žmogus labiausiai supanašėja su tokio pat būdo gyvūnu: kūninius geidulius nesaikingai tenkinę žmonės supanašėja su asilais ir kitais geidulingais gyvuliais, pikti ir plėšrūs – su plėšriaisiais laukiniais žvėrimis, o santūriai vidinį sielos gyvenimą tvarkiusios, tačiau tikrojo pažinimo peno negavusios sielos supanašėja su taikiaisiais spiečiaus gyvūnėliais. Pomirtinį sielų teismą regėjęs Eras „Valstybėje“ pasakoja matęs, kaip neteisingos sielos persikūnija į laukinius žvėris, teisingos į taikiuosius (X, 620d), o harmoniją juntantys („muzikalieji“) gyvūnai pasirenka žmogaus gyvenimą (620a). „Timajuje“ (42a-d) Amatininkas pažada nė karto dar neįsikūnijusioms sieloms, kad protu sielos aistras suvaldžiusios ir teisingai savo gyvenimą nugyvenusios sugrįš toliau laimingai gyventi joms skirtų žvaigždžių buveinėse. Nepajėgusi to padaryti siela persikūnys į moterį, o jei ir toliau gadins savo prigimtį, gaus vilkėti panašaus būdo žvėries kūną. Anot „Faidro“ (249a), tris kartus iš eilės filosofo gyvenimą pasirinkusios sielos galutinai atleidžiamos nuo įsikūnijimo prievolės ir amžinai apsigyvena dieviškoje tiesos uždangėje.

Diogeno Laertiečio cituojamas Glaukonidas (II, 29, apie šį autorių nieko nežinoma) atkeršijo Platono Sokratui už šią „lyginamąją zooantropologiją“ teigdamas, jog miestas turėtų laikyti Sokratą „tarsi kokį fazaną ar povą“.

82c: *o leista tik žinojimo mylėtojui**[1] – Plg. 69c, 80e – 81a, 114c, *Phaedr.* 249a, *Tim.* 42b.

82c: *tikrieji filosofai ... pinigų mėgėjai... valdžios ir garbės mėgėjai**[2] – Gr. οἱ (ὀρθῶς) φιλόσοφοι... οἱ ... φιλοχρήμα-

τοι ... οἱ φίλαρχοί τε καὶ φιλότιμοι. Žr. 68c ir pst. Pomėgis ne tik verčia žmogų visą gyvenimą rūpintis tam tikrais dalykais, bet uždeda jam ir po mirties nedilstantį „buvimo būdo" antspaudą. Apie „populiariosios" ir filosofinės dorybės skirtumą plg. 68c – 69c.

82e: *tarsi per grotas** – Sokratas sukuria kitokio, nei tas, kuriame vyksta pokalbis, kalėjimo įvaizdį ir numato skirtingą išsipančiojimo bei išsivadavimo planą. Žr. pst.*[2] ad 59e.

83a: *kalbinti** – Gr. παραμυθεῖται. Filosofijos žodžiai kalbina ir drąsina pasimetusią sielą. Pasak Kebėto (70b) padrąsinančių įtaigių žodžių (παραμυθία) reikalingi bekūnės sielos tverme abejojantys žmonės.

83b: *mąsto kurią nors esybę pačią savaime**[1] – Plg. 65a – 67c, 79c-d.

83b: *kitur esantį ir kitą daiktą**[2] – Suprantama, kad „kitų pagalba" reiškia *juslių* pagalba. „Kitur" (paraidžiui „kituose") – regimo pasaulio daiktuose, mąstomų esybių „bendravardžiuose" (plg. 78d-e). Pagaliau ir tai, ko ieškoma paskiruose daiktuose, antai, *kieno nors* grožis, nėra pats tas „gražu" savaime.

83b: *kas mąstoma ir neregima**[3] – Anksčiau (79a-e, 80b, 81a-b) apsvarstytas dviejų rūšių esybės tapatybės dėsnis leidžia Sokratui papildyti teiginį apie nepriklausomo sielos tyrimo pranašumą.

84a: *priešingai paleisdama savo audimo stakles dirbtų nesibaigiantį Penelopės darbą** – Žr. „Odisėja" II, 87 *sqq.* Penelopė prašė

jai besiperšančių jaunikių palaukti, kol ji baigs uošvio Laerto mirčiai audžiamą drobulę. Trejus metus iš eilės naktimis ji ardydavo per dieną išaustą audeklą, kol ketvirtaisiais metais viena moteriškė pagaliau atskleidė jos klastą nekantraujantiems jaunikiams. Vėl save surišti atiduodanti siela elgtųsi panašiai, bet „priešinga kryptimi“ – leisdama nuausti tai, kas išardyta. Todėl „priešingai“ ir vaduojančios filosofijos, ir savo audeklą *ardančios* Penelopės darbo „kryptis“. Sielos audėjos įvaizdį atliepia Kebėto sielos palyginimas su siuvėju (87b – 88e): jei paskutinysis siuvėjo pasiūtas drabužis tveria ilgiau už mirusį meistrą, ar negali būti, kad ir siela, nuolat audusi savo kūninį apdarą, vieną dieną miršta palikdama paskutinį savo „drabužį“?

85a: *esą jie giedą raudodami iš liūdesio** – Aischilo „Agamemnone“ nesuprantama („paukščių“) kalba artėjančią pražūtį skelbianti Apolono žynė trojietė Kasandra lyginama su kregžde (v. 1050), lakštingala (v. 1142*sqq*) ir paskutinę giesmę sugiedojusia gulbe (v. 1444). Anot padavimo (Tukididas II, 29, Ovidijus „Metamorfozės“ 6, 424), Atikos karaliaus dukra Filomėlė, jos vyras trakų valdovas Terėjas ir sesuo Proknė po kraupios šeimyninės istorijos (Terėjas išprievartavo Proknę ir išpjovė jai liežuvį; keršydama Filomelė davė jam valgyti jų sūnaus Ičio mėsos) visi trys dievų buvo paversti skausmingą savo gyvenimą apraudančiais paukščiais: Filomėlė – kregžde, Proknė – lakštingala, Terėjas – lukučiu.

85b: *būdami Apolono paukščiais**[1] – Gulbės – paukščiai giesmininkės, „mūziškieji“ gyvūnai (plg. *Resp.* X, 620a) – siejamos su Apolonu. Plg. Sapho, fr. 208 *PLG*, Alkajas, fr. 307 *PLG*, Aristofanas, *Aves* 769, „Homeriniai himnai“ XXI, 1*sq*. Žinomas mitas apie Kiukną (gr. κύκνος „gulbė“), ligūrų karalių

ir dainių, gyvenimo pabaigoje paverstą gulbe. Anot „Valstybės" „Apreiškimo Erui" (X, 620a), gulbės gyvenimą pasirinko dainius Orfėjas. Pasak Kornuto (I a. po Kr.) „Graikų teologijos sąvado" (p. 68, 8–11 Lang), Apolonui pašvęstas (ἱερός) pats muzikaliausias ir balčiausias paukštis, o varnas jam svetimas „dėl bjaurumo ir spalvos".

85b: *esu to paties dievo tarnas**[2] – Kaip ir kiti Apolono tarnai – Delfų Pitija, Kasandra, Teiresijas ir Kalchantas, Sokratas įžvelgia ateitį. Anot platonikų Akademijos padavimo, prieš pirmą sykį sutikdamas Platoną, Sokratas sapnavo ant kelių laikąs gulbiuką, kuris sparčiai apsiplunksnuoja ir nuskrenda gražiai giedodamas. Plg. Apulėjas, *De Plat.* I, 1; Pausanijas I, 30, 3, Diogenas Laertietis III, 5, Tertulianas *De anima* 46, 9, *et aliud* (žr. A. S. Riginos. *Platonica*, p. 21–24). Anot Artemidoro (II a. po Kr.) „Sapnininko" (II, 20), „Gulbė reiškia muzikalų žmogų ir patį muzikos meną". „Sokrato sapnas" Platono kelią į filosofiją vaizduoja prasidėjus po Apolono ženklu – pasirodžius šventam šio dievo paukščiui. Žinoma ir pikta šio romantiško platonikų padavimo parodija (Hegesandras Delfietis, *apud* Atenaeum II, 507c-d): Sokratas sapnavęs, kad Platonas virto varna ir užšokęs jam ant galvos, ėmė draskyti plikę.

Tikėtina, kad minėto padavimo pagrindu gimė ir kai kurios paties Platono gyvenimą gaubiančios legendos. Pasakojama, kad prieš mirdamas Platonas sapnavo esąs gulbinas, kurio nepajėgia sugauti medžiotojai; apie šį sapną išgirdęs Simijas esą pasakęs, jog visi žmonės siekia sugauti Platono mintį, bet nė vienas nepajėgia, tad visi aiškina kaip kas išmano (Olimpiodoras, *In Alc.* 2, 156–162, *Anon. Proleg.* I, 37–46; Riginos, *op. cit.*, p. 24 *sq*). „Platono sapnas" atliepia „Sokrato

sapną", išpranašavusį, kad Sokrato globojamas jis virs „Apolono paukščiu". Sokrato žodžiai „kartu su gulbėmis esu to paties dievo tarnas" platonikų taip pat buvo priskirti Platonui (*ibid.*). Pagaliau teigiama, kad pats Platonas buvęs Apolono sūnus, gimęs sieloms gydyti, kaip kitas to paties dievo sūnus Asklepijas – kūnams (žr. Riginos, *op. cit.*, p. 9–32).

85b: *ne daugiau už jas sielvartauju išsiskirdamas su gyvenimu**[3] – „Apologijoje" (40a-c) Sokratas sako, kad jam einant į teismą ir kalbant teisme nė karto nebuvo prabilęs įprastasis pranašiškas dėl pavojingų bei negerų dalykų įspėjantis balsas (εἰωθυῖα μαντική). „O kitais atsitikimais bekalbant mane jis sustabdydavo dažnai ir pusiau žodžio. <...> Kuri čia priežastis man tenka spėti? Jums aš pasakysiu: šito invykio tikrai man gero esama ir mes, be abejo, klaidingai spėjame, manydami, jog blogas daiktas esanti mirtis. Aš savo žodžiams didelį išrodymą turiu: agi negali būti, kad pažįstamasai ženklas nebūtų manęs sulaikęs, jei aš būčiau tik norėjęs padaryti ką negera" (vert. A. Smetona).

85d: *dieviškojo teiginio** – „Dieviškas", θεῖος – iš dievo kilęs, dievo atskleistas teiginys, λόγος. Plg. LSJ, s.v. 1 ir pst. ad 58a (θεία μοῖρα).

86a: *ir marios padermės** – „Dermė" gr. ἁρμονία, iš veiksmažodžio ἁρμόζω, „jungti", „derinti". Ἁρμονία reiškia „sujungimas" (anatomijoje „sąnarys"); iš įvairių suderintų dalių suręstas daiktas (antai, vežimas – gr. ἅρμα), „rėmas", „karkasas", (žmogaus) „griaučiai"; iš teisingo sujungimo kylanti muzikos „dermė". Graikų muzikoje ἁρμονία nusako ir *oktavos* – aštuonių pagrindinių tonų sistemą (Platono pripažinimu [*Resp.* VII, 530d] oktavą atradę pitagorininkai šį žodį

taikė aštuonių planetų orbitų darnai pavadinti; plg. Aristotelis, *De caelo* 219 b13, *De mundo* 399 a12), ir vienam ar kitam graikų kraštui būdingus sąskambius (lydiečių, ajoliečių *dermė*, ir panašiai). Simijo pasirinktame lyros pavyzdyje ἁρμονία – teisinga instrumento *sandara* ir gerai suderintu instrumentu skambinama *melodija*.

86b: *žarnos siūlai** – Gr. χορδή – „žarna" ir iš žarnos padarytos muzikos instrumento „styga".

86c: *gražiai ir saikingai tarpusavyje sumaišyta** – Kad siela esanti tam tikra skirtingų kūno pradų dermė, – tarp graikų intelektualų plačiai pasklidusi nuomonė. Plg. Aristotelis *Pol.* 1340 b18, *De an.* I, 407 b27. Platono „Įstatymuose" (X, 888e – 889c) Atėnietis skundžiasi, kad dauguma žmonių išmintingiausiu laiko mokymą, anot kurio viskas pasaulyje atsirado iš besielių priešybių mišinio (τῇ τῶν ἐναντίων κράσει).

Simijo apibrėžimas primena kai kuriuos Alkmajonui priskiriamus teiginius. Šis VI arba V a. prieš Kr. pitagorininkams artimas (plg. Diogenas Laertietis VIII, 83 ir Jamblichas, *Vita Pyth.* 104, 67) gydytojas sveikatą laikęs karšto, šalto, drėgno ir sauso kūno pradų pusiausvyra ir lygybe (fr. 4 DK: σύμμετρος τῶν ποιῶν κρᾶσις, ἰσονομία), o vieno kurio jų perteklių (μοναρχία) – ligos priežastimi (*ibid.*). Kitas Didžiosios Graikijos mąstytojas Empedoklis aiškina, jog žmogus užmiega (siela laikinai pasitraukia), kai sumažėja kraujo šilumos, o kraujui visai atšalus – miršta, ir kad „mirtis ateina dėl to, kad išsiskiria ugnies <ir oro, ir vandens, ir žemės pradai – *add.* Diels>, iš kurių susideda žmogus" (A 85 DK: ἡ σύγκρισις τῷ ἀνθρώπῳ συνεστάθη). „Tuo mirtis yra bendra kūnui ir sielai, o miegą sukelia ugnies prado atsiskyrimas"

(*ibid.*). Empedokliui priskiriama ir nuomonė, esą poreikio bei pasitenkinimo pojūčiai taip pat priklauso nuo teisingo įvairių mišinio elementų santykio: pritrūkus tinkamų kūno mišinio pradų kyla siekis, malonumas atsiranda, kai ši stoka pašalinama tinkamais bei gimingais pradais, skausmas, – jei netinkamais ir netinkamai sumaišytais (A 95 DK).

86d: *ypatingu savo žvilgsniu** – Apie ypatingą išsprogusių Sokrato akių žvilgsnį plg. 117b, „Puota" 221b, „Teaitetas" 143e, 209c, Aristofanas, „Debesys" 362. Ksenofonto „Puotoje" (V, 5) Sokratas giriasi, kad išsprogusios akys leidžia jam matyti ne tik, kas yra priešais, bet ir šonuose.

86e: *imtis mūsų įrodymo gynybos** – Žr. pst.*[1] ad 89c.

87a: *galėtų paklausti mūsų įrodymas** – Plg. pst.*[2] ad 76e.

87e: *nusiaudžia tai, kas susidėvi** – „Puotoje" (207d-e) panašiai kalba Diotima: gyvas padaras, kurį laikome ir vadiname tuo pačiu, iš tikrųjų visą laiką kinta, „nuolat atsinaujina, drauge kažką prarasdamas, – plaukuose, mėsoje, kauluose, kraujuje ir visame kūne". Taip pat, pasak Diotimos, nuolat kinta žmogaus siela: jos būdas, nuotaikos, įsitikinimai, norai. Gimdydamos palikuonis be paliovos kintančios mirtingosios būtybės siekia amžinumo ir nemirtingumo; tik toks biologinis giminės pratęsimo nemirtingumas joms tepasiekiamas (*ibid.* 207d, 208a-b).

89c: *aš jus puikiai suprantu!** – Flijuntietis Echekratas pirmą kartą pertraukia ilgą Faidono pasakojimą. Tai atsitinka Faidono pasakojimui įpusėjus, kone dramatiškiausią pasakojamo pokalbio akimirką: atrodo, jog visos ankstesnės pastangos

išsklaidyti baimę ir nepasitikėjimą nuėjo vėjais, o susirinkusiųjų nuotaika, ko gero, dar prastesnė nei pačioje pokalbio pradžioje. Pasimetęs prisipažįsta ir Faidono klausytojas. Antrojo „veiksmo" pradžioje Sokratas pirmiausiai perspėja dėl nusivylimo svarstančio ir pažįstančio proto galia – „mizologijos" – pavojaus.

88e: *ėmėsi gelbėti savo įrodymą** – Plg. 86e, 89c ir pst.*[1]

89b: *pasišaipyti iš mano plaukų**[1] – Homero graikai ilgaplaukiai; tačiau Sokrato laikais Atėnuose ilgus plaukus turėjo tik labai jauni žmonės arba puošeivos. Spėjama, kad elidietis Faidonas nešiojo ilgus plaukus laikydamasis savo gimtinės papročio.

89b: *nusikirpsi šias puikiąsias garbanas**[2] – Plaukus graikai nusikirpdavo gedėdami. Plg. „Iliada" XXIII, 134 *sqq:*

„... Vidury artimieji nešė Patroklą.
Garbanom užverstas buvo jis visas: draugai nusikirpę
Plaukus sukrovė..."
(Vert. J. Dambrauskas).

Sperchėjo upei pažadėtus plaukus ilgai auginęs Achilas taip pat nusikirpo Patroklo laidotuvių dieną (*ibid.* 141 *sqq*)

89c: *ir neįstengsime jo atgaivinti**[1] – Kol kalbama, „svarstymas" („samprotavimas", „kalba", λόγος) yra gyvas ir, patekęs į aklavietę, gali tikėtis autoriaus pagalbos (plg. 88e). Užrašyto ir tarsi paralyžiaus ištikto „samprotavimo" padėtis kur kas keblesnė: nesant gynėjo ir padėjėjo, kievienas gali klaidingai jį suprasti (plg. *Phaedr.* 275d – 276a, 278c-d). Kritinę „Faidono" akimirką Sokratas padėtį vaizduoja taip, tarsi viskas priklausytų nuo įrodymo, λόγος gyvybės (žr. toliau 89b-c).

Jis daro viską, kad jo samprotavimai-kalbos ne tik neužsitraukę nepagrįstos neapykantos (plg. 89c – 90e) gyvi sveiki pasiektų pokalbio pabaigą, bet ir po jo mirties neliktų beglobiai (plg. 107b), tikėdamasis, kad sveikoje dirvoje sėja sveiką, gają ir vaisingą sėklą (plg. „Faidras" 276a – 277a).

89c: *kaip argiečiai*[*2] – Herodotas (I, 82) pasakoja, kad pralaimėję spartiečiams argiečiai (tame mūšyje du argiečiai liko prieš vieną spartietį, kuris ir nugalėjo) turėjo atiduoti dalį savo krašto. Nuo tol, pagal šventąjį įstatymą, vyrai argiečiai negalėjo auginti plaukų, o moterys puoštis, kol nebus atkariautos Spartos užgrobtos žemės.

89c: *manęs tarsi Jolajo*[*3] – Ifiklio sūnus, Heraklio sūnėnas Jolajas padėjo jam įveikti Lernos hidrą: Herakliui kertant daugiagalvės pabaisos galvas, Jolajas įdegindavo žaizdas, idant galvos vėl neataugtų. Euristėjas nenorėjo įskaityti šio Heraklio žygdarbio, nes jis turėjęs pagalbininką (Apolodoras, *Bibl.* II, 5, 2). „Eutideme" (297c) Sokratas sakosi nesąs Heraklis, kad kovotų su daugiagalve hidra – apsukriuoju sofistu Eutidemu, kuriam padėti, kaip hidrai paremti Heros siųstasis milžiniškas vėžlys, iš užjūrio atvyko Eutidemo brolis ir kolega Dionisodoras.

89c: *kol dar šviesu*[*4] – Saulei nusileidus Sokratas turės išgerti nuodus, – plg. 61e, 116e.

89d: *„mizologais", kaip tampama „mizantropais"*[*1] – „Mizologas", gr. μισόλογος – „nekenčiąs įrodinėjimų" („samprotavimų", „kalbų", λόγοι), „kalbų priešas". „Mizologas" ir „mizologija", μισολογία – Platono naujadarai, sukurti, kitų su μισ(ο)- (iš veiksmažodžio μισέω, „neapkęsti") ir priešingos reikšmės

φιλ(ο)- (plg. pst. ad 68c) sudėtų žodžių pavyzdžiu. Žodį μισάνθρωπος, „nekenčiąs žmonių", „žmonių priešas" mėgsta komedijų autoriai. Pats Platonas, jo amžininkas Isokratas ir Aristotelis vartoja žodžius φιλόλογος ir φιλολογέω. Platonas „filologija" vadina meilę „samprotavimams", „įrodymams" (*Theaet.* 146a), „filologu" samprotavimų mėgėją, – plg. *Lach.* 188c, *Theaet.* 161a, *Resp.* IX, 582e (ὁ φιλόσοφός τε καὶ ὁ φιλόλογος), *Phaedr.* 236e. Bet „filologu" galima dar pavadinti literatūros ir mokslų mėgėją arba tiesiog šnekų žmogų (žr. LSJ. s.v.).

Tuo pačiu vardu pavadintame dialoge („Lachetas" 188c-d) Lachetas aiškina savo požiūrį į samprotavimus (λόγοι) esant dvilypį. Mat jis drauge yra ir samprotavimų mėgėjas (φιλόλογος), ir neapkenčia jų (μισόλογος): matydamas, jog kalbėtojo žodžiai gražiai (pačia geriausia doriška derme, – paaiškina Lachetas) dera prie paties jo gyvenimo, negali tokiomis kalbomis nesigrožėti; tada atrodo esąs φιλόλογος, tačiau priešingu atveju labai nuliūsta ir pasijunta samprotavimų priešu, „mizologu". „Valstybėje" (III, 411c-d) Sokratas sako, kad „samprotavimų priešu" tampa vien kūną mankštinantis žmogus, nesidomintis dailiaisias menais ir filosofija. Plg. taip pat Plutarcho „Apie Sokrato dievybę" 575e ir pst. *[2]ad 64b.

89d: *nieko apie žmogų nežinant*[*2] – Gr. ἄνευ τέχνης, „nebūdamas specialistas", „neišmanydamas dalyko". Plg. 89e ir 90b, d ir pst. *[1]ad 60e.

89d: *sveikas*[*3] – Plg. pst. ad 69b. Kaip ir lietuvių kalboje, graikiškai kalbama ne tik apie fizinę kūno, bet ir apie proto bei mąstymo sveikatą; „nesveikas" gali reikšti „pamišęs" (žr.

LSJ s.v.). Sokratas gina sveiko ir pagrįsto mąstymo galimybę. Neatsitiktinai, aptariant „mizologijai" gimininga „mizantropijos" atvejį, žmogus apibūdinamas paprastai mokymui taikomu epitetu ἀληθής, „tikras", „teisingas".

90c: *įgudę prieštaringuose samprotavimuose**1 – „Prieštaringi samprotavimai" gr. ἀντιλογικοὶ λόγοι, „antilogijos". Plg. „Faidras" (261c-e): „... Ir tas, kuris tai atlieka įgudusiai (*sc.* ginčijasi), įstengs tą patį dalyką tiems patiems klausytojams pateikti vienąsyk kaip teisingą, o kitąsyk – jei tik įsigeis, – kaip neteisingą?" (vert. N. Kardelis). „Antilogijų" specialistai, „ginčininkai" profesionalai priversdavo oponentą sutikti, jog tam pačiam daiktui galima taikyti vienas kitam prieštaraujančius teiginius: vienam teiginiui pritaręs, pašnekovas, verčiamas sutikti su priešingo teiginio tiesa, turėjo arba pritarti dviems priešingiems teiginiams, arba nuo abiejų susilaikyti. Zenonas iš Elėjos garsėjo kaipo didžiausias šio dialektinio meno mokovas. Siekdamas įrodyti *daugybę* esant prieštaringą, netikrą ir *nesantį* daiktą (plg. *Parm.* 127e – 128b), jis kalbėjo taip sumaniai (τέχνῃ), „kad jo klausytojams tie patys dalykai pasirodydavo panašūs ir nepanašūs, vienis ir daugis, rymantys ir judantys" (*Phaedr.* 261d). Pasak Klemenso Aleksandriečio (*Strom.* V, 61–63; 80 A 20 a DK), graikai, pirmiausiai Protagoras teigė esą kiekvienam teiginiui galima iškelti priešingą. Diogenas Laertietis (III, 57) Protagorui priskiria visą „Antilogijų" knygą. Yra išlikęs priešingus teiginius apie tą patį dalyką dėstančių tekstų rinkinys „Dvilypės kalbos" (Δισσοὶ λόγοι). Plg. 101e. Isokratas (*Antid.* 45) „prieštarautojais" (ἀντιλογικοί) vadina visus klausimų/atsakymų „meistrus".

90c: *kad joks daiktas neturi nieko sveiko, nei tvirto, nei joks įrodymas**2 – Užuot kaltinęs savo neišmanymą, nusivylęs ir

išvargęs neišmanėlis mielai suverčia mokymui-logui savo paties mąstymo skausmą (plg. 90d [διὰ τὸ ἀλγεῖν], e), tampa skeptiku, agnostiku – ir ciniku. Platoniškai žiūrint, antilogijų mėgėjai neklysta teigdami, jog juntami ir daugialypiai daiktai stokoja pastovumo ir tikrumo (plg. *Parm.* 135e, *Resp.* V, 479a-d), bet jie klaidingai mano, esą nėra kitų – tikrų ir vienodų dalykų bei tokiems dalykams nusakyti tinkamų teiginių. Platono Sokratas, priešingai, sako, kad filosofiniai svarstymai leidžia pažinti „daiktų, kurie yra" tikrovę. Todėl jis tikisi juose rasiąs priegblostį nuo baimės ir netikrumo. Plg. 99e – 100a.

90c: *tarsi Euripe**3 – Euripas – sąsiauris tarp žemyno ir Eubojos salos, garsėjęs tuo, kad srovės čia keisdavo kryptį „septynis kartus per dieną ir septynis kartus per naktį" (plg. Aischinas, *Adv. Ctes.* 90, Strabonas IX, 2, 8). Euripo nepastovumas virto patarle.

90e: *reikia drąsos bei ryžto pasveikti** – Plg. pst. ad 118a.

91a: *ne žinojimo, bet pergalės** – Gr. οὐ φιλοσόφως ἔχω, ἀλλὰ φιλονίκως. Plg. 68b-c, 82c ir pastabas.

91b: *koks esu godišius**1 – Gr. ὡς πλεονεκτικῶς. Sokratas prisimena dar vieną iš pagrindinių žmogiškosios prigimties „stygų".

91b: *ši beprotybė**2 – Gr. ἄνοια. Jei po mirties nieko nebebūtų, Sokratui mirus išnyktų ir ši baisi nesveika proto būklė. Anot kai kurių rankraščių, reikia skaityti ne ἄνοια, bet διάνοια, „mintis".

91b: *bet greitai žus**3 – Kad ir kokia būtų tiesa apie mirusiojo sielos likimą, Sokratas tikisi išlošiąs, rinkdamasis tikėjimą

jos nemirtingumu. Šis Sokrato „apskaičiavimas" primena garsiuosius Paskalio žodžius („Mintys" 233) apie lažybas ir būtiną pasirinkimą tarp Dievo begalybės ir nieko. Plg. dar 114d ir pst.*[1]

91b: *kur kas labiau tiesa*[*4] – Plg. „Valstybė" X, 595c: Sokratas sako, kad tam tikras palankumas ir iš vaikystės likusi pagarbą Homerui jam trukdo kalbėti apie jo pėdomis einančių poetų kūrybos žalą, tačiau, – tęsia jis, – „nedera žmogų gerbti labiau už pačią tiesą". Šiuos Platono Sokrato pamokymus gerai įsidėmėjo paties Platono mokinys Aristotelis: „Nikomacho etikoje" kritiškai nagrinėdamas mokymą apie pavidalus (εἴδη), jis prisipažįsta tokį nagrinėjamą esant nemalonų, „kadangi *pavidalus* sugalvojo artimi žmonės. Bet geriau turbūt, ir net privalu, vardan pačios tiesos paaukoti ir tai, kas mums artima, ypač jei esame *filosofai.* Mat abejus laikant draugais, dera (ὅσιον) rinktis tiesą" (I, 1096 a12–17). Aristotelio komentatorius Amonijas (*Vita Aristotelis*) šia proga primena Platoną teigus: „Sokratas mano draugas, bet didžiausias draugas – tiesa". Šią Sokrato-Platono maksimą išgarsino lotyniška patarlė *amicus Plato, sed magis amicus veritas*, pirmą kartą randama Servanteso „Don Kichote".

91c: *tarsi bitė** – Geluonį žaizdoje paliekančios bitės įvaizdis tikriausiai buvo virtęs priežodžiu. Komikas Eupolis (fr. 94 Koch) taip nusako Periklio iškalbos poveikį. Seneka „Laiškuose Lucilijui" (94, 41) svarstydamas išminčiaus įtaką aplinkiniams, cituoja elidietį Faidoną, lyginusį šią įtaką su nepastebimu įkandimu: „Nejuntame kai kurių smulkių gyvių įkandimo: tokia silpna, švelni ir apgaulinga yra pavojingoji jų galia. Apie įkandimą sužinome iš patinimo, ir pačiame patinime nematyti žaizdos. Tą patį patirsi bendraudamas su iš-

mintingais vyrais: nepastebėsi, kaip ir kada jie tau atnešė naudos, bet pastebėsi, kad atnešė". „Apologijoje" (30e – 31a) Sokratas savo veiklą lygina su kitu būdingu vabzdžių bruožu, nepralenkiamu įkyrumu: jis esąs tarsi dideliam, kilniam, bet apsnūdusiam žirgui (tai yra Atėnų valstybei) ramybės neduodantis gylys.

92a: *iš suderintų kūno pradų** – Plg. 86b–c.

92c: *kaip šį savo teiginį priderinsi prie ano* – „Šį": *siela – dermė*; „prie ano": *pažinimas esąs prisiminimas*. Plg. keliomis eilutėmis toliau: „... katrą teiginį pasirinksi: pažinimą esant prisiminimą, ar sielą – dermę?"

92d: *todėl ir dauguma žmonių jam pritaria**[1] – Galima versti ir: „kaip dauguma žmonių susidaro nuomonę" (apskritai, o ne vien apie tai, kas yra siela). Panašumo į tiesą vietoje pačios tiesos ieško žmonių nuomonę paveikti siekiantys retoriai, – plg. „Faidras" 260a *sqq*: „Štai ką apie tai girdėjau, brangus Sokratai", – kalba Faidras, – „besirengiančiam tapti oratoriumi nebūtina suprasti, kas iš tiesų yra teisinga – pakanka žinoti vien tai, kas atrodo teisinga daugumai, kuri ir spręs", ir t. t. (vert. N. Kardelis). To paties – paveikti bei įtikinti klausytoją siekiama renkantis aplinkybėms labiausiai tinkamą įvaizdį arba įrodymą (εὐπρέπεια; plg. *Euth.* 305e). Platono Sokratas teigia priešingai: „be tiesos neįmanoma, nei kada nors bus įmanoma pasiekti tikrosios iškalbos" (*Phaedr.* 260e).

92d: *apgavikai**[2] – Gr. ἀλαζόνες. Ἀλαζών – „bastūnas" (plg. ἄλη, „klajonės"), „sukčius", „šarlatanas". Šis žodis dažnai taikomas sofistams (žr. LSJ, s.v. II).

92d: *pati ši būtis**[3] – Vertimas seka pataisytu rankraščio tekstu: αὐτὴ ... ἡ οὐσία. Nors visi „Faidono" rankraščiai čia turi αὐτῆς („jos", *sc.* sielos), dauguma nūdienos mokslininkų mano, kad būtina sutikti su vienintelio (Vienos) rankraščio pataisa αὐτὴ (ἡ οὐσία): teiginys, esą „būtis" („kas yra") yra *sielos* būtis, prilygintų sielą mąstomiesiems pavidalams.

Ar daugumos rankraščių varianto tikrai negalima apginti? Loriaux manymu (I, p. 155), 92d „jos", kaip ir „mūsų" 76e („Jei tai, ką mes visą laiką minime, – „gražu", „gera", ir apskritai tokios esybės, yra, ir mes su jomis siejame tai, ką gauname iš pojūčių, vėl atrasdami jas anksčiau turėtas ir *mūsų*. <...> būtina pripažinti, jog, kaip yra anos esybės, taip pat ir mūsų sielos *yra* mums dar negimus") gali būti taikoma sielos troškimo ir pažinimo *objektui*. „Būtis", οὐσία – sielos penas. Plg. pst.*[1] ad 76e.

92e: *turinti vardą „kas yra"** – Gr. ἔχουσα τὴν ἐπωνυμίαν τὴν τοῦ ὃ ἔστιν. Žodis ἐπωνυμία nusako pagal kitą daiktą gaunamą vardą arba/ir vardą, kuris savaime aiškiai nurodo savo reikšmę ir kilmę. Plg. „Faidras" 238c, „Įstatymai" I, 626d. „Odisėjoje" (XIX, 409) *eponimu* pavadintas *Odisėjo* vardas „neapkenčiamasis" (plg. gr. ὀδύσασθαι, „neapkęsti"), Hesiodo „Teogonijoje" (v. 144) – *Kiklopų* (gr. κύκλωψ, „su apvalia akimi"), Aischilo („Septynetas prieš Tėbus" v. 578, 658, *et al.*) ir Euripido („Finikietės" v. 1494) tragedijose – *Polineiko* (gr. πολυνεικής „vaidingasis") vardai. Pats tikrosios būties vardas οὐσία – „kas yra", nurodo savo reikšmę ir kilmę, „etimologiją". Visi kiti daiktai vardus kartu su esme ir prasme gauna iš tikrųjų esybių ir yra šių „perregimus" vardus turinčių esybių bendravardžiai, „homonimai" – plg. 78e, 102b, 103b,e, 104e, 105d.

93a: *veikti arba patirti** – Gr. ποιεῖν ... πάσχειν. Tai dvi pagrindinės kiekvienos esybės būklės. Plg. „Faidras" 245c, 270c-d: norint pažinti kokią nors esybę, taip pat ir sielą, būtina nustatyti, kokie yra pagrindiniai jos „darbai" (ἔργα) ir „būsenos" (πάθη).

93c: *kitos dermės savyje neturi** – „Valstybėje" (IV, IX *et passim*) Sokratas aiškina, jog sielos gerumas ar blogumas priklauso nuo to, kaip žmogui pavyksta *suderinti* vidinius pačios sielos siekius.

94b: *ar ne siela?** – Šį sakinį galima ir taip suprasti: „Kas vadovauja visiems žmoguje esantiems dalykams? Ar ne siela?" (Hackforth). Galbūt norėta pasakyti ir viena, ir kita (plg. Rowe *ad locum*).

94c: *priešinasi tam, kas kyla iš kūno?** – „Valstybėje" (IV, 439e – 440d) tokie konfliktai pavaizduoti vidiniais sielos konfliktais. Jie kaip tik turi parodyti, kad siela nėra vienalytė, ir kad joje esama skirtingų bei skirtingų dalykų geidžiančių pradų: gerti ir valgyti trokšta „geismingoji" sielos „dalis" (τὸ ἐπιθυμητικόν), o draudžia „protingoji" (τὸ λογιστικόν). „Faidone" sielos santykis su kūnu ir kūniniu pasauliu kur kas svarbesnis už vidines jos problemas. Geismingieji sielos pradai veikia išvien su kūnu, tenkindami jo poreikius, o mažiausiai susaistyta kūno, laisviausia, tyriausia ir mąstomai tikrovei artimiausia yra protinga siela. Apie pastarąją ir kalbama „Faidone".

94d: *gimnastika ir medicina** – Platono Sokrato požiūriu, gimnastika ir medicina, priešingai nei virėjų ir kulinarų menas, esančios teisingo kūno lavinimo priemonės: jos padeda sielai

sudrausminti kūną ir paversti jį patvariu bei paklusniu žmogaus įrankiu. Plg. *Gorg.* 464a – 465d, 500b, 517d – 518d, 521a. Anot „Valstybės“ (III, 410b – 412a) gimnastika, kaip ir mūziškieji menai skirta darniam pačios sielos puoselėjimui.

94e: *baisesnio teko iškęsti** – „Odisėja“ XX, 17*sq.* „Valstybėje“ (IV, 441b) Sokratas taip pat primins šiuos Odisėjo žodžius, šįkart – siekdamas parodyti, kad trečiasis sielos pradas „piktasis“, τὸ θυμικόν skiriasi nuo jam raminančius žodžius („Širdie, kentėk!“) tariančio proto. Kalbamoje „Faidono“ vietoje Sokratas kitaip interpretuoja Homero eiles: protingoji siela kreipiasi į kūną. Kituose Platono veikaluose minima apie *vidinį* sielos arba atskirų jos dalių tarpusavio pokalbį, – plg. *Phaedr.* 276a, *Theat.* 189b – 190a, *Sophist.* 263e *sqq.* Ko gero, tai yra tas pats pokalbis: visai besielis ir negyvas kūnas kažin ar išgirstų jam skirtus paraginimus.

95a: *o kaip su Kadmu...?** – Aštuonerius metus Arėjui tarnavęs Kadmas, mitinis Tėbų įkūrėjas, iš Atėnės gavo valdyti Bojotijos kraštą ir vesti Afroditės bei Arėjo dukrą Harmoniją (gr. „dermė“). Tai buvo pirmosios deivės ir mirtingo žmogaus vestuvės, kuriose dalyvavo patys olimpiečiai ir Mūzos malonino svečius savo giesmėmis.

95b: *homeriškai pulkim pirmyn** – Gr. ἐγγὺς ἐόντες. Sokrato žodžiai metriškai atitinka hegzametro eilutės pabaigą ir primena įprastą Homero poemų formulę: plg. *Il.* XXII, 92 (kur ἆσσον ἰόντα pasakyta apie Hektorą puolantį Achilą).

95c: *yra nežūstanti ir nemirtinga**[1] – Plg. 88b.

95c: *išmintį mylinčio vyro**[2] – Gr. φιλόσοφος ἀνήρ.

95d: *ką vadina „mirtimi"** – Kebėtas įtaria, kad „mirtimi" vadiname įvykyje gali glūdėti tikroji sielos žūtis. Plg. ankstesnę Kebėto teiginio santrauką (91d): „Šitai ir būtų mirtis", – primena Sokratas, – „sielos žūtis".

95e: *ne pirmą jau kartą primenu*¹* – Glaustesnę Kebėto teiginių santrauką Sokratas jau pateikė 92d.

95e: *pats sau mąstė*²* – Sokratas antrą kartą ilgam nutyla susikaupęs. Plg. 84c, kai jis tyliai susimąsto baigęs kalbėti apie už kūną dieviškesnės bei patvaresnės sielos pranašumą.

95e: *radimosi ir nykimo*³* – Atkakliai kalbėdamas apie sielos žūtį, Kebėtas verčia susimąstyti apie radimąsi ir nykimą apskritai. „Radimasis" (γένεσις) ir „nykimas" (φθορά) – svarbios prigimtį (φύσις) tiriančio mokslo sąvokos. Tolesnis dėstymas rodo, kad Sokratas turi galvoje ir tam tikrų savybių, ir pačių šių savybių turėtojų (daugiau pirmųjų) *radimąsi* bei *nykimą*.

95e: *priežastį*⁴* – Gr. αἰτία. Pirmykštė šio žodžio reikšmė „atsakomybė", visų pirma kaltinamojo atsakomybė. Sokratas siūlo plačiau pažvelgti į radimosi ir nykimo vyksmus, prisimindamas, kaip jis pats ankstesniais laikais siekė suvokti, *dėl ko* atsitinka įvairūs daiktų pokyčiai, taip pat ir visam kam būdingi radimasis bei nykimas; kokia juos nulemia *priežastis*, kas čia iš tikrųjų yra *atsakingas, „kaltas"* (αἴτιος). Priežasties, „atsakingojo" paieškos – būdingas Sokrato amžininkų intelektualų siekis: Demokritui priskiriami žodžiai, esą jis mieliau išaiškintų vieną priežastį (εὑρεῖν αἰτιολογίαν), nei taptų galinguoju persų karaliumi (Dionisijas Aleksandrietis *apud* Euseb. *Praep. Ev.* XIV, 27, 4 = 118 B DK).

96a: _dalykuose, apie kuriuos kalbi_*[1] – Sokrato svarstymai apie visa ko radimosi ir nykimo priežastį pašnekovui suteiks bendrą teorinį pagrindą ir padės veiksmingiau įtikinti kitus (Rowe) ar/ir save patį (Hackforth) svarstant šiuos jam rūpimus dalykus.

96a: _jaunas būdamas_*[2] – Komentatoriai įvairiai vertina šiuos Sokrato jaunystės „prisiminimus". Galimas daiktas, kad Sokratas, kaip ir žadėta, pasakoja apie savo jaunystės polinkį gamtos mokslams, – šią jo aistrą bus įamžinę Aristofano „Debesys" (Burnet. Plg. taip pat _Apol._ 19c ir V. Ališausko komentarus _ad locum_). Kiti tyrėjai mano, jog Platonas čia kalba apie savo paties jaunystės intelektualinius įspūdžius (Loriaux). Arba – kad šis dėstymas nėra vien Sokrato arba vien Platono intelektualinė biografija, bet – iš dalies istoriškai, iš dalies fenomenologiškai – pateikia kai kurias svarbias filosofijos problemas, tyrinėjimo sritis ir būdus (plg. Dorter, Rowe).

96a: _gamtos mokslu_*[3] – Gr. ἡ περὶ φύσεως ἱστορία. Plg. ἵστωρ, „žinovas" – iš *ϝιδ-τωρ; plg. *εἴδω, „matyti" ir οἶδα, „žinoti". Jonijos „filosofai" šiuo žodžiu vadino jų renkamas ir sisteminamas žinias apie įvairius gamtos reiškinius. Herakleitas tyčiojasi iš „visų žmonių _žiniarinkystėje_ (ἱστορίη) labiausiai įsimiklinusio" Pitagoro: „tuos raštus susirankiojęs", anas „išmintį sau pasidarė, daugžinybę ir suktybę" (fr. 129 DK, vert. M. Adomėnas). „Historia" savo įvairių kraštų papročius bei praeitį aprašantį veikalą pavadino ir jonėnas Herodotas, iš čia kilo ir šiandien įprasta žodžio „istorija" reikšmė.

96b: _atsiranda gyviai_*[1] – Hipokratui priskirtame traktate _De carnibus_ 3 (VIII, 586 Littré) sakoma, kad gyvybė galbūt atsiranda žemei pūvant, ir kad kaulai susidaro šilumai veikiant šiuos puvėsius. Panašią gyvybės atsiradimo versiją dėsto

Diodoras Sicilietis (I, 7, 3 *sq*): šilumai veikiant drėgną žemę, iš rūgstančio purvo iškilo burbulai – puvėsiai, apvilkti plona plėvele; gyviai brendo šiuose apvalkaluose, kol, galutinai subrendę, galėjo iš jų išeiti. Daugelis tyrinėtojų šios versijos šaltiniu laiko Demokritą, – plg. fr. 5 DK. Pasakojama (A 30 DK), kad Anaksimandras manė, esą žmonės brendo kažkokių iš įkaitusios drėgmės ir žemės atsiradusių gyvių (žuvų, ar panašių į žuvis) viduje, o vėliau išėjo lauk. Anot Diogeno Laertiečio (II, 16 *sqq*): „Sokrato mokytojas" „gamtininkas" Archelajas manė, kad „esama dviejų atsiradimo pradų („priežasčių", αἰτίαι), ir kad gyvūnai atsiranda iš dumblo". Archelajas sakęs, kad „gyviai atsiranda iš šiltos žemės, tarsi maistą išskiriančios pieną primenantį dumblą; taip ji padarė ir žmones". Jaunystės iliuzijų nusikratęs Sokratas nebetiki, kad gyvybė gali rastis iš kokių nors besielių (ir neprotingų!) pradų kombinacijos, – plg. 105d.

96b: *ar tai, kuo mes mąstome, yra kraujas?*[2] – Kokioje kūno vietoje glūdi išorinį pasaulį suvokiantis (juntantis arba mąstantis) pradas – graikų mąstytojams didžiai rūpėjęs klausimas. Visos Sokrato paminėtos hipotezės paskelbtos jau pirmųjų filosofų, vadinamųjų ikisokratikų, tačiau aktualumo jos neprarado ir vėlesniais laikais, medicinos mokslui teikiant tai vieno, tai kito teiginio pozicijas stiprinančių žinių. Kad mąstoma krauju, teigė Empedoklis (V a.) ir jo mokymui ištikima Sicilijos medikų mokykla: „... Širdį supantis kraujas – žmonių mąstymas (νόημα)" (fr. 105 DK). Teofrastas (*De sensu* 10) sieja šį teiginį su Empedoklio įsitikinimu, esą pažinti ką nors pajėgia tik į jį panašus, – plg. fr. 106 – 109 DK.

96b: *ar oras?*[3] – Teiginys, kad siela yra oras siejamas su VI a. filosofų Anaksimandro ir Anaksimeno vardais (17 B 2 DK;

plg. 12 A 29). Antroje V a. pusėje Diogenas iš Apolonijos mokė, kad visa pajėgia mąstyti tiek, kiek įsileidžia mąstantį orą. „Žmonės ir kiti gyviai gyvena įkvėpdami orą, ir tai jiems kartu yra siela ir mąstymas (νόησις) <...> O kai tai atsiskiria, jie miršta, ir mąstymas juos palieka" (fr. 4 DK, fr. 8 Laks, p. 39–41; plg. fr. 5 DK, fr. 9 Laks, p. 42–55). Aristofano komedijoje pats Sokratas aiškina sielą esant orą, – *Nub.* 225–236, 828*sqq*; plg. 64 C 1–2 DK.

96b: *ar ugnis?*[*4] – Pasak Herakleito, „ugnis nuovoki" (fr. 59 DK). Kai kurios Herakleito ištaros ugnį vaizduoja galutiniu visa ko pagrindu (plg. fr. 30, 31, 64, 117, 118 DK).

96b: *smegenys*[*5] – Ši mintis siejama su Alkmajonu Krotoniečiu (24 A 5, 15 DK). Teofrasto žiniomis (*De sensu* 25*sq*), Alkmajonas kalbėjo apie „praėjimus" (πόροι), vedančius nuo jutimo organų prie smegenų. Pasakojama (plg. A 10 DK), kad jis tai nustatė pirmasis išdrįsęs padaryti akies skrodimą. „Timajuje" (69c-e, 73c-d, 75b-c) Platonas ir pats palaiko šį Alkmajono mokymą: kuriant žmogų mąstantysis sielos pradas įkurdinamas galvoje. Tai tampa klasikiniu Platono „sielos dalių" sampratos šalininkų teiginiu. Toliau Sokrato dėstomos mintys apie atminties, nuomonės ir žinojimo radimąsi gali būti to paties Alkmajono mokymo santrauka (plg. 24 A 11 DK), arba laisva Platono improvizacija: šitaip žinojimo atsiradimą galėtų vaizduoti Alkmajono prielaidomis besiremiantis mąstytojas, kitaip, nei Empedoklis, netapatinantis juslinio suvokimo su mąstymu.

96b: *šių dalykų nykimą*[*6] – Tai yra tik ką minėtų atminties, nuomonės ir žinojimo, bet taip pat ir visų kitų dalykų, kurių atsiradimo priežastis tyrinėjo Sokratas.

96c: *danguje ir ant žemės** – Plg. Sokratui teisme pateiktą kaltinimą: „Sokratas nusikalsta ir niekus daro, norėdamas susekti, kas darosi po žeme ir danguje..." (*Ap.* 19b, vert. A. Smetona). Tokį gamtotyrišką Sokrato ir jo mokinių smalsumą pašiepia Aristofanas, – plg. „Debesys" 188–194, 219–225.

96d: *kas jiems gimininga** – Galimas daiktas, jog Sokratas čia prisimena Anaksagorui priskiriamą „homojomerijos" („panašios sudėties") sampratą. Manoma, kad patį žodį padarė Aristotelis. Pastarojo liudijimu (*De gen. an.* 723 a10–11), Anaksagoras teigęs, kad prie mėsos prisideda iš valgio pareinanti mėsa.

96e: *tiesiog galva** – Gr. αὐτῇ τῇ κεφαλῇ. Datyvo linksnis graikų kalboje gali nusakyti ne tik matą (*dativus mensurae*), bet ir priežastį (*dativus causae*).

97b: *skaitant knygą** – Antikos laikais knygos dažniau būdavo skaitomos viešai, nei privačiai. Klausytojai galėdavo aptarti su autoriumi ką tik išklausytą veikalą, autorius aiškindavo ir, reikalui esant, jį tobulindavo. Platono „Faidro" pradžia atspindi šį paprotį.

97c: *Anaksagoro**[1] – Anaksagoras gimė apie 500 m. Kladzomenuose (netoli Smirnos), ilgai gyveno Atėnuose, tačiau neatrodo, kad Sokratas, bent jau jaunystėje būtų jį sutikęs (plg. Dixsaut *ad locum*). Anot Diogeno Laertiečio (I, 16, plg. II, 6), Anaksagoras yra parašęs vienintelį kūrinį („Apie prigimtį", Περὶ φύσεως). Atrodo, kad veikalas buvo populiarus, – Sokratas prabėgomis cituoja jį savo pašnekovams (plg. 72c ir *Gorg.* 465d). Sokratas sako, kad jį už vieną drachmą buvo galima nusipirkti teatre (*Ap.* 26d-e). Anaksagoras

buvo Periklio mokytojas bei patarėjas (žr. Isokratas *Antid.* 235) ir tik pastarajam užtarus išvengė kaltinimo bedievyste.

Pasak Aristotelio (*Met* A, 984 b17–18), pirmasis visa ko prigimtyje įžvelgęs protingą tvarkančiąją priežastį (plg. 59 B 12 DK), Anaksagoras „pasirodė tarsi blaivus žmogus lyginant su padrikais pirmtakų teiginiais". Platonas „Kratile" (413c) šitaip perteikia Anaksagoro mintis: „[protas] vienvaldis ir su niekuo nesumišęs tvarko visus daiktus kiaurai per visa ką eidamas" (vert. M. Adomėnas). Sokratas priekaištauja Anaksagorui už tai, jog tas vaizduoja „neprotingą protą": pačioje pradžioje išjudinęs netvarkingą visų pradų mišinį (plg. 72c), jis nesirūpina, kad viskas būtų sutvarkyta kuo geriausiai, palikęs veikti gamtines priežastis.

97c: *kad būtų kuo geriausiai**² – Sokratas neabejoja, jog protas viską turėtų sutvarkyti „protingai", vadinasi ir geriausiai. Sokratas prisipažina (97d), jog Anaksagoro teiginys jį pradžiugino: malonu buvo sužinoti, jog visa ko tvarka esanti proto veiklos vaisius. Anaksagoru Sokratui teko nusivilti, tačiau paties Platono „Timajuje" dėstoma kosmogonija atitinka šią protingo ir tikslingo Visybės santvarkos paaiškinimo programą (plg. pvz. *Tim.* 29–34, 44d – 46a, 68e – 71a). Pasak Gallopo (p. 175), kalbama „Faidono" vieta „žymi perėjimą nuo mechanistinio prie dviems tūkstančiams metų Europos moksle įsigalėjusio teleologinio gamtinės tvarkos suvokimo".

97d: *apie patį save**¹ – Šiuo atveju ir „paties savęs žinojimas", kurio paprastai labiausiai trokšta Sokratas (plg. *Phaedr.* 230a), tampa žinojimu apie tai, kas pačiam yra geriausia.

97d: *to paties žinojimo dalykas**² – Plg. *Hip. Min.* 375c, *Theaet.*

169d: mokslas esąs gražu/bjauru, lygu/nelygu, teisinga/neteisinga ir panašių priešybių žinojimas.

97d: *mano protu, ir derėtų**[3] – Čia galima įžvelgti žodžių žaismą: Anaksagoro mokymas apie visa ką tvarkantį *protą* yra kaip tik toks, kokio ieško paties Sokrato *protas* (κατὰ νοῦν ἐμαυτῷ). Panašaus žodžių žaismo tikrai esama 98b.

97e: *lėkšta, ar apvali**[1] – Anot Aristotelio (*De cael.* 294 b13 *sqq*), Anaksimenas, Anaksagoras ir Demokritas manė Žemę esant lėkščią, laikydami lėkštumą jos rimties priežastimi. Anaksimandras Žemę vaizdavo cilindru (A 10 DK, plg. Aristotelis, *De caelo* 293 b34 – 294 a1). Aristotelis (*De cael.* 293 b33 – 294 a1) mini, kad dėl Žemės pavidalo būta skirtingų nuomonių: vieni ją laikę lėkščia, kiti – apvalia, tačiau jis nepatikslina pastarosios nuomonės šalininkų asmenybių. Diogeno Laertiečio žiniomis (IX, 21), Parmenidas pirmasis įrodė, kad Žemė apvali. Apvalia Žemę galbūt laikė Diogenas Apolonietis (A. Laks *apud* Dixsaut *ad locum*). Kai kurie mokslininkai pastebi, jog „apvaliu" galima pavadinti ne vien rutulį, bet ir diską, ir mano, jog rutuliu Žemę pirmasis pavaizdavo pats Aristotelis. Bet tokiu atveju neaiški Sokrato klausimo priešprieša: juk diskas taip pat yra *lėkštas*.

97e: *visa ko viduryje**[2] – Pasak Aristotelio (*De cael.* 293 a17–23 *sqq*), didžioji Graikijos mąstytojų dauguma, išskyrus pitagorininkus, tikėjo Žemę esant Visybės vidurį.

98a: *apie kitas žvaigždes**[1] – Planetos taip pat gali būti vadinamos „žvaigždėmis" (plg. 109b-c ir *Tim.* 38c).

98a: *posūkius**[2] – Gr. (αἱ) τροπαί – tam tikri dangaus taškai,

tarp kurių, stebint iš Žemės, pirmyn atgal juda dangaus šviesuliai.

98b: *nesinaudoja protu** – Diogeno Laertiečio žiniomis (II, 6), Protu pravardžiuodavo patį Anaksagorą.

98c: *atsakomybės ... atsakingais**[1] – „Atsakomybė" ir „atsakingi" verčiami žodžiai αἰτία ir αἴτιος, – žr. pst. *[4]ad 95e.

98c: *eterį**[2] – Plg. pst. *[1]ad 109c.

98c: *daugybę kitų keistų dalykų**[3] – Plg. Klemensas Aleksandrietis, *Strom.* II, 120, 1: „Anaksagoras pirmasis virš daiktų pastatė protą. Bet ir jis neišsaugojo kuriančiosios priežasties, sugalvojęs kažkokius bepročius sūkurius protui nieko neveikiant ir neprotaujant" (= 59 A 56 DK).

98c: *čia dabar aš sėdžiu todėl** – Gallopas pastebi (p. 175), kad paties Sokrato *apkaltinimo* pavyzdys gražiai dera prie pasakojimo apie αἰτία – „kaltojo", atsakingojo paieškas.

98e: *kokią jie man paskirs**[1] – Kitaip nei Anaksagoras, kuris, kaip pasakojama, 40 metų anksčiau už Sokratą apkaltintas bedievio mokslo skleidimu, nusprendė palikti intelektualinę Graikijos sostinę.

98e: *galai griebtų**[2] – Gr. νὴ τὸν κύνα, „prisiekiu šunimi". Plg. „Apologija" 22a ir V. Ališausko pst. *ad locum.* Tai mėgstama ironiškoji Sokrato priesaika (galbūt jis ne vienas ją vartojo – plg. Aristofano „Vapsvos" 83). „Gorgijuje" (481b) Sokratas prisiekinėja „šunimi, egiptiečių dievybe". Doddsas (*ad locum* in: Plato. *Gorgias.* A revised Text with Introduction

and Commentary by E.R. Dodds. – Oxford, 1959, p. 262–263) pastebi, kad iš to nereikia daryti išvados, neva Platonas tikrai lankęsis Egipte, – apie šuns dieviškumą Egipte žinojo jau Herodotas (II, 66, 4; 67, 1). Doddsas pateikia kitų (jo žodžiais) „polinkio prisiekinėjant iškreipti *nomina sacra*" pavyzdžių – taip pat ir naujosiose kalbose (angl. *by gum, bedad*, pranc. *parbleu*, etc). V a. komikas Kratinas (fr. 231 Kock) sako, jog senovės žmonėms „didžiausia priesaika, ką besakytų, buvo šuo (κύων), paskui žąsis (χήν, plg. Aristofanas „Paukščiai" 521: νὴ τὸν χῆνα), o dievų neminėdavo. Doddsas (*loc. cit.*) spėja, kad Kratinas turi omenyje dievobaimingą senolių atsargumą. Istorikas Sosikratas (I a. po Kr.) tokią nuostatą priskiria legendiniam karaliui Radamantui (*FrHist* 461 F3). Paprastai atėniečiai prisiekinėdavo Dzeuso vardu. Plg. pst. *²ad 60c.

99a: *Megaruose**¹ – Į Megarus pas Eukleidą kuriam laikui po Sokrato mirties pasitraukė jo mokiniai, tarp jų ir Platonas.

99a: *pas bojotiečius**² – Sokrato mokiniai, taip pat ir bojotiečiai Simijas su Kebėtu (*Crit.* 45b) surinkę daug pinigų ragino jį bėgti iš kalėjimo.

99b: *negalėtų būti priežastimi**¹ – Sokratą piktina daugumos žmonių nesugebėjimas atskirti *priežasčių* nuo *būtinų sąlygų* (*conditio sine qua non*). Vėlesniuose Platono dialoguose pastarosios vadinamos „bendrapriežastimis" (συναίτια), – plg. *Tim.* 46d-e ir *Leges* X, 897a-b.

99b: *veikiamą dangaus**² – Anot Aristotelio (*De cael.* 295 a16–21), tokia buvo Empedoklio ir jo bendraminčių nuomonė: jie teigė, kad „dangaus sukimasis ratu aplink Žemę didesniu

nei jos greičiu neleidžia Žemei judėti, tarsi vandeniui samtyje: samtį sukant ratu vanduo dažnai atsiduria po variniu gaubtu, tačiau dėl tos pačios priežasties nekrenta žemyn, nors pagal prigimtį ir turėtų". Aristofanas (plg. „Debesys" 255*sq*, 828*sq*) šį teiginį priskiria pačiam Sokratui.

99c: *pakiša orą**[1] – „Kitas" galėtų būti Anaksimenas, Anaksagoras arba Demokritas, – visi jie, pasak Aristotelio, manė, jog, būdama lėkščia, Žemė „neperpjauna po ja esančio oro, bet dengia jį tarsi dangtis". Po Žemės plokštuma esantis oras „neturi pakankamai vietos judėti, ir visa jo masė rymo apačioje, panašiai kaip vanduo klepsidrose" (*De caelo* 294 b14–23).

99c: *Atlantą, kuris už šį**[2] – Anot „Odisėjos" (I, 53*sq*), Titanas Atlantas laiko parėmęs žemę nuo dangaus skiriančius stulpus. Hesiodo „Teogonijoje" (v. 517–520, 746–748) Atlantas remia dangų rankomis ir galva tolimiausiame vakariniame pasaulio pakraštyje. Sokrato manymu, tikrasis Atlantas esanti tam tikra antžmogiška jėga, kurios jis ir pats ieško, tačiau *gudruoliai* tikisi suradę už pastarąją dar galingesnę: kūninės gamtos dėsnius. Damaskijas (V–VI a. po Kr.) šia proga paaiškina, jog Atlantas, nesvarbu koks jis – senasis ar naujasis, – esąs titaniška, vadinasi medžiaginė jėga, todėl niekaip negalįs sieti bei vienyti, bet priešingai, visa skaidąs (II, 72; II, p. 326–329 W.).

99c: *gėris ir saitas**[3] – „Saitas" – gr. (τὸ) δέον (nuo δέω, „rišti", „susaistyti", „įpareigoti") – tai, kas „suriša" ir „įpareigoja"; „pareiga", „prievolė". Sokratas ieško priežasties, kuri paaiškintų, kodėl kiekvienas daiktas yra *būtent* toks ir *būtent* taip, kaip jis yra (plg. 97e: „kokia ir kodėl *būtinai* tokia yra to priežastis", gr. τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀνάγκην), – kiekvienas atskirai ir tarpusavio santykiuose. Plg. *Crat.* 418e – 419a. Kalbamoje

vietoje „gėris ir saitas" tikriausiai sudaro *hendiadį* – Sokratas turi galvoje „saistantį gėrį" arba „gėrio saitą": viskas yra taip, kaip *privalo* būti *geriausios* santvarkos labui.

99d: *su „antruoju plaukimu"**[1] – Anot senovės autorių (plg. Eustatijas, *In Od.* 1453, 20, Menandras fr. 241), apie „antrąjį plaukimą" (δεύτερος πλοῦς) kalbama, kai, nesant tinkamo vėjo, tenka irkluoti – vargingesnis bei lėtesnis, tačiau tikresnis būdas plaukti norima kryptimi. Δεύτερος, „antrasis" čia „antraeilis", „antrarūšis" (plg. angl. *next best*, vok. *zweitbeste*; žr. LSJ, s.v. II). Plg. Sokrato patikslinimus 99e. Ciceronas (*Tusc.* IV, 5, 9) iškalbos bures (*vela orationis*) priešina „dialektiniam irklavimui" (*dialecticorum remis*). Apie „antrąjį plaukimą" užsimenama ir „Filebe" 19c: „Jei išmintingam žmogui (σώφρονι) ir dera žinoti apie viską, jam, mano galva, lieka dar *antrasis plaukimas* – nebūti nežinioje dėl savęs paties" (tai yra dėl savo galimybių ribotumo, – tokia yra tradicinė priesako „žinok save patį" reikšmė). „Faidone" po pirmojo drąsiai planuoto „plaukimo" nesėkmės Sokratas renkasi saugesnį visa ko priežasčių tyrimo būdą (100b-e *sqq*).

Pasak G. Reale („Die Begründung der abendländlischen Methaphysik: *Phaedon* und *Menon*". In: *Platon: seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen.* Ed. Th. Kobusch et B. Mojsisch. – Darmstadt, 1996, p. 64–81, p. 64), mąstomojo pasaulio bei meta-fizinės tikrovės atradimą nusakanti „antrojo plaukimo" metafora simboliškai išreiškia ne tik paties Platono, bet ir didžiąją dalį vakarietiškos mąstysenos. Kartu su *objektyviuoju* mąstymo *a priori* Vakarų filosofijoje atradusiu „prisiminimu", „antrasis plaukimas" žymi svarbiausias Vakarų mąstymo gaires, „esminius ir – teigiamai arba neigiamiai – neišvengiamus santykinius dydžius (*Bezugrößen*)" (*ibid.*, p. 80).

Komentatoriams rūpi klausimas, kas būtų *pirmasis plaukimas*. Paprastai manoma, kad tai anaksagoriškoji Proto teorija, kurią galima interpretuoti kaip visuotinio tikslingumo teoriją. Kitas aiškinimas – Sokratas turįs galvoje «prigimties/gamtos tyrinėjimą». Negana to, kartais *pirmojo plaukimo* kaip tyrinėjimo, neva duodančio tikrus rezultatus samprata laikoma ironiška: pretenzijos į galutinį visa ko pažinimą šiame gyvenime yra nepagrįstos (R. Legutko, p. 236–241).

99d: *tyrinėdamas esybes**[2] – Sokratą nuvylė medžiaginėmis priežastimis grindžiamas aiškinimo būdas (96a-b). Anaksagoras lyg ir žadėjo kitą kelią, tačiau pasirodė nedaug besiskiriąs nuo kitų „natūralistų". Sokratas skundėsi, jog anas tyrinėjimas gerokai jį apakino (96b); dabar jis vėl susirūpina savo „rega": idant visai neapakintų sielos (99e), jis nutarė kitaip žiūrėti į esančius daiktus. Pasirodo, kad paaiškinti kūno akimis regimus daiktus – „fenomenus", „esybes" (τὰ ὄντα) įprastine prasme, – tegalima postuluojant tikrai esančių visa ko pavidalų (εἴδη), „esybių" siauresne, „platoniškąja" prasme – būtį. Norint *suprasti*, reikia rinktis *mąstymo* kelią. Iš tikrųjų Sokratas toli gražu nelaiko šio kelio aplinkiniu arba „atsarginiu" – tai esąs pats tiesiausias ir saugiausias kelias tikrovėn. Todėl jis ir priduria: „Galbūt mano palyginimas čia tam tikra prasme ir netinka: mat nenorėčiau sutikti, neva kas esybes tyrinėja svarstymais labiau žiūri į atvaizdus nei tiriantysis potyriais".

99e: *svarstymuose** – Gr. εἰς τοὺς λόγους καταφυγόντα. Juslės klaidina, lieka mąstymo kelias (plg. 65b-c, 89c – 91b). Kitų tyrėjų manymu, λόγοι čia turi tikslesnę reikšmę: „apibrėžimai" (Black), „sąvokos" (Robin), arba „teiginiai" siauresne prasme (Hackforth), – tai yra pagrindinės Sokrato

teorijos *prielaidos*, antai: „yra kažkas savaime gražu", ir taip toliau (100b). Pasak Rowe (*ad locum*), mokslininkai „natūralistai" savo teorijoms taip pat pasitelkia „teiginius", bet jų teiginiai plaukia iš juslių potyrių, o Sokrato – patys yra visų teorijų pradinis taškas.

100a: *potyriais**[1] – Gr. ἐν ἔργοις – „praktinėje (t.y. juslinėje) patirtyje".

100a: *stipriausias**[2] – Plg. 85c-d: rinktis verta tvirčiausią – geriausiai atlaikantį priekaištus, „kritikai atspariausią" (δυσεξελεγκτότατον) teiginį. Plg. 100d, 101d. Stipriausias ir „saugiausias" (100d-e, plg. 85d) Sokrato teiginys – tai prielaida apie mąstomų visa ko pavidalų būtį: visa, kas *suvokiama* juntamame pasaulyje, *yra* juntamų daiktų santykio su anais tikrai esančiais (τὰ ὄντα) pavidalais (ir priežastimis!) dėka.

100b: *šios dienos pokalbyje**[1] – Savaime savyje esančių esybių būtis jau nuo 65d sudaro svarbią visų Sokrato aiškinimų prielaidą. Pašnekovai entuziastingai sutinka remtis šia aksioma. Žodžiu εἴδη, „pavidalai" tikrosios esybės pirmą kartą „Faidone" pavadintos 102b ir iš viso tik keturis kartus – 102b, 103e, 104c, 106d.

100b: *kažkas savaime savyje gražu, gera, didu ir visa kita**[2] – Plg. 65d, 66a, 74a *sqq*, 78d.

100c: *bendrininkas** – Gr. μετέχει – „turi dalį", kažkokiu būdu (plg. 100d ir pst.) yra paveiktas paties savaime esančio pavidalo.

100d: *jis čia atsiranda**[1] – Didžioji „Faidono" rankraščių dauguma šioje vietoje turi προσγενομένη: nesvarbu, koks būtų

būdas, kuriuo grožis pasireiškia, „atsiranda“ paskiruose gražiuose daiktuose... Sokratas neketina čia gilintis į gana keblų klausimą apie tai, kokiu būdu pavieniai daiktai „dalyvauja“ savaime esančiame grožyje. Šis klausimas svarstomas „Parmenide“. Vieno rankraščio variantas (Vat. gr. 225) προσγενομένου vertimo iš esmės nekeičia. Neatrodo, kad būtina kartu su Oxfordo leidimo rengėjais dėl šiokio tokio sakinio sintaksės nerangumo rinktis Wyttenbacho konjektūrą προσαγορευμένη: (ar kaip kitaip) „vadinama“.

100d: *ir pačiam sau, ir kitiems**[2] – Tai yra: jei aš pats, ar kas nors kitas paklaustų, kodėl šis ar anas daiktas yra gražus.

101a: *ne kuo nors kitu**[1] – Plg. pst. ad 96e.

101a: *tuo pačiu dalyku**[2] – Tai yra: „ta pačia galva“ ir „dėl tos pačios galvos“, – žr. pst. ad 96e.

101c: *kieno bendrininku tampa** – Daiktai gražūs tampa būdami pačios grožio esybės – savaime savyje tikrai esančio grožio dalininkai, dideli – tapę tikrosios didumo esybės dalininkais, ir taip toliau.

101d: *įsikibtų į pačią šią prielaidą**[1] – Gr. εἰ δέ τις αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἔχοιτο. Tai yra priimtų vien tik pačią prielaidą, nesutikdamas su iš jos plaukiančiomis pasekmėmis, – taip supranta Burnet, Dixsaut ir Rowe: Sokratas pataria nekalbėti su tokiu žmogumi neištyrus, ar prielaidos išvados dera viena su kita, ar ne. Kiti mokslininkai ὑποθέσεως ἔχοιτο verčia „užpultų pačią prielaidą“ arba siūlo įvairias konjektūras.

101d: *kas iš jos pareina**[2] – Komentatoriai nesutaria, ar ὁρμ-

ηθέντα čia ir 101e (ὡρμημένα) turi griežtesnę loginę reikšmę: „išvados" (Gallop), ar (plg. 100a: ταύτῃ ὥρμησα, „nutariau judėti šitokiu būdu") platesnę: „tai, kas iš jos pareina" (Bluck, Dixsaut: „visi iš jos *pareinantys teiginiai*"). Iš prielaidos (postuluojamo pavidalo) pareinančių teiginių suderinamumą reikia galbūt suprasti kaip galimybę vienodai taikyti iš pavidalo kylantį vardą visiems tuo pačiu vardu vadinamiems daiktams. Dixsaut (p. 384–385) šitaip aiškina Sokrato žodžius: „Jeigu gražiais, dideliais ar teisingais vadinamų daiktų visumoje rasime tokių skirtumų ar nepanašumų, kad negalėsime vienodai vadindami sieti juos su tuo pačiu pavidalu, turėsime nesuderinamumą. <...> Gražūs daiktai gražiais visada tampa dėl grožio – ši prielaida nekelia jokių abejonių, – tačiau dar reikia pasiekti, kad šis 'saugus atsakymas' tiktų paskiriems gražiems daiktams. Vadinasi, tirti iš prielaidos pareinančių dalykų suderinamumą arba nesuderinamumą reiškia tirti taikomų vardų ir daiktų suderinamumą. <...> Tiesioginė patirtis niekada neleidžia suvokti, ar daiktai išties yra tam tikro pavidalo dalininkai: reikia, kad jie pereitų per kalbą, būtų pavadinti bei ištarti, idant atsivertų sutapimai ir prieštaravimai. <...> Todėl, prieš nagrinėjant pačią prielaidą, dera patikrinti, kaip pavyksta ją taikyti ir pašalinti regimus skirtumus tarp daiktų ir jiems taikomų vardų".

101d: *paaiškinti pačią šią prielaidą**[3] – διδόναι λόγον. Žr. pst. *[1]ad 76b.

101d: *prieitum ką nors patenkinama**[4] – Gr. ἕως ἐπί τι ἱκανὸν ἔλθοις. „Prielaida" verčiamas žodis ὑπόθεσις. Ragindamas kilti prie aukštesnių prielaidų Sokratas galbūt turi galvoje kelią prie aukščiausiosios, „niekuo nesiremiančios prielaidos" (ἀνυπόθετος ἀρχή), tokios kaip „Valstybėje" (VI, 510b,

511b) atrastasis Gėrio pavidalas. Plg. R.S. Bluck, „*Hupothéseis* in the *Phaedo* and Platonic Dialectic", *Phronesis* 2 (1957), p. 21–31; Gallop, p. 191. „Nerašytojo Platono mokymo" šalininkų manymu, Sokratas čia kalbąs apie kelią nuo paskirų pavidalų prie pirmųjų ir aukščiausiųjų pradų, nuo kurių pareina pavidalai (plg. Reale, *Die Begründung der abendländlischen Methaphysik*, p. 74–77). Anot netiesioginių liudijimų (plg. Aristotelio referatą *Met.* A, 988 a6–10, N, 1091 b13–15) tai būta Vienio (jį atitinka Gėris) ir neapibrėžtos Didelio/Mažo dvejybės (ją atliepia Blogis) principų. „Kalbamoje 'Faidono' atkarpoje [97d – 102a] apstu pasikartojančių ir labai aiškių Platono užuominų – tik ne kiekvienam skaitytojui, o tokiam, kuris kitais keliais yra susipažinęs su šia žodinei dialektikai priklausančia ir dialoguose vien netiesiogiai nurodoma problematika"; plg. 96d-e, 97d, 98b, 100e–101c (Reale, *op. cit.*, p. 74).

Panašūs žodžiai užbaigia Sokrato svarstymą (107b): „...ir anose pradinėse prielaidose (ὑποθέσεις τὰς πρώτας), tegu jos jus ir įtikino, reikia dar ieškoti didesnio aiškumo. Jeigu kaip reikiant (ἱκανῶς) jas ištirsite, tikiu, kad seksite svarstymo keliu, kiek žmogus tegali juo sekti. O jei ir tai pasidarys aišku, nieko daugiau nebeieškosite". Plg. „Valstybė" (VII, 532e): samprotavimo keliais ateinama prie kelionės tikslo ir užbaigties vietos, nuo kurios niekur daugiau nebereikės eiti (ὥσπερ ὁδοῦ ἀνάπαυλα ... καὶ τέλος τῆς πορείας).

101e: *prieštarautojai**[1] – Οἱ ἀντιλογικοί. Plg. 90b-c ir pst. Sokrato manymu, prieštaringais teiginiais oponentus painioti mėgsta gincininkai sofistai: pastariesiems terūpi įtikinti pašnekovus, kad jie yra tiesūs. Plg. 91a. Sokratas turbūt turi galvoje „prieštarautojų" pomėgį teiginius apie *pačius* pavidalus

painioti su teiginiais apie paskirus jų vardus turinčius daiktus, – plg. „Eutidemas“ 300e – 304b.

101e: *atskleisti kurią nors iš esybių**2 – Plg. 65c ir pst.*1

102a: *išdėstė šiuos dalykus** – Echekrato žodžiai skamba lyg pašaipa iš gausybę mokyto intelekto pastangų Sokrato mintims paaiškinti išeikvojusių komentatorių. Kas sudaro „hipotetinio“ (gr. ὑπόθεσις, verčiama „prielaida“) Sokrato metodo esmę? Kas tai per „aukštesniosios“ prielaidos, iš kurių reikia rinktis geriausią? Koks yra pagrindo (pagrindinės prielaidos) ir iš jos plaukiančių pasekmių suderinamumo santykis? Remdamiesi Echekrato vertinimu tyrinėtojai siūlo vis kitokių „nuostabiai aiškių“ Sokrato metodo apibūdinimų.

102b: *esama paskirų pavidalų**1 – Pažodžiui: „kad kiekvienas iš pavidalų (εἴδη) yra kažkas“. Plg. 64c, 65d, 74a. „Pavidalas“, gr. εἶδος, – žr. pst. *1ad 65d.

102b: *turėdami savo vardus**2 – Gr. ἐπωνυμίαν ἴσχειν. Plg. pst. ad 92e.

102b: *Sokratas paklausė**3 – Pašnekovams pripažinus Sokrato prielaidą, kad esama tam tikrų pavidalų, ir kad visi paskiri daiktai kokiais nors tampa juose dalyvaudami (kitaip tariant, juose dalyvaudami, iš jų turi savo vardus), Sokratas grįžta prie pagrindinės savo užduoties – parodyti sielą esant „kažką visai nemirtinga ir nežūstama“ (plg. 88b). Čia prasidedantį Sokrato aiškinimą įprasta vadinti „baigiamuoju ‘Faidono’ įrodymu“. Šis paskutinysis Sokrato samprotavimas (102b – 107a) nuo senovės laikų kelia prieštaringų vertinimų. Damaskijas jį laikė vieninteliu lemiamu įrodymu, o to paties

Damaskijo cituojamas peripatetikas Stratonas (I, 442; II, p. 230–231 W.) pateikė šlubuojančią Sokrato įrodymų logiką atskleidžiančių priekaištų. Naujųjų laikų komentatoriai šiam argumentui buvo gana griežti: tai esąs „pats tamsiausias, neaiškiausias bei labiausiai nuviliantis" iš Sokrato įrodymų (Dorter), ištisa sofizmų virtinė (Gallop).

102d: *pasakiau nelygu rašytojas**[1] – Gr. συγγραφικῶς. Apibūdindamas Simijo santykį su mažumu ir didumu Sokratas visur vartoja tą patį veiksmažodį su įvairiais priešdėliais – ὑπερέχω, ὑπέχω, παρέχω. Tokį žodžių žaismą mėgo dailiosios prozos rašytojai ir retoriai, συγγραφεῖς (plg. *Phaedr.* 235c). Kiti verčia: „(tiksliai) tarsi knyga" (LSJ s.v.), arba „tarsi notaras" (Dixsaut, plg. *Leges* XII, 953 e, kur συγγραφή – „teisinė sutartis").

102d: *mumyse esantis didumas**[2] – Plg. 100d: pavidalai kažkokiu būdu būna jų vardais vadinamuose daiktuose. Didumas tam tikru būdu esti dideliu vadiname žmoguje, taigi kažkaip „yra mumyse". Sunkumų kyla paaiškėjus, jog mumyse tuo pačiu metu gali būti priešingų pavidalų: didumo, palyginti su mažesniais žmonėmis, ir mažumo, – palyginti su didesniais. Sokratas paaiškina, kad ir mažumas, ir didumas mumyse pasireiškia *skirtingų* daiktų atžvilgiu. Šie samprotavimai jau primena „Sofisto" svarstymus apie abipusius priešingų pavidalų santykius.

102d: *traukdamasis**[3] – „Timajuje" (57a-c) ši iš karo žodyno paimta leksika taikoma įvairių pirmapradžių elementų rūšių pasikeitimams aprašyti.

102e: *prisiartinus, žūva** – „Pasitraukti"/„žūti" priešprieša

vartojama iki 106e. Šios dvi galimybės vėliau taikomos sielai: siela arba „pasitraukia" iš kūno „pas Hadą" arba „žūva" kartu su kūnu.

103b: *nei prigimtyje** – Gr. ἐν τῇ φύσει. Visame radimosi pasaulyje. Plg. *Resp.* VIII, 597b.

103c: *šalčiu ir šiluma?** – Šis klausimas šiek tiek skiriasi nuo 64c, 65d, 74a ir 102b klausimų: „ar sakome, kad tai yra kažkas?" Šįsyk klausiama, ar yra toks daiktas, kuris atitinka tam tikrą vardą; čia – „šalčio" ir „šilumos".

103e: *ne tik pats pavidalas**[1] – Be pačių pavidalų esama dar ir esybių, negalinčių priimti ne *savo* priešybės, kadangi savo priešybės jos neturi, bet *esminių savo savybių* priešybės. Priešingu atveju jos žūva. Vėliau paaiškėja, kad siela taip pat priklauso šiai esybių rūšiai.

103e: *jo formą**[2] – „Forma" gr. μορφή, – plg. 104d ir pst. *[1]ad 65d.

103e: *ar tik jis vienas**[3] – Tai yra „turi turėti būtent šį vardą".

104a: *trejetas** – „Trejetu" čia ir toliau verčiamas graikiškas žodis (ἡ) τριάς, „trys" – (τὰ) τρία; atitinkamai „dvejetas" – (ἡ) δυάς, „du" – (τὰ) δύο, ir taip toliau. Tačiau neatrodo, kad Platonas nuosekliai skirtų šių žodžių reikšmes, – plg. 104a-b ir pst. *[1]ad 104d.

104b: *sutinki, ar ne?**[1] – Anot Aristotelio (plg. *Met.* 1028 b19–21), Platonas laikęs skaičius ypatinga rūšimi tarp pavidalų ir paskirų daiktų. Tačiau bent jau išlikusiuose Platono dialoguose nėra aiškių tokio mokymo pėdsakų. Plg. pst. *[1] ad 74c.

104b: *pavidalu**[2] – Gr. ἰδέα. Platono tekstuose šis žodis dažnai vartojamas greta ir ta pačia prasme, kaip ir εἶδος, „pavidalas". Žr. pst. *[1]ad 65d.

104c: *pavidalai negali pasilikti**[1] – Kadangi kalbama apie pačius pavidalus, skirtingai, nei „mumyse esančių" didumo bei mažumo arba sniego ir ugnies atvejais, neminima antroji galimybė – „žūti".

104c: *kai kurios kitos esybės**[2] – Kai kurių komentatorių manymu (Hackforth ir kiti), žodžius „ir kai kurios kitos" (graikiškai – *neutrum pluralis*, kaip ir εἴδη, „pavidalai") reikia suprasti „kai kurie kiti *pavidalai*": ne vien tiesiogines priešybes turintys pavidalai negali pasilikti priešybei priartėjus, bet ir kai kurie kiti tiesioginių priešybių neturintys *pavidalai*, elgiasi taip pat. Tolesni Sokrato žodžiai atitinkamai verčiami pridurant originale nesantį žodį „pavidalai": „Nori, kad, jei tik pajėgsime, apibrėžtume, kokie tai [pavidalai]?" Šitaip kalbamą vietą supratus, ir toliau visur reikėtų turėti omenyje, jog kalbama ne apie kokias nors „esybes", pasižyminčias kai kuriomis sielos prigimčiai taip pat būdingomis ypatybėmis, bet apie tam tikrą pavidalų rūšį. Vadinasi, sielą taip pat tektų laikyti pavidalu. Plg. tolesnę pastabą.

104d: *kažkieno priešybe?**[1] – Sakinio pabaiga verčiama pagal Oxfordo leidimą, priimant Stallbaumo konjektūrą (αὖ τῳ αεί τινος); rankraščiai pateikia kelis skirtingus teksto variantus (žr. aparatą *ad locum*). Sakinio pradžią (gr. τάδε ... ἃ ὅτι ἂν κατάσχῃ μὴ μόνον ἀναγκάζει τὴν αὑτοῦ ἰδέαν αὐτὸ ἴσχειν...) galima suprasti kitaip: „... kurios, kieno nors užimtos, būna priverstos turėti ne vien savo pavidalą..." (Gallop, Rowe), tačiau atrodo, kad pasirinktas vertimo

variantas (plg. Hackforth, O'Brien, Bluck, Dixsaut) labiau dera prie viso daug nesutarimų interpretatoriams keliančio Sokrato aiškinimo. Siela, kurios nemirtingumui įrodyti skirtas šis aiškinimas, pasirodo esanti tokia pati, kaip ir kai kurios kitos esybės, kurios, pačios neturėdamos priešybių, paliestam daiktui suteikia ne vien savo, bet dar ir tam tikros priešybės pavidalą: antai, trejeto pavidalas, pats nebūdamas lyginumo priešybė, paliestai daiktų visumai suteikia ne vien trejeto pavidalą, bet ir lyginumui priešingą nelyginumo pavidalą (104d-e). Sokratas daro išvadą (104e – 105a), kad ir pati tokia esybė niekad nepriima jos kievienam daiktui suteikiamo pavidalo priešybės: trejetas – lyginumo, dvejetas – nelyginumo, ugnis – šalčio (104e – 105a), o kūnui būtinai suteikianti mirčiai priešingą gyvybę siela – mirties (105d-e). Mirtis nėra tiesioginė sielos priešybė, bet Sokrato aiškinimai verčia pašnekovą sutikti, jog aprašytai esybių rūšiai (naujas saugusis Sokrato atsakymas [105b-c] gana aiškiai rodo, kad kalbama *ne* apie pavidalus) priklausančiai sielai mirtis yra netiesioginė priešybė. Vadinasi, siela niekad neprisileidžia mirties ir – *quod erat demonstrandum* – yra nenykstama.

Nepaisant kai kurių mokslininkų noro būtinai pavidalams taikyti šią Sokrato įrodymo dalį (Hackforth ir kiti pradedant 104b versdami priduria tekste nesantį žodį „pavidalai"), graikiškas tekstas tokiam suvokimui nesuteikia tvirtesnio pagrindo. Tiesa, kad 104d kalbama apie ką nors užimantį „trijų pavidalą", ir kad tame pačiame daikte negalėtų atsirasti priešingas pavidalas. Tačiau šie žodžiai galbūt nusako užimamam daiktui (arba tam tikrai daiktų visumai) trejeto („savo paties") pavidalą suteikiantį *trejetą* – ne patį pavidalą, o kiekvieną skaičių „trys". Kiekviena paskira siela taip pat nėra pats sielos pavidalas, tačiau ateidama į kūną suteikia jam *savo pačios* –

sielos pavidalą. Šia prasme galima pasakyti ir kad „kurį nors daiktą užima sielos pavidalas". Painiavos atsiranda būtent todėl, kad Sokrato svarstyme aiškiai šių dalykų neskiriama. Sokrato aiškinimus būtinai taikyti pavidalams norintys mokslininkai stengiasi įžvelgti nuoseklesnį skirtumą tarp Sokrato vartojamų „trys" (τὰ τρία) ir „trejetas" (ἡ τριάς) (atitinkamai ir su kitais skaičiais), manydami, kad „trys", „du" ir panašiai vadinamas tam tikras (daiktų?) skaičius, o „trejetu" ir „dvejetu" šių skaičių pavidalas. Tačiau ir patys šio požiūrio gynėjai neneigia, jog kai kuriais atvejais nekyla abejonių, kad Sokratas šių žodžių vartosenos neskiria, – plg. 104a-b, kur „trejetas" ir „penketas" gretinami su „du" ir „keturi". Atrodo, kad pradedant 104e „trejetu" vadinama kam nors trijų ir kartu nelyginumo savybę suteikianti esybė, o „trys" sakoma apie šios esybės užimamą daiktą.

Pavidalų ir sielos „elgsenos" panašumas sudaro galutinį šio viso Sokrato svarstymo pagrindą: siela priklauso tokioms esybėms, kurios, nors ir nebūdamos priešybės, vis dėlto, kaip ir patys priešingi pavidalai, nepriima tam tikros priešybės – mirties. Tik, kitaip nei pačių pavidalų atveju, šiam teiginiu pagrįsti bei įrodyti prireikia dar papildomo ir kiek painoko (bent jau komentatorius gerokai trikdančio) aiškinimo (nuo 103c, kur teigiama, kad be pačių pavidalų esama dar *kitų* su jais neatskiriamai susijusių *esybių*, iki 105e) ir naujo „saugaus" būdo atsakinėti dėl daiktą tam tikru būti verčiančių priežasčių (105b-c). Pavidalai – visi ir visada – nemirtingi. Jei siela pati būtų pavidalas, nereikėtų ir tokio ilgo bei vingiuoto aiškinimo.

104d: *o mes sakome**[2] – Žr. aukščiau 104b: „...ne tik anos priešybės viena kitos nepriima, bet ir tokios esybės, kurios, nebūdamos viena kitai priešingos, visada turi [anas] priešybes,

panašu, kad jos taip pat nepriima pavidalo, priešingo jose esančiam pavidalui..."

104e: *trejetas yra nelyginis** – Iš to, kad trejetas užimtam daiktui suteikia ne tik savo paties (tai yra trejeto) pavidalą, bet dar ir lyginumui priešingo nelyginumo pavidalą, Sokratas daro išvadą, kad ir pačiam trejetui lyginumas būsiąs *netiesioginė* priešybė (104e – 105a).

105a: *tikrai daug kas**[1] – Komentatoriai nesutaria, ar Sokrato minimi „trejetas", „dvejetas" ir „ugnis" yra pavidalai ar atitinkamų pavidalų „bendrininkai", savo ruožtu galintys jį suteikti kokiam nors daiktui. Tolesni Sokrato žodžiai: „tai, kas, ką nors paliesdamas, suteikia jam kokią nors priešybę, ir pats šis teikiantysis" galėjo būti pasakyti apie patį pavidalą arba – veikiau – apie šio pavidalo bendrininką. Sielos atveju tai būtų kiekvienam kūnui sielos ir drauge mirčiai priešingos gyvybės pavidalus suteikianti ir kartu visiems laikams mirties priešybe būti verčianti žmogaus siela. Žr. taip pat ankst. pst. *[1]ad 104d.

105a: *pastarasis**[2] – Tai yra „dvigubumas", arba „dešimt", kadangi šis skaičius kartu yra ir „dvigubumas".

105b: *ir visos tokios trupmenos**[1] – Dvigubumas turi tiesioginę priešybę – visumą, tačiau nepriima ir netiesioginės savo priešybės – nelyginumo, kadangi padvigubintas skaičius visada būna lyginis. Kita vertus, „*pus*antro" (ir kiti iš „pusių" sudėti skaičiai), kaip ir treč*dalis* (ir kiti *-daliai*) nepriima netiesioginės savo, tačiau tiesioginės „pusės" ir „dalies" priešybės – visumos.

105b: *saugų atsakymą**[2] – plg. 100d-e, 101c.

105c: *įmantresnį** – „Įmantresnis“ palyginti su ankstesniu „nemoksliśku“ atsakymu, o dar ir todėl, kad primena Sokratą kadaise nuvylusias gudresnių mokslininkų įmantrybes (plg. 101c). Remdamasis anuo „nemoksliniu“ aiškinimu Sokratas gali dabar taip pat „saugiai“ kūno šilumą, karštį arba gyvybę aiškinti ne tokių pavidalų buvimu juose, o tam tikrų šiuos pavidalus kartu su savo pačių pavidalais teikiančių esybių poveikiu: ugnis kūnui suteikia ne vien pačios ugnies pavidalą, bet dar šilumos – šalčio priešybės; siela – drauge su savo pavidalu atsineša ir gyvybės – mirties priešybės pavidalą. „Įmantresnis“ atsakymas papildomai apibūdina kai kuriuos pavidalų buvimo daiktuose bei jų tarpusavio santykių bruožus: dvinario santykio „šiluma“/„šaltis“ vietą užima sudėtingesnis trinaris – „šiluma“/„ugnis“/„šaltis“ – santykis. Šis sudėtingo pavidalų sąryšio vaizdavimas jau primena garsiąją vėlyvesnio Platono dialogo „Sofistas“ analizę.

105c: *„vienetas“** – Šis Sokrato atsakymas tikriausiai sietinas su Aristotelio „Topikoje“ 142 b7–10 kritikuojamu nelyginumo apibrėžimu: „Tai, kas vienetu daugiau už lyginumą“. Tokia yra ir pirmykštė graikiško žodžio περιττός, „nelyginis“ reikšmė: tai, kas „atlieka“, „lieka viršaus“ (plg. ir liet. „liekas“ – „nelyginis, be poros“). Nelyginumas ir lyginumas sudaro vieną iš pagrindinių pasaulio priešybių pitagorininkų sudarytoje priešybių lentelėje (plg. Aristotelis, „Metafizika“ A, 986 a22–26). Lyginumą „pagimdo“ dvejetas: 2 x ... = lyginis skaičius; nelyginumą – vienetas: 2 x ... + 1 = nelyginis skaičius. Plg. ir Stobajo aiškinimus „Antologijoje“ I, 22, 19. Sokratas neteigia, kad šis jo atsakymas pakankamai atskleidžia nelyginumo priežastį, jis tesako, kad vieneto buvimas (lyginį) skaičių padaro nelyginiu.

105d: *nešdama gyvybę**[1] – Kiekvienam graikui šį teiginį labai įtikimą padaro pats žodis ψυχή: „gyvybė“ – viena iš įprasčiausių jo reikšmių.

105d: *nelyginumas**[2] – Lyginumas – gr. ἄρτιον, „nelyginumas“ – ἀνάρτιος. Pastarąjį žodį Sokratas dabar vartoja vietoje daugumoje ankstesnių atvejų vartoto περιττός. Mat dabar jam (kaip ir 104e, kur taip pat pavartotas žodis ἀνάρτιος) svarbu pabrėžti, kad lyginumo priešybė yra tai, kas „nepriima lyginumo“ – *ne*-lyginumas, ἀ-ν-άρτιος (graikų priešdėlis ἀ- atitinka lietuvių *ne*-).

105e: *kitą – neteisingu**[1] – Gr. „teisingumas“ ir „darnumas“ – δίκαιον καὶ μουσικόν, „neteisingumas“ ir „nedarnumas“ – ἄδικον ir ἄμουσον. Plg. ankstesnę pastabą. Labiau „socioantropologiniame“ kontekste šiuos žodžius būtų galima versti „tai, kas nepriima teisingumo“, „neteisingumas“ (teisingumas – bendriausia graikų visuomeninės dorovės sąvoka) ir „tai, kas nepriima lavinimo“, „neišsilavinimas“, nes žodis μουσικός taikomas ir mūziškuoju menu išlavintą, „aptašytą“ žmogų (plg. pst. *[2]ad 61a). Tačiau ankstesnis matematinis pavyzdys labiau dera prie struktūrinio matematinio šių žodžių supratimo.

105e: *mirties nepriima?**[2]– Plg. pst. *[1]ad 105d.

105e: *labai išsamiai, Sokratai**[3] – Kebėtas sutinka laikyti įrodytu dalyku, kad siela esanti nemirtinga, tai yra, kad ji *nepriima mirties*. Laikantis anksčiau pripažinto teiginio (102d – 103a, 103d), tai reiškia, kad, mirčiai priartėjus, ji turėtų *arba* pasitraukti, *arba* žūti. Tačiau nuo pat šio svarstymo pradžios (88b, 95b-e) Kebėtas prašė įrodyti, kad siela – ne tik nemirtinga,

bet ir nežūsta. Todėl Sokratui lieka įrodyti, kad sielai tinka tik pirmoji iš minėtųjų galimybių (105e – 107a).

106a: *kas nepriima šilumos** – Gr. ἄθερμον (ἀ+θερμός, „šiltas“) – plg. pst.*2 ad 105d.

106b: *lyginumui priartėjus** – Antai, padauginus jį iš dviejų, – plg. 105a.

106d: *tai niekada nežūva?** – Dievai – religijos, o mąstomi pavidalai – filosofo proto akimis žiūrint. Tačiau Platono mąstysenoje tikėjimas persmelkia filosofinius svarstymus, o filosofija – tikėjimą.

107a: *mūsų sielos tikrai bus pas Hadą** – Plg. 88b. Įrodžius, kad *nemirtinga* (ἀθάνατον) kartu būtinai yra *nežūstama* (ἀνώλετρον), sielos nemirtingumas galutinai įrodytas. Žodžiai „ir mūsų sielos tikrai bus Hade“ primena pirmojo Sokrato samprotavimo „leitmotyvą“ (plg. 70c, 71e, 72d, 76c, e, 77d).

107b: *abejonę dėl to, kas buvo išdėstyta**1 – Kitas neakivaizdus, bet atidus Sokrato klausytojas – sokratiško Cicerono dialogo Mokinys taip pat prisipažįsta (*Tusc.* I, 11, 24): nutilus kerinčiam Sokrato balsui, tuoj pat sugrįžta atkaklios abejonės. Pokalbio Mokytojui tenka vėl imtis kerėtojo darbo mirties baimei iš pašnekovo sielos išvaryti. Sokrato aiškinimai visiškai įtikino stiprų „logiką“ Kebėtą, tačiau jautrusis Simijas pasilieka abejonę. Sokratas pritaria pastarajam – jis ir pats panašiai kalbėjo apie svarstomų dalykų didybę ir žmogiškos galios menkumą, vieninteliu savo pranašumu laikydamas tai, jog gerai nežinodamas, kas yra pas Hadą, taip ir tarėsi neišmanąs, – plg. *Apol.* 29b. Vėlesnė platonikų tradicija būtent

Simiją vaizduoja tikruoju Sokrato dvasios įpėdiniu, – plg. pst. *[1]ad 59c ir 73b.

107b: *pradinėse prielaidose**[2] – ὑποθέσεις τὰς πρώτας. „Pradinėmis prielaidomis" reikia turbūt laikyti pavidalų *hipotezę* (plg. 100b-c *sqq*), kiekvieno pavidalo buvimo postulavimą (todėl daugiskaita – ὑποθέσεις); plg. Gallop, p. 222. Viso pokalbio metu pašnekovai noriai sutinka su šia esmine Sokrato svarstymų prielaida, nereikalaudami jokių papildomų įrodymu, – plg. 65d, 74a-b, c, d, 75c-d, 76b, d – 77a , 100b-c.

107b: *kiek tegali žmogus juo sekti**[3] – „Seksite svarstymo keliu" gr. ἀκολουθήσετε τῷ λόγῳ. Λόγος čia galėtų reikšti ir dėstytą Sokrato samprotavimą apie sielos nemirtingumą, ir mąstančio proto veiklą apskritai: būtent taip – pasikliaunant protu ir rūpinantis vien protinga savo siela – gyventi Sokratas ragina bičiulius ir pačioje pokalbio pradžioje (65c – 66a *sqq*), ir duodamas paskutinius „nurodymus" (115b). Plg. pst. *[1, 2]ad 118a.

107b: *nieko daugiau nebeieškosite**[4] – Plg. pst. ad 101d.

107c: *verta susimąstyti**[1] – Kad ir ką manytum apie anksčiau išdėstytų prielaidų tikslumą bei pakankamumą.

107c: *vadiname „gyventi"**[2] – Ką vadiname gyvenimu, pasirodo tesą tik vienas sielos istorijos epizodų, panašiai kaip mūsų gyvenamos vietos – menka tikrosios Žemės dalelė (109a-b).

107c: *kas ja nesirūpins**[3] – „Rūpinimasis" savimi, tai yra savo siela, nuolatinė sielos „priežiūra", ἐπιμέλεια – vienas

būdingiausių bei savičiausių Sokrato „šūkių". Kalbėdamas teisme Sokratas pareiškia („Apologija" 29d-e) kol kvėpuojąs nesiliausiąs daryti įprasto savo darbo ir klausinėsiąs kiekvieno sutikto bendrapiliečio: „Gerasai mano, ar negėda tau – atėniečiui, išmintimi ir galybe didžiausio bei garbiausio miesto piliečiui, jog rūpinaisi pinigais, kad kuo daugiau jų turėtum, ir garbe ir šlove, o pažinimu, tiesa ir pačia siela, kad taptų kuo geriausia, nei rūpinaisi, nei susimąstai?" Siela nežūsta, ji tik kenčia nuo vidinio savo blogio, – plg. „Valstybė" X, 608c-d. „Rūpinkitės *savimi*" kartoja Sokratas savo bičiuliams. Šiuos žodžius jie išgirsta ir rūpestingajam Kritonui pasiteiravus, kaip mokiniai galėtų patarnauti ir atsidėkoti Sokratui po jo mirties (115b-c). Plg. 78a. Raginimas „rūpintis savo siela" skamba įprastai po dviejų tūkstantmečių krikščionių dvasingumo įtakos, bet ne Sokrato laikais. Plg. W. Jaeger *Paideia* II, p. 69 *sqq* (cituojama pagal 1997 m. vertimą į rusų kalbą).

107c: *visa ko nusikratymas**4 – Gr. ἀπαλλαγή. „Jeigu mirtis būtų visa ko nusikratymas", – tai yra ne vien kūno, kaip teigia pats Sokratas (plg. 64c pateiktą „mirties" apibrėžimą), bet ir pačios sielos kartu su jos išugdytu būdu. Plg. 70a-b: išklausęs ginamąjį Sokrato žodį, Kebėtas pastebi, kad viskas būtų gerai, jei būtų įrodyta, kad atsiskyrusi nuo kūno ir nusikračiusi (ἀπηλλαγμένη) visų kūninio gyvenimo blogybių siela kažkur tebegyvuoja neprarasdama mąstymo ir pažinimo (φρόνησις) galios. Sokrato teigimu, vienintelis blogis, kuriuo išties sunku, bet didžiai verta nusikratyti yra vidinis sielos blogis.

107d: *išugdyta bei išauklėta**1 – Gr. (πλὴν) τῆς παιδείας τε καὶ τροφῆς. Plg. 81d ir pst.*2, 84b. Siela iš šio pasaulio iškeliauja ne „bevardė" bei „beveidė", – ji su savimi nusineša ne tik gyvybę (ζωή), bet ir visą šiame kūne nugyventą gyvenimą

(βίος), „asmeninę savo *bio*grafiją". Sielos gyvenimas nesibaigia sulig kūno mirtimi: gerųjų dar laukia apdovanojimai, blogųjų – pataisos bausmės. Todėl ir pasaulis, kur iškeliauja sielos, sutvarkytas taip, kad kiekvienai sielai atsirastų jos nuopelnus atitinkanti buveinė. Hado „topografija" turi atliepti teisingumo reikalavimus. Sielos likimas priklauso protingai ir teisingai viso pasaulio santvarkai.

Sokratas nesako, esą rūpintis siela verta tik dėl, pomirtinio atlyginimo: „Valstybėje" (VII–IX) vaizdžiai parodoma, kad piktadarys jau šiame gyvenime kenčia nuo vidinio sielos blogio. Jis teigia, kad *nemirtinga* siela tenka rūpintis *ne vien* dėl šio gyvenimo, kuris tėra vienas iš ilgus amžius trunkančios sielos kelionės epizodų, *bet ir* dėl visos jos ateities.

107d: *kaip pasakojama**[2] – Apie pomirtinį mirusiųjų teismą kalbama mažų mažiausiai nuo „Odisėjos" XI giesmės laikų (plg. *Gorg.* 526c-d): Hado šalyje Odisėjas mato su auksine lazda „plačiavarčiuose Hado rūmuose" sėdintį ir mirusiųjų bylas sprendžiantį Dzeuso sūnų Miną (XI, 568–571). Čia pat žiauriai kentėti pasmerkti Titijas, Tantalas ir Sisifas, išdrįsę nepaisyti žmones nuo dievų skiriančios ribos (XI, 576–600). O gyvenime sunkiai darbavęsis ir nusižeminimą patyręs Dzeuso palikuonis Heraklis po mirties *puotauja su dievais*, gavęs vesti „gražblauzdę" Dzeuso ir Heros dukrą Hebę (XI, 601 *sqq*). Plg. Pindaras, *Olymp.* II, 58 *sqq.* Pomirtinę sielos kelionę ir mirusiųjų teismą vaizdavo orfikai. Tačiau atrodo, kad didžiąją Sokrato „pasakos" detalių dalį Platonas sukuria pats. Mitas apie sielų kelionę Hadan (107c – 115a) atitinka pirmykštį Sokrato sumanymą „pasvarstyti ir pavaizduoti" (διασκοπεῖν τε καὶ μυθολογεῖν) aną kelionę (61e) bei sugrąžina pokalbį prie įtikimesnių sielos nemirtingumo įrodymų

ieškoti paskatinusio „ginamojo žodžio" temų (plg. 67e – 68b, 69b-d).

107d: *ten pradžioje**[3] – „Gorgijuje" (523a – 526d) Sokratas pasakoja, kad senesniais laikais žmonės būdavo teisiami mirties dieną – dar gyvi bei „apsivilkę" kūną su visais kilmės ir turto papuošalais. Tačiau tokia tvarka greitai pasirodė neteisinga ir buvo reformuota: Dzeusas liepė teisti „plikas" mirusiųjų žmonių sielas. Teisėjas (Radamantas, Ajakas arba Minas) tiesiai regi ydų sužalotą bei subjaurintą arba darniai sudėtą doro bei dievobaimingo žmogaus sielą ir nukreipia ją deramon vieton: į Tartarą arba į Palaimintųjų salas.

107d: *savas daimonas**[4] – Pradedant Homeru, „daimonu" vadinama neapčiuopiama, bet žmogų stipriai veikianti *dieviškoji galia.* Tai – žmogui nepavaldus dievų lemtas jo *likimas* – geras arba blogas (plg. LSJ, s.v. I). Pats žodis δαίμων nuo senų laikų kildinamas iš žodžio δαίω, „dalyti", „skirstyti" (plg. Alkmanas fr. 65 Page). Herakleitas į šį tikėjimą atsiliepia žodžiais „būdas žmogaus dievybė (δαίμων)" (A 119 DK). Anot Hesiodo (*Op.* 121–123, 252–255), mirtinguosius globojančiais daimonais tapo aukso amžiuje gyvenę žmonės. Platono dialoguose daimonai – su žmonėmis kasdieniame gyvenime artimiau nei tolimi aukštesnieji dievai bendraujančios bei savo globotinius prižiūrinčios būtybės. Garsiausia jų turbūt yra paties Sokrato globėjas, (τὸ) δαιμόνιον (apie tai žr. V.註išausko paaišk. ad *Apol.* 27b). „Liside" (223a) barbarai „paidagogai" (kilmingų šeimų vaikus lydintys vergai), tarsi prižiūrėtojai *daimonai,* liepia vaikams eiti namo, neleisdami Sokratui tęsti „draugo" apibrėžimo paieškų. Anot „Įstatymų" (IX, 877a *sq*), žmogus, sąmoningai siekęs nužudyti bendrapilietį, bet nenužudęs ir tik sužalojęs auką, nevertas pasigailėjimo,

tačiau iš pagarbos ir dėkingumo patį piktadarį bei jo auką globojančiam *daimonui* mirties bausmė pakeistina tremtimi.

107d: *gyvenimo metui**[5] – „Valstybės" pasakojime apie pomirtinį sielų likimą (X, 617e, 620d) teigiama, kad ne daimonai renkasi globosimų žmonių sielas, bet pačios sielos (priklausomai nuo ankstesnio gyvenimo ir Hade praleisto laiko patirties) renkasi daimonus artimiausiam savo gyvenimui. Pastarieji tampa pasirinkusiojo gyvenimo sargais ir pasirinkimo vykdytojais. Pasirinkti naują gyvenimą iš gausybės pasiūlytų esą taip atsakinga, kad, pasak Sokrato, vertėtų metus visa kita siekti vienintelio mokslo, išmokančio nesuklysti ir pasirinkti sielą teisingesnę padarysiantį gyvenimą (X, 618b *sqq*).

107d: *tam tikron vieton**[6] – Anot „Gorgijo" (524a), teismas vyksta „pievoje ties kryžkele, nuo kurios veda du keliai, vienas – į Palaimintųjų salas, kitas – Tartaran". Netradicinis gali būti Sokrato teiginys, esą kiekvieną sielą lydi ją žemiško gyvenimo metu sergėjęs daimonas, o ne „vėlių palydovas" Hermis (plg. „Odisėja" XXIV, 1–14). Anot Sokrato, tik tyrosios sielos nusipelno keliauti drauge su dievais (108c). Atgal į naująjį kūną Hade, „ką turėjo patirti, patyrusią" sielą ves „kitas palydovas" (107e).

107e: *čia esančius žmones**[1] – Nuteistuosius (arba išteisintuosius) toliau lydi kitas palydovas, – plg. 108a.

107e: *daug ilgų laiko apsisukimų**[2] – Anot „Valstybės" (X, 615a) ir „Faidro" (249a), tarp mirties ir gimimo naujame kūne praslenka tūkstantis metų.

108a: *„paprastas takas vedąs pas Hadą"**[1] – Telefas – Heraklio

ir Augės sūnus. Šiuos žodžius jis galėjo tarti tuo pačiu vardu pavadintoje Aischilo tragedijoje. Žinoma, kad Aischilas su savo dramų ciklu apie Telefą laimėjo pergalę poetų varžybose, tačiau be čia cituojamų žodžių (= fr. 239 Radt) neliko nė vienos šio ciklo eilutės.

108a: *atšakų ir kryžkelių**[2] – Apie skirtingus pomirtinio pasaulio kelius kalbama auksinėse orfikų plokštelėse: mirusysis turįs eiti dešiniuoju keliu. Plg. G. Zuntz, *Perséphone*, p. 338, 368 *sq* ir „Auksinės plokštelės", *NŽ* 1998, 7/10, p. 375. Anot „Gorgijo" (524a) teismas vykstąs ten, kur šakojasi į Palaimintųjų salas ir į „pragarą" vedantys keliai. „Valstybės" mito teisėjai taip pat įvairiomis kryptimis siunčia teisiamas sielas: doras – į dešinę bei viršų, neteisingas – į kairę ir žemyn (X, 614c).

108a: *čionykštes apeigas ir papročius**[3] – Be Oxfordo leidėjų pasirinkto θυσιῶν, θυσία – „aukojimo apeigos" rankraščiai šioje vietoje siūlo dar ὁσίων, (τὰ) ὅσια – „religinės apeigos", „papročiai"; tai būtų kiek bendresnė sąvoka. Sokratas gali turėti galvoje ties kryžkelėmis vykdomus aukojimus požemių deivei Hekatei (žr. Burkert, *Greek Religion*, p. 171, 200, 222).

108a: *gražiai sutvarkyta**[4] – Gr. κοσμία, „tvarkinga", „drausminga", „darni" ir „graži" siela. Tokios, anot Platono, būna tik proto valdomos sielos. Būtent protas sukuria darnią sielos tvarką, κόσμος.

108b: *dėl regimos vietos** – Sokratas jau kalbėjo apie kūną ir kūniškumą aistringai įsimylėjusias ir neregimybės („tikrojo Hado") neapkenčiančias sielas, neįstengiančias taikiai palikti savo numylėtinio. Plg. 68c ir 81c-d.

108c: *pasimetusi**[1] – Plg. 81c-d: netyrosios sielos klaidžioja aplink kapus nerasdamos ramybės. Žr. t. p. 79c ir 81a.

108c: *į deramą buveinę**[2] – Vėliau (113d – 114b) paaiškėja, kad netyrųjų sielų likimai priklauso nuo nusikaltimų sunkumo.

108c: *apsigyvena deramoje vietoje**[3] – Plg. 114b-c.

108c: *įtikino vienas žmogus**[4] – Rowe (p. 270) išsitaria, kad „ko gero, neverta nė stengtis atskleisti šio *vieno žmogaus* tapatybės“: „mistifikatorius“ Platonas dažnai sugalvojąs kokį nors bevardį šaltinį savo paties į Sokrato lūpas dedamoms mintims. Sokrato „mitas“ (plg. 110b, 114d) nuaustas iš tradicinio liaudiško tikėjimo, homerinio epo įvaizdžių, naujų religinių sąjūdžių skelbiamo mokymo ir gamtos filosofų teorijų. Tai ir stebuklinė pasaka, ir kvazimokslinis hidrografijos traktatas, – Aristotelis rimtai kritikuoja jį savo „Meteorologijoje“ (355 b33 *sqq*). „Faidono“ pasaka, kaip ir kitos Platono „pasakos“ *keri* (plg. 114d) stebuklingu drąsios fantazijos, tariamo mokslinio tikslumo (visiems topografiniams ir hidrauliniams aiškinimams suvokti prireikia atskirų brėžinių) ir nuoširdžios patetikos mišiniu. Ji lieka tarp akivaizdybės ir nežinomybės, tarsi mitinės Tartaro upės, išliejančios savo vandenis istorinėse graikų žemėse: Epyre tekėjo Acherontas ir Kokitas, ten pat tyvuliavo Acherusiados ežeras, Arkadijoje – Stiksas, o Piriflegetontas tikriausiai spjaudė lavą per Etnos žiotis Sicilijoje (plg. 111d-e).

108c: *kalbėti mėgstantys žmonės**[5] – Apie Žemę (arba apie eterį, – plg. 109c, kur tie patys žodžiai perrašinėtojo galėjo būti klaidingai perrašyti) „kalbėti mėgstančiais“ Sokratas galbūt vadina šio dalyko „žinovus“, „specialistus“. Anksčiau (96b-c,

97d – 98a, 99b-c) jis pasakojo, kaip, ieškodamas tinkamo Žemės pavidalo ir padėties paaiškinimo, nusivylė specialistų gamtamokslininkų teorijomis ir susidarė nuomonę, kad jis pats „iš prigimties kaip niekas kitas" netinkąs tokiems tyrinėjimams (96c). „Apologijoje" (19b-d) Sokratas itin ryžtingai nuo jų atsiriboja: „... ar yra bent vienas jūsų, kas girdėjęs mane kalbant apie tokius dalykus?" Tačiau tolesnis Sokrato dėstymas apie tikrosios Žemės pavidalą, padėtį ir topografiją rodo kur kas didesnį šių dalykų išmanymą, negu būtų galima tikėtis iš gamtos mokslams „beviltiškai negabaus" žmogaus (plg. Gallop, p. 223). Kita vertus, Sokrato pasakojime nesunku įžvelgti ir žaismingos parodijos elementų: jis ne tik geriau už „gamtininkus" sugebąs nubrėžti etikos reikalavimus atliepiantį Žemės vaizdą, bet ir mokąs aristofaniškai iš jų pasišaipyti.

108d: *Glauko meno** – Komentatoriai siūlo įvairių šio tikriausiai patarle virtusio Glauko tapatybės versijų, bet dauguma sutaria, kad žodžių prasmė tokia: „čia nereikia ypatingo meno", „tai nėra labai gudrus dalykas". Scholiastas (p. 234 Hermann, plg. 18 A 12 DK) aiškina, kad patarlė primena Glauką, gebėjusį skambinti pitagorininko Hipaso padarytais vario diskais. Kitą išradingąjį Glauką mini Herodotas (I, 25): šis Glaukas atradęs geležies litavimo būdą. Gerai žinomas dar vienas Glaukas – Argonautų žygio dalyvis. Jei kalbamasis Glaukas iš tiesų buvo „suvirintojas", tai Sokrato žodžiai, ko gero, turi priminti ankstesnį jo pasakojimą apie visa ką „surišančio ir kartu sulaikančio" ryšio paieškas (99c, žr. Rowe, p. 270, seka Gaiser ir Sedley). Plačiau apie Glauką žr. Burnet, *App.* II, p. 150, ir Clay D. „The art of Glaukos (Plato, *Phaedo* 108d4–9)", *Ancient Journal of Philosophy* 106 (1985), p. 230–236.

108e: *apvali** – Taip tikriausiai reikia čia suprasti žodį περιφερής, kuris gali reikšti ir „apvalus" (kaip rutulys), ir „apskritas" (kaip lėkštė). Ankstesnę savo gamtamokslinių Žemės formos teorijų apžvalgą Sokratas užbaigia žodžiais, esą vienas šių mokslininkų paremia Žemę oru tarsi lėkštą duonkubilį (99b). Sokrato ironiją lengva suprasti, jei pats jis yra įsitikinęs Žemę esant apvalią (plg. Rowe, p. 271). Plokščiai Žemei vargiai tiktų palyginimas su „dvylikaskiaučiu" kamuoliu (110b), net ir tuo atveju, jei svarbiausia šiame palyginime – kamuolio margumas. Kad „Žemė esti viduryje", – įprasta graikų mokslininkų teiginys. Bet kokiu atveju, kitos nuomonės Sokratas „Faidone" nemini. Pasak Aristotelio (*De caelo* 293 a18–20), į vidurį Žemę deda visi Visybę baigtine laikantys mąstytojai. Kitos nuomonės buvę vadinamieji pitagorininkai: Visybės centre jie įkurdino ugnį, o Žemę laikė davo viena iš aplink centrinę ugnį besisukančių žvaigždžių. „Jie nesistengia prie reiškinių pritaikyti savo teiginius bei aiškinimus, bet stumdo reiškinius, mėgindami juos priderinti prie tam tikrų savo teiginių bei nuomonių", – komentuoja Aristotelis (*ibid.* 293 a20–27).

109a: *rymos nesvyruodamas** – Anot Aristotelio (*De caelo* 295 b10), iš senųjų mąstytojų Anaksimandras manęs, kad Žemė rymo dėl vienodumo (διὰ τὴν ὁμοιότητα): „juk viduryje įkurdintam bei vienodai nuo kraštų nutolusiam (ὁμοίως πρὸς τὰ ἔσχατα ἔχον) daiktui nėra reikalo labiau judėti viršun, nei žemyn arba į šonus". Kita vertus, tam pačiam Anaksimandrui priskiriama nuomonė, esą Žemė yra cilindro formos, o žmonės gyvena vienoje šio cilindro plokštumoje (plg. 12 A 10, 11 DK). Diogeno Laertiečio žiniomis (IX, 21), Parmenidas pirmasis pareiškė Žemę esant apvalią ir rymančią Visybės viduryje.

109b: *iki Heraklio stulpų*[1] – Nuo Juodosios jūros iki Gibraltaro sąsiaurio driekiasi graikams geriausiai pažįstamos gyvenamos žemės. Fasido (dabar Rijonas) upė Mažojoje Azijoje įteka į Juodąją jūrą. Viename Aischilo fragmente (fr. 191 Radt) ji pavadinta Europos ir Azijos riba.

109b: *aplink jūrą*[2] – Aplink Viduržemio ir Juodąja jūra.

109b: *daugybėje tokių vietų*[3] – Pavyzdžiui, lietuviai, kurie kartu su latviais, estais, lenkais, vokiečiais ir kitomis tautomis gyvena aplink savo „balą" – Baltijos jūrą. „Skruzdės" turi, matyt, paryškinti žmonių menkumą.

109b: *žvaigždės*[4] – Prie „žvaigždžių" skiriamos ir „klajoklės" *planetos*, – plg. 109c ir „Timajas" 38c.

109c: *eteriu*[1] – Homerui ir kitiems poetams „eteris" greta kitų dangų nusakančių žodžių – žvaigždžių ir dievų buveinė. Hesiodo „Teogonijoje" (v. 123–125) Eteris – vienas iš pirminių kosmogonijos pradų, Nakties ir Erebo vaisius. Anaksagoras (59 B 215 DK) ir Empedoklis (31 B 38 DK) „eteriu" vadina kosminę ugnį (tačiau Empedoklis šį žodį vartuoja ir kaip „oro" sinonimą, 31 B 100 *passim*). Aristofano „Debesyse" mąstytojai savo aukščiausiąją dievybę vadina Oru ir Eteriu (v. 264*sq*). Pats Platonas eterį „Timajuje" (58d) vadina „skaidriausia oro atmaina". Aristotelis galutinai apibrėžia šio gaivalo vietą – tai esąs penktasis pagrindinis pasaulio pradas.

109c: *o šitai*[2] – Aukščiau minėtieji „vanduo, garai ir oras".

109d: *gražiau nei pas juos** – Panašus garsusis „Faidro" įvaizdis (248a *sqq*; 249c pavartotas tas pats žodis ἀνακύπτω, „iškišti

galvą" *į tikrąją būtį*): gražiausiai dievais sekančių sielų vežimų vadeliotojai iškišę galvas įstengia regėti uždangės tikrovę; visos kitos sielos vargsta ir stumdosi, siekdamos pamatyti „tiesos lygumą". Kiekvienam filosofija besidominčiam skaitytojui žinoma ir „Valstybės" (VII, 514a–517a) olos alegorija.

109e: *ištverti tokį reginį** – Sunku anam veržliam padarui turėtų būti ne vien dėl akinančio neregėtų dalykų vaizdo, bet ir todėl, kad išlindęs iš įprastos savo terpės jis pasijustų tarsi žuvis be vandens. Filosofo Platono visai nežavi graikus iš visų pusių supančios jūros. Jūra įkūnija visa, kas priešinga darniam tikrojo pasaulio (regimasis dangus – artimiausias mums pasiekiamas jo atvaizdas) pastovumui ir rimčiai: pati nuolat kisdama, ėdrioji jūra viską nugludina, naikindama bet kokį ryškesnį *pavidalą*. Plg. „Valstybės" (X, 611b) sielos palyginimą su jūroje neatpažįstamai nugludintu Glauku ir „Įstatymus" (III, 704a – 707d): ideali valstybė neturi būti per arti jūros – piliečių gedimo šaltinio.

110b: *papasakoti pasaką**[1] – „Pasaka" gr. μῦθος. Plg. pst. ad 60c.

110b: *pasiūtas kamuolys**[2] – Iš dvylikos penkiakampių plokštumų padarytas *dodekaedras* – labiausiai iš visų iš plokščių paviršių padarytų kūnų priartėja prie rutulio išvaizdos. Dodekaedras – vienas iš penkių taisyklingųjų matematinių erdvinių kūnų. Platono „Timajuje" kitus keturis taisyklingus kūnus ugnies, oro, vandens ir žemės elementams pagaminti panaudojęs Amatininkas Visybei kurti ima dodekaedrus (55c). Dodekaedro ir kitų taisyklingųjų kūnų atradimas priskiriamas pitagorininkams (plg. 44 A 15 DK). Šie atradimai turėjo likti mokyklos narių paslaptimi. Pasakojama, kad pitagorininkas Hipasas pirmasis raštu atskleidė, kaip iš dvyli-

kos penkiakampių padaromas rutulys. Šventvagiškai „slėpinį“ atskleidęs pitagorininkas nuskendo jūroje, – žr. 18 A 4 DK.

110b: *tarsi anų pėdsakai**[3] – „Pėdsakai“ gr. δείγματα, „ženklai“, „nuorodos“ arba „įrodymai“.

110d: *sklandžiai**[1] – Gr. ἀνὰ λόγον, „taisyklingai“, „proporcingai“, – tai turėtų itin patikti protingos tvarkos gerbėjams.

110d: *smaragdai ir visi kiti**[2] – Chalcedonų (gr. σάρδια, „sardiškiai“, Sardai – Libijos sostinė) būta dviejų atmainų: skaisčiai raudonas, „moteriškasis“, šiandien vadinamas „karneoliu“, arba „raudonuoju chalcedonu“, ir skaisčiai rudas, „vyriškasis“, dabar vadinamas „chalcedonu“. Jaspis – margas neskaidrus ir labai tvirtas akmuo. „Smaragdais“ graikai vadino įvairius žalsvus akmenis: ne tik mūsų smaragdus, bet ir akvamarinus bei berilius.

110e: *ir dar gražesnis** – Antikos doksografams žinomas panašios „fantastikos“ pavyzdys siejamas su pitagorininkais, taip pat ir Filolaju (44 A 19, 20 DK): anot Filolajo, Saulė padaryta iš stiklo, o Mėnulis (kai kurių pitagorininkų, taip pat ir Filolajo manymu) – iš žemės, „nes jame, kaip ir mūsų Žemėje gyvuoja gyvūnai ir augalai – didesni ir gražesni, nes ten jie penkiolika kartų stipresni ir neišmeta jokių išmatų; ir diena ten tiek pat ilgesnė.“ Plg. Herodotas Heraklietis (apud Athenaeum II, 507f): „Moterys Mėnulyje deda kiaušinius ir tenykščiai kūdikiai penkiolika kartų didesni nei mūsiškiai“.

111a: *palaimintųjų akių reginys**[1] – Plg. „Odisėja“ V, 73–4: dailiosios nimfos Kalipsės groto apylinkės nustebintų bei pradžiugintų ir nemirtingojo žiūrovo akį.

111a: *skalauja oras**2 – Tai faidoniškasis Palaimintųjų salų – tradicinės labiausiai nusipelniusių žmonių buveinės variantas. Plg. Pindaro „Olimpijos giesmės“ II, 70–72: „... ten laimingųjų / salą Vandenyno / iš visur užpučia dvelksmai“.

111b: *eteris**1 – Plg. pst. ad 109c.

111b: *orai pas juos visus metus yra tokie**2 – Pažodžiui „metų laikai taip yra sumaišyti“. „Sumaišyti“ iš karščio, šalčio, drėgmės ir sausumos. Klimatą graikai vaizdavosi esant tam tikrą gamtos sąlygų *mišinį* (κρᾶσις). Švelnus ir nuosaikus klimatas – gero ir teisingo mišinio padarinys

111b: *nei čionykščiai**3 – Šie žodžiai primena Hipokratui priskiriamą veikalą „Apie orus, vandenis ir vietoves“, kuriame įvairių kraštų gyventojų, fizinės ir dvasinės savybės aiškinamos to krašto klimato įtaka. Platono „Valstybėje“ (IV, 435e – 436a) kalbama apie karingą šiaurės tautų, gobšų (φιλοχρήματον) pietiečių ir mokslingą (φιλομαθές) graikų būdą. „Epinomyje“ (986e – 987a, d-e) teigiama, kad palankiausias puikiam būdui (πρὸς ἀρετήν), geram mokymui ir teisingam tikėjimui atsirasti yra nuosaikus Graikijos klimatas: jei dėl sauso ir šilto vasaros oro barbarai egiptiečiai ir sirai galėjo anksčiau už graikus danguje įžvelgti kurią nors naują dievybę, Graikijos klimatas leido teisingai įvertinti šį ir kitus barbarų anksčiau už graikus padarytus atradimus.

111b: *o eterio – orą**4 – Tikrosios Žemės gyventojų juslės tokios jautrios (matyt ir terpės grynumo dėka), kad joms tikriausiai nebegalioja Sokrato ginamojoje kalboje (65a-b) nieko aiškiai suvokti neįstengiančioms ir protą tik klaidinančioms juslėms pareikšti priekaištai.

111c: *išsidėstę Žemės įdubose** – Tikrosios Žemės paviršiaus ir gelmių topografiją vaizduoja schema „Paaiškinimų" gale.

111e: *ir pati lava** – Atrodo, kad pačiam Platonui didelį įspūdį padarė Etnos ugnikalnis. Anot Platono biografų, pirmą kartą į Siciliją jis keliavęs būtent ugnikalnio pasižiūrėti, – plg. Hegesandras Delfietis (*apud* Athen. II, 508a-b), Apulėjas, *De Platone* I, 4 (*...primo historiae gratia, ut naturam Aetnae et incendia concavi montis intellegeret*), Diogenas Laertietis III, 18, Olimpiodoras, *In Alcib.* 2, 94–96, idem, *In Gorg.* 41, 7, *Anon. Proleg.* 4, 11–13. Žr. A. S. Riginos, *Platonica*, p. 72–73.

112a: *...giliausia praraja**[1] – „Iliada" VIII, 14.

112a: *vadina ją Tartaru**[2] – Tartaru „giliausiąją prarają" Homeras vadina ir ankstesnėje cituotos vietos eilutėje („Iliada" VIII, 13), ir dar kartą toje pačioje aštuntoje giesmėje (VIII, 451). „Daugelis kitų poetų", – pvz. Hesiodas „Teogonijoje" 119.

112b: *per kurią teka**[1] – Aristotelis „Meteorologijoje" (356 a12–14) taip aiškina šią vietą: „Skonį ir spalvą vanduo įgyja iš to, per kokią žemę teka". Antai, vanduo būna sūrus arba gėlas (plg. 112c), pasitaiko ir purvo arba ugnies upių (111d).

112b: *viršun-žemyn**[2] – Aristotelis „Meteorologijoje" (355 b22 *sqq*) dėsto ir, pamiršęs, kad sekama „pasaka", kritikuoja visą šią „hidrografinę" „Faidono" dalį.

112c: *vadiname „apačia"**[1] – Griežtai žiūrint, taip kalbėti neteisinga: kalbant apie apskritimo pavidalo daiktą, kiekvieno taško vietą reikėtų matuoti nuo centro, o ne nuo paviršiaus. Plg. 112e ir „Timajas" 62c – 63a *sqq*: „...vidurys iš prigimties

guli ne apačioje ir ne viršuje, o būtent viduryje", o vienodai nuo vidurio nutolę paviršiaus taškai jokioje dalyje nesiskiria taip, kad galėtume pagrįstai taikyti jiems priešybių „viršus"/ „apačia" porą.

112c: *kaip daro drėkintojai**[2] – „Timajuje" (80d) Platonas tomis pačiomis sąvokomis dėsto kvėpavimo, drėkinimo ir maitinimo vyksmą žmogaus organizme, – Žemės „anatomijai" tinka ta pati kalba, kaip ir žmogiškajai. Toje pačioje „Timajo" vietoje (81a-b) teigiama, kad kiekviename kūne tarsi po atskiru dangumi vykstantys procesai mėgdžioja Visybės judėjimą.

112e: *tektų kilti į viršų**[1] – Plg. pst. ad 112c.

112e: *yra keturios**[2] – Visos Sokrato įvardytos upės minimos „Odisėjoje" X, 511–514: už Okeano prasideda Hado valdos, kur į Acherontą įteka Piriflegetontas ir Stikso atšaka Kokitas.

112e: *Okeanas**[3] – „Iliadoje" (VIII, 607-608) Okeanas taip pat supa (tikriausiai plokščią) Žemę. Tą patį liudija Herodotas (IV, 8): „Okeanas, graikų tvirtinimu, prasidedąs rytuose ir tekąs aplink visą Žemę, bet to įrodyti jie negali". Anot „Odisėjos" (X, 508–514), Okeanas skiria gyvųjų pasaulį nuo Hado buveinės. Kitaip nei „Faidone", „Iliadoje" (XXI, 195–197), Okeanas pavadintas visų upių ir šaltinių versme.

112e: *teka Acherontas**[4] – Acheronto pavadinimas primena sielvartą ir raudą: gr. ἀχεύω reiškia „sielvartauti", „liūdėti". Panašiai skamba ir kitos didžiosios požemio upės *Kokito* vardas: gr. κωκυτός „klyksmas", „aimana", „rauda"; plg. Aischilas, „Agamemnonas" 1160. Acherontas teka iš kitos pusės ir priešinga kryptimi, nei Okeanas. Abi upės graikų religijoje

ribojasi su mirusiųjų pasauliu. Anot Herodoto (V, 92, 7), prie Acheronto upės Tesprotijoje, Epyro srityje, buvo įsteigtas orakulas, per kurį gyvieji susisiekdavo su mirusiaisiais (νεκυομαντεῖον).

113c: *kaip lazuritas**[1] – Gr. κυανός. Teofrastas (*De lap.* 39) taip vadina *lapis-lazuli*, lazuritą. Stigijos spalva – pilkšvai mėlyna šalta metalo spalva.

113c: *Stiksu**[2] – Graikiškai „Stiksas" reiškia „neapkenčiamas", „bjaurus" (iš στυγέω, „neapkęsti"). Hesiodo „Teogonijoje" (775–806) „neapkenčiamoji (στυγερά) Stiksė" (gr. moteriškos giminės žodis) vyriausioji Okeano dukra, gyvena toli nuo dievų, giliame tarpeklyje. Kai tarp nemirtingųjų kyla ginčas ir kuris nors iš jų ima meluoti, Dzeusas siunčia Iridę auksiniame samtyje iš tolimo krašto „parnešti didžiąją dievų priesaiką" – „garsiojo šalto" Stiksės vandens, krentančio nuo aukštosios uolos. Melagingai priesaikai Stiksės vandens nuliejęs olimpietis kiaurus metus gulės bežadis ir sustingęs. Metams praėjus nubaustasis dar devynerius metus negalės dalyvauti nemirtingųjų puotose ir susirinkimuose, – tokią baisią galią dievai suteikė senajam neišsekančiam Stikso vandeniu. Plg. „Iliada" XIV, 271 ; XV, 37 *sq*, „Odisėja" V, 185. Anot „Teogonijos" (383–403), garbės būti didžiąja dievų priesaika Stiksė nusipelnė pirmoji atsiliepusi į Dzeuso raginimą padėti susidoroti su Titanais. Istoriniame Graikijos landšafte Stiksas tekėjo uolėtame Arkadijos tarpeklyje Nonakrio polyje, – plg. Herodotas VI, 74, Strabonas VIII, 8, 4, Pausanijas VIII, 18, 5.

113c: *su niekuo nesimaišo**[3] – Plg. „Iliada" II, 751–755: „baisaus priesaiko Stikso atšaka" Titarėsijas nesimaišo su Panėjo

vandeniu, bet „tarsi aliejus“ teka jo paviršiumi. Anot „Teogonijos“ (777), „neapkenčiamoji Stiksė“ gyvena toli nuo dievų; *tolyn* nuo dievų ištremiamas ir melagingai Stikso vandeniu priesiekęs nemirtingasis (plg. ankst. pst.). Tai, kad Piriflegetontas (plg. 113b) ir Stiksas nesimaišo su Acherusiados ežero vandenimi, – „Faidono“ eschatologijai pritaikyta detalė: savo aukų atleidimo nesulaukę nusikaltėliai negali išlipti iš liepsnojančio Piriflegetonto ir stingdančio Stikso vandenų (113d, 114a-b).

113c: *Kokitas**4 – Plg. „Odisėja“ X, 514, Aischilas, „Agamemnonas“ 1160, Euripidas, „Alkestė“ 458 ir pst. ad 112e. Keturios didžiausios Tartaro upės sudaro dvi priešybių poras: aistringai verdančio Piriflegetonto (gr. πυριφλεγέθων – „liepsnojantis ugnimi“) vandenys sruvena priešinga kryptimi ir nesimaišo su tamsioje neapykantoje sustingusio Kokito vandenimis; Okeanas teka paviršiumi toliausiai nuo Tartaro, o Acherontas – žemės gelmėse. Anot Damaskijo, „orfikai“ (= orfiškoji tradicija) keturias Hado upes tapatino su keturiais pasaulio pradais ir keturiais pasaulio kraštais: Piriflegetontas – ugnis ir rytai, Kokitas – žemė ir vakarai, Acherontas – oras ir pietūs, Okeanas – vanduo ir šiaurė (Damaskijas I, 541; II, 276–277 W., plg. *idem.* II, 145; II, p. 362–363 W.). Plg. Proklas, *In Plat. Tim.* II, 49, 9–21. Pats Damaskijas manė, kad Hado upės turi skirtingą paskirtį: Okeanas riboja, Acherontas apvalo, Piriflegetontas baudžia ugnimi, Stiksas-Kokitas – šalčiu (II, § 45; II, p. 364–365 W.).

113d: *jo demonas**1 – Plg. 107d.

113d: *nugyventas vidutiniškai**2 – Tokia yra dauguma žmonių, – plg. 90a-b ir 113a.

113d: *atplaukia prie ežero**[3] – Mirusiųjų kelionė anapilin tradiciškai vaizduojama kaip plaukimas laivu, – plg. Aischilas, „Septynetas prieš Tėbus“ 842, Aristofanas, „Varlės“ 180 *sqq.* M. Dixsaut (*ad locum*) pastebi, kad vidutinių žmonių buveinė netekančio ežero vandenyse tokia pat „stagnaciška“, kaip ir visas jų gyvenimas; aistringus arba žiaurius žmones blaško Tartaro „sūpuoklės“, o vėliau – verdančio Piriflegetonto ir ledinio Stikso vandenys (žr. 113e – 114b).

113e: *niekad nebeišlipa** – Amžinai žemės gelmėse kankinami mitiniai piktadariai Tantalas, Sisifas ir Titijas. „Gorgijue“ (525c-e) Sokratas spėja, kad greta jų atsidurs ir negailestingasis Makedonijos valdovas Archelajas. Anot „Valstybės“ mito (X, 615d *sqq*), dauguma „nepagydomų nusikaltėlių – buvę žemės galiūnai, tironai“. Nei nepataisomų piktadarių, nei pačios geriausios sielos nesugrįžta iš ano pasaulio. Todėl, ko gero, ir vienos, ir kitos retai pasitaiko žemiškame gyvenime, – plg. 90a *sq.*

114a: *prie Acherusiados ežero** – Plg. 113b, c.

114b: *pasibaigia jų vargai**[1] – Rowe (p. 288) šia proga primena, kad Atėnuose žudikai nebuvo persekiojami ir baudžiami, jei aukos prieš mirdamos jiems atleido. Plg. Demostenas 37, 59. Damaskijas susimąsto: o ką daryti tiems nusižengėliams, kurių aukos – itin blogos arba itin geros – nėra Acherusiados ežere? Be to, vienų nusikaltėlių aukos gali pasirodyti minkštaširdės, kitų – kietesnės (II, 148; II, 366–367 W.)... Ar galima kaltę matuoti pagal emocinę aukų reakciją (πάθεσι)? Komentatorius taip išsprendžia savo abejonę: matyt, pagal teisingumą visų aukų vaizdiniai kažkokiu antžmogišku būdu (τὸν δαιμόνιον τρόπον) vienodai pasirodo čia visiems nusikaltėliams.

Todėl tai vyksta ežere, kur vanduo nuplauna visas dėmes.

114b: *teisėjų skirta bausmė**[2] – Apie pomirtinio teismo vykdytojus plg. „Apologija" 40e – 41a: „Jei atvykdamas pas Hadą žmogus atsikratęs šitų teisėjais save vadinančių vyrų tenai suranda tikruosius teisėjus, – pasakoja juk, kad tokie tenai vykdo teismą: Minas, Radamantas, Ajakas, Triptolemas ir kiti pusdieviai, kurie teisingai nugyveno savo gyvenimą, – ar blogas būtų toks persikėlimas?" Anot „Gorgijo" (523e – 524a), teismą vykdo trys Dzeuso skirti teisėjai: Ajakas teisia Europos numirėlius, Radamantas – Azijos, o Minas padeda spręsti keblesnes bylas.

114c: *tarsi iš kalėjimų**[1] – Iš *tokio* kalėjimo tikisi, matyt, išsivaduoti ir pats Sokratas.

114c: *visai be kūnų**[2] – Tai yra nebeprivalo įsikūnyti.

114c: *dabar nebepakaktų**[3] – Plg. 108d. Išvaduoti iš kūno ir regimybės pančių filosofai susilaukia atkaklaus filosofinio darbo vaisių (plg. 82e – 83b) ir tikrosios mirties – visiškos sielos laisvės. „Faidro" mite (249a) taip pat teigiama, kad greičiausiai (per tris tūkstantmečius) į dangiškąją savo tėvynę sugrįš *filosofų* – išmintį mylėjusių žmonių sielos. „Timajuje" (42b-d) Amatininkas žada ką tik sutvertoms pamaldžiausių pasaulio būtybių sieloms, kad tos iš jų, kurios sugebės protu įveikti neprotingų aistrų siausmą, sugrįš palaimingai gyventi į savo žvaigždės buveinę. „Faidone" Sokrato minimos „dar gražesnės buveinės", kur apsigyvena filosofai, taip pat turėtų būti *dieviškos*, – plg. 69c, 80 e – 81a, 82b-c.

114c: *turėtum dorybės ir pažinimo**[4] – Plg. 69a-c.

114d: *manant, jog taip ir yra**[1] – Plg. 85c-d, 91b, 114c. Šiuolaikinėje filosofijoje tai vadinama „totaliniu eksperementu“: neperžengus empirinės bei mums pavaldžios patirties ribų, neįmanoma aprėpti būties *visumos* prasmės. Jokio patyrimo iš anksto nenumatomas eksperimentas neišvengiamai syja su *rizika.*

114d: *tarsi kerėti tokiais dalykais**[2] – Plg. 77e – 78a.

114d: *tęsiu šią pasaką**[3] – Tarsi, kaip kerint, patys žodžiai turėtų magiškos galios.

114e: *puošnumu** – „Puošnumas“ gr. κόσμος, „tvarka“ ir iš tvarkos bei darnos pareinantis „grožis“, taip pat (paprastai moteriškasis) „papuošalas“. Verta puošti sielą tikrais, o ne „butaforiniais“ išorybės papuošalais. Plg. 69b.

115a: *laisve ir tiesa**[1] – Anksčiau (69b-c) Sokratas aiškino, kad pažinimas (φρόνησις) esąs būtinas visų kitų dorybių pagrindas. Pagal klasikinę dorybių analizę „Valstybėje“ (IV, 427e *sqq*), φρόνησις („protingumas“) kartu su santūrumu, teisingumu ir narsa – viena iš keturių pagrindinių sielos dorybių. Dabar „pažinimo“/„protingumo“ vietą užimė „laisvė“ ir „tiesa“ – neatskiriami mąstančios – iš kūno pančių išsivadavusios ir prie tiesos bei tikrovės prisilietusios sielos atributai (plg. 79d).

115a: *tik pašauks likimas**[2] – Filosofas ramiai ir drąsiai lieka savo „poste“, kol ateis laikas jį palikti, – plg. 61d – 62c.

115a: *mazgojant lavoną**[3] – Sokratą gerai pažinojęs žmogus teigia, kad prausėsi jis retai (*Symp.* 174a), tik ypatingesniais gyvenimo atvejais: „Puotoje“ – gražindamasis prieš pokylį pas gražuolį Agatoną, dabar – „kad moterims nereikėtų varg-

ti mazgojant lavoną“. Paskutinis Sokrato prausimasis simboliškai primena ir tradicines apvalymo apeigas, ir sokratiškąją tyrumo interpretaciją.

115b: *šitaip patarnautume**[1] – Pažodžiui „darytume šitai su malonia padėka“, ἐν χάριτι. Χάρις – „malonė“ ir „dėkingumas“, „maloni pareiga“ atsidėkoti už „malonę“.

115b: *atsakė tas**[2] – Dar vienas priminimas, kad šis pokalbis sutinka su ankstesnėmis Sokrato kalbomis bei jas tęsia, – plg. 59a, 75d, 78c-d.

115d: *lavonas, kurį jis greitai matys**[1] – Plg. 80c.

115d: *paguosti**[2] – Plg. „Kritone“ (46c-d) mirties dienos išvakarėse Sokrato tam pačiam ištikimam bičiuliui pasakytus žodžius: „Grįžkime gal pirma prie tavo teiginio <...> esą kai kurių nuomonių reikia paisyti, o kai kurių ne. O gal, kol man nereikėjo dar mirti, kalbos buvo teisingos, o dabar pasidarė visiškai aišku, kad kalbėta šiaip sau, kalbos dėlei, o iš tikro tebuvo pramoga ir oro plakimas?“ Sokratas sako visada pasirenkąs tą iš jam kylančių minčių (λόγοι), kuri pamąsčius pasirodė geriausia; o pasirinkęs nebesitraukia, kad ir kas atsiktų, jei neranda dar geresnės (*ibid.* 46b-d). Plg. taip pat 85b ir 100d-e.

115d: *kad aš pasiliksiu** – Sprendžiant iš šių Sokrato žodžių, Kritonas laidavo už Sokratą, kad jį paleistų iš kalėjimo iki bausmės įvykdymo dienos. „Apologijoje“ (38b) Sokratas sako, kad Kritonas kartu su Platonu, Kritobulu ir Apolodoru ragina jį pasiūlyti teisėjams trisdešimties minų baudą ir laiduoja už tuos pinigus.

115e: *padaro žalos* – Žodžiai turi ne tik gydomosios galios – neapgalvota ir netiksli kalba gali pakenkti sielos sveikatai. Apie neapmąstytos kalbos netikslumus ir pavojus plg. 64b-c, 68c *sqq*, 71b, 73b, 75e, 76a, 82b, 86d, 99b, 107c, 112c ir pst. ad *[1]57b ir *[2]61a.

116b: *ir vieną paaugusį**[1] – Plg. pst. ad 60a.

116b: *pareiškęs savo valią**[2] – Sokrato nurodymus šeimynai galima turbūt įsivaizduoti pagal Diogeno Laertiečio „Filosofų gyvenimuose" pateikiamus peripatetikų mokyklos vadovų „testamentus" : II, 11–16 (Aristotelio „testamentas"), 51–57 (Teofrasto), 61–64 (Stratono), ir t.t. Manoma, kad šiuos testamentus Diogenas surado peripatetiko Aristono Kėjiečio (III a. prieš Kr.) rinkinyje (plg. V, 64).

116d: *pakluskime jam**[1] – Graikiško sakinio sintaksė ir ritmas pamėgdžioja įprastą Homero epo formulę ir, ko gero, tęsia ironišką lyginimą su tragedijų personažais: Platono Sokratui Homeras esąs visų tragikų „mokytojas ir vadas" („Valstybė" VIII, 595b-c).

116d: *juos sutaiso**[2] – Apie šiuos nuodus plg. pst. *[1]ad 57b.

117a: *kai nieko nebeliko**[1] – Plg. Hesiodo „Darbai ir dienos" 368–369: „smaginkis pradėdamas ir baigdamas statinę,/ taupyk ties viduriu, – menkas taupumas, priėjus dugną (δειλὴ δ' ἐν πυθμένι φειδώ)".

117a: *daryk, kaip sakau**[2] – Ragindamas Sokratą bėgti iš kalėjimo Kritonas („Kritonas" 46a) tais pačias žodžiais baigia savo kalbą. Pasirengęs „pabėgti" kitaip ir iš kitokio kalėjimo, Sokratas „grąžina" bičiuliui nekantrią jo repliką.

117b: *savo jaučio žvilgsniu*[1] – Plg. 86d ir pst.

117b: *galima, ar ne?*[2] – Plg. pst. *[1]ad 57b.

117e: *susikaupus*[1] – Gr. ἐν εὐφημίᾳ, „orioje tyloje“ arba „skambant (iškilmingai ir slėpiningai akimirkai) deramiems žodžiams“, – plg. 60a ir pst.*[2] Platono „Įstatymuose“ (XII, 958a – 960a) Atėnietis teigia, jog būtina uždrausti perdėtas sielvarto išraiškas: muštis į krūtinę arba į galvą. Sokratas sakosi išsiuntęs moteris, kad jos „neklykautų“ – paraidžiui „neleistų nesklandžių (*nedarnių* arba *netikrų*) gaidų“ (μὴ ... πλημμελοῖεν). Klykaujančios moterys ir „bobiškai“ pravirkę bičiuliai drumsčia orų paskutinės Sokrato akimirkos „skambesį“. Pasak Damaskijo, Sokratas turi galvoje pitagorininkų teiginį (I, § 559; II, p. 284–285 W.).

Eufemija – religinių apeigų bruožas. Filosofo siela tikisi susitikti su pačia *dieviška* tikrove – mąstančios savo esybės atrama ir šaltiniu. Paskutinė žemiško gyvenimo akimirka – nebaisi, bet iškilminga bei atsakinga susikaupimo, susimąstymo ir rimties akimirka.

117e: *tikrinti jo pėdas ir kojas*[2] – Taip supranta dauguma vertėjų. Rowe manymu, veiksmažodžio ἅπτομαι („griebtis“, „liestis“, „imtis“) dalyvis ἐφαπτόμενος čia reiškia ne „čiupinėdamas“, bet „laikydamas“, tad ir to paties veiksmažodžio imperfekto formą 118a (ἥπτετο) reikia versti ne „čiupinėjo“, bet „laikė“: taip „švelniai nusakomas nuodų poveikis“, – žinoma, kad, be kito ko, tokie nuodai sukeldavo kūno traukulius. Plg. dar 118a: neaiškinama, kodėl Sokrato veidas buvo uždengtas, ir C. Gill, „The death of Sokrates“, *CQ* 23 (1973), p. 225. Pastarojo straipsnio autorius, lygindamas faidoniškąjį

Sokrato mirties vaizdą su klinikiniais tokių pat nuodų veikimo aprašymais prieina prie išvados, kad Platonas kalbamą sceną gerokai idealizavo praleisdamas negrakščias detales: pykinimą, vėmimą, traukulius.

Niekas (nebent pats istorinis Faidonas ir kiti įvykio liudytojai) nežino, kokį poveikį nuodai turėjo retos fizinės ištvermės Sokratui. „Faidone" aprašyta mirtis atitinka tyru ir lengvu stropaus filosofo sielos atsiskirimu nuo kūno tikėjusio Sokrato lūkesčius.

118a: *Asklepijui gaidį**[1] – Gaidžiui – Asklepijui pašvęstam paukščiui – buvo priskiriama apotropinė galia – sugebėjimas šalinti blogį (žr. F. Cumont, „A propos des dernières paroles", p. 124). Asklepijas – Apolono ir mirtingosios moters sūnus, dievas gydytojas. Asklepijo dukters vardas buvo Higėja („sveikata"). Atėnuose dievo gydytojo kultas paplito V a. prieš Kr. pabaigoje. Vėlesniųjų amžių platonikai tikėjo patį Platoną buvus Apolono vaiką ir Asklepijo brolį (žr. Riginos, *Platonica*, p. 9–32). Diogenas Laertietis (III, 45) pateikia dvi savo paties parašytas epigramas, kur Asklepijas vadinamas kūno, o Platonas – nemirtingosios sielos gydytoju. Anot Olimpiodoro (*In Alcib.* 2, 165–167), antroji iš Diogeno pateikiamų epigramų buvusi užrašyta ant Platono kapo. Veikalo pabaigoje paminėtas Asklepijas, kaip ir įžangoje prisimintas Tesėjas, – polio gerbiami religinės mitologijos personažai. Kai kurie mokslininkai čia įžvelgia Sokrato norą naująją orfikų pitagorininkų religiją įtraukti į tradicinį polio religinį gyvenimą. Tačiau orfikų/pitagorininkų pasaulėžvalga, nors ir labai patraukli Platono Sokratui, turėjo atrodyti pernelyg nevisuomeniška šiam pilietiniam gyvenimui didžiai neabejingam žmogui, dar labiau – pačiam Platonui. Vienas tyrėjas pastebėjo, kad, anot kai kurių Antikos autorių, pitagorininkai draudę

aukoti gaidį; jei šis liudijimas patikimas, Sokrato žodžiai skamba eretiškai pitagorininkų ortodoksijos atžvilgiu (žr. J. Mitscherling, „*Phaedo* 118: the Last Words", *Apeiron* 19 [1985], p. 161–165). Kitas mokslininkas linkęs įtraukti šį liudijimą į sudėtingą „Faidono" Sokrato santykių su orfikais/pitagorininkais bylą (žr. J. Crooks, „Socrates' Last Words: Another Look At an Ancient Riddle", *CQ* 48 [1998], p. 121–125). Žr. tolesnę pst.

118a: *nepamirškite atiduoti**[2] – Kritono ir kitų Sokrato bičiulių (taip pat ir Faidono klausytojo Echekrato), regis, nė kiek nenustebino paskutiniai „kažinkokiosna palaimosna" besikeliančio ir paskutinį kartą į paliekamus draugus atsigręžiančio Sokrato žodžiai. Apie komentatorius šito nepasakysi. Pasak J. Crooks'o (*Socrates' Last Words,* p. 117), „paskutiniai Sokrato žodžiai – mįslės, kurią jis užmena filosofuojančiam skaitytojui, mikrokosmas". Nuoširdūs jie, ar ironiški? Kokiame hermeneutiniame „Faidono" gylyje turime ieškoti jų prasmės? (plg. *ibid.*) G. Most („A Cock for Asclepius", p. 96–111) visų laikų interpretacijas dalija į dvi grupes: Sokrato žodžiai arba laikomi mistine alegorija (p. 100), arba suprantami kaip nuoširdus ir konkretus asmeniškas prašymas (p. 104).

Dauguma komentatorių laikosi neoplatonikų tradicijos (žr. Damaskijo komentarą *ad locum*), Sokrato žodžiuose įžvelgdami alegoriją: mirštantis Sokratas dėkoja už kūniniame gyvenime sunkiai „sirgusios" sielos išgijimą (plg. 95d, kur gyvenimą kūne su liga lygina Kebėtas). Taip „paskutinius Sokrato žodžius" suprato Renesanso platonikai ir XVIII a. romantikai (Mirandola, Ficino, Ricchieri, Hamann, Lamartine, – žr. G. Most, *op. cit.*, p. 100, n. 22, 24). XX amžiaus

intelektualams geriausiai žinomas sarkastiškas Nietzschės komentaras: (*Gai savoir* § 340: Mirštantis Sokratas): „Žaviuosi Sokrato narsa ir išmintimi visame, ką jis darė, sakė... – ir nesakė. Šis pašaipus ir įsimylėjęs Atėnų pabaisa ir žiurkių gaudytojas, priversdavęs pačius išdidžiausius jaunikaičius drebėti ir raudoti, buvo ne tik pats kada nors buvęs išmintingiausias plepys: jis buvo lygiai toks pat didis tylėjimu. Norėčiau, kad ir paskutinę gyvenimo akimirką jis būtų likęs nebylus, – galbūt tada priklausytų dar aukštesnei protų klasei. Ar tai mirtis, ar nuodai, maldingumas, ar pyktis,... – bet kažkas tą akimirką atrišo jam liežuvį ir jis tarė: 'Kritonai, esu skolingas Asklepijui gaidį'. Ausis turinčiam šis juokingas ir baisus 'paskutinis žodis' reiškia 'Kritonai, gyvenimas – liga!' Ar gali būti?! Žmogus, kaip jis, gyvenęs linksmai ir visų akivaizdoje, tarsi karys, – šis žmogus buvo pesimistas! Jis tik turėjo nutaisęs gyvenimui gerą miną ir visą laiką slėpė savo paskutinį sprendimą, giliausią savo jausmą!..."

Nietzschės pastaba labai iškalbinga, tačiau gyvenimo ligos metafora nėra žymi raiškiais ir prasmingais simboliais turtingoje „Faidono" visumoje (nebūdinga ji ir kitiems Platono dialogams, nei klasikos ir helenizmo graikų literatūrai apskritai, – plg. Most, *ibid.*, p. 102). Sielos atsiradimą kūne su liga Sokratas palygina glaustai perteikdamas *poleminės* Kebėto kalbos turinį, tačiau toliau šis įvaizdis nėra plėtojamas. Be to, minėta interpretacija nelabai dera prie kalbamo sakinio sintaksės. Sokratas sako: „*Esame skolingi* Asklepijui gaidį, *nepamirškite* atiduoti!" Daugiskaita (Nietzschė pakeičia ją vienaskaita, derindamas žodžius prie savo aiškinimo) rodo, kad Sokratas kalba apie *bendrą* visų kalėjime susirinkusiųjų būrelio padėką (plg. Most. p. 104–106, Crooks, p. 118 *sqq*).

Tikinčių, kad Sokratas turi omenyje tam tikrą konkrečią Asklepijo pelnytą padėką, gerokai mažiau nei „mistinio alegorinio“ skaitymo šalininkų, nors tarp jų esama tokių didelių klasikinės filologijos mokslo autoritetų kaip U. von Wilamowitzas (apud Most, p. 105): šis mokslininkas manęs, kad Sokratas prisimena su šeimos reikalais susijusį įžadą, kurį buvo pamiršęs, kai Kritono akivaizdoje šnekėjosi su namiškiais (tai paaiškintų ir žodžių daugiskaitą). Mosto neseniai pasiūlytą aiškinimą galima pavadinti „sintetiniu“ „mistinio alegorinio“ ir „asmeniško“ supratimo variantu: Sokratas prašąs paaukoti gaidį už... Platono pagijimą! Autoriaus manymu, ši interpretacija atitinka „žiedinę“ meistriškai sukonstruoto dialogo kompoziciją: apie Platono ligą (jis vienintelis iš Sokrato draugų dėl ligos negalėjo ateiti į kalėjimą, 59b) užsiminta pačioje veikalo pradžioje: mirdamas Sokratas aiškiaregiškai (plg. 85d) nujaučia Platoną pasveikus ir ragina atsidėkoti Asklepijui už jam ir jo bičiuliams vienodai brangaus žmogaus pagijimą. Žiūrėdami į „Faidoną“ Platono skaitytojų akimis, išties galime pripažinti, kad tokį viltingą veikalą parašyti pajėgęs žmogus bus atsigavęs nuo skaudaus įvykio sukeltos depresijos. Iš tolimos amžių perspektyvos šio pagijimo reikšmė darosi vis akivaizdesnė. Ko gero, turėtume pripažinti ir patį „Faidono“ autorių buvus nemenką aiškiaregį...

Mosto aiškinimas nėra visai negirdėtas. Plg. P.M. Clark, „A Cock to Asclepius“, p. 146 (cituojamas *apud* Dixsaut, p. 408, n. 382). Anot R. Burgerio (*The Phaedo, A Platonic Labyrinth.* – Yale, 1984, p. 216) Sokratas nori atsidėkoti *vaistą* nuo užmaršties parūpinusiam rašytinio veikalo autoriui. Tačiau „Faidonas“ – ne Platono, bet idealaus jo veikalų *filosofo* Sokrato *encomium* (plg. Crooks, *op. cit.*, p. 120). Kaip ir kituose Platono kūriniuose, taip ir „Faidone“ gydytoju

vaizduojamas pats Sokratas (plg. pst. ad 77e). „Faidonas" – veikalas apie Sokratą – dvasinį mokytoją ir „terapeutą" *par excellence*. Žr. pst. ad 73b. Apie Sokratą – medicinos teorijos ir praktikos aistruolį plg. W. Jaeger, *Paideia*, p. 64 (rus. vert., 1997): „Idant suprastume Sokrato ir jo antropocentrizmo vietą graikų filosofijos istorijoje, neturime išleisti iš akių jo domėjimosi ta didžiąja dvasios jėga, kokia senovėje buvo medicina. Sokratas stebėtinai dažnai mena medicinos patirtį ir semiasi palyginimų iš šios srities. Šie palyginiami ne atsitiktiniai, bet susiję su jo mąstysena. Dar daugiau, visos jo veiklos tikslas buvo leisti žmogui suprasti save, idant dvasiškai pasveiktų. Sokratas buvo tikras gydytojas. Ksenofonto žodžiais (*Memor.* I, 2, 4; plg. IV, 7, 9), jo noras gydyti buvo toks, kad draugų sveikata jam rūpėjo ne mažiau už dvasinę jų gerovę. Bet pirmiausiai jis buvo sielų gydytojas".

Pasak Crookso (p. 120), „paskutiniai Sokrato žodžiai" atitinka jo įvaizdį Platono dialoguose – tai lyg ironiška epigrama, apibendrinanti pedagoginį (ir terapinį) „Faidono" užmojį. Anot Crookso, ypatingą reikšmę šiam užmojui suvokti turi kompoziciškai ir idėjiškai *kritinę* pokalbio akimirką (žr. 88b–89c) pasakyti Sokrato žodžiai apie *mizologijos* – „neapykantos įrodinėjimams" („teiginiams", „samprotavimams", λόγοι) pavojų (88c – 91a). Įtarimas, esą joks samprotavimas neturi *nieko sveiko*, bei iš jo plaukiantis skeptiškumas ir ciniškumas nėra dalykų prasmingumo ir tikrumo problema, bet liudija apie prastą svarstančiųjų ir besiklausančiųjų *sielos sveikatą*. Sokratas sako (90e – 91a): „Taigi šito pirmiausiai pasisaugokime ir neįsileiskime į sielą įtarimo, neva joks įrodymas neturi nieko sveiko. Kur kas labiau verta įtarti, kad patys mes *dar nesame sveiki, ir reikia drąsos bei ryžto pasveikti: tau ir kitiems šito reikės visam likusiam gyvenimui, o man – pačiai mirčiai*".

Lemiamą veikalo akimirką Sokratas jautriai *diagnozuoja* tikėjimo, pasitikėjimo ir prasmingo pažinimo galimybe suabejojusių klausytojų būseną, perspėja apie šios sunkios dvasios ligos pavojų ir iki pat pokalbio pabaigos ryžtingai perėmęs svarstymo iniciatyvą, imasi visapusės terapijos: ragina apmąstyti sielos ir dermės santykį (91c – 95a), pasakoja, apie jaunystės intelektualinę patirtį, τὰ ἐμὰ πάθη (96a – 102a), pateikia savąjį metafizinio mokslo modelį (102b – 107b), seka „pasaką" (μῦθος) apie tikrąją Žemę ir pomirtinį sielų gyvenimą (107c – 115a) (plg. Crooks, p. 123). Paskutinius savo žodžius jis ištaria, jausdamas, kad šis kompleksinis meditacinių samprotavimų ir įtaigių „užkeikimų" kursas padėjo jam *sveikai* sutikti „pačią mirtį", o likusiems – toliau sokratiškai „rūpintis savo siela" (Kritonas visų vardu žada tai Sokratui, 115b-c; plg. 107c ir 77e – 78a), idant tinkamai pasirengtų kiekvienas savo metu leistis į aną kelionę (plg. 114d – 115a). Toks „paskutinių žodžių" supratimas gražiai dera prie prasminės ir kompozicinės „Faidono" (daugelio tyrėjų nuomone, bene tobuliausiai suręsto Platono dialogo) visumos – raginimas atsidėkoti sveikatos dievui išryškina pagrindinę veikalo užduotį, sugrąžindamas prie reikšmingiausių kompozicijos momentų: dialogo pradžioje minimas keturiolika jaunų gyvybių išgelbėjęs Tesėjas, o pokalbio viduryje dvasinės sumaišties akimirką Sokratas ryžtingai imasi gelbėti klausytojus (paminėta keturiolika vardų) nuo liguistos sielos būsenos. Plg. pst. ad 58b, 58c, 59b.

Panašiai mano R. Minadeo („Socrates' debt to Asclepius", *CJ* 66 (1971), p. 249–297, p. 297) spėdamas, kad Sokratas dėkingas Asklepijui padėjusiam išgelbėti prasmingą ir patikimą Sokrato samprotavimą (λόγος). Plg. 76a, 86e – 87a, 89b-c. Dixsaut (p. 408–409) gerokai praplečia sokratiškosios

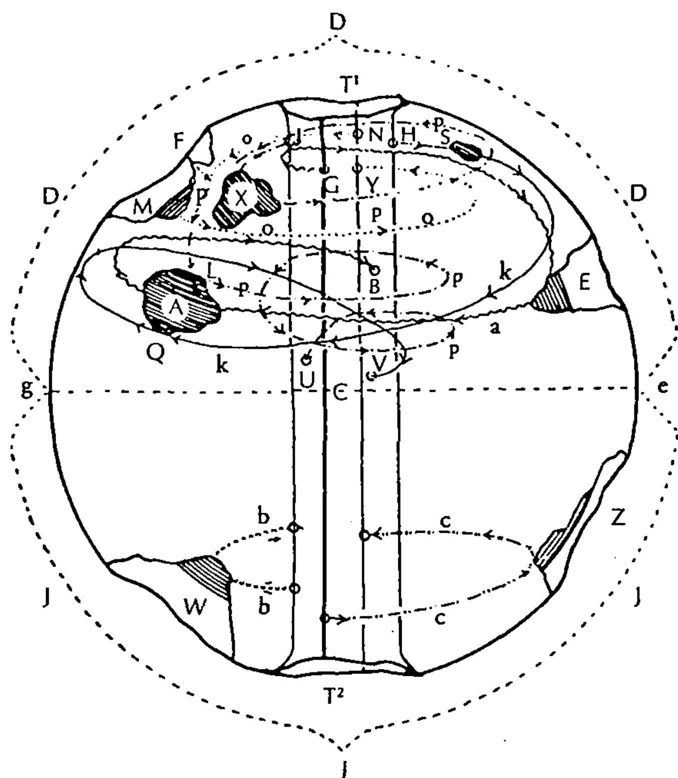
filosofijos ir filosofijos apskritai „pacientų" ratą: „Vienas dalykas aiškus: Sokratas sako 'Esame skolingi', o ne 'esu skolingas'. Nuo ko Asklepijas turi mus pagydyti? Nuo gyvenimo, kurį gyvename sąjungoje su šiuo 'kvailu daiktu' kūnu? Ar nuo mizologijos? Galiausiai tai yra tas pat, nes gyventi beveik mirus ir nesant mizologu – reiškia būti filosofu. Filosofija būtų vienintelis vaistas nuo šios ligos – gyvenimo sąjungoje su kūnu. Pasižiūrėjus į labai savotišką būdą, kuriuo pats Nietzsche teigė gyvenimą nesiliaudamas mąstyti ir rašyti, gyvendamas gyvenimą, kurį visi pasaulio kalikliai pripažintų tolygų mirčiai, belieka pastebėti, kad vienintelis skirtumas yra tai, kad pačiam jam niekas 'neatrišo liežuvio'".

Atrodo, visi minėti komentatoriai bus išleidę iš akių dar vieną svarbų – paties "Faidono" pasakotojo liudijimą: prieš pasakodamas apie paskutinę pokalbio dalį, Faidonas apibendrina jos padarytą įspūdį (88d – 89a). Į nerimaujančio Echekrato klausimą "Sakyk, dėl Dievo, kaip gi Sokratas ėmėsi toliau tęsti aiškinimus? Ar jis taip pat, kaip ir jūs, pasak tavęs, pasirodė kiek susijaudinęs? Ar nepasirodė ir ramiai ėmėsi gelbėti savo įrodymą? Ir kaip jam šitai pavyko: galutinai ar ne? Viską, kiek tik gali smulkiau mums išpasakok", – Faidonas atsako: "Žinai, Echekratai, nors ir ne kartą teko stebėtis Sokratu, niekad nebuvau taip susižavėjęs, kaip tą sykį ten būdamas. Kad jis turėjo ką atsakyti, – turbūt nėra ko stebėtis. Bet mane nepaprastai sužavėjo pirmiausia tai, kaip maloniai, draugiškai ir noriai jis išklausė jaunuolių kalbas ir kaip jautriai pastebėjo, kaip mus paveikė šios kalbos, pagaliau ir tai, kaip puikiai jis mus *išgydė* ir tarsi besitraukiančius iš pralaimimo mūšio pašaukė atgal bei paragino toliau persekioti ir drauge nagrinėti įrodymą". Anot baigiamosios Sokarto pasakos, sielų gydymas, – jei jos dar pagydomos, – tęsiasi ir po mirties (113e),

tačiau nesveikos sielos daug ir skausmingai vargsta.

118a: *užmerkė akis**3 – Sokrato mirtis tapo pavyzdine filosofo mirtimi. I a. po Kr. Nerono liepimu nusižudančio Senekos mirtis aiškiai įtakota baigiamosios „Faidono" scenos (Tacitas, *Ann.* XV, 62–64): Seneka prašo atnešti nuodų, „kuriais buvo marinami Atėnų teismo pasmerktieji", lipdamas į šilto vandens baseiną, apšlaksto šalia stovinčius vergus, „sakydamas nuliejęs tuos lašus Jupiteriui Išlaisvintojui" (vert. D. Dilytė). Tačiau Tacito aprašyta patetiška stoiko moralisto mirtis stokoja Sokrato natūralumo, gudrios ir švelnios ironijos. Plačiau apie mirties apmąstymus Senekos veikaluose ir „Faidono" santykį žr. T. Aleknienė, „Mirties praktika", p. 79–84.

118a: *protingiausio ir teisiausio**4 – Mirti atėniečių teisėjų pasmerktas pats teisingiausias savo meto žmogus! Plg. Ksenofonto „Atsiminimų" pabaigą: „Išties puikiausias ir laimingiausias žmogus! Jeigu kas nenori šituo patikėti, lai palygina kitus žmones ir pats sprendžia" (IV, 8, 11, vert. V. Kazanskienė). Žr. taip pat V. Ališausko paaiškinimus „Sokrato Apologijai", p. 75.
Taip Faidono apibūdinamas Sokratas labiausiai atitinka savo paties žmogui keliamus reikalavimus: reikia visa daryti tam, kad gyvenime turėtum dorybės ir pažinimo, doro proto ir protingos, o ne „butaforinės" dorybės – plg. 69a-b ir 114c.

TIKROJI ŽEMĖ
pagal Sokrato mitą
(O. Baenscho schema)

A: Acherusiados ežeras
a: Acherontas
B: Acheronto žiotys
b: upė, ištekanti ir įtekanti toje pačioje Tartaro pusėje
C: Žemės centras
c: upė, ištekanti ir įtekanti priešingose Tartaro pusėse
D: mūsų pusrutulis
E: gilesnė ir siauresnė įduba nei mūsų
F: ugnikalnis (Piriflegetonto išsiveržimo vieta)
G: Acheronto ištakos
H: Kokito ištakos
I: Piriflegetonto ištakos
J: kitas pusrutulis
k: Kokitas
L: Piriflegetontas priartėja prie Acherusiados ežero
M: įduba, kurioje gyvena žmonės
N: Okeano ištakos
o: Okeanas
p: Piriflegetontas
Q: Kokitas priartėja prie Acherusiados ežero
S: Stiksas
T: Tartaras
U: Piriflegetonto žiotys
V: Kokito žiotys
W: gilesnė ir platesnė įduba nei mūsų
X: ugninis Piriflegetonto ežeras
Y: Okeano žiotys
Z: platesnė ir seklesnė įduba nei mūsų

LITERATŪRA

SANTRUMPOS

AJP – *American Journal of Philology*

CJ – *Classical Journal*

CQ – *Classical Quarterly*

LSJ – Liddell H. G., Scott R., *Greek-English Lexicon.* Rev. by Sir Henry Stuart Jones and R. McKenzie, with Supplement. – Oxford, 1968.

NŽ – *Naujasis Židinys*

DK – (ed.) Diels H., rev. Kranz W. *Die Fragmente der Vorsokratiker.* – Berlin, 1951[6].

„FAIDONO" LEIDIMAI, VERTIMAI IR KOMENTARAI (PAGAL LEIDIMO METUS):

Archer-Hind R. D. *The Phaedo of Plato.* Ed. with Introduction and Notes. – London, 1883[1]; London/New-York, 1894[2].

Platonis *Opera* recognovit brevique adnotatione critica instruxit J. Burnet, Vol. I–V. – Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1900–1907.

Plato's *Phaedo.* Ed. and Comment. by J. Burnet. – London, 1911.

Platon. *Phédon.* Par L. Robin. – Paris: Les Belles Lettres, 1926.

Plato's *Phaedo.* Transl. with Introduction and Commentary by R. Hackforth. – Cambridge, 1955.

Platonas. *Dialogai.* Vertė M. Račkauskas. – Vilnius, 1963.

Platon. *Le Phédon de Platon.* Commentaire et traduction par R. Loriaux, Vol. I–II. – Namur: Presses Universitaires, 1969–1975.

Plato. *Phaedo.* Transl. with Notes by D. Gallop. – Oxford, 1975.
Platon. *Phédon.* Par P. Vicaire. – Paris: Les Belles Lettres, 1983.
Platon. *Phaedon.* Übersetzt und herausgegeben von B. Zehnpfennig. – Hamburg, 1990.
Plato. *Phaedo.* Ed. C. Rowe. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
Platon *Phédon.* Traduction nouvelle, introduction et notes par M. Dixsaut. – Paris, 1991.
Платон. *Федон.* Пер. С. П. Маркиша, примеч. А. Ф. Лосева и А. А. Тахо-Годи, в: Платон. *Собрание сочинений в четырех томах.* Т. 2. – Москва: Мысль, 1993.
Platon. *Fedon.* Tłumaczył oraz wstępem i komentarzem opatrzył R. Legutko. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 1995.
Platonis *Opera.* Recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt E. A. Duke, W. F. Hicken, W. S.M. Nicoll, D. B. Robinson, J. C. G. Strachan. T. I tetralogias I–II continens. – Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1995.
Plato. *Phaedo.* Transl. G. M. A. Grube, in: Plato, *Complete Works,* ed. by J. M. Cooper. – Indianapolis / Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.

„Auksinės plokštelės“. Trumpą įvadą parašė ir tekstus išvertė V. Oržekauskas. *NŽ* 7/10 (1998), p. 373–377.
Alekniene T. „‘Mirties praktika’: Senekos ‘Laiškai Lucilijui’ ir graikų filosofija“. *Literatūra* 40(3), 1998, p. 61–86.
Bluck R. S. „*Hupothéseis* in the *Phaedo* and Platonic Dialectic“. *Phronesis* 2 (1957), p. 21–31.
Burkert W. *Greek Religion. Archaic and Classical.* Translated by J. Raffan (*Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche.* – Stuttgart, 1977). – Harvard University Press, 1985.

Burkert W. *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism.* Pataisyto *Weisheit und Wissenschaft: Studien zu Pythagoras, Philolaos und Platon* (Nürnberg, 1962) varianto vertimas į anglų kalbą. – Cambridge, Mass., 1972.

Cherniss H. *Aristotle's Criticisme of Plato and the Academy.* – Baltimore, 1944.

Clay D. „The Art of Glaukos (Plato, *Phaedo* 108d4–9)“, *Ancient Journal of Philosophy* 106 (1985), p. 230–236.

Crooks J. „Socrates' Last Words: Another Look at an Ancient Riddle“. *CQ* 48 (1998), p. 117–125.

Cumont F. „A propos des dernières paroles de Socrate“, *Compte rendu de l'Académie des Inscriptions et des Belles Lettres.* 1943, p. 112–126.

Diogenes Laertius. *Lives of Eminent Philosopher.* With an English Translation by R. D. Hicks. – v. I–II, Cambridge (Mass.)–London: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1925.

Diogeni Laertii *Vitae philosophorum.* Ed. H. S. Long, t. I–II. – Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1964.

Dodds E. R. *The Greeks and the Irrational.* – Berkeley/Los Angeles: University of California Press, 1951.

Dörrie H., (Baltes M.) *Der Platonismus in der Antike.* Bde I–III. – Stuttgart/Bad Cannstatt, 1987–1993.

Dorter K. *Phaedo: An Interpretation.* – Toronto/Buffalo/London, 1982.

Ebert Th. *Sokrates als Pythagoreer und die Anamnesis in Platons Phaidon.* Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 13. – Mainz/Stuttgart, 1994.

Guardini R. *Der Tod des Sokrates. Eine Interpretation der platonischen Schriften Euthyphron, Apologie, Kriton und Phaidon.* – Godesberg, 1947.

Guthrie W. K. C. *A History of Greek Philosophie,* v. I–V. –

Cambridge: The University Press, 1962–1978.

Hėrakleitas. *Fragmentai.* Graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir komentarus parašė M. Adomėnas. – Vilnius: Aidai, ALK, 1995.

[Jaeger W.] Йегер В. *Пайдея.* Воспитание античного грека. – Москва: Греко-латинский кабинет, 1997 (=Paideia, *Die Formung des griechischen Menschen.* Bd 2).

Mills K.W. „Plato's *Phaedo* 74 b7–c6". *Phronesis* 2 (1957), p. 128–147; 3 (1958), p. 40–58.

Minadeo R. „Socrates' Debt to Asclepius". *CJ* 66 (1971), p. 249–297.

Most G. „A Cock for Asclepius", *CQ* 43 (1993), p. 96–111.

O'Brien D. „The Last Argument of Plato's *Phaedo*". *CQ* 17 (1967), p. 198–231, 18 (1968), p. 95–106.

Olympiodori philosophi *In Platonis Phaedonem commentaria.* Edidit W. Norvin. – Lipsiae: B. G. Teubner, 1913.

Owen G. E. L. „Dialectic and Eristic in the Treatment of the Forms" in Owen (ed.), *Aristotle on dialectic: the Topics.* – Oxford, 1968, p. 103–125.

Platonas. *Faidras.* Iš graikų kalbos vertė ir paaiškinimus parengė N. Kardelis. Baigiamąjį žodį parašė V. Ališauskas. – Vilnius: Aidai, ALK, 1996.

Platonas. *Kratilas.* Graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė M. Adomėnas. Apie 'Kratilo' etimologijas parašė N. Kardelis. – Vilnius: Aidai, ALK, 1996.

Platonas. *Sokrato apologija. Kritonas.* Iš graikų kalbos vertė A. Smetona, paaiškinimus parašė V. Ališauskas. – Vilnius: Aidai, ALK, 1995.

Reale G. „Die Begründung der abendländlischen Methaphysik: *Phaedon* und *Menon*". In *Platon: seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen.* Ed. Th. Kobusch et B. Mojsisch. – Darmstadt, 1996, p. 64–81.

Riginos A. S. *Platonica. The Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato.* – Columbia Studies in the Classical Tradition 3. – Leiden, 1976.

Robin L. *La Théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote, étude historique et critique.* – Paris, 1947.

Robins J. N. „Recollection and Self-Understanding in the *Phaedo*". *CQ* 47 (1997), p. 438–451.

Robinson R. *Plato's earlier dialectic.* – Oxford, 1953².

Ross D. *Plato's Theory of Ideas.* – Oxford, 1951.

Rowe C. J. „L'argument par 'affinité' dans le *Phéton*". Revue philosophique, 4 (1991), p. 463–477.

Thesleff H. *Studies in Platonic Chronology.* Commentationes Humanarum Litterarum 70. – Helsinki-Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica, 1982.

Timpanaro Cardini M. *I Pitagorici, Testimonianze et frammenti.* – Florence, 1962.

Vlastos G. *Socrates, Ironist and Moral Philosopher.* – Cambridge: University Press, 1991.

[Westerink H.]. *The Greek Commentaries on Plato's 'Phaedo'.* V. I (Olympiodorus), v. II (Damascius). Edidit H. Westerink. – Amsterdam, 1976–77.

Zuntz G. *Perséphone. Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia.* – Oxford, 1971.

CHRONOLOGIJA[1]

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
		750–580: Graikija steigia kolonijas, t. p. ir Sicilijoje bei Pietų Italijoje.	**750–700:** Graikijoje įsigali fonetinis raštas. **700:** Hesiodas rašo „Teogoniją“ ir „Darbai ir dienos“.
		621–620: Drakonto įstatymai.	**620–540:** Anaksimandras, Anaksimenas Miletietis. VIIa. pab.: Simonidas Argietis, Tirtajas, Alkmanas. VI a. pradžia: Teognidas Megarietis, Sapfo, Alkajas, Ankreontas. „Septyni išminčiai“.
		594–593: Solonas archontas Atėnuose.	**582:** Pirmosios Pitijos žaidynės Delfuose. **540–520:** Pitagoras palieka Samo salą ir įsikuria Krotone.

[1] Chronologinė lentelė sudaryta remiantis M. Dixsaut, *Chronologie* (in: Platon *Phédon*. Traduction nouvelle, introduction et notes par M. Dixsaut. – Paris: Flammarion, 1991, p. 425–428); ir M. Canto–Sperber, L. Brisson, *Tableau chronologique* (in: *Philosophie grecque*. Sous la direction de M. Canto–Sperber. En collaboration avec J. Barnes, L. Brisson, J. Brunschwig, G. Vlastos. – Paris: PUF, 1997, p. 837–859). Platono dialogų parašymo laikas ir kiekvienos grupės seka nurodoma apytiksliai.

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
			540–480: Herakleitas Efesietis.
			534: Pirmosios tragikų varžybos per Dionisijų šventes Atėnuose.
			526–456: Aischilas.
			515–450: Statoma Apolono šventykla Delfuose („Alkmajonidų“).
		508: Demokratinės reformos Atėnuose.	**515:** Gimsta Parmenidas.
			Apie 500: Gimsta Empedoklis Agrigentietis.
		498–494: Jonijos miestai sukyla prieš persus. Atėnai siunčia paramą.	**498–494:** Anaksagoras gyvena Atėnuose.
		490–479: Karai su persais.	**496–406:** Sofoklis.
			490: Gimsta Zenonas Elėjietis.
			485–420: Herodotas.
		482: Maratono mūšis.	**485:** Pirmosios komikų varžybos Atėnuose.
		480: Termopilų mūšis.	
		480: Salamino pergalė.	**480–406:** Euripidas.
470: Gimsta Sokratas.		**487–477:** Susidaro iki 404 m. gyvavusi Dėlo sąjunga.	**Apie 470:** Skulptorius Feidijas. Dailininkas Polignotas Tasietis.

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
		459: Korinto karas su Atėnais.	468–456: Statoma Dzeuso šventykla Olimpijoje. 460–370: Demokritas Abdėrietis.
		449–448: „Kalijo taika“ tarp Atėnų ir Korinto.	460–396: Tukididas.
		447: Koronėjos mūšis.	
		446: „*Trisdešimties metų taika*“, galiojusi iki 431 m.	Va. vidurys: *Sofistų sąjūdis* Atėnuose (Gorgijas, Protagoras, Hipijas, Prodikas, Antifontas ir kiti).
		435: Korinto karas su Korkira; Korkiros sąjunga su Atėnais.	
		432–429: Potidajos sukilimas.	Apie 445: Gimsta Aristofanas.
441–429: Sokratas bendrauja su Periklio aplinkos žmonėmis (Aspasija, Alkibiadas, Aksiochas, Kalijas).		431–404: Peloponeso karas. 430–426: Maras Atėnuose.	444–443: Partenono statybos. 440–360: Lisijas. Apie 440: Polikleito Doriforas.
430: Hoplitas Samo saloje. 429: Sokratas išgelbsti Alkibiadui gyvybę Potidajos mūšyje.	428/7: Gimsta Platonas.	429: Miršta Periklis. Kleontas varžosi su Nikiju. Atėnai atgauna Potidają.	438: Feidijo Atėnės statula. 436–338: Isokratas.
		428–427: Mitilėnės sukilimas.	426–335: Ksenofontas.
423: Sokratas veda *Ksantipę*.		421: Nikijo taika.	424–423: Aristofano „Debesys“.
		415–413: Sicilijos ekspedicija. Hermų išniekinimas.	421–405: Diogenas Cinikas.
414: Delijo mū-		414: Alkibiado	

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
šyje Sokratas išgelbsti gyvybę Ksenofontui.		išdavystė 412: Jonijos sukilimas. Spartos sąjunga su Persija. 411: „Keturių šimtų“ ir „Penkių tūkstančių“ perversmai. 410: Demokratijos atkūrimas Atėnuose. 407: Alkibiadas sugrįžta į Atėnus. 406: Alkibiado pralaimėjimas ties Kolofonu.	
406–405: Arginūsų byla. Sokratas atsisako pasmerkti atėniečių strategus.		405: Dionisijas I, Sirakūzų tironas.	406: Miršta Sofoklis ir Euripidas.
404: Sokratas atsisako vykdyti Trisdešimties įsakymą sulaikyti Leontą Salaminietį.		404: Spartos karvedys Lisandras primeta Atėnams taiką ir įsteigia „trisdešimties tironiją“. 403: Demokratijos atkūrimas Atėnuose.	
399: Apskųstas Anito, 403 m. atkurtosios demokratijos lyderio, Sokratas atėniečių teisme pasmer-	399–390: Platonas pradeda rašyti („Hipijas Mažasis“, „Jonas“, „Lachetas“, „Charmidas“, „Protagoras“, „Eutifronas“).		399: Mokyklas atidaro Antistenas, Aristipas Kirėnietis ir Eukleidas Megarietis.

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
kiamas myriop (280 balsai prieš 220) už jaunimo tvirkinimą ir nepagarbą religijai. Mėnesį kalėjime laukia, kol šventoji atėniečių pasiuntinybė grįš iš Dėlo salos.	394: Platonas dalyvauja Korinto mūšyje (?).	395–394: Sparta apsupa Korintą.	
	390–385: Platonas rašo „Gorgiją“, „Menoną“, „Sokrato apologiją“, „Kritoną“, „Eutidemą“, „Lisidą“, „Menekseną“, „Kratilą“.		390: Isokratas atidaro savo mokyklą.
	388–387: Kelionė į Pietų Italiją ir į Dionisijo valdomus Sirakūzus.		
	387: Grįžęs į Atėnus Platonas steigia Akademiją, kur, be kitų, lankosi Speusipas, Ksenokratas, Eudoksas, Herakleidas Pontietis ir Aristotelis.	386: „Karaliaus“, arba „Antalkido taika“.	
	385–370: „Faidonas“, „Puota“, „Valstybė“,	382: Sparta kariauja su Atėnais.	384–322: Aristotelis ir Demostenas.

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
	„Faidras“.	378: Atėnų ir Tėbų karas prieš Spartą. 376: Atėnai valdo Aigėjo jūrą. Bojotijos sąjungos atkūrimas. 375: Atėnų laivynas Jonijos jūroje.	
	370–347/6: „Teaitetas“, „Parmenidas“, „Sofistas“, „Politikas“, „Timajas“, „Kritijas“, „Filebas“.	371: Tėbai sumuša Spartą ties Leuktrais. Karinės Spartos galybės pabaiga.	
	67/6: Diono prašomas Platonas keliauja į Sirakūzus filosofinių Dionisijo II polinkių ugdyti. Diono tremtis.	367: Po Dionisijo I mirties Sirakūzų tironu tampa Dionisijas II.	
	361–360: Paskutinė Platono viešnagė Sirakūzuose. 360: Platonas sutinka Dioną Olimpinėse žaidynėse. Dionas rengia žygį prieš Dionisiją II. 347: Platonas miršta. Neužbaigtus „Įstatymus“ tvarko „sekretorius“ Filipas Opuntiškis.	359: Filipas II, Makedonijos karalius, Aleksandro Didžiojo tėvas (359–336). Sąjungininkų karas (357–346) ir Dionisijo II pralaimėjimas. Diono žygis prieš Dionisiją II. 354: Diono mirtis.	361–360: Aischinas Sfetietis rašo „sokratinius dialogus“. 360–270: Pironas iš Elidės. 351/350: Ksenofonto „Atsimini-

Sokratas	Platonas	Politiniai įvykiai	Kultūriniai įvykiai
			mai apie Sokratą“. Pirmoji Demosteno „Filipika“.
		344–337/6: Timoleontas Sicilijoje.	347: Speusipas parima vadovavimą Akademijoje. 342–271: Epikūras.
		338: Cheironėjos mūšis.	338: Ksenokratas išrinktas Akademijos vadovu.
		336: Filipo nužudymas. Aleksandras Didysis – Makedonijos karalius (336–323).	335–263: Zenonas Kitijietis. 335: Aristotelis įsteigia Likėją. Tarp jo mokinių – Teofrastas, Aristoksenas, Dikajarchas ir Klearchas.

VARDŲ IR DALYKŲ RODYKLĖ

PLATONAS
FAIDONAS ARBA APIE SIELĄ

Dailininkas Tomas Vyšniauskas

Leidykla „Aidai" (SL 1728)
Universiteto g. 4, 2001 Vilnius. Užsakymo Nr. 350
Spausdino AB „Vilspa"
Viršuliškių skg. 80, 2056 Vilnius